

AZƏRBAYCAN

11'2016

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

08.11.2016

Sifariş 3066

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

11 çap vərəqi

16 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
qasimzadeh@azbyb.az

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

**Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”**

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

BU SAYIMIZDA:**P O E Z İ Y A**

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şeirlər	3
ORXAN PAŞA - Şeirlər	41
FƏXRƏDDİN ƏSƏD - Şeirlər	49
YUSİF HƏSƏNBƏY - Şeirlər	70
ÜLKƏR ATƏŞ - Şeirlər	75
ƏNTİQƏ SƏMƏNDƏR - Şeirlər	78
İLTİFAT SALEH - Şeirlər	113
RAFİQ ODAY - Şeirlər	118
CAHANBAXIŞ - Şeirlər	123

N Ə S R

QAN TURALI - Samir, Samiri... (povest)	18
NİSƏ BƏYİM - Təkbəynuzlu (fantastik roman - əvvəli)	80
ŞİRİNGÜL MUSAYEVA - Depressiya (povest)	130

Y E N İ T Ə R C Ü M Ə L Ə R

FRENSİS SKOTT FİTZCERALD - Bencamin Battonun sirli hekayəti	53
--	----

D Ü N Y A , S Ə N D Ə N K İ M L Ə R K E Ç D İ . . .

KAMİL ƏFSƏROĞLU - Çinar kəhrizin suyu	125
---	-----

T Ə N Q İ D V Ə Ə D Ə B İ Y Y A T Ş Ü N A S L I Q

AYNUR XƏLİLOVA - Kül altından közərən ocaq	151
TƏYYAR SALAMOĞLU - M.Ə.Sabir: uzaqdan və yaxından	157

K İ T A B L A R , R Ə Y L Ə R

ALLAHVERDİ EMİNOV - Sona Vəliyevanın "İşığa gedən yol" əsəri və roman sənəti	167
GÜNAL SƏFƏRLİ - Azadə Rüstəmovə - Klassik ədəbiyyatımızın görməli tədqiqatçısı	172

K i t a b r ə f i	175
-------------------------	-----

♦ P o e z i y a

Qasəm NƏCƏFZADƏ

ƏL AĞAQLARI

*24 il əvvəl ermənilər Laçın yaylaqlarında
İmişli rayonundan olan 9 çobanı qanına
qəltan etmişlər.*

Canınız gülləyə tamarzı kimi,
Uçan güllələri başına çəkdi.
Üzünü, gözünü turşutdun, qardaş,
Can qardaş, güllənin dadı necəydi?

Doqquz çoban öldü dağlarımızda,
Yıxıldı torpağa əl ağaqları.
Elə bil sıyrıldı ağacın üstən,
Körpə quzuları - tumurcuqları.

Bax budur, boşaldı çobanın əli,
Bax budur, yıxıldı, ağacı düşdü.
Elə bil dağların qəfil güllədən
Sürüşüb çiyindənən yamacı düşdü.

Vuruldu sirdaşı qışın, payızın,
Dağ susdu bu təzə açılan səsə.
Vuruldu misrası Məmməd Arazın -
"Bu qoca dağların şairi sənsən".

Çörək ağacıydı əl ağacları,
Hələ meyvəsini dərməmişdilər.
Çoban ağacları, Allah, ay Allah,
Avtomat ağaclar görməmişdilər.

Öldü doqquz çoban, cığıruları da
Dağların döşündə yığılar, ölər.
Azalar yurd yeri doqquz çobanla,
Çöllərin ətəyi qısalar, gələr.

Yıxıldı torpağa əl ağacları,
Adamlar ağacı ağlayırdılar.
Elə bil vətəni, torpağı, yurdu,
Dərəni, yamacı ağlayırdılar.

QOCALIRAM

Qocalmağa tələsirəm,
Qalsın arxada
Beynimə sızan həqiqətsiz gözləntilərim.

Bilim: o şey ki, mənə qismət olmalıydı,
Olmadı, hamısı qaldı o tərəfdə,
Bir az dincəlim.

Atları uşaqlar minib getsinlər daha,
Gücüm ona çatar ki, baxışlarım
Atları qamçıləsın.

Bilsəniz, əllərim çəliyə qonmağa necə tələsir,
Uçurlar çəliyin başında yuva qurmağa.
Çəlik ağac olduğu vaxtlar,
Başına quşlar qonardı,
İndi də yorğun quş qanadlarına bənzəyən əllər.

Əllərin siniri ölsə də,
Ağaclar Xirosima qışında çəliyə dönsə də
Yaddaşları həmişə keçmişə xatırlayır,
Yaşamaq üçün bəs edər
Ala - toran xatirələr...

Bütün günü qocalmağa tələsirəm,
İşləyən əllərim qocalıq puluna təhvil verilənə kimi-
Qocalmaq.

Gözlərim eynək gətirsin,
Saqqalım qar,
Əllərim çəlik...
Yaşım qocalıq pulu...

Deyirlər, qocalıq pulu da nəvə kimidir,
Əlindən tutmağa,
Səni ora -bura dartmağa,
Aldatmağa.

Günlərin bir günü, Qəşəm,
Qocalıq pulun gecikəndə
Sən də beş - on manatlıq kartının əlindən asılında
Qoyasan kartını ayağının altına
Çıxasan üstünə ...
Başlayasan ötən illərini ayaqlamağa,
Başlayasan gəncliyinə söyməyə.

Başlayasan ürəyindən
Olan - qalan sevgini çıxartmağa
Baxmayasan
ayağının altında ağlayan uşağa...

GÜLÜMSƏ, QƏŞƏM

Qəşəm, xoşbəxtsən ki, səndə bir sirr var,
Ələnir başına yarpaqlar, quşlar, yağışlar...
Topu sənə ayağına vurur uşaqlar,
Gülümsə, Qəşəm...

Gülümsəmək - sirrin üstünü örtməkdə, mənəcə.

Qəşəm, deputatlar, nazirlər, başçılar zamanında
Adamlar nərdivanla qalxanda və düşəndə
Qeybdən gələn səs sənə demişdi: - Gülümsə,
Gülümsə, Qəşəm.

Bunu səndən gözləyən var,
İstəyən var, özü də lap yaxında.
Həbsxanada nəfəsliyin geniş olmasına
sevinən bir yazıq var.

Ya da bir misra içində "ə" hərfini çək üstünə gizlən, yat
Ötüb keçsin vaxt...
Bir səsə ilişib qalxarsan nə vaxtsa -
Kimsə səni oxuyanda.

Sonsuz olduğumdan, Qəşəm,
Səni oğlum kimi sevirəm.
Balam kimi arxanca yüyürürəm, Qəşəm,
Gülümsə, Qəşəm.

GEDİN DÜŞMƏNLƏRİMƏ DEYİN

Deyin, başlarından böyük silah düzəltməsinlər,
Raketləri maşınlara yükləyib
 meşədə gizlətməsinlər.
Quş yumurtalarına topların səsi
qan çiləməsin, deyin,
Yüz tankın kölgəsi dərin deyil
Bir quş qanadı qədər.

Gedin deyin, qayıtsınlar evlərinə, körpələri ağlar qalıb,
Qadınları hamilədir, vaxtı çatıb,
bu gün-sabah doğa bilər,
Gedin deyin, mən onların xatirinə məğlub oldum.

Əllərimi qaldırıram körpələrin önündə mən,
Əyilirəm onların qorxu öpən gözlərinə.
Müharibəni, qələbəni endirirəm
İməkləyən bir körpənin dizlərinə.

Gedin deyin, məğlub oldum, silahımı tulladım mən
Səngərimi uçururam
Müharibənin qəbri kimi.

Mən igid deyiləm, qorxağam,
Mən kişi deyiləm, insanam,
Mən güclü deyiləm, zəifəm,
Mən həqiqət deyiləm, səhvəm...

Ya da, ya da vurun mənə
Qoy qanım calansın yerə...
Min il sonra söyləsinlər:
"Bir vaxt burdan insan keçib",
Qanı qalıb ləpir kimi.

TƏLƏSMƏYƏK

Ay gülüm, nə vaxtsa ayrılacağıq
Ya yağışlı gündə, ya qarlı gündə.

Görən hansı ayın hansı günündə-
Hansı saatında ağlayacağıq.
Bax onda çağıra q, gəlsin anamız.
Tələsməyə k ha.

O hansı aydısa, hansı gündüsə,
Hansı saatdısa, indi gülürük.
Biz hələ uşağıq, nə yaşıımız var,
Heç nə anlamırıq, heç nə bilmirik.
Qoy onda dostları çağıra q gəlsin.
Bax, tələsməyə k.

Saat neçədədir ayrılmağıımız,
Bəlkə, gül almışam həmin saatda.
Bəlkə, don almışam, saat almışam,
Xoşbəxt eləmişəm səni həyatda.
Necə sevdiiimiz yaddan çıxıbsa,
Bəlkə, adamlardan soruşaq onda?

Ayın neçəsində, saat neçədə
Sən mənə əlvida söyləyəcəksən?
Balaca da deyiləm görünməyəm heç,
Mən boyda adamı neyləyəcəksən?

Anlada bilmərik bir-birimizi,
Yatırıb axşamı, açıb səhəri-
Hansı axşam idi sən çıxıb getdin,
Hansı səhər idi qayıtdın geri?
Ayrılmaq? Yığışdır, dəlisən, nəsen?
Yığma başımıza xəbərçiləri.

AY BAXÇAYA SÜD DAŞIYAN SÜRÜCÜ

Ay baxçaya süd daşıyan sürücü,
Əlinə bax, əllərində gül açıb.
Bu baxçaya sən gələndən - gedəndən
Barmaqların körpə kimi dil açıb.

A bəxtəvər, kaş yerinə mən olam,
Bu baxçanın qapısını açam mən.
Birdən - birə böyüyələr uşaqlar,
Uşaq kimi qabağına qaçam mən.

Hərdən sənə şaxta baba deyirlər,
Bu uşaqlar görən nəyə allanıb?
Elə bil ki, daşdığıın o süddən,
Külək vurub saqqalına calanıb.

Uşaq kimi yüyürsən, qaçırsan,
Yazanda da hərfləri yeyirsən.
Yerə düşsə uşaqların kökəsi,
Ondan qabaq özün yerə dəyirsən.

Nahar vaxtı söykənirsən divara,
Dincəlirsən, cingildəyir qaşıqlar.
Uşaqlığın hər düşəndə yadına,
Ağlayırsan kiridəmmir uşaqlar.

POLKOVNİKİN ŞƏKLİ

Şair Fəxrəddin Teyyuba

Şəklin o qədər sadə və aydındır ki,
Adam sənə məktub yazmaq istəyir, cənab polkovnik.
Bir uşaq nağılı göndərmək istəyir sənə, adam.
Üzündə əl boyda uşaqlığını saxladığına görə
Sənə minnətdaram.

Bilirəm, o məğrur papağında uşaq sevdaları var,
Ulduzlarına uşaq əlləri qonar.
Səsində uşaq səsləri göyərir sən əmr eləyəndə,
Ordenlərindən uşaq əlləri sallanır sanki,
Telefonunu bilsəydim,
Sənə zəng eləyərdim:
Gəncliyində şaxta baba olmamısan kİ?

Cənab polkovnik,
İnanıram müharibənin tez bitəcəyinə
Səhər - səhər baxçaya süd gətirən sürücü
Sənə oxşayır eynən,
Calanmasın deyə sinəsinə yığır süd şüşələrini,
O yaxşı bilir ki, analar südü sinəsində bişirir.
O günü uşaqlara deyirmiş:
Sizə oyuncaq düzəldəcəm
Çıxardıb canımdan bomba qəlpələrini.

GƏL

Gəl dənizin bir dalğasını
Qaldırıb girək altına.
Yağışlar dənizi döyəcləyəndə
Bəlkə də, dənizdən danmaz.

Gəl, dənizin ayaqları çatdığı
Yerə gedək.
Bəlkə, dənizin altı üstüymüş əvvəl.

Gəl dənizin altda qalan
Bir damlanı tapaq.

Heç vaxt dənizin üstə çıxmayan,
Və dənizi belində saxlayan
O bircə damla ilə
Üz-üzə, yan-yana qalaq.

Bəlkə, o damla
Dənizin bir dalğasını
Qaldırıb
Altına girən ilk adammış.

Dodağımızı o damlaya
Söykəyib
Onun bu saat nə düşündüyünü
Öyrənmək olar.

GƏLƏCƏK BİR GÜN LEYLƏYİM

Bir qom qamışam,
Başımda leyləyin yurdu,
Yuvası,
Yumurtası...
Gözləyə - gözləyə qalmışam,
Leyləyim hardadı?

Gələcək buludlar bir azdan,
Əvvəl yağışla, sonra küləklə.
Çəkib yağış əlini
Öpəcək yerin telini,
Sonra külək yolacaq...

Mənim özüm də otlar kimiyəm
Yolacaq həyat məni.
Bir gün onsuz da,
Gedəcək başımda
Leyləyin yuvası da.
Gələcək bir gün Leyləyim.

TÜK KİMİ AYRILIQ

Əlləri yaylıqlı, küsülü dostum
Qal elənçik.

Qucaqlamadım səni,
Qucağım öldü acından.

Tük kimi ayrılıq vardı,
dipdiri ömrüm.
Dostum, səni opməyə gücüm çatmadı
O түk kəsdi bizi,
Yoldum dodağımı,
saqqalımı,
saçımı...

ƏLLƏRİN KİMİDİR BU QAR

Sənin əllərin kimidir bu qar,
Zərifdi, qoyuram dodaqlarıma.
Üzümü söykəyirəm qara,
Duz qara,
Ürəyim sürüşür ayaqlarıma.

Bir ovuc qar düşüb telinin üstə,
O qar ağ quş olub uçar göylərə.
Yüyrüb telindən öpürəm qəsdən
O qarı uçurmaq bəhanəsiylə.

Bütün suallarına
Misra dodaqların pıçıltı ilə
"hə" deyir.
Götürüb bu "hə" sözünü qaçıram,
Gəlirsən dalımca pıçıltı ilə
Qara paltonun buzlu yaxası
Oyadır məni azca.

Səni bu qar saldı yadıma
Bu təmiz qar, bu dinc qar.
Neçə dəfə bu qar əllərin
Gəlib üstümə
Sakit olub ürəyim.
Əllərin nə qədər
Qayğılı yağır dünyaya,
Dünya dincəlir, mələyim.

ƏLİN QALIB ƏLİMDƏ

Qaranlıq bir gecəyəm,
Səhərin ətəyi kimi
Əlin qalib əlimdə.

Əllərim yaylıq kimidi,
Gözlərimi silirəm.
Əllərimi qoynuma qoyuram
Bir cüt körpə kimi.
Üzünü altına qoyuram
Yastıq əvəzi.
Əlin qalib əlimdə -
Əllərin nişan üzüyü-
keçibdi əllərimə.
Mən səninem, mən səninem,
Əlin qalib əlimdə,
Əlimdə bir uşaq böyüyür,
Əlimdən bir nəfəs yeriyr
Ürəyimə.

QAYIT

Adına yazmışam isti bir şeir,
Bir az kəndimizdən qatmışam ona.
Gülüm, insanlardan işıq gətirdim
Şeirimin qaranlıq misralarına.

Mənim ürəyimdə sevgi yolları
Enişdi, yoxuşdu, dərədi, düzdü.
Misralar sən üçün darıxdığından
İpə-sapa yatmır, qafiyəsizdi.

Dünya sevgimizdən asılı imiş,
Dağlar da, göylər də, durna səsi də.
Getmisən, gör dünya necə dəyişmiş,
Artıb müharibə təhlükəsi də.

Adına yazmışam isti bir şeir,
Şeir dibçəyində bitibdi dünya.
Ayrıldıq, görürsən dünya dəyişdi,
Qayıt, sevgimizdə bütövdü dünya.

SƏNİNLƏ DOLMUŞAM

Səninlə dolmuşam lap gözüməcən
Bir azca ürəyim dalğalananda.

Gedib divarlara dəyməyim deyə,
Gedib məşinlərə dəyməyim deyə,
O günü tələsik tutdum yaxandan.

Sən əvvəl az idin, birdən çoxaldın,
Əvvəl soyuq idin, birdən yuxaldın.
Gedib toxunmamış başqa qızlara,
Tələsik yüyürüb tutdum yaxandan.

Divara, məşinə dəysəm, sınırdım,
Özgə adamları "dəysəm", yanardım,
O günü Xəzərtək dalğalanırdım,
O günü dalğatək dəydim yaxana.

Çoxdan torpaqların gözü məndədi,
Ən gözəl dərdlərin yüzü məndədi.
Bu dəli şairin yiyəsi kimdi,
Qabağa çıx, yaxana çək, yaxana.

NƏĞMƏ YAYLIQ

Uçdun buludlara bir durna kimi,
Düşdü dimdiyindən qərrib bir nəğmə.
Sənin son harayın yaylığın kimi
Hər gecə göylərdən düşür sinəmə.

Mən də bu yaylığı çox istəyirəm,
Üzümə ayrılıq küləyi dəyir.
Gecələr sinəmin üstə sərirəm,
Məni ayrılıqdan yaylıq gizləyir.

Gecələr yaylığı islaq görürəm,
Gecələr sinəmə damcılar dəyir.
Dəyir göyərçinin ayaqlarıtək,
Nə qədər üstümə yaylıqlar gəlir,
Yaylığa bükülüb yaylıq oluram,
Gedib əsə - əsə yolda dururam:

Ay üzü buluda baş alan durna,
Əl eylə, əl eylə, əl eylə mənə.
Ay gedən avtobus, ay gedən qatar,
Əl eylə, əl eylə, əl eylə mənə.

VERİM ƏLLƏRİMİ ƏHMƏD KİŞİYƏ

Verim əllərimi Əhməd kişiyyə,
Ot çalsın, oynasın,
Saz çalsın bu dünyanın içində.

Bəlkə də, qəlbimin harayı çatmaz,
Çox da ki sinəmə özünü vursun.
Verim əllərimi Əhməd kişiyyə,
Bir adam yıxılsa,
Yüyürüb tutsun.

Verim əllərimi Əhməd kişinin qarisına,
Əhməddən gələn məktub kimi
Qoy oxusun ürəyincə.

Cibimdə gəzdirdiyim əllərimi neynirəm,
Verim əllərimi Əhməd kişiyyə,
Gözəl - göyçək qarisını -
Öpsün, öpsün doyunca...

ÇİÇƏK QIRĞINI

Çiçək qırğını gəldi,
Arı ballığından çıxdı.
Su dolduran bir gözəlin
Qolu qolbağından çıxdı.

Kəlbəcərdə "Gəlin qaya"
Deyir bizə, gəlin haya.
Bizim yerdə gəlin - həya,
Gəlin yaylığından çıxdı.

Qoyun yemir, bu, küləşdi,
Yüklənməyən bu fərməşdi,
Dərələr dağa dırmaşdı,
Dərə darlığından çıxdı.

Gör kimlərin oyununda,
Sarı kürə qoyunun da,
Dəri kimi soyulub da,
Cığır ayağından çıxdı.

Bax, gəlmədi bizim atlı,
Gəlmədi, bizi yubatdı.
Qaya özün dağdan atdı,
Qaya karlığından çıxdı.

Yurdun gözü dolmuşdu,
Nə vardısı, olmuşdu.
Hirsim yumruq olmuşdu,
Hirsim yumruğundan çıxdı.

QOCALAR

Səstək
Yüyürdüm qocaların üstüynən,
Aşa bilmədim qocaları.
Canları susuz torpaq kimi
Çəkirdi məni.

Gəzdim qocaların üstüynən,
Nağlının, ağlının üstüynən,
Başmağının, ayağının üstüynən,
Ac gözlər çəkirdi məni,
"Gəldilər, gəldilər" xəbərini...

Gəzib qurtara bilmədim,
Qocaların fikirlərini.
Üstləri yer kimi, göy kimi...
Çəkirdi məni.
Yüyürdüm qocaların üstüynən,
Doymadı bir qarış
Torpaqları belə.

BİR ŞƏHİD ANASINA

Dediyin sözlərdən balan inciyər,
Özünü hər şeyə qatma, nə olar.
Yer oldu - olmadı, çıxma ortaya,
Özünü qabağa atma, nə olar.
Sən belə danışma, şəhid anası.

Yenə bülbül kimi cəh -cəh vurursan,
Bir az gizli - gizli ağla, nə olar.
Adama nə qədər tərif vurursan,
Tərifdən sonraya saxla, nə olar.

Qara yaylığının ucunda ağla,
Əlində, saçında, ovcunda ağla.
Sənə siyasəti kim öyrədibdi?
Mən yaxşı bilirəm, özünü yorma,
Sənə öyrədənlər nə öyrədibdi?
Gəl belə danışma, şəhid anası.

Adın çox ucadır, sənə göz dəyər,
Arsız mikrofondan özünü qoru.

Gəl belə danışma, başına dönüm,
Həm özünü qoru, həm bizi qoru.

İclasdan - iclasa abrın tökülər,
Yüz budaq yelləyib günah eləmə.
Adını çox adam səngər eləyər,
Bu gün nə elədin - sabah eləmə.

Oğlunun ad günü yadından çıxıb,
Səni söylədənün ağzını bağla.
Qayıt evinə get, şəhid anası,
Qayıt öz oğlunun yasını saxla.

MİKROFON

Kişini aldadıb yoldan çıxardır,
Qadını evindən, qoldan çıxardır.
Səs gəzir, səsi lap laldan çıxardır,
Qoymayın, öldürdü mikrofon bizi.

Kimə əmizikdi, əmir, kökəlir,
Sonra da dostunun üstə dikəlir.
Adama yeriir, adama gəlir,
Qoymayın, öldürdü mikrofon bizi.

Bağırısaq qurdudu, qudurğan itdi,
O evdi, eşikdi, vəzifə, liftdi.
Kim doğdu, becərdi, göyərdi, bitdi?
Qoymayın, öldürdü mikrofon bizi.

Təzə doğulanın, "inqə" deyənin,
Ağzının böyründə mikrofon durur.
Mən indi öyrənib bilmişəm, bilin,
Bizə hər qurğunu mikrofon qurur.

O elə şeydi ki, deyən qurtarmır.
Əyən elə əyib, əyən qurtarmır.
Yağlı bir dürməkdi, yeyən qurtarmır,
Qoymayın, öldürdü mikrofon bizi.

Nə qədər adamı öldürdü belə,
Nə qədər adamı güldürdü belə.
Bizi adamlıqdan sildirdi belə,
Qoymayın, öldürdü mikrofon bizi.

BİRCƏ YOL

Utana - utana getdim,
Utana -utana gəldim,
Dedim bircə yolu var bunun:

Bəlkə, bir gün öldüm,
Öləni tapmayacaqlar deyə,
Yaman axtarırlar.
Bəlkə də, bu dünyada,
Ölməklə görünmək olar.

UŞAQ ƏLLƏRİNƏ İTHAF

Metroda polis
Adamlardan pul istəyən
İki uşağı təpikləyirdi.
Uşaqların dilində
"j" səsi ağlayırdı.
Toppuş ayaqları
Metronun dəmirlərinə uyuşmurdu.
Ayaqlarında cığır ağlayırdı,
Yol ağlayırdı.
Şəhər başa düşmürdü
Uşaq ayaqlarının dilini.
Böyüklər başa düşmürdü
Uşaq ayaqlarının dilini.

Onlar uşaqlardan
Əllərini gizlədirdilər -
Guya uşaqlar onların
Əllərini əllərindən
Alacaqdılar.

SÜKUT

Bir sükut yağış
Məni islatdı tamam.
Üstümdən, başımdan selləndi sükut,
Əlimdən, gözümdən yelləndi sükut.
Uşaq oddan qorxan kimi
Sükuta əl vurmağa qorxurdum.
Əlimdə çənəm
Durmuşam sükutun qırağında.
Birdən nə gördüm:
Yatmışdı sükutun altında

Səslər, küylər,
Şəhərlər, kəndlər.
Qızlar saçlarını sərib yatmışdı,
Oğlanlar bağlara girib yatmışdı
Körpələr laylaya girib yatmışdı.

Yanımdan çay kimi axırdı sükut,
Mən də sakit - sakit
Qulaqlarımı tor kimi
Atmışdım sukuta,
Səs tuturdum sükutdan.

DİN MƏMƏK

Nəyisə Allaha demək istəsən,
Qışqırma,
Allah uzaqda deyil.
Nə desən yavaş de, pıçıltı ilə,
Ürəkdən ürəyə nə deyəsən ki...

Nə blim, fikirləş, öz sözlərimiz
Girib qəlbimizə çata bilirmi?
Ürəyim ağrını daddığı kimi,
Dodağım sözləri dada bilirmi?

Ya da heç nə demə, dayan, fikirləş,
Dinməmək Allaha deyilən sözdü.
Oğlumun gözündə gördüm Allahı,
Sevdiyim gözəlin üzü təmizdi.

SƏSİN

İllərin arasından səsin gəldi,
Kağız kimi saralmışdı.
Məni duz kimi yaladı səsin,
Qəlbimin oduyla yudum
Səsinin sarısını.
Yaman heysiziydi səsin,
Sap kimiydi,
Qoydum dodağıma.
Heç nə ummadım dünyadan,
Heç nə istəmədim,
Səsini sevgi bildim,
Başladım səsinlə yaşamağa.

QAN TURALI

Samir, Samiri...

◆ Povest

Göndərdiyin bəlanı mənim üstümdən götür. Əlinin zərbəsindən gör necə əzildim.

Sən insanı təqsirinə görə məzəmmət edən zaman arzularını da güvə kimi dağıdırsan. Bəli, insan sadəcə bir nəfəsdür.

Dinlə duamı, ya Rəbb, fəryadımı eşit! Biganə qalma göz yaşlarıma. Çünki Sənin yanında bir qəribəm, ata-babam kimi bir qonağam.

Bir azca nəzərini məndən çək. Qoy, ölüb getməmişdən əvvəl dinc yaşayım.

Zəbur, 39-cu məzmur

Gözünü açan kimi Samirin gözüne tavan sataşdı. Tavana baxa-baxa gördüyü yuxunu ayırd etməyə çalışdı. O, çox güman ki, yuxu görürdü, lakin gördüyü yuxuları xatırlaya bilmirdi. Hər səhər yuxudan qalxan kimi yuxusunu anmağa çalışır, amma buna çox az hallarda nail olurdu. Qəribədi, Aynanı gördüyü yuxuları dərhal xatırlayırdı. Yuxu görə-görə də yuxuda olduğunu hiss edirdi. Hər şeyi anbaan yaddaşına hopdururdu. Bu səhər isə heç nə anışdıra bilmədi. Ayağa durub xalatını geyindi. Qəhvə hazırlamaq üçün mətbəxə keçdi. Stolun arxasında oturan qızı görüb diksindi. O, belə qonaqlara çox alışmışdı, gördüyü yuxular kimi spirt yağışına düşdüyü axşamları da xatırlamırdı. Qızla salamlayıb çaydana su doldurdu.

Samirin çəkildiyi serialda istənilən aktrisa "qəmli otur" desəydilər, yəqin ki, onların heç biri ilk cəhddə bu qız qədər qəmli otura bilməzdi. Qızın çiyinə tökülən saçları, qətiyyətli sükutu kədərli mənzərəni çox gözəl tamamlayırdı. Samir susurdu, çünki qızın yaddaşında dünən gecədən Samirin xatırlamaq istəməyəcəyi bəzi detallar ola bilərdi. Qızı danışdırmamaq üçün düşüncələrə daldı. Çaydan söndükdə qız ayağa qalxıb Samirə qəhvə süzdü. Onun qəhvəyə tökdüyü südün Samirin həmişə içdiyi ölçüdə olmasına Samir fikir versə də, bu haqda söz salmadı. Qız qəhvəni Samirin qarşısına qoyub "nuş olsun" dedi. Deyəsən, bu qız Samirin evinə ilk gəlişi deyildi. Adətən, gecə qonaqları Samiri yuxuda qoyub gedirdilər.

Samir qəhvənin soyumasını gözləyə-gözləyə darıxdı. Ayağa qalxıb pizza sifarişinin üstündə hədiyyə verilən sufleni soyuducudan götürüb mikrodalğalı sobaya qoydu. Sonra qəhvəsinə içməyə başladı. Qəhvəni son damlasına qədər içən Samir yuxudan ayılmağın verdiyi gümrahlıqla qızla söhbətləşmək istədi. Bütün gecəni yağan yağışdan söz sala bilərdi, qalanı corab söküyü kimi gələcəkdi. Sanki hava da Samirin bu fikrini eşitdi. Bir anda külək gül dibçəyini vurub aşırıtdı. Samir dibçəyi düzəldib pəncərəni bağladı. Qızı arxadan qucaqlayıb "Nə üçün mənzil edib arizi cananımda" dedi. Niyə belə dediyini heç özü də bilmədi. Qız gülümsündü, güləndə yanağı çökəkləndi. Samir bir anlıq fikirləşdi ki, zənəxdanla da bağlı nəse bir şeir var. Lakin o şeiri heç cürə yadına sala bilmədi. Yaddaşının günahını qızın üzündən öpməklə yudu. Seyidin misrası və öpüşlə aradan sükut götürüldü.

Samir yataq otağına keçib geyim seçəndə qız da ardınca gəlib ona kömək elədi. Köynəyi geyindirib düymələrini bağladı, yaxalığını düzəltdi. Qəfildən Samirdən soruşdu: "Gecə mənə niyə videoya çekirdin?" Samir bu sualdan diksinən kimi oldu, inkar edə də bilmirdi, təsdiqləyə də. Bu bir-iki saniyəlik çəşqinlikdən sonra fikirləşdi ki, madam video çekilibsə, o video telefonda olmalıdır. Şarja taxılı telefonu bir söz demədən götürüb qıza verdi. Qız telefonu alıb xeyli qurdalandı, heç nə tapmayıb şarja taxdı. Samir xoşagəlməz sualdan xeyli narahat olmuşdu. Doğrudur, onun ayıq olanda xatırlamaq istəmədiyi fantaziyaları vardı. Amma video çekmək fantaziyası olmadığına əmin idi. Mövcud olmayan istək də əlbəttə ki, spirtin təsiri ilə ayıla, dirilə bilməz. Telefondan bir şey çıxmaması qızla bərabər onu da sevindirmişdi. Lakin bəs qız necə? O da yanlış xatırlayırdı? Samir ağlına gələn sualı qızın özünə verəndə qız yatağa oturdu, başını aşağı əyib dedi: "Dünən biz uzananda sən telefonu götürdün, nəse elədin orda, sonra yerinə qoydun. Mənim də yaxşı yadıma gəlmir, çox içmişdim, qatıb-qatışdırmışdım. Fikirləşdim ki, sən video çekirsən. Qızımı məndən alıblar, məhkəməsi gedir. Videom çıxsə, dünya dağılsa da o uşağı yenidən götürə bilmərəm. Bircə balama həsrət qalaram. Ona görə ağladım, sən də çox sərxoş idin, fikir vermədin mənə. Telefon əlindən düşəndə başa düşdüm ki, yuxuya gedibsən".

Samir teatra hər ay pyes gətirib rejissorları, aktyorları, ən çox da direktoru bezar edən dramaturq Eyvaz Qocayurdu xatırladı. Bir anlıq düşündü ki, Eyvaz Qocayurdun külliyyatı bu qızın hekayəsi qədər ağırlı ola bilməz. Bir daha əmin oldu ki, insanın sevgilə başqasına bağlanması, onun yolunda əzab, məşəqqət çekməsi nə qədər gözəl bir hissdır. Bu əzablar, fədakarlıqlar insanı insanlaşdırır, onu xilas edir. Samir bəzən təkliyindən narahat olsa da, ümumən, bu hisslərdən uzaq idi. İndi qızın yaşadığı dram, övladından ayrı düşməsi, fahişəlikdən qazandığı pulla övladına baxmaq istəməsi Samiri həyəcanlandırırdı. Bir anlıq fikirləşdi ki, insanın həyatda uğrunda oləcəyi insanlar da olmalıdır. Samiri bir neçə il bundan qabaq ən çox qorxudan şey tənəhlığa alışıması idi. İndi onun təklik qorxusu yoxuydu. O təkliyə alışmışdı. Samir saat üçdə televiziya da olmalı idi. Vaxta hələ bir saat qalırdı. Nəse bir əyləncə ya da tok-şou verilişiydi. Bir neçə il qabaq Samir nadir hallarda çağırıldığı belə verilişləri ikrahla qarşılayırdı. Dəvət ediləndə də verilişin vaxtına "məşqi düşürdü". İllər keçəndən sonra Samir bu verilişlərə də öyrəşdi. Həvəslə olmasa da, hər halda bu verilişlərə gedirdi. Həm də bu illər ərzində yaxşı anlamışdı ki, aktyorun sifəti tanınmalıdır; dəxli yoxdur, mətbəx verilişi olsun, ya da hansısa bir sarsaq tok-şou. Efirdə görünməlidir, vəssalam. Bir başqası durub deyərdi ki, bu tanınmaq Samirin nəyinə lazım idi? Bir neçə il əvvəl "bir başqası" elə Samirin özüydü. Kamera teatrında Samir ürəyincə olan rollar oynayırdı. Nə fəxri adı vardı, nə məşını, nə də ayın sonuna çatan maaşı. O vaxtdan çox şey dəyişmişdi. Heç adı da əvvəlki kimi qalmamışdı. İndi o

özünü Samiri adlandırır. Hər zaman düşünürdü ki, “Samir Səhər” təxəllüsündənsə, Samiri daha yaxşı səslənir. Bu şöhrət bahalı maşın, lüks restoranlar, nağd pul şəklində Samirə geri qayıtmışdı. Bəzən zarafatla deyirdi ki, bircə “İ” hərfi insan həyatını dəyişdirə bilərmiş. Samir “İ”nin bəhrəsini görərkən, teatrın kiçik zalını tez-tez xatırlayırdı. illər keçdikcə daha çox əmin olurdu ki, o kiçik zalda içdiyi ucuz araqlardan xilas olmaqla heç də pis eləməyib. Bununla belə aradabir darıxırdı, həmişə yox, iki-üç aydan bir o günləri yadına salıb qüssələnirdi.

İki-üç ay bundan əvvəl gecəyarı çex restoranında qəfil süfrədən qalxıb taksiylə o teatra getmişdi. Samir zala keçib sabaha qədər ən gözəl rollarını oynadığı səhnədə bir litr “Chivas Regal” viskisini içib qurtarmışdı. Dürüstlük xatirinə onu da deyək ki, ötən günlərin xatirinə qurduğu bir adamlıq anım məclisi üçün “Qızıl üzük” arağı almış, lakin elə ilk qədəhdən iyrenərək qarovulçuya “Chivas Regal” aldırılmışdı. Samir ötən günlərin arağını belə içə bilmirdi.

Qız saçlarını darayıb güzgünün qarşısında makyaj eləyirdi. Üzünü Samirə çevirmədən soruşdu ki, sən Allaha inanırsanmı? Samir suala sualla cavab verdi: “Niyə soruşursan?”. Qız da cavabında dedi ki, gecə qışqırırdın ki, “yoxdur Allah, yoxdur Allah, mənəm Allah” Samir gülümsəyib qıza ağılına gələn ilk cavabı verdi. Kamera teatrının səhnəsində oynadığı ilk baş rolu, “Od gəlini”ndəki Biləgənli Elxanın monoloqunu xatırladı. Zal Samirin monoloqunu ayaq üstə dinləmiş, monoloq bitdikdən sonra dəqiqələrlə alqışlanmış, bu coşqun atmosferdə ilk sırada oturmuş Ayna da, tamaşanın kənarda ayaq üstə dayanmış rejissoru Həbib də göz yaşlarını saxlaya bilməmişdi. Qızın sözlərindən sonra yuxusu yadına düşdü. Biləgənli Elxanın monoloqunu deyirdi və... Zal bomboş idi.

Qız gedəndən sonra Samirin hələ yarım saata qədər vaxtı vardı. Alıb baxmadığı DVD-lərin arasında bir az qurdalanıb “Nuh peyğəmbər” filmini seçdi. Musa yəhudiləri Misir köləliyindən azad etdikdən sonra Allah ilə danışmaq üçün Tur dağına gedir. Musa gedən kimi bir rahib xalqın qızıklarını toplayıb qızıldan buzov düzəldir. Yəhudilər buzova sitayiş etməyə başlayırlar. Bu qızıl buzovu filmin əvvəlində də göstərmişdilər, amma onda bu buzova misirlilər sitayiş edirdi. Misir köləliyindən xilas olan yəhudilər indi də Misir tanrısına bəndəlik eləməyə başlamışdılar. Buzova ibadət qızğın yerində Musa peyğəmbər gəlib çıxır. Samir saata baxıb televizoru söndürdü.

* * *

Samir “Porşe”sini mühafizəçinin işarəsi ilə telekanalın həyətinə salanda anlamadı ki, bu hörmət özünədi, yoxsa “Porşe”yə. Bu haqda fikirləşməyə də ehtiyac yoxuydu. Dar və sıx səkidə yer axtarmaqdansa maşının mühafizə edilən həyətdə olması yaxşıydı. Samir motoru söndürüb onu gözləyən verilişin prodüseri ilə birlikdə pilləkənləri qalxdı. Qarşısına çıxan tanışlarla görüşüb verilişin kulisinə girdi. İçəridə gözəl bir qız oturmuşdu. Qızın gözəl ayaqları Samirə onun sifətindən də tanış gəldi amma qızı xatırlaya bilmədi. Qız isə Samirə, daha doğrusu, Samiriyə adıyla müraciət edib onu qucaqladı. Yanağına da bir öpüş qondurdu. Samirin insanları tanımaqda həmişə problemi olurdu, bəzən bir neçə il görmədiyi tanışların belə üzünü unuda bilirdi. Bu qızı, üstəlik bu qədər gözəl bir qızı xatırlamamağına Samir ürəkdən peşman oldu. Qız durmadan üyüdüb-tökürdü, Samirin serialdan oynadığı Aqşın rolundan, yayda Antalyaya getməyindən, Parisdə yediyi kroasanlardan, keçən dəfə çıxdığı verilişdən, Aytəkinin boşanıb Ayselə evlənməsindən danışdı. O danışdıqca Samir ancaq qızın adını haqqında düşünürdü: Solmaz, Samirə, Səadət? Axırda qızı yadına sala bildi. Müğənni idi, bir dəfə də Samirlə verilişdə olmuşdu, üç-

dörd dəfə də haralardasa qarşılaşmışdı, adı da... Samir fikirləşib tapmamış axır ki, prodüser insafa gəlib qızı adıyla çağırırdı: "Səbinə, bu şəkllə bir bax...". Səbinə ona uzadılan telefona baxıb "yaxşıdır" deyəndən sonra telefonu geri qaytarıb bayaqkı söhbətinə davam eləməyə başladı. "Hə, onu deyirdim axı..."

Samir qulaq assa da qızın dediklərindən heç nə anlamırdı. Anladığı isə daxilində ona tanış olan duyğuların qiyam qışqırıqları idi. Qız danışdıqca bu duyğular cücərdi, boy atırdı. Bastiliyanı dağıdırdı duyğular, kralı edam edirdi. Bu hissləri Samir çoxdandır ki, yaşamırdı. Çoxdandır heç bir qadın ona bu qədər doğma gəlmirdi, onu həyəcanlandırmırdı. Heç bir qadın ona bu qədər məhrəmlilə baxmırdı. Baxırdısa belə Samir o məhrəmliyi duymurdu.

Gözlərini Səbinənin gözlərindən ayıra, fikrini onun xəyalından uzaqlaşdırma bilmirdi. Lakin qızla xüsusi nəsə danışmadı, onun suallarına da ümumi cavablar verdi. Efirdə də ağzını bıçaq açmadı. Hətta iki dəfə ona verilən sualı da yaxşı başa düşmədi. Veriliş qurtaranda Samir dərindən düşüncədə tək qalmaq ehtiyacı hiss elədi. Aparıcı ilə sağollaşdıqca ona tərəf axın edən tamaşaçıların şəkil çəkdirmək barədə çoxsaylı xahişlərinə qulaq verməyərək pilləkənləri sürətlə düşdü. Maşına minib başını rula söykədi. Məşinə işə salmamış bir neçə dəqiqə gözlədi ki, bütün bu xəyallar, arzular, bütün bu doğmalığ, məhrəmlilik, qəfil rastlaşdığı qədim hisslər canından çıxsın, yenə əvvəlki kimi bomboş, rahat olsun. Lakin Samir göz qapaqlarını bağladıqca Səbinə xəyalı gözlərinin önündən getmədi. Maşını işə salıb sürətlə telekanalın həyatından çıxdı. Onun bu qəfil gedişinə "çaypulu" gözləyən mühafizəçi də təəccübləndi.

Samir hara gedəcəyini bilmədən maşını sürürdü. Bircə onu bilirdi ki, uzaqlaşmaq lazımdır. Nədən uzaqlaşdığını da bilmirdi, amma sövq-təbii hiss edirdi ki, uzaqlaşmaq istədiyi şey elə onun özüdür, içindəki bir saatlıq hisslərdir. Yollarda elə bir sıxlıq yoxuydu, ona görə də Samir iyirmi dəqiqənin içində şəhərdən çıxdı. Boz çöllər darıxdırıcı bir peyzaj kimi pəncərədən görünəndə maşını sağa verib saxladı. Çünki bir azdan avtoban başlayacaqdı, geri dönmək üçün gərək kilometrərlə yol qət edəydi.

Maşından düşməyə də həvəsi yoxuydu. Radionu qurdaıadı, üreynə yatan bir şey tapmayıb maqnitafonu qoşdu. Sonra onu da söndürdü. Nə edəcəyini bilmirdi, bu gün çəkiliş yoxuydu, gedib hardasa oturub içə də bilərdi. Lakin bilirdi ki, sərxoşluq bu duyğularının üstünə benzin tökəcək. Samir sərxoşluğundan çox qorxurdu, ayıq vaxtı nəzarətə aldığı duyğular sərxoş olanda üsyan edirdi. O tamamilə kortəbii olan bu üsyanlardan az zərər çəkməmişdi. Evə getsəydi yalqızlıqdan ürəyi sıxılacaqdı. Bu şəhərdə onun ürək qızdırdığı iki adam vardı, biri Ayna idi, o daha bu dünyada deyildi, bir də Həbib vardı. Düzdür, Həbib də Aynadan sonra ondan bir az soyumuşdu. Əvvəlki ünsiyyət qalmamışsa da hər şey də tamam sovrulub qurtarmamışdı. Samir çox darıxanda Həbibə yığırırdı, Həbiblə dərindən danışdı və əhalisi üç milyonu ötüb keçən bu şəhərdə Samirə həyan olası başqa heç kim yoxuydu. Bunları düşünen Samir qət elədi ki, bayaq o qədər insan onunla şəkil çəkdirmək istəyirdi. Bəlkə də onların biri Samirə yaxınlaşıb "dərdin varsa danış" desəydi Samir onu dərhal maşına otuzdurub ürəyində saxladığı bu qədər sözü ona deyirdi. Bu axmaq düşüncələrdən Samir gülümsədi, çünki bilirdi ki, illərlə tanış olub işdən başqa özge bir şey danışmayan onlarla tanış, minlərlə fanatı var. Lakin bütün bunlar indi kifayət etmirdi. Fanat çoxuydu, sirdaş yoxuydu, qadın çoxuydu, sevgili yoxuydu, dərd çoxuydu, problem yoxuydu. Samir fikirləşdi ki, Səbinənin özüylə danışsa yaxşıdır. Ona görə yox ki, bu gözəl fikir idi. Sadəcə başqa fikir yoxuydu. Verilişin prodüserinə zəng vurub Səbinənin nömrəsini istədi. Bir neçə dəqiqə sonra Səbinənin nömrəsinə baxıb sözə necə başlayacağını, yarım saat əvvəl ayrıldığı adama görüşün niyyətini necə izah edəcəyini götür-qoy elədi. Lakin qərar verə bilməyib Səbinəni yığdı.

Yarım saat sonra Səbinə ilə üzbəüz oturduqda onun bir az da gözəlləşdiyini qorxuyla seyr elədi.

Səbinə verilişə geyindiği göy donu işgüzar kostyumla dəyişmişdi. Gözlənməz dəvətə görə rəfiqəsiylə görüşə getməsə də, bunu Samirə demədi. Səbinə başa düşürdü ki, Samirin onunla görüşmədən studiyadan çıxması, ardınca isə ona zəng vurmaması təsadüf ola bilməzdi. Samirin hərəkəti Səbinə üçün çox mühüm idi. Çünki o, yaraşıqlıydı, Aqşın obrazını ölkədə az qala hamı tanıyırdı, məşhur idi, ağıllıydı, başqalarından seçilirdi. Səbinə Samirlə bağlı hər şeydən, hətta Aynanın müsibətindən də xəbərdar idi. O hamı kimi deyildi. Bir sözlə Səbinənin rəsmini çəkdiyi ideal kişinin bütün ölçülərinə Samir cavab verirdi. Səbinə Samiri dəfələrlə müşahidə etmişdi, uzun müddətdir ona gizli rəğbəti vardı. Heç nədən çəkinməyərək Samirin Instagrama qoyduğu bütün fotoları bəyənirdi. Bunu sezen dostlarına da demişdi ki, aramızda heç bir şey yoxdu, sadəcə xoşum gəlir. Axır ki, Samirin diqqətini cəlb eləmişdi. Aylardır gözlədiyi fürsətin ayağına qədər gəlməsindən Səbinə çox məmnun görünürdü Samir isə durmadan danışdı. Son zamanlar bu qədər danışdığı yadına gəlmirdi. Mövzudan mövzuya keçir, zarafat edir, hər şey haqqında danışdı. Danışdıqca da Səbinənin gözlərinə baxırdı. Ona diqqət kəsilmiş bu gözəl gözlər danışmaq ehtirasını lap artırırdı. Danışdıqca duyğuları getdikcə şaxə qalxırdı. Hətta bir ara istədi ki, Samir olub Kamera teatrında işlədiyi günlərdə baş verən bir əhvalatı yarımçıq qoyub "Mən səni sevirəm, Səbinə" deyər qışqırsın. Bu dəliliyi bircə dəfə, o da Ayna üçün etmişdi.

O zamanlar Samir hələ Samiri deyildi, həyatında bu qədər qadın yox idi, bahalı kafələrin menyusundakı yeməklərin, kokteyllərin adını bilmirdi. O zamanlar Samirin ən çox sevdiyi roman Martin İden idi, Samir bir ara bu şövqlə yazıçılığa da başlamışdı, sonra düşünmüşdü ki, insan ancaq bir sahədə uğur qazana bilər, ona görə də mehrini aktyorluğa salmışdı. İndi Samir Səbinəyə baxdıqca təəssüflənirdi ki, gərək zamanında yazıçı olaydı, Səbinə haqda ölməz bir əsər yaradardı, gələcək nəsillər də bəlkə onda bilərdi ki, Səbinə necə gözəl qız imiş, Samir onu nə qədər çox sevirmiş və Səbinə təbəssümü ilə onun ürəyinə necə yaz yağışı yağdırıb bilərmiş. Amma o, ümumən bir cins kimi qadınları sevməzdi, onların kamil zəkaya, iti ağıla və böyük istedadla malik olmadıqlarını düşünürdü. Qadınları sevməsə də Samir onların sevgisinə möhtac idi. Nə zamandır bir qıza bu cür huşi-guşla qulaq asdığı olmamışdı. Heç bir qız da öz söhbəti ilə Samiri bu qədər məftun etməmişdi. Samir qadınları özünə məftun etməyi sevirdi, hətta bəlkə də bu onun həyat amalıydı. Qadınlarla uzun söhbətlərdən xoşlanmazdı. Samirin bir dəfə yarısxəş dediyi cümlə az qala zərb-məsəl olub dillərdə dolaşırdı. "Məgər qadınlar danışa bilirlər?". Samir qadınların danışa bildiyini əlbəttə ki, bilirdi, Aynadan sonra ötüb keçən bu illərdə qadınlara qulaq asırmışcasına görünmək kimi qəribə bir vərdişə yiyələnmişdi. Həmsöhbət qadın Samirin qulaq asmadığını çətin ki, başa düşəydi. Qadınların min illərdir sahib olduqları bu instinktə Samir öz aktyorluq istedadı ilə zərərsizləşdirməsi ilə fəxr edirdi. Lakin indi fəxr etmək bir qırağa dursun, Samir bütün diqqətiylə Səbinənin sözlərinə qulaq asırdı. Sonralar özü-özünə etiraf edəcəkdi ki, bu diqqətin səbəbi Səbinənin dediyi sözlər deyil, özüydü. Səbinə lap "Xoruz" şeirini söyləsəydi belə, Samir onun sözlərindən zövq alacaqdı.

Səbinə "saat on olub ki" deyəndə Samir telefonunu tapa bilmədi. Yadına düşdü ki, kafədə oturduğu altı saat ərzində telefonu üstündə olmayıb. Başqa vaxt hər beş dəqiqədən bir telefonun ekranına baxan Samir bu altı saatda telefonunu maşında unutmasını hiss etməyib. Samir sevginin toruna düşdüyünə tam əmin oldu. Və dərhal Həbibə mesaj yazıb bu sevindirici xəbəri ona çatdırmaq istədi. Telefon? Telefon yoxuydu. Amma portmanatı

pencəyinin cibində idi. Hesabı ödəyib ayağa qalxdılar. Hər ikisi sövq-təbii hiss edirdi ki, gün hələ bitməyib.

Kafedən sonra italyan restoranı... Sonra bar... Samir vaxtı nəyin bahasına olursa, olsun uzatmaq istəyirdi. Arzulayırdı ki, gecə qurtarmasın, günəş doğmasın, səhər açılmasın. Ona görə yox ki, gecə və Səbinə çox gözəl idi və qəfil yaranan bu məhrəmlik Samiri xoşbəxt etmişdi. Təkcə buna görə yox. Samir hisslərinə arxayın deyildi, sabah bu hisslərin tamam yoxa çıxacağından qorxurdu, bu dünyada yenə təmtək qalacağından üşənirdi. İndiki kimi güclü olmasa da Samirdə bu cür duyğusal partlayışlar yaşamışdı. Lakin bu partlayışların ömrü qısa çəkmiş, qəlpələri isə qadınlar qədər özünü də yaralamışdı. Təsədüfən tanış olduğu fransız qız, teatra yeni gəlmiş aktrisa, nazirlikdəki katibə, gənc dramaturq, tərəf-müqabili olan sarışın, bulvardakı restoranın ofisiyanti... Samirdən olsa bu kədərli siyahını heç xatırlamaq da istəməzdi. İtalyan şərabi isə xatirələri oyadırdı.

Maşını Səbinənin evinin qarşısında saxlayanda saat altıya qalırdı. Hər ikisi enerjilərini son kalorisinə qədər xərcləyib yorulmuşdular. Samir öpmək üçün əyləndə Səbinə ona qısıldı. O da qızın çiynlərini qucaqladı. Səbinə başını onun çiyninə qoydu. Və Samir onun qulağına pıçıldadı: "Mən səni sevirəm". Qız cavab əvəzinə Samirin qulağından öpdü. Samirin gözlərində bir damla yaş parladı. Bu bir damla yaşda nələr yoxuydu?! Aynasız illərin ilk fərəhi, təkliyin korşaldığı ürəyin şadlığı, Kamera teatrının xiffəti, itirilən və bir daha yaşanılması mümkün olmayan bütün nisgillər...

Səbinə tənha kimi çıxıb məşuq kimi qayıtdığı evin qapısını açmamış, Samir Həbibə mesaj yazdı: "Deyəsən, aşiq oldum..."

* * *

-Sən mənim gəncliyimi əlimdən aldın, Aqşin. Mən yalnız sənə pərəstiş edirdim. Dəli kimi səni sevirdim və ancaq sənə inanırdım. Sən bütün gözəl şeylərin adı idin, sən ümid edin, xoşbəxtlik idin, gözəllik idin, arzu idin. Mən illərcə sənə dözdüm, eşqinlə alovlanan ürəyim daim səni arzuladı. Amma sən... Sən məni bir əski parçası kimi tullayıb atdın. Mən səni o qədər sevirdim ki... İndi də səni sevirəm. Bu mənim bədbəxtliyimdir, Aqşin. Amma mən əvvəlki Solmaz deyiləm. Mən böyümüşəm. Ürəyimə çəkdiyən dağlarla böyümüşəm mən. Sən yoxsan Aqşin daha. Mənimçün yoxsan. Sən özün özünü öldürdün. Daha səndən iyrenirəm. Get, bir daha geri baxma. Mən sənə qarğış edirəm: Qoy heç bir qadın sənə sevgiylə toxunmasın! Qoy heç bir qadının ürəyində sənə sevgi olmasın. Qoy, bir daha sevmə bilməyəsən. Ömrünü məhəbbətsiz yaşayasan. Qəbrə qədər yatağının bir tərəfi soyuq qalsın.

Aqşin rolundakı Samir, əlində məktub dəbdəbəli kabinetində gəzərkən haldan-hala düşürdü. Məktub yetmiş altı saniyə davam edirdi. Samir düz yetmiş saniyə kabinetdə gəzib bu məktubu oxumalı, qalan altı saniyədə isə məktubu yumurlayıb basketbol topu kimi zibil qabına atmalı idi. Səhnəni elə bir dubla çəkdi. Fasilə elan olundu. Çəkiliş meydançası bir anda boşaldı. Rejissor Rafiq gəlib Samirin qarşısında oturdu. Assistent onlara çay gətirdi, özü isə çayını eynən Ayna kimi darçın çubuğuyla qarışdırıb içməyə başladı. Rafiqin sifətində gördüyü işdən məmnun olan insanın yorğunluğu vardı və elə bu şirin yorğunluqla Samirdən soruşdu:

- Necədir, xoşuna gəldi bu hissə? Yaxşı oynadın, üç dəfə yaxın plana keçirdim, plastikan əla idi. Xoşum gəldi.

Samir çaydan bir qurtum alıb "sağ ol" dedi. Suala cavab vermək istəmirdi, çünki bu serialdan bezmişdi. Bezginiyini bürüzə vermək onun adəti deyildi. Belə olanda bezgənlik əvvəlcə rejissora, sonra operatorlardan tutmuş

işıqçılara qədər yayılırdı. Samir əlavə etdi: "Məktub yaxşı yazılmışdı, lənət yeri də yaxşıydı". Rafiq əllərini ovuşdurub "o səhnəni özüm işləmişdim" deyə açıq-aşkar sevindi.

Samir Rafiqin xətrini istəyirdi, çünki o başqa rejissorlar kimi Tarkovski haqqında boşboğazlıq edib əlindən bir iş gəlməyənlərdən deyildi. Ssenaridən də başı çıxırdı, aktyorları da oynada bilirdi, lazım gələndə operatorlara da əl yetirirdi. Uzun illər montajçı işləsə də bir gün rejissor olmaq ümidi ilə kinoya aid olan bütün peşələri rejissora gerekli olan qədər mənimsəmişdi. Çəkdiyi seriallar da həmişə yaxşı reyting alırdı. Samir onunla üçüncü serialdır ki, işləyirdi. Rafiq ilk serialından Samirin potensialını hiss etmişdi. Samir elə aktyorlardan idi ki, ona xüsusi olaraq nəyisə başa salmağa ehtiyac yoxuydu. O rejissorun baxışından nəyi necə etmək lazım olduğunu duyurdu. Aralarında yaxın dostluq olmasa belə dərin işgüzar münasibət vardı. Bu münasibət işlərinə həmişə yaxşı təsir edirdi. Rejissor bir dəfə çekiliş meydançasında demişdi ki, serialın uğuru ancaq Samirin aktyor oyununa bağlıdır. Hətta bunu deyəndə Solmaz rolunun ifaçısını da unutmuşdu. Samir isə öz növbəsində mədəni şəkildə rejissora etiraz edib demişdi ki, filmin sahibi rejissordur, o ancaq rejissor dəyənləri edir. Əslinə baxsan onların ikisi də haqlı idi. Samirin bu gün danışmağa həvəsi yoxuydu, ya da qısa danışmağa həvəsi yoxuydu. Onun qaradınməzliyini gören Rafiq çayını içib divana uzandı, odevəli üstünə çəkdi. Rafiq fasilələrdə beş-on dəqiqə mürgüləyirdi.

Samirin üç səhnəsi qalırdı, ilk iki səhnə Solmazla idi. Bu səhnələr sürətlə çəkildi. Sonuncu səhnə Samirin katibəsi ilə söhbəti idi. Katibə İncəsənət Universitetinin birinci kurs tələbəsinin oynadığı ilk rol idi. Qız çox təcrübəsizdi, tez-tez çaşırdı, rejissora baxırdı və özünü universitetdə hiss edirdi. Elə hesab edirdi ki, ona burda bu sənəti öyrətməlidirlər. Burda isə sürət hər şeydən vacib idi, çünki itirilmiş hər dubl pul demək idi, ölmüş vaxt demək idi. Qızın nəşilliyi təmkinli adam olan rejissoru da bəzən təbdən çıxardırdı. Altıncı dublda rejissor özünü saxlaya bilmədi, aktyor oyunu üzrə assistenti çağıraraq onu qıza görə nümayişkarənə şəkildə danladı və çekilişi dayandırdı. Yarım saatlıq fasilə ərzində rejissor otağına çəkildi. Samir də Səbinədən gələn mesajları oxudu, Instagrama baxdı, arada da ssenariyə göz gəzdirdi. Fasilədən sonra qızın oyunu xeyli düzəlmişdi. İlk dublda yaxşı oynadı, ikinci dublu isə tamamilə səhsiz oynaya bildi. Bu günlük iş qurtarmışdı, özü də qızın nəşilliyini də nəzərə almaqla belə həmişəki vaxtdan bir saat tez qurtarmışdı.

Samir çekiliş meydançasından çıxıb, çantasından bir paket götürdü. Maşını işə salan Rafiqin yanına gəldi. Rafiq şüşəni endirib təəccüblə Samirə baxdı, Samir də əlindəki hədiyyəni ona uzadıb "Ad günün mübarək, müəllim" dedi. Rafiq Samirin bu jestindən təəccüblənmiş bir az da kövrəlmişdi. Qapını açıb maşından düşdü, Samiri öpüb qucaqladı. Sonra Samiri restorana dəvət elədi, bu gün onun ad günüydü deyə Samir etiraz eləmədi. Samirin maşını ilə mərkəzdəki "Texas" barına gəldilər.

Yarım saat sonra içki onların beynini dumanlandırmış, aralarındakı iyerarxiyə pərdə götürülmüşdü. Bu yarım saat ərzində Samir xatırlamışdı ki, onlar ilk dəfədir üzbəüz oturub araq içirlər. Bu üç il ərzində Samir rejissorun ad gününü bilməmişdi, bilmədiyinə görə təbrik də etməmişdi, lakin bir dəfə haradasa bu haqda eşidəndə telefonuna qeyd etmiş, səhər işə gələndə də yolüstü rejissora hədiyyə almışdı.

Rafiqi qəfil hədiyyə ilə bərabər həm də bu gün çekdiyi səhnə - Solmazın Aqşinə yazdığı məktub səhnəsi - vəcdə gətirmişdi. Bayaقدan bu haqda həvəslə danışmışdı, o da qulaq asırdı. Samir ofisiənti çağıraraq iki yüz qram araq si-fariş verdi. Sonra da rejissora üzünü tutub "pivəylə sərxoş ola bilmirəm" dedi. Rafiq başıyla onu təsdiqlədi. Dörd qədəh araq gəldi. Samir qədəhin birini

başına çəkdi. Sonra da qədəhin birini Rafiqin qabağına qoydu. Rafiq arağı pivə parçına boşaldıb içdi. O, susurdu, amma Samir sözlü adama oxşayırdı:

-Müəllim, sizcə, biz bu serialı niyə çəkirik? Çoxmu lazımdır bizə bu serial? Bundan qabaq neçə serial çəkmisən. Bir adam indi qaldırıb onların birinə baxırmı? Bu serial da tezliklə unudulacaq. Bu serial da gedəcək zibil yeşiyinə. Niyə, axı? Ölməz sənət yaratmırıq biz. Ölməz abidələr qoymuruq. Bütün həftəni işləyib bir seriya çəkirik. Adamlar da evdə oturub tum çırtlaya-çırtlaya baxırlar. Sonra biz təzəsini çəkirik. Ona da baxırlar. Amma köhnəsi unudulur. Niyə yüz il sonra da baxılacaq bir film çəkmirik biz. Niyə, axı?

Samirin səsi yavaş idi, hətta pıçiltıyla danışdı. Səsində azca da olsa qəzəb yoxuydu. Bir anlıq rejissor onun bu sakitliklə bu qədər ağır sözləri deyə bilmək qabiliyyətinə də heyran oldu. Lakin hansı tonla deyilsə deyilsin, bu sözlər öz gücünü itirmirdi. Və bu sözləri bir başqasının yox, məhz baş rol ifaçısının dilindən eşitmək Rafiq üçün xüsusilə gözlənilməz idi. Ona görə də bir az susdu, pivədən sonra içdiyi arağın təsirinə məruz qalmış beynini qurcalayıb bir söz tapıb demək istədi. Tapdı da:

-Bəs sən özün niyə bu zibil serialda oynayırsan?

Samir bu cavabı eşidəcəyinə əmin idi: "Mənim oynamağım vəziyyəti dəyişmir. Mən əvvəl elə özümü deyirəm. Nə işim var burda? Bu axmaq aktyorların arasında? Bu günkü o qız nəydi elə? Ondan aktrisa çıxar? Ömrü boyu o qız iki pyes oxuyubsa, mənə nəhlət olsun. Niyə o gedib bozbaşını bişirmir? Bəs kim getirir bunları səhnəyə? Kim onların üzünə qapını açıb? Sənətin üzünə qapı bağlanıb, istedadsızlığa qapılar taybataydı. Sən sabah yaxşı film çək, gör başına nə oyun gələcək?! Amma sarsaq bir şey çək, heç kim inciməz, hamı tərifini göyə çıxaracaq. Bunun sirri nədir, müəllim? Niyə həyat baha, ölüm ucuzdur? Niyə sənət ölür, amma axmaqlıq dirilir? Mən sizi ittiham etmirəm. Mən də bu çarxın içindəyəm. Mən də günaha batmışam. Söhbət sizdə, məndə deyil".

Rafiq özünün günahkar olmadığını eşidəndə bir az dirçəlib problemə kulturoloji gözlə baxmaq həvəsi hiss elədi. Stolun üstündəki qədəhi də içib bir siqaret yandırdı. Samirə baxıb ehtirasla danışmağa başladı:

-Samir, mən səndən bir on yaş böyüyəm. Mən bu sənəti çox sevirdim. Rejissor olmaq istəyirdim. Lap uşaqlıqdan e. Uşaq kosmonavt olmaq istəyər, aktyor olmaq istəyər, polis olmaq istəyər. Amma mən rejissor olmaq istəyirdim. Televiziyada montajçı işlədiyim günlərdə bircə arzum bütün məşəqqətlərə, kasıbçılığa, o axmaq filmləri montaj etməyə vadar edirdi. O arzu idi məni həyatda saxlayan. Nə zamansa mən də film çəkəcəkdim. Öz çəkdiyim filmi montaj edəcəkdim. Rejissor olanda gördüm ki, mənim mübarizəm indi başlayır. Ürəyim istəyəni çəkə bilmirəm. Ümid edirdim ki, nə zamansa çəkəcəm. Montaj stolundan qalxıb rejissor kreslosuna oturduğum kimi indi də bu sən deyən sarsaq serialı tullayıb əla bir film çəkəcəm. Ssenarisini 10 il qabaq yazmışam. Ayda bir dəfə oxuyuram o ssenarini. İnan, o film ruhuma elə hopub ki... Gecələr də yuxumda görürəm o filmi. Az qala bütün səhnələrini yuxumda görmüşəm. Arzulayıram ki, kaş elə bir cihaz yaranaydı, yuxuları diske yazaydım. Montaj edib o filmi hamıya göstərərdim. Ay Samir, mən gecə yuxumda öz filmimi çəkirəm, başa düşürsən məni? Bu dəliliydi. Bu axmaqlıqdı. Bunu ilk dəfə sənə deyirəm, heç yoldaşım da bilmir bunu. İcməsəydim heç onu da deməzdim. Budu, bizim taleyimiz.

Araya çökən əzici sükutda Samir araq qədəhini möhkəm-möhkəm əlində sıxdı. O Rafiqi günahlar hesab etmirdi, sadəcə ürəyindəkiləri demək istəyirdi. Amma Rafiq onu susdurmuşdu, daha söz tapa bilmirdi. Nədənə Rafiqi bu günə qədər işgüzar, pul qazanmağı bacaran peşəkar bir rejissor bilmişdi. O, heç düşünməzdi ki, həmişə gülürüz olan Rafiq yuxusunda film çəkir,

tozlanmış ssenarisini sıgallayır, üreyində film boyda dərd gəzdirir. Samir sövq-təbii anlayırdı ki, bu sükut uzun müddət davam edə bilməz. Ona görə də söhbəti dəyişib Azərbaycan-İtaliya oyunundan söhbət saldı, bir az danışdı, lakin Rafiq tezliklə onun sözünü kəsdi:

-Samir, bağışla, sözünü kəsirəm. Bax, yaxşı bax. Heç bir şey bizə əvəzsiz verilmir. Bayaq lənət söhbəti oldu e, Solmazın lənəti. Soruşursan ki, biz bu axmaq serialı niyə çəkirik. Bilirsənmi niyə çəkirik? Ona görə çəkirik ki, cibimiz pul görün. Ona görə çəkirik ki, yaxşı evdə yaşayaq, yaxşı maşın sürək, uşaqlarımız yaxşı yerlərdə oxusun, sabah onlar dolanışqı dərdi çəkməsinlər. Biz bunu düşünürük. Sənəti yox. Sənəti düşünsəydik biz sənətkar olardıq. Sənətdə qalardıq. Bu bekara işlərlə məşğul olmazdıq. Amma oluruq. Çünki sən o "Porşe"dən düşüb metroya minən deyilsən, qardaş. Belə etdiyimiz üçün sənət də bizi lənətləyib. Biz o lənətə görə sənətdən uzaq düşmüşük. Mən oturub Fellini kimi film çəkərəm. Lakin xiyar Fellini mənim ipoteka kreditimi verməyəcək. Fellini mənim oğlumun təhsil haqqını verməyəcək. Fellini gəlib indi içdiyimiz pivələrin hesabını verməyəcək. Başa düşürsən, mənə?! Biz adətən sərxoş olanda düz sözü deyirik. Amma onu ayıq vaxtı düşünürük. Sabah çəkiliş meydanında heç birimiz bu söhbəti yada salmayacağıq. Aydın məsələdir. Lakin istəyirəm ki, özün yaxşı biləsən nə işlə məşğul olduğunu. Pulun arxasınca gedib böyük sənəti düşünmək olmaz. Bir əlində iki qarpız tutmaq istəyirsən. Sən pulu seçmişən. Sənətin lənəti üstündədir. Məndə də eyni şeydi. Ona görə də rahat ol. Gəl, sənə bir əhvalat danışım. Bununla da söhbəti bağlayaq. Evdə gözləyirlər. Musa peyğəmbər gedir Tur dağına-Allahla danışmağa. Qayıdanda görür ki, bir adam büt düzəldib, sarı buzov şəklində bir büt. Özü də qızıldan düzəldib. Onu lənətləyib qəbilədən qovur. Deyir ki, heç kim ona toxunmasın, heç kim onunla ünsiyyətə girməsin. Buna müxtəlif cür yozum verirlər. Amma mənim fikrim budur ki, Musanın həmin o adamı qovmağının birçə səbəbi var. O da odu ki, həm Allaha həm də bütə ibadət etmək olmaz. Ya odu, ya da budu. Məsələ belədi. Onun lənətinin səbəbi də budu. O adam da elə-belə adam olmur a. Rahib olur. Yəhudi rahibi. Amma büt düzəldibmiş. Belə...

-Bilirəm, müəllim. Samiridi adı.

Rejissor ayağa dura-dura dedi: "Adını mən də bilirdim. Xətrinə dəyməməkçün demədim".

Rafiqin ayağa qalxıb tualetə getməsindən istifadə edən Samir hesabı ödədi. Telefonuna baxdı, Səbinə "Vatsapp"ı ağır mesaj atəsinə tutmuşdu, saatlarla cavab ala bilmirdi. İndi Samirin o mesajları oxumağa təqəti yox idi. Rafiqi yola salıb bara qayıtdı. Ayılmaq istəyirdi, ona görə soyuq su sifariş verdi. Ofisiyanta açarı verib maşından jurnalları gətizdirdi. Jurnalları vərəqləməyə başladı. Səbinə mesajların cavabsız qoyulduğunu görüb ardıcıl zəng etməyə başlamışdı. Zənglər dözülməz olanda Samir telefonu götürdü. Səbinənin əvvəlcə nömrəsini qara siyahısına saldı, sonra "Vatsapp", "Instagram", "Facebook"da blokladı. İndi Səbinə onu heç cürə tapa bilməzdi. Bəlkə çəkiliş meydançasına gələrdi, onda da ona izah edərdi ki, o artıq yorulub, heç bir münasibət saxlamaq istəmir. Samir doğrudan da bu iki gündə Səbinədən çox yorulmuşdu. Evə getməyə həvəsi yox idi, fikirləşdi ki, nə zamandı Həbiblə danışmır, ona zəng vurdu. Həbib də dedi ki, uşağın ad günüdür, çıxa bilmir, əvəzində onu evə dəvət elədi. Samir təşəkkür edib Həbibə təbrik elədi, sonra da telefonla hədiyyə sifariş verib Həbibgilin evinə göndərdi.

Sabah bazar günüydü, çəkilişi yox idi, ona görə də evə tez getmək üreyindən deyildi. Özünü evə getməyə həvəsləndirəcək min şey axtarsa da heç nə tapmadı. Əslində çox variantı da yoxuydu, ona görə də telefonu götürüb tanış qızların birinə zəng vurdu. Sonra iki yüz qram araş sifariş verib, hesabı istədi. Ev yaxın idi, maşını burda qoyub piyada getmək olardı.

* * *

Ayna darçın çubuğu ilə qəhvəsini qarışdırırdı. Əynində həmişə hamamdan çıxanda geyindiği ağ xalat vardı. Ona baxıb gülümsəyirdi, amma nədənsə Samirin ürəyində bir nigarançılıq vardı. Samir gördüklərinin yuxu olduğunu bilsə də, nigarançılığın səbəbini anlaya bilmirdi. Qəfil qapı döyüldü, Samir yuxudan ayıldı. Gözünü açıb onu qısılib yatan qızı dərhal tanıdı. Qız da gözünü açıb sevgi və minnətdarlıq qarışıq bir hisslə Samirə baxdı.

Qapı bir daha təkidlə döyüldü. Samir xahiş etdi ki, qız qapıya baxsın. Qız da əyninə Samirin xələtini geyinib çıxdı. Samir yuxusunu anaraq gözlərini yumdu. Qız qayıdıb dedi ki, bir xanım gəlib, onu görmək istəyir, qonaq otağındadır. Samirin şəhər vaxtı heç kimi görməyə həvəsi yox idi, amma məcbur idi, dodağının altında mızıldanıb ayağa qalxdı, qızdan xalata alıb otaqdan çıxdı.

Gələn Səbinə idi. Üzü bütün gecəni yatmaqdan, ya da ağlamaqdan, bəlkə də, bunların cəmindən şişmişdi. Çox pis görünürdü. Makiyajsız idi, əynində də adi idman paltarları vardı, saçlarını belə daramamışdı. Samir içəri girən kimi o ayağa qalxdı, özünü Samirin qucağına atmaq istədi, lakin nə düşündü-sə, oturdu, başını dizlərinə qoydu. Saçları yerə dəyirdi. Samir ona yaxınlaşdı, üzündən öpdü, sonra da qucaqlayıb pırtlaşıq saçlarını sığallamağa başladı. "Niyə belə edirsən, Samir?" Səbinənin səsi sanki quyu dibindən gəlirdi:

-O gecədən sonra mənə bir dəfə də yığmamısan, mesajlarıma cavab verməmişən, telefonumu açmamısan. Bu azmış kimi üstəlik mənə hər yerdən blok eləmişən. Nə günahın sabihiyəm mən, Samir? Öz ah-naləmdən bezmişəm. Hər gecə ağlamaqdan döşəyim islanır. Göz yaşlarımdan yatağım yaş olur. Neyləmişəm sənə. Görüşdük, gözəl bir gecə keçirdik. Danışdıq, ürəyimizin kirini-pasını tökdük. Mən demədim ki, mənə "Səni sevirəm" de. Heç mən də o sözü ciddi qəbul eləmədim. Gördüm ki, məndən xoşun gəlir. Mən sevirdim səni Samir. Özü də sənin kimi yox e, çoxdan sevirdim. Səni görəndə dilim-ağzım quruyurdu. Öpdün mənə, səni sevirəm dedin, mən o gecə çox xoşbəxt oldum. Amma nə biləydim ki, əzabını sabah çəkəcəyəm. Nə eşitdin məndən? Sənə nə dedilər? Qulağını kim doldurdu? Hansı ləçər, itin qarnından çıxmış mənə sənin gözündən saldı, Samir? Məni döy, söy, lap öldür, amma belə qoyub getmə. Mən bu rəzilliğin içində öz insan sifətimi sənə görə saxlamışam, Samir. Sən olmasaydın, mən də onların biri idim, şortu idim. Mən bu dünyada ancaq sənə mehrimi salmışdım. İşığımı mən səndən alırdım, Samir. Aylardır ancaq sənin haqqında düşünürdüm. Gəl, gedək bizə, otağımı göstərim sənə. Hər yan sənin şəkillərindir. Sənin disklərindir, seriallarındır, filmlərindir, afişələrin. "Od gəlini"ni o gün "Mədəniyyət"də verirdilər, "zapis" edib telefonuma atmışam, hər gün qulaq asıram Biləgenli Elxanın monoloquna. Rəfiqələrim də deyir ki, ona qulaq asma, günahdır, deyirəm ki, onu Samir deyirsə, günah ola bilməz. Allah mənə Samiri günah yazmaz. Bəs niyə belə edirsən, əzizim? Bəlkə xoşuna gəlmirəm. Bəlkə sinəm balacadı, ona görə edirsən, bəlkə dodaqlarım xoşuna gəlmir? Nə istəsən sənin üçün edəərəm, Samir, sən təki mənə belə atıb getmə. Razıyam, səni başqasıyla da evləndirərəm, toyunda da oynayaram, təki mənə üz çevirmə, Samir. Mən səni aylarla sənsiz sevmişəm, sənin xəbərin olmayıb. Sənə minnət qoymuram, əzizim, canım, sadəcə sən bu qədər yaxına gəlib bir anda uzağa qaçanda mən dəli oluram axı. Deyirəm, kaş uzaqda qalaydı həmişə, heç yaxına gəlməyəydi. Mən uzaqdan sevməyə alışmışdım Samir. İndi sənin qoxunu aldım, qoxunu tanıdım mən. O qoxusuz necə yaşayaram? Sənsiz necə qalaram?!

Samir adətən şəhərlər çox emosional olurdu. İndi Səbinənin bu duyğu seli ona xüsusilə pis təsir göstərdi. Qızın qarşısında diz çöküb başını onun

dizlərinin üstünə qoydu. Deməyə söz tapmırdı. Səbinə çox danışdı, danışdıqca onun hər sözü Samirin ürəyinə bir yara saldı. Bu yaraların qanını silə-silə Samir Ayna haqda düşünməyə başladı. Səbinə danışmaqdan yorulub susdu. Samir onu sakitləşdirmək üçün nələrsə dedi, lakin bu sözlər gücsüz idi, ruhsuz idi, ölü idi. Amma Səbinə bu sözlərdən sakitləşdi, çünki o sakit olmaq istəyirdi. Bura təsəlli almaq üçün gəlmişdi.

Bir az sonra üçlükdə qızın hazırladığı səhər yeməyini yedilər. Hər üçü çoxdandır olmadıqları qədər xoşbəxt idi. Bir azdan qız, ardınca isə Səbinə getdi. Samir oturub Musa peyğəmbər haqda olan filmin davamına baxdı. Axşam tərəfi qalxıb ssenarini oxudu. Sonra Rafiqə zəng vurub hal-əhval tutdu. Onunçün maraqlıydı ki, dünənki söhbət rejissora necə təsir edib. Rafiq da bu haqda söz salmadı, ssenari haqda fikrini soruşub sağollaşdı.

İnternetə girib bir xeyli qurdalandı. Yorulub İpadı yatağın üstünə fırlatdı. Soyuducunu açıb rom götürdü, Coca Cola ilə qarışdırıb içinə buz atdı. Birnə-fəşə içdi. İkinci. Üçüncü. Dördüncü. Beyni dumanlanmağa başlayırdı, romu soyuducuya qoydu. İndi yaşamaq ona daha asan idi. Qayıdıb yatağına uzandı.

Telefonuna zəng gəldi, fikir vermədi. Telefon yenidən tərpənməyə başlayanda üzünü çevirib mürgüləməyə çalışdı. Lakin telefon susmurdu. Samir yağa qalxıb stolun üstündəki telefona baxdı. Zəng vuranın Səbinə olacağını fikirləşirdi, amma Həbib idi. Tələsik telefonu açdı:

-Buyur, Həbib. Necəsən?

-Sağ ol, Samir yaxşıyıq. Neynirsən? Haralardasan?

-Evdəyəm.

-Xəstələnib eləməmisən ki?

-Yoxx...

-Sən evdə oturan deyildin axı...

-Nə bilim. Bekarçılıqdı.

-Sən belə elə. Yarım saata gəl mənə evdən götür. Gedək, oturaq. Səninlə işim var.

-Nə işidi?

-Telefon söhbəti deyil. Amma yaxşı xəbərdi.

-Yaxşı.

-Yarım saata burda ol.

-Olaram, Həbib. İndi hazırlaşib çıxıram.

Həbib ona hər gün zəng vurmazdı. Vurmuşdusa demək ciddi səbəbi vardı. Yaxşı xəbər söhbətini də qəribçiliyə salmaq olmazdı. Görəsən, nə xəbər idi? Samir xoş xəbərin müjdəsi ilə sanki bir az dirçəldi. Hamama girib duş aldı, boğazlı köynəyi ilə cins pencəyini şifonerdən çıxarıb geyindi. Güzgüdə özünə baxa-baxa zövq aldı. Odekalon vurub otaqdan çıxdı.

Həbibgilin həyətinə çatanda danışığılarından iyirmi beş dəqiqə keçmişdi. Dostunu narahat etmək istəmədi. Telefonunu götürüb Səbinəyə bir mesaj yazdı: "İndi bir az yaxşısanmı, Səbinə?" Səbinə cavab əvəzinə öpüş göndərdi. Şüşəni açıb küləkli havanı uddu. Pəncərədən başını çıxarıb ulduzlara baxdı. Sərxoşluğu keçmiş, içinə qərribə bir rahatlıq çökmüşdü. "Bu ulduzlar bəlkə artıq yoxdular, işıqları indi gəlib bizə çatır. Amma bizim ulduzluğumuzun ömrü özümüzdən də azdır" deyə düşündü. Bu fikir ona rahatlıq gətirdi.

Hiss edirdi ki, içinə çökən bu rahatlığın əsl səbəbi alacağı xoş xəbər deyil, Həbibin zəngidir. Samirin Həbibin yanında elə bir günahı yoxuydu, lakin o həmişə Həbibdən utanırdı. Ona az qala öz şeyxi, ustadı kimi baxırdı. Hansısa bir uğuru haqqında bütün qəzetlər, saytlar yazsa belə o bu yazılanlardan Həbibin bir təbriki qədər həzz almırdı. Həbib Samirə baxanda çox kasıb yaşayırdı, gəliri dörd nəfərlik ailəsinə güclə çatırdı. Həbibdə Samirə xoş gələcək bir cəhət

vardı, o da Həbibin sənətə olan sevgisi və sədaqəti idi. Samirin ötən günlərdən qoruyub saxlaya bildiyi yeganə şey Həbiblə dostluğu idi. Bu dostluqla fəxr edirdi. Az görüşsələr, görüşəndə də az danışsalar belə, Samir Həbibə ürək qızdırırdı. İlk baxışdan adamayovuşmaz Həbib də bütün bunları dərinlən hiss edir, öz növbəsində Samirə hörmət bəsləyirdi. Lakin bu hörmət onun Samiri danlamasına mane olmazdı. Doğrudur, bu çox nadir hallarda olardı. Həbibin yazdığı irad, dediyi bir söz, ya da bəzən adicə bir sərt mimikası Samirə çox ağır gəlirdi. O, həmişə deyirdi ki, Həbib mənim ürəyimin səsidir. Bütün bu mülahizələrə görə Həbib Samir üçün az qala müqəddəs bir adam idi.

Beş dəqiqə sonra Həbib maşının qapısını açıb Samirin yanında oturdu. Kəfi kök idi. Həbibin sevdiyi çay evinə getdilər. Maşının açarını valeyə verən Samir Həbibin arxasınca kabinetə keçdi. Çay gələnə qədər Həbib Samirə oynadığı serial barədə bir-iki sual verdi. Samir də onun işlərinin necə getdiyini soruşdu. Sanki mətləbi çayın gəlişinə saxlamışdılar, çünki çay stəkanlara süzülən kimi ikisi də ciddiləşdi. Hətta Samir hiss etdi ki, ürəyinin döyüntüsü bir az da sürətləndi. Həbib çaydan qurtum alıb Samirin gözlərinin içinə baxa-baxa dedi:

-Paolo Kroçe bizim kinostudiya ilə film çəkəcək. Maliyyə bizdəndir. Kann festivalında nümayiş olunacaq. Plan var ki, "Oskar"a da saldıraq. Ssenarini də özü yazıb. Bizimkilərin də birçə şərti olub ki, baş rolların birini bizim aktyorlar oynasın. Kroçe də razılaşıb, hətta deyib ki, bir neçə azərbaycanlı aktyoru da oynada bilər. Xahiş edib ki, ona aktyorlarla işləmək üçün Azərbaycandan bir rejissor assistenti də verilsin. Dünən kinostudiyadan zəng vurdular, gedib danışdım. Məni artıq assistent təyin edə bilərlər. Düzü, əvvəl razılaşmaq istəmədim. Axı, mən teatr rejissoruyam. Sonra fikirləşdim ki, təcrübə üçün yaxşı olar. Sabah İtaliyaya gedirəm. Ssenarini də oxumuşam. Əla bir şeydir. İstəyirəm ki, baş rolda sən oynayasın.

Samirin cismi burda olsa da xəyalı göylərə uçmuşdu. Kroçe kimi dahi rejissorun filminə oynamaq, yüz ildir xəyalını qurduğu qırmızı xalıda gəzmək, üstünə tuşlanan minlərlə obyektiv, böyük sənət əsərinin bir parçası olmaq, Kannada mükafatı başının üstünə qaldırmaq- bütün bu xəyallar Samirə başgicəlləndirici təsir göstərərək bayaq içdiyi dörd stəkan romdan daha artıq sərxoş elədi. Ofisiənti çağırıb xəbərin sağlığına şampan gətizdirdi. Həbib Samirin bu halından çox məsud olmuşdu.

Xəbərin sərxoşluğu Samirdən üç gün keçmədi. Heç kimlə bölüşə də bilmirdi. Zətən kimə deyəcəkdi ki? Birçə Səbinə vardı, amma qorxurdu ki, Səbinə də Kroçeni tanımayıb ovqatını təlx eyləyə. Həbiblə görüşün sabahısı çəkiliş zamanı Samirin yeddi səhnənin yeddisini də birçə dublla yekunlaşdırması Rafiqi təəccübləndirdi. Düşündü ki, Samir seriala tam isinişib, ona görə də bu qədər səhvsiz oynayır.

Çəkilişdən çıxan Samir Səbinəyə zəng elədi. Görüşüb gecikmiş günorta yeməyini yedilər, Nizami kinoteatrında filmə baxdılar. Bir az gəzdikdən sonra ABC mağazasından Kroçenin diskini aldılar. Samir Kroçenin bəzi filmlərinə baxmışdı, lakin indi baxmağın bir başqa mənası, bir başqa məramı vardı. Səbinə katolik kilsəsinin qarşısına yapışdırılmış seminar elanındakı "Yaxşılardan olduğun üçün Allah səni çox sevdi" sözlərinin altından əliylə xətt çəkib Samirə gülümsündü. Əllərindəki çərəz dolu sellofanlarla liftə girəndə Samir Səbinənin qulağından öpdü. Səbinə utancaqlılıqla gülümsədi.

O paltarını dəyişdirənə qədər Səbinə də çay dəmlədi. Bir az ordan-burdan danışdılar. Samir dözməyib sirrini Səbinəyə açdı. Səbinənin bu qədər sevinib boynuna atılmasına da doğrusu bir az təəccüb elədi. Siniyə yığıdığı çərəzlərlə çayları götürüb Kroçenin "Ən uzun gecə" filmini DVD-yə qoydular. Film başlayan kimi qarlı küçədə uzaqdan nöqtə kimi görünən bir adam gəlirdi və bu

adamin sifeti aydin seçilene qeder düz 6 dəqiqə keçdi. Samir Səbinənin bu yorucu filmə necə maraqlı tamaşa elədiyinə baxıb heyrətlənərək düşündü ki, onun dayaz olduğunu düşünməklə səhv edib. Amma Samir yenə də səhv edirdi, çünki Səbinənin bu filmə bu qədər diqqətlə baxmasında Samirə olan sevgisi daha çox rol oynayırdı, nəinki onun kinomanlığı. Səbinə bu filmə ancaq Samirin xətrinə baxırdı. Samirlə bağlı olan hər şey kimi bu darıxdırıcı film də Səbinəyə xoş gəlirdi. Çünki sevgilinin sevdiyi hər şeyi sevməkdi sevgi...

* * *

Həbibin İtaliyada olduğu günləri Samir Səbinə ilə keçirdi. Çəkilişdən sonra Səbinəyə zəng vurur, şəhərdə gəzir, saatlarla restoranlarda oturur, bəzən də birbaşa evə gedib bir yerdə yemək hazırlayır, filmə baxırdılar. Samirə Səbinə ilə vaxt keçirmək çox xoş idi. Münasibətlərinə bir ad qoymamışdılar, "səni sevirəm" sözünü sözsüz razılıqla qadağan eləmişdilər. Sadəcə dostluq edirdilər, bəzən xüsusən də şərabdan sərxoş olanda öpüşürdülər. Onların fiziki təması ancaq bununla məhdudlaşırdı. Hər ikisi də bu gedişətdən çox məmnun idi. Səbinə ürəyinin dərinliyində, söz yox ki, daha qəti və gələcək vəd edən bir sevgi etirafı gözləyirdi. Lakin bunun tezliklə olmayacağını da bilirdi. İndi isə bu münasibət onu tamamilə qane edirdi.

O gecə, Həbib İtaliyadan zəng vuranda Səbinə başını Samirin dizlərinə qoymuş halda Kroçenin növbəti filminə baxırdı. Samir telefonu dərhal açdı:

- Salam, Samir.
- Salam, Həbib. Necə gedir işlər?
- Sağ ol, yaxşılıqdı. Aeroportdayam. Qayıdıram Bakıya.
- Hə, lap yaxşı. Salamat gəl.
- Bir şey deyəcəkdim.
- De, nəse olub?
- Olmayıb olmağına. Sənin rola namizədliyini verdim. Amma rejissor dedi ki, mən sizin aktyorları yaxşı tanımıram, gerek kasting keçirdim.
- Kasting? Mən uşaq zadam ki, kastingdən keçim.
- Yox, Samir. Elə demə. Bunlarda qayda belədir. Amerikada heç Bred Pitti də kastingsiz oynatmazlar.
- Bilirəm e. Amma bura Amerika deyil, axı.
- Amerika deyil, amma Kroçe belə istəyir. Mən nə edə bilərəm? Demək artıqdır ki, əlimdən gələn hər şeyi edəcəm.
- Bilirəm, əzizim. Bilirəm. Bəs başqa kimlər olacaq kastingdə?
- Mətbuatda elan verəcəyik. Kim istəsə gələcək. Seçəcəyik aralarından birini.
- Mətbuatda elan? Ömrü boyu kamera görməmiş adamlarla bir yerdə kastingdə olacam?
- Samir...
- Nədi, Həbib...
- Hər şey danışdığımız kimi olacaq. Heç kim sənin aktyorluq qabiliyyətini sınıamır. Sənin rola uyğun olub-olmadığını sınıyırlar.
- Axı, belə danışmamışdıq. Mən bu gün səhnəyə gələn burnu fırtıqlı uşaq deyiləm, axı.
- Rejissor mən deyiləm. İnanıram ki, sən seçiləcəksən. Niyə belə reaksiya verirsən, başa düşmürəm.
- Bilmirəm. Xoşuma gəlmədi düzü.
- Bilirəm xoşuna gəlmədiyini. Amma sən yarışmaqdan çəkinmə.
- Yarış da deyirsən e. Çayxanadan durub kastingə gələn avaralarla yarışacam mən? Mən Samir...

-Bəsdi, Samir, ya da Samiri... Rominqdəyəm. Emailinə ssenarini atıram. Onu diqqətlə oxu, sabah axşam tərəfi görüşək, səni hazırlayım.

-Oldu, Həbib. Çox sağ ol hər şeyə görə.

-Gecən xeyrə, hələlik.

-Xeyrə qarşı.

Samir telefonu söndürüb kənara tulladı. Kefinin pozulduğunu görən Səbinə onu qucaqlayıb bir neçə dəqiqəlik susub dedi ki, Həbib işin içindədisə, narahat olmağa dəyməz. Samir də sanki bu sözü gözləyirdi, dərhal sakitləşdi. Notbuku götürüb ssenarini yüklədi. Səkkiz səhifəlik ssenaridə heç dialoq yox idi, görünür, ssenarinin qısa variant idi. Oxuyub məzmununu Səbinəyə də danışdı. Film baxıb yatdılar.

Sabahısı gün çəkiliş zamanı yaranan fasilələrdə də Samir ssenarini təkrar-təkrar oxudu. Axşama qədər az qala əzbərləmişdi. Səbinəylə bir yerdə Həbiblə görüşdülər. Həbib səfərdən çox məmnun görünürdü, rejissorun peşəkarlığını, kinematoqrafik duyumunu çox tərifləyirdi. Tərif filmdə oynayacaq italyan aktyorlara keçəndə Samirin kefi pozuldu. Bunu əvvəlcə biruzə vermək istəməmirdi, Həbib də heç hiss etmirdi. Amma aktyorların söhbəti uzananda Samir daha dözə bilmədi:

-Onların aldığı pulu mən də alsam elə oynayaram da.

Həbib razılaşmadı:

-Məsələ pulda deyil. Adamlar özlərini inkişaf etdiriblər. Ədəbiyyatdan danışsən - danışrlar, kinodan danışsən - danışrlar, futbol deyirsən, onu da bilirlər. Ssenari əzbərlənilər e, öyrənirlər. Pul-zad söhbəti də yoxdur. İnanırsən, çoxu pulsuz oynayır filmlərdə. Seriallardan pul qazana bilirlər, düzdür, amma hamısı deyir ki, serialı çörək puluna oynayırıq, əsas filmlərdi. Bizdə elədi məgər? İstənilən aktyorun arzusu məşhur olmaqdı. Peşəkar olmaq ağıllarına da gəlmir. Bizdəkilər kimi gedib axmaq şoulara-zada qoşulurlar. Sənət nədi, bilirlər. Pul nədi, onu da bilirlər. Seçimlərini edirlər. Daha bizimkilər kimi pulum da gəlsin, sənətim də olsun demirlər. Bilirlər ki, onların ikisi çox nadir hallarda bir yerdə olurlar. Deyirlər ki, peşəkar aktyor olaq, pul onsuz da gələcək.

Samir bu söhbətdən inciyən kimi oldu. Amma Həbibə etiraz edəcək sözü tapıb deyə bilmədi. Əmin idi ki, bu sözlərin nişangahı bir az da özüdür. Ona görə də çox uzatmağa lüzum görməyib ssenari haqqında soruşdu. Həbib də çantasından ssenarini çıxarıb səbirlə, eynən köhnə vaxtlardakı kimi sözbə-söz ssenarini izah eləməyə başladı. Samir həvəslə ona qulaq asa-asa hey-rətlənirdi ki, dəfələrlə oxusa da Həbibin indi danışdığı şeylər ona çatmayıb. Bir tərəfdən də düşünürdü ki, kastinqə qatılanların heç biri ssenarini onun kimi dərinliyinə qədər bilməyəcək. Bir saat ərzində Samir ssenarini tam mənimsədi. İndi filmi görməyə başlayırdı. Kastinq isə gələn həftə olmalı idi. Qərara aldılar ki, kastinqə qədər də bir-iki dəfə görüşüb söhbət eləsinlər.

Sabahısı gün mediada gedən elan kastinqi sənət dünyasının bir nömrəli mövzusuna çevirdi. Samirin oynadığı serialın da üç aktyoru kastinqə qoşulacaqdı. Rafiq Samirə kastinqə getməyi məsləhət gördü. Samir kastinqə qatılacağını etiraf etməyə utanırdı. Baş rol sevdasına düşənlər ancaq aktyorlar deyildi. Samirin tez-tez getdiyi restoranın ofisiantı da kastinqə qoşulacağını deyəndə Samir az qaldı ki, sevdasından əl çəksin. İki məsələyə görə bunu eləmədi, çünki o, bu rolu çox istəyirdi və gələcək beynəlxalq şöhrətinin trampkini kimi baxırdı. Digər tərəfdən, ofisiantla eyni səhnədə yarışmağı da qururuna yedizdirə bilmirdi. Həbib orda olmasaydı yəqin ki, kastinqə qatılmazdı. Günlər keçdikcə Samirin əsəbləri gərginləşirdi, bir tərəfdən də Səbinə "hər şey yaxşı olacaq" deyib onun zəhləsini tökürdü. Diqqətini seriala da verə bilmir, ssenarini yüz dəfə oxusa da, başına girmirdi.

Çəkiliş meydançasında əvvəlki əzmlə oynamaq çətin gəlirdi. Bütün diqqətini cəmləşdirib var qüvvəsi ilə oynayırdı ki, əsəbi vəziyyəti hiss edilməsin. Lakin cəhdləri əhəmiyyətsiz olduğundan bundan xəbərsiz idi. Rafiq Samirdəki dəyişikliyin səbəbini izah edə bilmirdi.

* * *

Samir çəkilişə bir saat gecikmişdi. Rafiq narahat olub assistentə Samirə zəng vurmağı tapşırırdı. Telefonu bağlıymış. Rafiq pis vəziyyətə düşmüşdü, qərara gəldi ki, Samirin olmadığı səhnələri çəksin. Cəmi üç səhnə idi. Üç səhnənin çəkildiyi iki saat yarım ərzində də Samir gəlib çıxmadı. Fasilə eləməkdən başqa əlac qalmamışdı. Bir azdan əsəbi produser də gəlib rejissorun əsəblərini tarıma çəkdi. Hamı çətin vəziyyətdə idi. Bu gün serialın sezon finalı çəkilməli idi. Axşam kirayə texnikanı qaytarmaq lazım idi. Efirə də cəmi üç gün qalırdı, montaj və səsləndirməni də nəzərə alanda üç gün çox az idi. Aktyorların biri Həbib Rafiqin yadına aldı. Assistent Həbibdən də bir xəbər öyrənə bilmədi. Səbinə də telefonuna çıxmadı, mesajlara da cavabsız qoydu.

Vəziyyət qeyri-müəyyənlikdən çıxılmazlığa doğru gedirdi. Texnikanı hazır vəziyyətdə saxlayıb Samirin evinə adam göndərdilər, qapını açan olmadı. Produser tamam hövsələdən çıxmışdı. Neçə ildir ki, Rafiq Samirdə belə məsuliyyətsizlik görməmişdi.

Rafiq ssenarini götürüb otağına keçdi. Tünd çay içə-içə ssenarini Samirsiz vəziyyətə salmaq istəyən heç nə alındıra bilmədi. Ssenaristə zəng vurub vəziyyəti başa saldı. Amma onların hər ikisi də çox gözəl anlayırdı ki, heç Kroçe də baş rol aktyoru olmadan serialın son seriyasını yazı bilməz. Rafiq bir saat sonra tamam ümitsiz halda otağından çıxıb elan etdi ki, çəkiliş sabah səhər saat 9-a qədər təxirə salınır. Assistentə də Samiri tapmaq üçün hər şeyi etməyi tapşırırdı. Hərçənd bunu deməyə də ehtiyac yox idi. Çünki assistent artıq iyirmiyə qədər adama zəng vurmuş və heç bir cavab ala bilməmişdi.

Axşama qədər rejissor evdə vurnuxur, tez-tez assistentə zəng vururdu. Hətta polisə xəbər etməyi də düşündü. Fikirləşirdi ki, Samirin başında bir qeyli-qal olmasa bu qədər itə bilməzdi. Evdə özünə yer tapmayıb şəhərə çıxdı. Bulvarda bir xeyli gəzdikdən sonra taksilə Samirin yaşadığı binaya getdi. Evin işığı yanmırdı. Rejissor gəldiyi taksilə qayıtdı, yolda sürücüdən xahiş elədi ki, onu bir restorana aparsın. Yemək yadına da düşməmişdi, səhər yediyinin üstündəydi.

Restorana girib ətrafa elə diqqətlə boylandı ki, elə bil Samiri görəcəkdi. Pəncərənin yanında oturub steyk və qırmızı şərab sifariş verdi. Menyunu gətirən ofisiyent ona çox tanış gəldi. Onun sifətində təcrübəli ofisiyentlərə məxsus növbətçi nəzakətdən çox məhrəm bir mimika vardı. Ofisiyent ona adıyla, özü də "müəllim" deyər müraciət edəndə rejissor onu xatırladı. Hardasa on il əvvəl institutda bu oğlana dərslər demişdi. Yemək gözlədiyindən də dadlı idi, yeyib bitirənə qədər bir qədəh də şərab istədi. İndi söhbət eləməyə adam axtarırdı, lakin işi çox olduğundan ofisiyent də ona baş çəkə bilmirdi. Bir az sonra ofisiyent ona üçüncü qədəhi gətirəndə soruşdu:

-Rafiq, müəllim, mənə tanıdız?

-Tələbəm olmusan, yadımdadı.

-Bəli...

-Amma adını unutmuşam.

-Olan şeydi...

-Həvəsin varsa, gəl oturaq.

-On beş dəqiqə sonra növbəm qurtarır. İcazə versəniz, gələrəm.

-Məmnuniyyətlə. Gözləyirəm.

Bu anda assistentdən zəng gəldi. Rafiq ofisiyanta əli ilə söhbətin başa çatdığını işarə edib telefonu açdı:

-Salam, müəllim.

-Salam. Nə oldu? Samiri tapdın?

-Tapmamışam hələ. Amma dünən onu görüblər.

-Harda?

-Bu kasting elan olunmuşdu e.

-Hə, bildim.

-Ordaymış.

-Nə? Samir kastingə gedibmiş?

-Həbib də ordaymış. Bəlkə Həbibə görməyə gedibmiş.

-Ola bilər.

-Ondan sonra görən olmayıb.

-Sənə bunu kim dedi?

-Elşad.

-Elşad kimdir?

-Dünən gəlmişdi e. Epizodik rola çəkdik. Lənkəran teatrından.

-Hə, yadıma düşdü. Başqa nə öyrəndin?

-Həbibə bir də zəng elədim. Heç nə demədi. Amma bir az sözlü adama oxşayırdı.

-Onu indi özüm yığaram.

-Yaxşı. Xəbər bilən kimi zəng vuracam.

-Oldu. Hələlik.

Rejissor telefonu stolun üstünə tullayıb İncəsənət İnstitutunda dərs dediyi günləri xatırladı. O vaxt televiziya işləyirdi, baş redaktordan yalvar-yaxarla icazə alıb, həftədə bir dəfə dərsə gedirdi. Onun icazəsində "sən kimsən ki, dərs də deyəsən" rixsəndini duymaq üçün xüsusilə həssas olmağa ehtiyac yoxuydu. Rafiq sənət yolunda bu cür rixsəndləri çox görmüş, çox dözmüşdü. Keçən ay həmin baş redaktor ona zəng vurmuşdu. "Rafiq müəllim" (məhz belə demişdi), "xahiş edirəm serialınızda bacım oğluna bir rol verin" deyə xahiş eləmişdi. İllər keçdikcə bütün o rixsəndlər xahiş formasında qabağına çıxırdı və Rafiq bu xahişləri yerinə yetirməkdən xüsusi ləzzət alırdı.

Ofisiyanta önlüyünü çıxarıb pencək geyinmişdi. Oturmağa icazə istədi. Onun səsi Rafiqi xəyallardan ayırdı. O danışdıqca Rafiq onun adını da xatırladı, ötənləri də. Rafiq illərlə bu tələbənin yaddaşından necə silindiyinə cavab tapa bilmirdi. Ofisiyanta isə illərlə görmədiyi müəllimini görməyin sevinci ilə danışdı:

-Bilirsiz, sizin dərsləriniz heç vaxt yadımdan çıxmırdı. Əsgərlikdə olanda da daim sizin haqqınızda düşünürdüm. Bizə baxdığınız filmlər haqda düşünürdüm. Yadımdadır, siz ilk dərsdə bir söz demişdiz. sözü heç vaxtyadımdan çıxmır. Sonra bu sözdən də güclü sözlər eşitdim. Lakin o söz ruhuma elə hopmuşdu, məndə elə təsir oyatmışdı ki.

-Nə demişdim?

-Demişdiz ki, insan hər hansı bir işə başlayanda qarşısında iki yol olur, bu iş ya alınacaq, ya da alınmayacaq. Amma hansına inanırsınızsa o olacaq. Fikir-ləşirdim ki, bu necə ola bilər. Bir-birinə zidd olan iki şey eyni anda ola bilər? Sonra anladım ki, mümkündür. İnstitutu bitirdim, Gənc Tamaşaçılarda işə gö-türüldüm. Lakin maaş o qədər az idi ki, məcbur rayon teatrına getdim. Orda heç olmasa kirayə dərdi yox idi. Özümü ancaq işə vermişdim. Başqa şey haqda düşünmürdüm. Ev, ailə, uşaq... Heç nə haqda.. Axırda gördüm ki, orda da alın-mır. Sənət yoxdu. Başqa nə desən var. Aktyorların çoxu başqa işdə işləyirdi, teatrda adları gedirdi. Məni teatrdan Şaxta Baba göndərirdilər. Başıma bir iş gəldi. Ondan sonra qayıtdım Bakıya. Düşündüm ki, teatrdə işləməsəm də, heç olmasa mühitə yaxın olaram. Gedib tamaşalara baxaram, adamları görərəm.

-Nə iş gəldi ki, başına?
 -Heç. Bıçaqlamışdılar məni.
 -Necə yəni?
 -Təsadüfən olmuşdu.
 -Təsadüfən adam bıçaqlayırlar?
 -Bir gün bir qadın gəldi, yanında iki qız. Şəkil çəkdirəndə bir əlimi qadının çiyninə qoymuşdum. Onun da əri Rusiyadan gəlib məni bıçaqladı.
 -Vay, vay...
 -Hə... Sonra qayıtdım şəhərə. Arzularıma burda çatdım.
 -Hansı arzudan danışırısan? Ofisiant işləyirsən də. İki-üç aya təzə seriala başlayıram. Gəl, sənə bir rol verim, oynat.
 -Məmnuniyyətlə, müəllim. Məmnuniyyətlə. Çox sağ olun dəvət üçün. Gələm. Çəkilerəm. Amma mən arzuma elə bu gün çatmışam.
 -Bu gün?
 -Aha, bu gün.
 -Nə olub axı bu gün?
 -Deməli, bu gün kastinq oldu. Məni seçdilər.
 -Nə kastinqi?
 -Kroçenin filminə. Getdim, oynadım. Mənə görə kimi dedi ki, kastinq başa çatır, səni çəkəcəm.
 -Doğrudan?! Təbrik edirəm!
 -Çox sağ olun.
 -Bu elə-belə olmaz. Qeyd eləməliyik.
 -Əziyyət çəkməyin.
 Rafiq şampan sifariş verdi. Ofisiant bu jestdən bir az utanmış kimi görünürdü. Və qəfil rejissorun yadına Samir düşdü.
 -Sən bizim Samiri tanıyırsan?
 -Samir Səhəri?
 -Hə, onu.
 -Əlbəttə, tanıyıram. Bura da tez-tez gəlir.
 -Onu görmədin kastinqdə?
 -Gördüm, amma...
 -Nə amma?
 -O məndən qabaq girdi. Onu seçmədilər.
 -Necə?
 -Hə, mən girəndə o çıxdı. Çox əsəbi idi. Üzümə baxdı, heç salam da vermədi.
 -Dünən olub da kastinq?
 -Hə, dünən günorta.
 -Demək, seçmədilər.
 -Seçmədilər.
 -Aydındır.
 Rejissor icazə istəyib stoldan qalxdı. Küçəyə çıxıb Həbibə zəng vurdu, ona vəziyyəti izah elədi, Dedi ki, sabah çəkiliş olmasa çox pis vəziyyətə düşəcək. İyirmi dəqiqə sonra Samirin evinin qarşısında görüşmək üçün vədələşdilər. Rejissor kafeyə qayıdıb vizit kartını aktyor-ofisianta verib tələsik hesabı ödədi. Ofisiant rejissorun qəfil gedişindən heç nə anlamasa da onu taksiyə qədər yola saldı.
 Rejissor Həbiblə görüşən kimi yanlarında bir maşın saxladı. Səbinə idi. Ağlamaqdan gözlərinin şişməyi qaranlıqda da görünürdü. Onu Həbib çağırırdı. Səbinə dəsmalla gözünü silib əliylə Samirin maşınını göstərdi: "Yəqin evdədi". Rafiq bayaq maşına fikir vermədiyinə görə özünü danladı. Səbinədə evin açarı vardı. Pillekənləri sürətlə qalxdılar, rejissorun ağına ən

pis ehtimallar da gəlirdi. Samiri yaxşı tanıyan Həbib və Səbinə də, görünür, bu ehtimalı düşündüklərinə görə çox gərgin idilər.

Qapını döydülər, cavab gəlmədi. Həbib qulağını qapıya söykədi, içəridən nə bir səs, nə də hənirti gəlirdi. Açarı Səbinədən alıb qapıya saldı. Üzünü Rafiqə tutub "siz Səbinə ilə burda qalın, mən içəri girirəm" dedi. Qapının açılması ilə Həbibin içəri girib qayıtması arasında keçən bir dəqiqə Səbinəyə ömrünün ən uzun dəqiqəsi kimi göründü. Rafiq Səbinəni zorla saxlamışdı, qız onun qollarından xilas olub özünü evə atmaq istəyirdi. Həbib "gəlin, içəri" deyəndə sanki hər ikisinin üstündən ölüm hökmü götürüldü. Samiri koridorda oturan gördülər. Qarşısında yarımçıq viski vardı, böyründə də iki boş şüşə. Boş şüşələrin yanında ülgüc, bir neçə qutu dərman qoyulmuşdu. Samir özündə deyildi, onların gəlməsini belə hiss eləməmişdi. Həbib özünü çox sakit və təmkinli aparırdı. Səbinəni çay dəmləməyə göndərib tapşırırdı ki, çox tünd eləsin. Rafiq də vannanı isti su ilə doldurmağa getdi. Samiri divana uzadıb soyundurdular. Vanna hazır olanda hamama aparıb suya saldılar. Samir tamamilə reaksiyasız idi. Nəbzini qaydasında vururdu. Təcili yardım gələne qədər Samir vannada qaldı. Həkim bir iynə vurub, resept yazdıqdan sonra getdi.

Səbinə Samirin burnundan öpüb sevgiylə ona baxır, pıçıltıyla dua oxuyurdu. Rejissorla Həbib isə mətbəxdə siqareti siqareti calaya-calaya gözləyirdilər. Həbib Rafiqdən serialı necə edəcəyini soruşmasaydı rejissorun yadına nə ssenari düşəcəkdi, nə də sabahkı çəkiliş. Ona görə də Həbibə qeyri-müəyyən bir cavab verdi. Həbib Samirin notbukunu götürdü, rejissora bir-iki şey sual verib sürətlə yazmağa başladı. Bir saatdan sonra ssenari hazır idi. Rafiq ssenarini oxuyub çox sevindi, çünki bu variant öz ssenarisindən yaxşı alınmışdı. Aqşın gizləncə intihar edir və seriya da intiharın doğurduğu heyrət, təəssüf və qəzəb üstündə qurulurdu. Rafiq Həbibə minnətdarlığını ifadə etmək üçün söz də tapıb deyə bilmirdi. Həbib onun rabitəsiz təşəkkürünə çox fikir verməyib xahiş etdi ki, heç bir vəchlə titrdə imzası getməsin. Rafiq də buna söz verdi. Sonra Həbib təkid etdi ki, sabahkı çəkilişə görə evə gedib dincəlsin. Rafiq qapını örtüb çıxanda saat dördə işləyirdi.

Samir yuxudan növbəti gün şər qarışanda oyanıb Səbinəni gördü. Heç nə ifadə etməyən baxışlarla ətrafa nəzər salıb yenidən yuxuya getdi. Onun oyanmağına sevinən Səbinə dərhal rejissora və Həbibə mesaj göndərdi. Mətbəxə keçib həkimin tapşırığı ilə bişirdiyi şorbanı isitdi. Həbiblə Rafiq gələndə Samir ayılsa da halsız görünürdü. Şorba içdikdən sonra Samir yenidən yuxuya getdi.

İki gün sonra Samir xeyli dirçəlmiş, səhər yeməyindən sonra Səbinənin qolundan tutub yaxındakı parkda gəzməyə başlamışdı. İştahı da düzəlmişdi. Əsas çətinlik içki sarıdan içdi, içki şüşəsini görəndə belə ögüyürdü. Həkim deyirdi ki, bu sənin orqanizminin özünüqoruma instinktidir. Serialın son seriyasına evdə Səbinəylə baxdı. Özünün iştirak etməməsinə bir az təəssüflənsə də serialın uğurlu sonluğuna sevindi. Seriala baxandan sonra Səbinəyə dedi ki, daha tək yaşamaq istəyir. Səbinə səhəri gün evinə qayıtdı. Samir onun getməyindən sonra özünü xeyli rahat hiss edirdi. Onun nəzərində Səbinənin dəftəri çoxdan bağlanmışdı. Səbinə isə çılğın bir istəklə hər şeyin əvvəlki kimi olacağına inanırdı.

Serial başa çatdığından, Samir tamamilə bekar qalmışdı. Harasa gedib istirahət etmək olardı. Bunu Həbib də ona deyirdi, amma Samir heç hara getmək istəmirdi. Səhərlər gec oyanır, tavana baxaraq yuxusunu xatırlamağa çalışır, Aynanı görəndə özünü çox xoşbəxt hiss edirdi. Bəzən axşama qədər ancaq qəhvə içir, yemək yemirdi. Aclıq gec gələndə evə yemək sifariş verirdi, şəhərə isə gecələr çıxırdı.

Televizora baxmırdı, sadəcə kanalları dəyişirdi. Facebookda, İstagramda da yazılanları oxumurdu, eləcə səhifəni aşağı çəkirdi. Heç nəyə həvəsi qalmamışdı. Rafiq ailəsi ilə Antalyaya getmiş, Həbibin başı filmə qarışmışdı. Səbinəyə isə üz vermirdi. Zənglərini açmır, mesajlarına da bir neçə saat sonra soyuq cavablar yazırdı. Hətta bir dəfə Səbinə evə gələndə ona qapını açmayıb dedi ki, qonağı var.

Bir müddət sonra yenidən içməyə başladı, artıq içki ürəyini bulandırmırdı. Samir də çox içmirdi. Gecələr bir-iki qədər rom ya da araq. Hiss edəndə ki, içkili axşamlarda yuxuda Aynanı görür, daha çox içməyə başladı. Amma heç vaxt sərxoş olana qədər içmirdi. Bircə o gündən başqa...

O gün hava çox sərin idi. Yay olsa da külək payızdakı kimi əsirdi. Samir eyvanda qəhvə içib küçəyə çıxdı. Gəzə-gəzə evdən xeyli aralandı. Fikirləşmişdi ki, piyada qayıtmağa həvəsi olmasa taksiylə qayıdar. Şəhərin bu tərəflərinə, daha doğrusu bu yeni salınmış parka Samirin yolu düşməmişdi. Yorulmuşdu, bir az dincini almaq istədi. Kafenin qabağına çıxan ilk stula çöküb albalı müəbbəsiylə çay sifariş verdi. Qarşıdakı attraksionlardan uşaq səsləri gəlirdi. Samir ora baxan kimi ana ilə qızını gördü. Onlara yaxınlaşmaqda bir xeyli tərəddüd eləsə də sonda ayağa qalxdı. Bu an qız da onu görüb əl elədi. Samir də gedib uşağın üzündən öpdü, uşaq da ona öpüşlə qarşılıq verdi. Uşağın öpüşü onu bir balaca kövrəltse də özünü ələ alıb qadının yanaqlarından öpdü və kafeyə dəvət etdi. Qadın məhkəməni udub uşağı almışdı. İndi gözəllik salonunda işləyirdi. Samir qızı ötürüb evə qayıdanda yolunu bardan saldı. Sabahısı gün dəhlizdə oturub hönkür-hönkür ağlamağından başqa gecədən heç nəyi xatırlamırdı.

Növbəti günlərdə iki serialdan gələn rol təklifindən başqa diqqətləyiç hadisə olmadı. Samir yorulduğunu bəhanə eləyib hər iki təklifi nəzakətlə rədd elədi. Yorulmağına doğrudan da yorulmuşdu, bunu hər gün daha dərinlən hiss edirdi. Amma əsas səbəb bu deyildi. İçində bir hiss vardı ki, kastinqdən uğursuzluğunun səbəbi serial olub. Hər həftə məşqsiz saat yarım oynamaq istedadına və qabiliyyətinə çox pis təsir göstərirdi. İki ildir eyni rolu oynadığına görə başqa bir rola girmək ona çox çətin olub. Bu ikiləşməni, özgələşmə onun az qala ruhuna hakim kəsilmişdi. Aqşın adı eşidən kimi dönüb baxırdı. Bir dəfə viza üçün sənədlər dolduranda ad qrafasına çaşıb Aqşın yazmışdı. Film dəvəti olsaydı yaxşı olardı, amma yoxuydu. Teatrda nəse oynamaq istəyirdi. Kiçik ya da böyük rol fərq etməzdi. O indi teatra rol oynamaq üçün yox, teatrın havasını udmaq üçün gedərdi. İllərinə qədər əmin idi ki, bu hava onu özünə qaytaracaq. Yay olduğuna görə teatr mövsümü də bağlanmışdı. Payızı gözləməkdən başqa bir əlacı yox idi.

* * *

Xilasın nə olacağını aydın şəkildə təsəvvür etməsə də Samir xilas yolu axtarırdı. Anlayırdı ki, həyatındakı işsizlik və daxilindəki boşluq uzun müddət davam edə bilməz. Artıq serial çəkilişləri başladığından ən azı yanvara qədər bekar olacaqdı. Axşamlar teatr jurnallarını oxuyur, filmlərə baxırdı. Şəfəq söküləndə yatır, günorta yuxudan qalxırdı. Səbinəylə az-az görüşür, görüşəndə də danışmağa söz tapmırdı.

Həbib zəng vurub ona Biləgenli Elxan rolunu təklif elədiyi axşama qədər bütün axşamlar bir-birinin təkrarıydı. Samir illərdir bu təklifə sevinməyi qədər heç nəyə sevinməmişdi. Tez pyesi tapıb dəfələrlə oxudu. Bircə sözünü belə unutmadığı monoloqu güzgünün qabağında bir neçə dəfə məşq elədi. Teatra yeni təyin edilən direktor bütün təzə direktorlar kimi repertuardakı pyeslərin çoxunu ixtisara salmış, səhnə boş qalmasın deyər, üç həftə ərzində Həbibə

“Od gəlini” tamaşasını səhnəyə qoymağı tapşırırmışdı. Məşqlər günü sabahdan başlayırdı. Həbib gününü pyesin əvvəlki aktyor heyətini yığmaqla keçirtmişdi. Aktyorların bir hissəsi seriallarda oynayırdı. Səhnəni atanlar da vardı. Ancaq bir həftəyə heyət yığıldı. Samir bütün həftəni teatrda Həbibin otağında keçirdi. Aktyorları toplamaqdan tutmuş dekorasiyaya qədər Həbibə kömək elədi. Bir tərəfdən də rolunu məşq edirdi.

Məşqlərdə Samir canı-dildən çalışırdı. Bütün varlığı ilə hiss edirdi ki, Biləgənli Elxan onun səhnəyə qayıtmaq şansındır. Özü də öz gözündə ancaq parlaq oyunu ilə ucala bilərdi. Problemlər üst-üstə yığılırdı. Əvvəlki heyət bu pyesi on dəfələrlə oynadığı üçün onlarla bir-iki həftəlik məşqlə tamaşanı təqdim etmək olardı. Yeni aktyorların heyətə uyuşması uzun çəkirdi. Yenilərin sayı çox olduğundan köhnə heyət onlara uyğunlaşmağa məcbur olurdu. Həbib aktyorları çox yükləyirdi, bəzən məşqlər gecəyə qədər davam edirdi. Amma yenə razı qalmırdı, əsəbləşirdi, narahat olurdu. Aktyorları acılamasa da məşqlərdən sonra Samirə ürəyini boşaldırdı. Deyirdi ki, üç həftəyə tamaşa təhvil vermək zülm işdir, gerek razılaşmayaydı. Güc-bəlayla bir həftə də vaxt aldılar. Direktor qapalı baxışda tamaşadan tam razı qaldı. Həbib bir az rahatlınsa da, məşqləri davam etdirirdi. Hətta tamaşa gününə də məşq saldırdı.

Premyera günü Samirlə Həbib həyəcədən özlərinə yer tapa bilmirdilər. Samirin həyəcanı isə hamını üstələyirdi. Həbib Samiri ürekləndirmək üçün onu xeyli təriflədi. İstəyirdi ki, Samir səhnəyə inamla və sakit çıxsın. Tamaşaya bir saat qalmış adama yüz qram araq içdilər.

Premyeraya giriş dəvətnamə ilə idi. Ona görə də zal dövlət məmurları, titullu aktyor və rejissorlar, jurnalistlərlə dolmuşdu. Səbinənin gəldiyini Həbib Samirin qulağına pıçıldadı. Tamaşa on dəqiqə gec başladı. Samir ilk dəqiqələrdə özünü çox rahat hiss edirdi. Lakin hadisələr finala doğru getdikcə Samir anbaan gərginləşirdi. Monoloqu deyəndə isə ümumiyyətlə özünü itirmişdi.

Pərdə salındıqda Samir özünü çox pis hiss edirdi. Əvvəl diz çökdü, sonra üzüüstə yerə uzandı. Həbib əlini onun çiyinə vurdu, Samir bunu hiss eləmədi. Aktyorların bir neçəsi Samirə yaxınlaşmaq istəsə də Həbibin əl işarəsi ilə geri çəkildilər. Bir azdan teatr binası da boşaldı. Həbib siqaret yandırdı, külqabı tapmayıb külünü yerə tökdü. Bir-iki dəfə Samiri hayladı. Samir onu eşitmirdi. Həbib gəlib onun yanında yerə uzandı. Teatrın işıqlarına baxdı uzun-uzun.

Həbib sənət hissi çox yüksək olan rejissorlardan sayılırdı. Onun sözü nəinki işlədiyi teatrda, eləcə də digər teatrlarda keçirdi. Tamaşa haqda fikirlərini dəqiq ifadə etməyi bacarırdı. Rejissorlar adətən başqa rejissorların fikirlərinə qarşı qısqanc olsalar da hər zaman Həbibə öz tamaşalarına dəvət edir, rəyini diqqətlə dinləyirdilər. Tamaşa da Həbibin ürəyincə alınmamışdı. Bununla belə tamaşanı qətiyyənlə zəif də adlandırırdı da bilmirdi. Həbibin barometrinə görə tamaşa ortadan bir az yuxarı idi. Samir görünür belə düşünmürdü. Həbib danışmaq, onu tamaşanın uğuruna əmin etmək istəyirdi. Rejissor üçün bu tamaşa itirilmiş deyildi, haradasa bu tamaşanı öz aktivinə də yazırdı. Növbəti premyaraya qədər iki həftə vaxt vardı. Həbib bu vaxtı son dəqiqəsinə qədər dəyərləndirəcəkdi. Lakin, tamaşadan sonra Samirin düşdüyü vəziyyətdə bu elə də asan olmayaqdı.

Samirin oyunu Həbibə tamaşanın taleyindən daha çox narahat edirdi. Əvvəlki heyətdə olmayan Solmaz rolunun ifaçısı Samiri aşkar şəkildə üstələmişdi. Bu Samir o Samir deyildi. Düzdür, Samir bilərəkdən pis oynamamışdı. Bir var rejissorun tapşırıqlarını yerinə yetirmək, bir də var xarüqələr yaratmaq. Samir ancaq tələb olunanı edirdi, əvvəlki entuziazmdən, ilhamdan və istedadından onda çox az şey qalmışdı. Həbib dünən gecə tamaşanın köhnə variantının videosuna baxdıqda buna tam əmin olmuşdu. Bunu Samirə

deməmişdi. Və heç zaman da deməyəcəkdi. Həbib bilirdi ki, Samirin yenidən teatra alışması üçün vaxt keçməlidir. Teatrın qoxusunu unutduqdan sonra möcüzə yaratmaq asan deyildi. Həbib heç zaman teatrdan ayrılmasa, bu təəssüratına ürəkdən inanırdı. Samir bu təəssürata canlı misal idi.

Həbib düşüncələrə dalıb az qala Samiri unutmuşdu. O tərəfə baxdı, Samir hələ də qımıldanmırdı. Həbib narahat olmağa başlamışdı. Səhnədən çıxıb otağına getdi. Şərab şüşəsi ilə iki qədəh götürüb qayıtdı. Samir yerindən qalxmış, dizlərini qucaqlayıb oturmuşdu. Şərabı qədəhləri süzüb birini onun qarşısına qoydu. Sükutla şərab içirdilər. Samir qəfildən ayağa durub, pərdələri çəkdi, zəlin işıqlarını yandırdı. Sonra da Həbibin əlindən tutub dəlisov bir qışqırıqla "Qalx ayağa, öz rolumuzu oynayaq, bircə dəfə də özümüz olaq. Qorxma, boş salona oynayacağıq. Bizi heç kim eşitməyəcək. Gəl..." dedi.

Samirin nə səsi, nə də mimikası özünə oxşamırdı, gözlərində qorxunc bir ifadə vardı. Sanki o yox, onun bədəninə girmiş bir cin danışdı. Səhnədə var-gəl edirdi, sanki bir azdan monoloq deyəcəkdi. Başı o qədər özünə qarışmışdı ki, zala girib birinci sırada oturan Səbinənin ayaq səslərini belə eşitmədi. Həbib səhnəyə tərəf gələn Səbinəyə əli ilə zalda oturmağı işarə elədi.

Samir şərab süzüb bir qurtum aldı. Əlindəki qədəhə Həbib tuşlayıb danışmağa başladı:

-Həbib, əziz dostum. Mən nəyə görə bu vəziyyətə düşmüşəm? Nə qədər çalışdım. Amma yenə alınmadı bu rol. Məni kim qarğıyıb? Niyə əvvəlki kimi oynaya bilmirəm? Niyə zal alqışlardan dağılmadı? Axı sən özün görmüsən mənim alqışlarımı. Özün görmüsən. Görmüsən mən necə bir aktyor idim. Mənə "Ərəblinski" deyirdilər. Amma mən indi kiməm? Ortabab bir aktyor. Dünyada ortabablıqdan murdar şey yoxdur. İstedadsızlıq ondan min qat yaxşıdır. Məndən utanmasan dublyor keçirdəcəksən məni. Bu nədir axı? Nə bələdir? Niyə görə mən Kroçenin kastinqindən keçə bilmədim? Sənin o xahişlərinə, yalvarışlarına baxmadan götürmədi məni. Dedi, bu aktyorla çəkə bilmərəm. Nəyə görə olur bütün bunlar? Bəlkə açıb deyəsən? Açıq deyəsən ki, sən Samiri olan gündən lənət qapısı olubsan. Bütün lənətlər gəlib səni tapıb. De, Həbib, de ki, Samir ölüb, yerində bir cəsəd dayanıb. De ki, istedadım məhv olub. De ki, mən o Samiri görmürəm. Yoxdu o Samir. Qurtarıb. Tükənib. Zibilə atmaq lazımdır. Mən də gedim kələm satım, taxta-şalban alveri edirəm. Özümə bir iş tapım. Axı mən burda əzab çəkirəm. Alınmır axı belə. Mən məhv oluram. Özüm öz gözümdən düşürəm. Hər gün bir az ölürəm. Hər dəfə pərdə salınanda yerə çöküb iki saat halsız qala bilmərəm axı. Elə bu səhnədə şərabıma zəhər qatıb ölərəm, bir də o hala düşmərim. Mənə nə olub? Axı sən həmişə düz danışmısan mənimlə. Dilinə yalan gəlməyib sənin. Sən müqəddəs adamsan. Mən sənə inanıram. Amma niyə mən sənin kimi mələk olmuram. Niyə belə oluram? Əvvəlkindən də yüz dəfə artıq. Alınmır, Həbib. Min dəfə məşq edirəm. Alınmır məndə. Nə edirəm?

Samir qəfil danışmağa başladığı kimi qəfil də susdu. Həbib də susurdu. Sükut çoxaldıqca Samir də gərginləşirdi. Sual dolu gözlərlə cavab gözləyirdi. Həbib bir-iki addım atıb Samiri sakitləşdirmək istədi:

-Samir, bu sənətdi. Biz istəyəndə olmur. İstəməklə olmur. Çalışacaqsan. Öyrənəcəksən. Hər şey yaxşı olacaq. İnan mənə. Əvvəlkindən də yaxşı olacaq hər şey.

-Həbib, çox xahiş edirəm. Mənə qarşı dürüst ol. Düz danış mənimlə. Mən uşaq deyiləm. Gerçəyi de mənə.

-Mən sənə yalan demirəm.

-Amma doğrunu da demirsən.

-Samir..

-Həbib...

Samirin əsəbdən üzü qızarmışdı. Həbib onu heç vaxt belə görməmişdi. Səbinə ayağa qalxdı, lakin Həbib baxışları ilə onu yerində oturtdu. Həbib Samiri qucaqlayıb dedi ki, sabah danışarıq, gedək evimizə, yorğunuq, sabah danışarıq. Samir bir az susdu, sonra da əlləri ilə Həbibin başını əlləri arasına alıb az qala pıçiltıyla dedi:

–Həbib, bu gecə son gecədir. Mən bu gecə illərdir məndən gizlətdiyin həqiqətləri bilmək istəyirəm. illərdir mənimlə görüşəndə dilinin ucuna gəlir o söz. Bəlkə də ürəyinin bir guşəsində saxlayırsan o sözü. Belə etmə. Bilirsən ki, Aynadan sonra təmtək qalmışam. Səndən başqa heç kimim yoxdu dünyada. Bizim bir-birimizdən başqa heç kimimiz yoxdur, Həbib. Neynirəm o qızıl testi ki, içimə qan qusum? Mən o şöhrəti...

“Ayna sənə görə intihar etdi. Bəsdı. Onun adını ağzına alma. Bəsdır. Bunu eşitmək istəyirdin?”. Həbib bu sözləri deyərək səsinin bu qədər bərk çıxmasına özü də təəccüb elədi.

Samiri sanki ildırım vurdu, arxaya doğru bir iki addım atdı, gözündə yaş parladı. Göz yaşı Həbibin hirsini soyutmadı. Ayna ilə bağlı dediyi həqiqət olmağına həqiqət idi, amma gizli qalmalıydı. Bu sirri ancaq Samirlə Həbib bilirdi. Görünür, Samir illərin yaddaş savaşıdan qalib çıxıb günahı özünə unutdurmuşdu. İndi isə Həbib əzablı xatirəni onun beynindən dartıb çıxartmaqla Samirə işgəncə verirdi. Və bütün işgəncəçilər kimi az qala heyvani bir zövqlə onun iztirabına tamaşa edirdi.

Səbinə sataşdı Həbibin gözüne. Ağlayırdı. Özü də hönkürtü ilə. Samir Həbibə tərəf bir-iki addım atdı, amma müvazinətini saxlaya bilməyib yerə oturdu. Əllərini Həbibə uzatdı, Həbib də əlindən tutdu. “Doğrudanmı, elə oldu?” deyərək soruşdu Samir.

“Elə oldu, əlbəttə. Sən yaddaşından pozubsan, amma mənim yadımdadır. Mən cəhənnəm, Ayna torpağın altındadı. Onu sənın laqeydliyin öldürdü. Sənın biganəliyin öldürdü. İtə də tamah salırdın. Min dəfə xəyanət edirdin. Ən pisi bilirsənmi nə idi? Sənın o ucuz yalanların. Sənın o əclaf yalanların. Sən Ayna kimi mələyi məhv elədin. Ayna səni o qədər çox sevirdi ki... O bu dünyada sənsiz yaşaya bilmədiyi üçün intihar etdi. Onun üçün sənsiz həyat elə ölüm idi. Səni ölənə qədər sevdi. Amma sən... Sən onu elə unuttun ki. İndi gəlib utanmadan onun adını çəkirsən. Bax, sən o adı çəkməsəydin, o müqəddəs adı öz murdar dodaqlarına almasaydın mən bütün bunları sənə deməyəcəkdım. Sən elə bildin ki, xoşbəxt olacaqsan? Sənın üzərində Aynanın lənəti var, ay axmaq. Sən heç vaxt xoşbəxt ola bilməyəcəksən. Sən daha heç kimi sevməyəcəksən. Başa düşürsən? Bu sənın lənətidir. Puç və mənasız bir ömür qarşıdadır, əziz dostum”.

Həbib danışdıqca Samir əlini üzünə tutub hıçqırıqla ağlayırdı. Səbinə daha dözmədi, qaça-qaça gəlib Samiri qucaqladı. Samir onu əliylə itələyib ayağa qalxdı. Həbibin üstünə yeridi:

–Sən yalan deyirsən. Mən böyük aktyoram. Mən çox zirvələr fəth edəcəm. Görəcəksən. Sən isə bu çürümüş teatrın küncündə öləcəksən. Tənha, yazıq bir adam kimi...

Həbib gülümsəyir, Samir isə susmaq bilmirdi:

–Sən mənim şöhrətimə heç zaman çata bilməyəcəksən. Ona görə paxıllıq edirsən. Məni Kroçenin kastinqinə çağırıdın. Elə elədin ki, seçilə bilməyim. Məni pisikdirmək üçün ora çağırımışdın. Sənın məqsədin bu idi. İndi də bu tamaşamı da ancaq mənim üçün düzüb qoşdun. Üç həftəyə tamaşa olar? Mənim bu axmaq çıxışım hamıdan çox sənə lazım idi. Mənə qurğu qurmuşdun. Heç zaman şöhrətimlə barışmadın. Şöhrətimi qısqandın həmişə. Bu mənasız teatrda beş-altı avaranın təriflərinə aldandın. Məni əvvəldən gözün götürmüşdü. Məndən belə intiqam aldın. Elə bilirsən, hiss etmirdim

bütün bunları? Mən teatrdan getmək istəyəndə divar kimi qabağımda durdun. Deyirdin getmə. Məhv olacaqsan deyirdin. "Məhv olacaqsan". Sözə bax ha... Amma mən ulduz oldum. Mən sənin düzəltdiyin Samir Səhər deyiləm, mən şöhrətli Samiriyəm. Yadına gəlir televiziya da nə demişdin? Demişdin ki, sənətin lənəti üzərində olan iki-üç istedadlı aktyor tanıyıram. Guya bilmədim ki, mənə deyirsən? Guya mən lənətə düşər olmuşam. Nə axmaq şeylər fikirləşirsən sən. Get pyes yaz da bunları düşünənə qədər. Məni kastinqdən keçirtmədin, bu gün bu səhnədə də yaman günə qoydun. İndi də deyəcəksən ki, mənə səhnənin lənəti tutub. Yalan danışsın. Bunlar hamısı sənə xeyallarındır. Arzularındır. Bu sənə qarğışındır, sənə lənətidir. Sən hələ Samirini tanımırsan!

Həbib aramla danışsa da, ağzından od tökülürdü:

-Mən Samirini çoxdan tanıyıram. Sən Samir deyilsən. Samirisən. Bəli, lənətlisən sən. O ad lənətli addı. Samiri bilirsən kimdir? Əqidəsinə xəyanət edən adam. Elə bilirsən o sarsaq serialından sonra gəlib burda Elxan ola biləcəksən? Ay bədbəxt, sən çoxdan Aqşın olmusan. Sən çoxdan satılmışsan. Oynadığın o Biləgenli Elxanı, o Babəki bilirsən harda asıblar? Samirə şəhərində asıblar, ay bədbəxt. Sən Babəkin qatili olan şəhərin adını daşıyırsan. Samiri... Samiri... Ay yazıq, indi Babək çıxar səndən? Mən... Mən səndən adam düzəltmək istəyirdim. Şeytandan mələk düzəltmək istəyirdim. Səhv etmişəm. Yazıya pozu yoxmuş!

Həbib bu sözləri qərribə bir əminliklə, müqəddəs bir kitabdan əzbərləmiş kimi söylədi. Səbinə bütün şübhələrinə son qoymağın heyreti içindəydi. Samir zaldan çıxanda Həbibin son sözləri qulağında cingildəyirdi.

Hər ikisi, hətta hər üçü anlayırdı ki, bu görüş onların sonuncu görüşüdür.

Epiloq

"Samiri Şou"nın studiyaya güclə sığan tamaşaçıları və qonaqları sürəkli alqışlarla aparıcını salamlayırlar. Samiri kulisdə ləngiyərək bu alqışları uzadır və onlardan həzz alır. Sonra tənənəli addımlarla studiyaya daxil olaraq verilişi açır:

-*"Samiri Şou"!!! Bəh-bəh-həh. Yenə möhtəşəm şou. Yenə möhtəşəmsiz. Ay təşəkkürlər. (Sürəkli alqışlar) Yenə əlasız. Super. Super. Super. Çox sağ olun. Yenə həmişə olduğu kimi, mən Samiri bu alqışları görəndə yenə böyük həvəslə, şövqlə, ruh yüksəkliyi ilə demək istəyirəm ki, mən burdayam.*

Müəllif verilişin təsvirini uzadıb yüz səhifə yazsa da bilərdi. Lakin buna ehtiyac yoxdur. Siz verilişə tam şəkildə Yutubun "Möhtəşəm Şou" kanalından da baxa bilərsiniz.

Bizdən ayrıldıqdan sonra Səbinə zaldan çıxıb teatrın foyesində ayaq saxladı. Samirin nömrəsini, şəkillərini telefondan sildi. Hər şeyi arxada qoymağın vüqarı ilə pilləkənləri sürətlə düşüb, getdi. İndi Samirlə qarşılaşmamaq üçün onun verilişi yayımlanan kanalı belə televizordan silib. Ötən günlər haqda heç kimə heç nə danışmır. O günləri heç xatırlamır da. Sanki bütün bunlar pis bir yuxuymuş...

Paolo Kroçe ilə çəkdiyi film Lakorno festivalında mükafat aldıqdan sonra Həbib İtaliyaya köçdü. İndi Milan teatrında tamaşalar qoyur, kastinq agentliyində təlimlər keçir. İtaliya vətəndaşı olmağa hazırlaşır.

Rafiq yenə seriallarla məşğuldur. Film çəkmək sevdasından vaz keçib. Arzusu Türkiyədə serial çəkməkdir.

2015

Oktyabr- Noyabr

♦ P o e z i y a

Orxan PAŞA

ŞƏRQDƏ ŞƏR OYUNU*

(fragmental tragik etüdlər)

Birinci fraqment

İllərdi bu yerlərdə
yoxa çıxıb gecə-gündüz,
yoxa çıxıb
olumla ölümün fərqi.
İllərdi yola çıxıb
yol gəlir umudsuz-umudsuz
qoca Şərqin qocalmayan dərdi.
İllərdi bu yerlərdə
sıradan bir işdi
öz qanına boyanmaq,
qanına boyanıb da
yaşamaq,
yatmaq, oyanmaq...
İllərdi bu yerlərdə
bombalar, mərmilər
qazır məzarı;
hər kəsin evində,
dükənində,
hazır məzarı -
dükən qırmızı,
bazar qırmızı,

* - *ixtisarla*

məzar qırmızı.
İmarətlər qan içində,
ibadətlər qan içində -
namaz qırmızı,
oruc qırmızı,
azan qırmızı...

İkinci fraqment

Usta bir oyunçu
oturub pərdə arxasında
məkrli oyunlar qurur
qoca Şərqi yaxasında;
... Din üstə, məzhəb üstə,
kin üstə, qəzəb üstə,
qırır, qırılır dəstə-dəstə
avam Şərq adamları.
Saqqala bələyib üzünü,
Yumub qulağını-gözünü,
Bir "savab iş" içində
görür özünü
Dərdindən xəbərsiz
dərd adamları.
"Savab iş" dediyi
pərdə arxasından
aldığı silahla,
yalançı "allah-allah"la
yurdunu yağdan betər
viran eləməkdi -
gülləbaran eləməkdi;
gəlinə gəlinliyini,
uşağa uşaqlığını,
qocaya qocalığını
haram eləməkdi...

Üçüncü fraqment

Bu da bir başqa səhnə,
dövrədədir araçılar yenə;
guya itirdiyi kələfi
tapammır bu dövrə,
açıq qalır həmişə -
bağlanmır,
qapanmır bu dövrə.
Gözə kül üfürməkdi
Vaşinqtondan,
Vatikandan,
Parisdən gələn

"barışçı", "demokrat"
söz oyunu da.
Axtarsan, görərsən
silah-sursat sövdəsi
gəzdirir hər biri
öz qoynunda.
Axtarsan, görərsən
gizlincə ötürürlər
vuruşan tərəflərə
mərmini, raketi.
Eyni qovluqdadır hər zaman
sürüşkən sülh təklifi,
sabit silah paketi...

**Dördüncü fraqmenti ozan söyləmiş,
görəlim nə söyləmiş:**

Zalım cəllad, bir əl saxla,
Qoy dərdini yazaq Şərqin.
Sel-sel olub axır qanı
Yaxın Şərqin, uzaq Şərqin.

Kül olub ocağı sönür,
Lal olub çırağı sönür,
Misiri, İrağı sönür
Yetim Şərqin, yazıq Şərqin.

Qan tökmək elə asan ki,
Qana hərismiş insan ki!
Boyuna biçilib sanki
Kədər Şərqin, əzab Şərqin.

Qoy saxlasın quzusunu,
Çörəyini, ruzusunu.
Yazı yazan yazısını
Nədən qara yazıb Şərqin ?!

Daşıyırlar varını da,
Baxçasını, barını da.
Sorarlar damarını da
İmkan olsa, kasıb Şərqin.

Bu kirli oyun dərinə,
Məkirli oyun dərinə.
Qazılan quyu dərinə,
Qənimidi nöyüt Şərqin,
Bəlasıdı mazut Şərqin...
Yetim Şərqin, yazıq Şərqin...

TƏBRİZ MEYDANINDA

Təbriz meydanında bir qoca aşiq
Oxudu, səşində aslan kükrədi.
Hayına hay gəldi qoç Koroğludan,
Dəlilər cəm oldu - sazdan kükrədi.

Gah coşub özünü yəhərə atdı,
Gah qana susadı, gah tərə batdı,
Göy göyə çəkildi, yer yerə batdı,
Hər zilə çəkəndə üsyan kükrədi.

Qurşanıb qılıncı gəldi ərənlər,
Parlayan oxları şimşək görənlər,
Elinə - gününə ürək verənlər
Silkindi kəfəndən-yasdan, kükrədi.

Yaşını soruşdum, səksən dedilər
"Sənət meydanında təksən" - dedilər.
"Əhsən" in üstündən "əhsən" - dedilər
Sağollar qazanıb dostdan, kükrədi.

Orxan Paşa gördü, quş da dayandı,
Ağlayan gözlərdə yaş da dayandı.
Aşiq bayraq çəkdi, başda dayandı,
Təbrizin köksündə dastan kükrədi.

TANIDIM SƏNİ

*Yuxuda gördüm ki, bir orta əsr şairi
yazdığı mədhiyyəyə əvəz olaraq məmləkət
padşahından ənam istəyir. Padşahı deyər
bilmərəm, ancaq şairin çöhrəsi mənə çox
tanış gəlirdi...*

Tanıdım səni mələun!-,
Min ildi,
sülək itlər kimi
xaqan qapısından
kəsilmir yolun:
- Qibleyi-aləm, qurbanın olum!...
Min ildi,
üz döşəyibsən
taxt önünə,
tac önünə.
Səndən ötrü nə fərqi,
şahlıq quşu kimə qondu-
yüyür qabağına,
qaç önünə.
Min ildi,

hər hakimə vəkil,
hər padşaha vəzirsən.
Min ildi,
hamıdan qabaq
ağa qara, qaraya ağ
deməyə tələsirsən.
Onsuz da gecə-gündüz
sinəndə çarpazdı qolun:
- Qibleyi-aləm, qurbanın olum!...
...Gah Abbasla,
gah Nadirlə,
gah Qacarla gəlirsən;
qorxun yoxdu qətiyyən,
əlində hazır mədhiyyən-
hər qapıya düşən
sehirli açarla gəlirsən.
Boş qayıtdığın olmayıb hələ
xaqan, sultan qapısından,
axça-altun qapısından.
Tehranda
şahın mübarək ayaq tozunu,
Kremlə xaçlı çar paltosunu
silə-silə, öpə-öpə
yorulmamısan, utanmamısan
zalıma əhsən,
məzluma töhmət deməkdən;
yorulmamısan, usanmamısan
özünə mülk almaqdan,
imarət istəməkdən.
Yadımdamı,
bənzərsiz dahi Leninə,
Stalinin boz kitelinə,
Brejnevin düzüm-düzüm
orden-medalına,
daha kimlərə, kimlərə...
əyilə-əyilə əl çaldığın,
"can" deyib cəlladlara
şeir-şeir,
kitab-kitab alçaldığın?!
Yuxuda görən kimi çöhrəni,
həmən tanıdım səni!
Necə gəlib çıxmısan
dünəndən bu günə sən?!
Diksinib dik atıldım,
de, nədən düşmüşdü,
yuxuma yolun?-
ayıldım ki, çıxıb gedəsən,
heç olmasa, yuxumdan
qova bilim səni, məlun!

ÖYRƏT

Bağının səmtini yaxşı bilmirəm,
Ehmal tərپәнməyi gəl, öyrət, öyrət.
Utancaq qonağam, gündə gəlmirəm,
Necə dərilməmiş gül, öyrət, öyrət.

Qırıb bir ləçəyi əzən deyiləm,
Özün göstərməsən, üzən deyiləm.
İnciyən deyiləm, kəsən deyiləm,
Görsən ki, naşıyam, gül, öyrət, öyrət.

Gəl bu gülüstanı könlümlə bir gəz,
Sənə bənzərləri seçib də görkəz.
Şəhli gül dərməyi xoşlayır hər kəs,
Üstündən ötməmiş yel, öyrət, öyrət.

Söyüd kölgəsinə getsək, yaxşıdır,
Xəlvətə çəkilib itsək, yaxşıdır.
Bir cüt qumru kimi ötsək yaxşıdır-
Məni lal saxlama, dil öyrət, öyrət.

Orxan Paşa, heç soruşma, Ay nədir? -
Tanrıdan baxtına enən pay nədir?!
Gün bir yana, həftə nədir, ay nədir,
Belə dərş xoş keçər il, öyrət, öyrət...

HƏR GÜN

Gözümü açandan gəzirəm səni,
Qalmışam əlləri qaşında hər gün.
Bilmirəm on beşdə, iyirmidəsən,
Oluram eşqinin yaşında hər gün.

Yaradan yaradıb göyçək gözünü,
Yanağın, dodağın çiçək düzümü.
Həyalı çöhrəni, gülər üzünü.
Görürəm gözümün yaşında hər gün.

Sevda könlündə hər nə var, gətir,
Ruhumu titrədən duyğular gətir.
Gülümsər gözünlə ilk bahar gətir,
Donuram dərdinin qışında hər gün.

Mən Orxan Paşayam, çox yaxındayam,
Yanıram oduna, bax, yanğındayam.
Getdiyin yolların ayağındayam,
Gəldiyin yolların başında hər gün.

KİMDİ?!

Axşam-sabah oğrun baxıb
Gözlərini süzən kimdi?!
Gecə-gündüz oda yaxıb
Bağrıma köz düzən kimdi?!

Baxmaz yaza, baxmaz qışa,
Dönər qara, gah yağışa.
Necə deyim dost-tanışa,
Ürəyimi üzən kimdi?!

Aşığına verməz aman,
Duman üstdən enər duman.
Bəhanəsi çoxdu yaman-
Barışmamış küsən kimdi?!

Dönüb bir hürkək səməndə,
Yan almır bərəyə, bəndə.
Vədə verir, vaxt yetəndə
Gen dolanıb gözən kimdi?!

Orxan Paşa, bu dünyada,
Gör kim bizi salmaz yada?!
Məndən betər yanıb oda,
Ayrılığa dözən kimdi?!

BƏRİ GƏL

Yüz il, keçsə ələ düşməz belə gün,
Asta-asta, bala-bala bəri gəl.
Bu da bizə baxtımızın lütfüdü,
Çətin bir də qismət ola, bəri gəl.

Dayanmışam hüsurunda lal kimi,
Gah sağınam, gah oluram sol kimi.
Qoy döşənim ayağına yol kimi,
Qədəm basıb həsrət yola, bəri gəl.

Axşam-sabah gözüm üstə yerin var,
Sinəm üstə, dizim üstə yerin var.
Üzünü qoy üzüm üstə, yerin var,
Od nəfəsə, yanar qola, bəri gəl.

Orxan Paşa, daha demə baxtım yox,
Bundan uca, bundan gözəl taxtım yox.
Sonrasını düşünməyə vaxtım yox,
Sonrasına çox var hələ, bəri gəl ...

SİRLİ BİR İŞIQ

Bulud örpək kimi sürüşdü yana,
Qəfildən göstərdi ay bənizini.
Ulduzlar titrəşdi heyrət içində,
İlgımlar bürüdü göyün üzünü.

Gecənin süd kimi bəyaz ovsunu
Ötdü şırıl-şırıl çayın səşində.
Açdı yaxasını ağca qovaqlar -
Məst olub göylərin cazibəsində.

Nəfəsi gəlmədi əsən mehin də,
Göylərə boylandı yer aşıq-aşıq;
Tilsimə bürünmüş körpə şəhin də
Bərq vurdu köksündən sirli bir işıq...

DİZİM GÖYNƏDİ

*Bənzərsiz saz xanəndəsi İsmayıl Bozalqanlıının
- "Yetim İsmayıl"ın kövrək və həzin səsinə*

O nə möcüzəydi boy verdi birdən,
Hər pərdə diksindi, hər sim göynədi.
Sən elə oxudun Yanıq Kərəmdən,
Kərəmi yandıran tilsim göynədi.

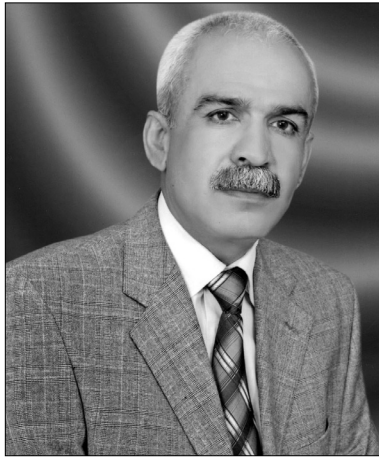
Ləpələr vurnuxdu gölün gözündə,
Dəvələr donuxdu çölün düzündə.
Durnalar duruxdu göyün üzündə
Lələk salıb həzin-həzin göynədi.

Kövrələ-kövrələ oxutduğun saz,
Oxudub-oxudub ovutduğun saz,
Laylalar içində uyutduğun saz,
Qübarlandı, gizlin-gizlin göynədi.

Sızlayan sözlərin bəminə çökdün,
Buludlu gözələrin nəminə çökdün.
Bir qara sevdanın qəminə çökdün,
Titrəyə-titrəyə səsin göynədi.

Səngiyən, kiriyən dərdim görəndə,
Şad ol, ay İsmayıl, dedim, görəndə.
Səsin kimsəsiz, yetim görəndə
Çox döydüm dizimə, dizim göynədi...

Fəxrəddin ƏSƏD

əvvəllər niyə görməmişəm deyə
indi yüz cürə mənə axtarıram
bir vaxtlar çəkilən şəklin gözlərində.
sanki fotoaparət qəfil səslənib,
obyektivin gözlüyündə yaxalanmışam.
illər tələsik yol ötən
ağatlı bir gözəlmiş-
əlində yüyən,
yəhərinin qarşısından sallanıram mən.

arxamca gələn səs
çırpına-çırpına düşdü səkiyə.
qoca dalandar kimi
səkidə mürgüləyən payız günəşi
səsdən diksinib
dalımca baxdı, baxdı...

quraqlıq içindəyəm qarlı havada
lopa-lopa şeir yağır içimə.
nə həvəs,
nə hövsələ,
nə də vaxt var yazmağa

bizim ümid yerimiz
oynadığımız gizlənpaç.

mən yumdum gözlərimi-
haydı, bacarırsansa
sən başqa dünyaya qaç!

şəhanə divanə bir qız
dua kimi əzbərləyib
hər gün oxuduğu mahnının sözlərini.
hər gün eyni mahnı oxuyar
hər gün oxuduğu mahnıda
özünə əl qaldırıb öldürər.
hər gün dirilər ölər
hər gün məni də öldürər-
o qız kimi sevib qəhr olmağıma görə...

Allahım, bağışla məni
bu günahkar bəndəni.
atam deyib
üz tutduğum çınarın üstünə
bu gün əlibaltalı gedirəm...

öylə yorğunam
öylə küskün,
nə zor, nə zor bilirsənmi birdənəm,
birdən-birə adam
küləyin oynatdığı çilçırağın işığında
payız havasına düşə,
bir solğun yarpağa dönə.
nə zor, nə zor
döydüyü qapılarda
üzünə qara sevdanın soyuğu çırpıla
dur qapını bağla,
pəncərəni çəkib ört
xatirələrim üşüdər səni

dul qadının xatirələri
mərhum ərindən qalan
bahalı mülkə oxşar.

elə xatirələr də
dul qadın kimi

adama ancaq
əlçatmaq şeyləri xatırladar.

qadın həsrətindən doğulub Xəzər,
dəli sevdalardı dalğalar.
gəmilərə qağayı nəğməsi daşıyır uşaqlar.
qoy gözləsin sənişinlər
hamıya sevgi və ümid çatar
qağayı nəğməsindən bir səs
indicə sınıb düşəcək deyə
uşaqlar qoruyucu halqalartək
təbəssümlərini atırlar dənizə.

I

kimsəsiz evlərin damına qonan
boz-qızılı rəngli göyərçinə oxşayır
suriyalı qonşum qırçı Əbdül Hamid
əlləri kəsöv kimi qapqara.
bu əllərlə Avropada kimin qapısını döyəcək
hara üz tutacaq hara?
yenə də saçları pırtlaşıq,
sualları dolaşıq titrəyir səsi
sanki hələ də üzünə
səhra küləkləri əsir.

II

oğlumun çəkdiyi rəsmdə
Şuşa bir cənnət.
göylərində
Rəsul Rzanın "rənglərindən"
mirvari göyqurşağı.
elə bil bu dünyada
nə ayrılıq var, nə də həsrət.
Əbdül Hamid baxır, baxır,
ömür boyu içində cəhənnəm gəzdirən adam
cənnətdən nə anlar ki,
nə bilər ki cənnətdə hansı rəngdə olur barış?!

açıq qalan qapıdan
qonşunun qara pişiyi görünür.
ala gözlərinin xumarlığında

sakit-sakit uyuyur
bu dünyanın qara sirləri...

bir mühacir həyatı yaşayıram burada
nə gələnəm nə gedənəm var.
tanış ünvanların qatarlarıtək
ötüb keçir ömürdən
üzücü gün, ay.
hərdən-hərdən pəncərəmdə gülümsəyir ay-
bir az girdə,
bir az da yupyumru.
elə bil evdən qaçıb
küçədə veyillənən uşaqdı-
üzü kirli, gözləri dumdurur.

sahil qayalıqında
tora düşmüş qızıl balıqdı umud.
oğrun-oğrun yaxınlaşan
quldur gəmisidi bulud
dəniz bu gün dualarımın rəngində.
qağayı səsində
təlaş var təlaş.
sənə rast gəlməyəydim kaş.
vaxt ötüb keçdikcə
rəngdən-rəngə düşür
təsəlli güman.
mürgülü -mürgülü gülümsəyir
dəniz, sahil və liman.
sahil daşlarında
sənsizliyin sarılığı.
gör məni hara çəkdi dəli sevdam?
görmədi
arxamca düşüb gələn ayrılığı.

◆ Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

Frensis Skott FITZGERALD

Bencamin Battonun sirli hekayəti

–1–

1860-cı ilədək köhnə üsula, yeni doğuşun evdə olmasına üstünlük verilərdi. İndilərdəsə, deyilənə görə, təbabət kahinləri belə qərara gəliblər ki, körpənin ilk çığırtısı xəstəxanada, yaxşı olar ki, hər künc-bucağı paklıq qoxuyan məşhur bir xəstəxanada eşidilsin. Buna görə də ər-arvad Rocer Battonlar 1860-cı ilin bir gözəl yay günü ilk övladların məhz xəstəxanada dünyaya gəlməsinə razılaşanda, zamanın dəbini əlli il geridə qoydular. Sizə danışacağım bu əcaib əhvalatınsa həmin tarixi geriliklə bağlılığı varmıydı-yoxmuydu, - bunu sonadək əsla bilməyəcəyik.

Mən yalnız nə baş verdiyini nəql edəcəm, nəticəni isə özünüz çıxarın.

Rocer Batton ailəsi davadan əvvəlki dövrdə Baltimorda həm sosial, həm də maddi mənada qibtəediləcək bir mövqeyə sahib idi. Filan Ailə, ya da Behman Ailə ilə qohum-əqrabalıqları vardı və bu da onların, bütün cənubluların bildiyi kimi, Konfederasiyada çiçəklənən əsilzadələr sinfinə üzv olmasına haqq qazandırdı. Xələf sahibi olmaq kimi cazibədar və köhnə bir ənənəylə bağlı ilk təcrübələri zamanı, təbii ki, cənab Batton çox həyəcanlanırdı. O, ümid edirdi ki, oğlu olacaq və gələcəkdə varisini Konnektikutdakı Yel universitetinə göndərəcək, çünki cənab Battonun özü də orada dörd il oxumuş və "Yumruq" ləqəbiylə dillərə düşmüşdü.

O müdhiş hadisənin yaşandığı sentyabr günü bizim cənab yuxudan sübh altıda, həyəcan içində oyandı; paltarını geydi, qalstukunu səliqəylə düyünlədi və bitməkdə olan gecənin zil qaranlığında yeni bir insanın həyatın ağuşuna atılıb-atılmadığını öyrənmək üçün Baltimor küçələrində becid addımlarla yeriib xəstəxanaya üz tutdu.

Nəcib xanımlar və alicənab bəylər üçün nəzərdə tutulan Merilənd özəl xəstəxanasına yüz addım qalmış o, ailə həkimi doktor Kinin ön girişdən çıxdığını gördü. Həkim əllərini krant altında yuyurmuş kimi ovuşdururdu. Elə bil peşəsinin yazılmayan qaydalarına əsasən, məhz belə etməsi lazım idi.

Cənab Rocer Batton, "Roger Button & Co.", dəmir məmulatlarının topdan satışı" şirkətinin rəhbəri, o unudulmaz zamanlarda istənilən cənublu aristokrata xas olan kübarlığı unudaraq doktor Kinə doğru qaçmağa başladı.

- Doktor Kin! - deyə o çığırdı. - Ah, doktor Kin!

Həkim onun səsinə eşitdi, ətrafına boylandı və cənab Batton ona yaxınlaşarkən duyğusuz üzündə qəribə bir ifadə yarandı.

- Nə oldu? - deyə cənab Batton təngnəfəs halda soruşdu. - Uşaq doğuldumu? O necədi? Oğlandı? Yoxsa?.. Nə...

- Özünüzü ələ alın! - doktor Kin onun sözünü kəsərək dedi. Nədənə həkim gərgin görünürdü.

- Uşaq doğuldu? - deyə cənab Batton yalvarırmışcasına soruşdu.

Doktor Kin qaşlarını çatdı.

- Həmm, bəli, deyəsən... yeni müəyyən mənada doğuldu.

O yenidən qəribə ifadəylə cənab Battona baxdı.

- Arvadımın vəziyyəti yaxşıdı?

- Hə.

- Uşaq qızdı, yoxsa oğlan?

- Əl çəkin! - doktor Kin ucadan qışqırdı. Səsində narahatlıq sezilirdi. - Gedib özünüz baxın. Bu, qorxunc bir şeydi!

Son sözləri o sanki cənab Battonun üzünə tüpürdü, sonra üzünü yana tutaraq mızıldandı:

- Elə bilirsiniz ki, bu hadisə həkim nüfuzumu artıracaq? İraq-iraq, bir də belə hal olsa, vəssalam, yerin dibinə girərəm!

- Axı, problem nədi? - deyə dəhşətə qapılan cənab Batton soruşdu. - Üçəmdi?

- Xeyr, üçəm deyil! - həkim istehzal tərzdə dilləndi. - Gedin, gözünüzle görün. Özünü də başqa bir həkim tapın. Siz dünyaya gələrkən yanınızda olmuşam, cavan oğlan və qırx ildə ailə həkiminizəm, amma sizinlə işim artıq bitdi! İnnən belə nə sizi, nə də qohum-əqrabanızı görmək istəyirəm! Xudahafız!

Bunu söylədikdən sonra həkim ani bir hərəkətlə çevrildi, səkinin kənarında dayanmış təkətli faytonuna mindi və sürətlə oradan uzaqlaşdı.

Cənab Batton küçədə tək-təkinə qaldı. Özünü itirmiş və təpədən-dırnağa dək titrəyən halda... Görəsən, nə baş vermişdi? Cənab Batton nəcib xanımlar və alicənab bəylər üçün nəzərdə tutulan Merilənd özəl xəstəxanasına girmək həvəsini tamam itirdi. Bir müddət beləcə qaldıqdan sonra, nəhayət, özünü ələ aldı, böyük çətinliklə pillələri qalxaraq özünü girişdən içəri saldı.

Alatoran dəhlizdəki masanın arxasında bir tibb bacısı oturmuşdu. Cənab Batton utancaqlığını udaraq ona yaxınlaşdı.

- Sabahınız xeyir, - tibb bacısı gülümsəyərək dedi.

- Sabahınız xeyir. Mən... Mən cənab Battonam.

Qəfildən tibb bacısının üzündə dəhşət ifadəsi doğdu. Ayağa qalxdı, adama elə gəlirdi ki, indicə dördnala çölə qaçacaq, dayandığı yerdə özünü böyük bir səylə saxlayırdı.

- Uşağımı görmək istəyirəm, - cənab Batton dedi.

Tibb bacısı boğuc bir səs çıxardı.

- Ah, əlbəttə! - deyə ahənginə hakim ola bilməyərək ucadan dilləndi. - Yuxarı qalxın. Yuxarı! Bax, ora...

Tibb bacısı lazımi istiqaməti nişan verdi, bədənini soyuq tər basmış cənab Batton hər addımda səndələyərək ikinci mərtəbəyə qalxmağa başladı. Orada da əlində tas tutaraq ona doğru gələn başqa bir tibb bacısına müraciət etdi.

- Mən cənab Battonam, - çətinliklə dedi. - Körpəmi görmək...

Danq! Tas tibb bacısının əlindən yerə düşərək pilləkənə doğru yuvarlanmaya başladı. Danq! Danq! Elə bil bu cənabın ətrafa yaydığı qorxu tasa da sirayət etmişdi və o, nizamlı bir enişlə birinci mərtəbəyə diyirlənirdi.

- Uşağımı görmək istəyirəm! - cənab Battonun səsi divarları silkələdi. Gözlərinə tor gəldi.

Danq! Nəhayət ki, tas birinci mərtəbəyə yetişdi. Özünü ələ alan tibb bacısı cənab Battona nifrətlə baxdı.

- Çox yaxşı, cənab Batton, - sakit bir səsle dedi. - Siz deyən olsun! Amma bu səhər bizim nə halda olduğumuzu kaş biləydiniz! Bu biabırçılıqdı! Bu hadisədən sonra xəstəxanamızın şöhrəti yanıb kül oldu...

- Di bəsdil! - deyə cənab Batton boğuş bir səsle bağırırdı. - Artıq səbrim qalmadı!

- Yaxşı, cənab Batton, buyurun bura.

O, tibb bacısının arxasınca düşdü. Uzun dəhlizin sonundakı qarışıq inilti səslərinin yüksəldiyi palataya yetişdilər. Əslində, bu məkan illər sonra "ağlama otağı" adı alacaqdı. Palataya girdilər. Ağ bələkli körpələr və hər birinin ayaq tərəfində yarlıq.

- Yaxşı, bəs mənimki bunlardan hansıdı? - deyərək cənab Batton udqundu.

- Odur! - tibb bacısı dedi.

Cənab Battonun gözləri tibb bacısının barmağının yönünü izlədi və bunu gördü: qarşısında böyük ağ adyala bələnmiş və bədəni uşaq beşiyində, ora güclə dürtüşdürülmüş, görünüşə görə təxminən yetmiş yaşlı bir qoca oturmuşdu. Başı dazlaşmış, təkəm-seyrək saçları ağarmışdı, çənəsindən boz rəngli bir əlçim saqqal uzanırdı. Pəncərədən içəri girən mehin təsiriylə saqqal titrəşirdi. Sönük, anlamazlıq yağan gözləriylə cənab Battona baxırdı.

- Sizcə mən dəli olmuşam? - deyə qorxusu hirsə çevrilmiş cənab Batton partladı. - Bu xəstə kimdi? Sizin xəstəxanada adamlarla bu cür eşşək zarafatları eləmək adəti var, nədi?!

- Zarafat edəcək halımız yoxdu, - tibb bacısı ciddi bir ifadəylə dedi. - Sizin dəli olub-olmadığınızı bilmərəm, amma bu sizin oğlunuzdu, şübhə etməyə bilərsiz.

Cənab Battonun alnından soyuq tər damcıları axdı. O, gözlərini yumdu, sonra yenidən açdı. Şəkk-şübhə yoxudu, qarşısında yetmiş yaşlı bir qoca, yetmiş yaşlı bir körpə vardı, oturduğu beşikdən uzun ayaqları sallanan bir körpə.

Yaşlı adam itaətli ifadəylə bir ona, bir də tibb bacısına baxdıqdan sonra, xırıltılı səsle danışmağa başladı.

- Sən mənim atamsan?

Cənab Batton və tibb bacısı diksindilər.

- Əgər atamsansa, - deyə qoca deyindi, - məni buradan tez apar, ya da tapşır, mənimçün ən azı rahat bir kürsü gətirsinlər.

- Tanrı xətrinə, de görüm buraya hardan gəlib çıxmısan? Sən kimsən? - cənab Batton ümitsizcəsinə qışqırdı.

- Sənə tam olaraq kim olduğumu deyə bilmərəm, - qoca şikayət dolu bir iniltiyə dedi, - çünki doğulmağım cəmi bir neçə saatdı, amma soyadımın Batton olması qəti.

- Yalan deyirsən! Saxtakar!

Yaşlı adam yorğun bir tərzdə üzünü tibb bacısına sarı tutdu.

- Yeni doğulan bir körpə üçün çox xoş bir qarşılanmadı, - şikayətli ahənglə dilləndi. - Ona yanıldığını söylə, niyə dinmirsən?

- Səhv edirsiniz, cənab Batton, - tibb bacısı ciddi tərzdə dedi. - Bu sizin uşağınızdı, istəsəz də, istəməsəz də. Zəhmət olmasa, onu mümkün qədər tez evinizə aparın, elə bu gün.

- Evə? - deyə cənab Batton inanılmaz bir ifadəylə təkrarladı.

- Bəli, onu burada saxlaya bilmərik. Heç cür alınmaz, başa düşürsüz?

- Çox yaxşı olar, - deyə qoca deyindi. - Bura sakitlik və rahatlıq istəyən körpəyçün əcəb yerdi. Ağlama və inləmələrdən gözümlə belə qırpmadım. Yemək istədikdə də... - Bu an səsi narazı ahənglə cingildədi... - mənə bir şüşə süd gətirdilər!

Cənab Batton oğlunun yanındakı stula çökərək əlləriylə üzünü örtüdü.

- İlahi-Pərvərdigar! - deyə dəhşət içində pıçıldadı. - Camaat nə deyəcək? İndi neyləyim?

- Onu evə aparmalısınız, - tibb bacısı ısrarla dedi. - Dərhal!

Bədbəxt adamın gözləri önündə gülünc bir mənzərə açıldı: şəhərin qələbəlik küçəsiylə gedir, özüylə böyür-böyürə də bu dəhşətdoğurucu varlıq.

- Bunu eləyə bilmərəm, eləyə bilmərəm, - deyə o, inlədi.

Adamlar yolunu kəsib onu söhbətə tutduqda, onlara nə deyəcəkdi? Bu, bu yetmiş yaşlı qocanı onlara tanıتماğa məcbur olacaqdı: "Bu oğlumdu, bu şəhər doğulub". Sonra qoca adyalını bədəninə bürüyəcək və yavaş-yavaş, adam dolu dükanlar, kölə bazarı (bir anlıq olsa da, həm də səmimi şəkildə, cənab Battonun ürəyindən keçdi ki, kaş oğlu zənci olaydı), ehtişamlı mülklər və qocalar evinin qarşısından keçəcəkdilər...

- Di bəsdi, özünüze gəlin! - tibb bacısı əmr etdi.

- Bura baxın, - qəfildən qoca qətiyyətlə dedi, - evə bu ədylal içində gedəcəyimi düşünürsünüz, hə?

- Bütün körpələri ədylalla bələyirlər.

Qoca kiçik, ağ bir qundaq bezini yırtırcasına altından çəkib çıxardı.

- Buna baxın! - titrək səslə dedi. - Gör mənimçün nə hazırlayıblar.

- Bütün körpələr bunlardan geyir, - tibb bacısı ciddiliyini pozmadan dedi.

- Yaxşı, - qoca dedi, - elədirsə, iki dəqiqə içində bu körpə çılpacaq qalacaq.

Bu ədylal adamı qaşındırır, heç olmasa mənə bir mələfə verəydilər.

- Dayan, dayan, çıxarma! - cənab Batton tələsik dedi. Tibb bacısına sarı çevrildi. - İndi neyləyim?

- Şəhər mərkəzinə gedin və oğlunuza pal-paltar alın.

Oğlunun səsi cənab Battonu dəhlizdə də təqib edirdi:

- Bir də çəlik al, ata. Mənə çəlik lazımdı.

Cənab Batton qapını arxasınca qəzəblə çırpdı...

-2-

- Sabahınız xeyir, - deyə cənab Batton həyəcanlı halda "Chesapeake Texting" şirkətinə məxsus mağazanın satıcısına müraciət elədi. - Uşağım üçün pal-paltar almaq istəyirəm.

- Uşağınızın neçə yaşı var, ser?

- Təxminən altı saat, - deyə cənab Batton çox düşünmədən cavab verdi.

- Körpə pal-paltarı üzbəüz bölmədə satılır, ser.

- Hmm, mənəcə, istədiyimi orada tapa bilməyəcəm. Çünki... uşaq yaşına görə... eee... çox böyükdü.

- Orda ən böyük ölçülərdə paltar satılır.

- Bəs yeniyetmə oğlan uşağı üçün bölmə haradadı? - deyə cənab Batton ümitsizcə fikrini dəyişdirərək soruşdu. Ona elə gəlirdi ki, satıcı utancverici sirdən ağahdı.

- Burda.

- Onda... - karıxdı. Oğlunu yetkin adama uyğun paltar geyindirmə fikri ona çox pis təsir edirdi. Bəlkə də, məsələn, cüssəli bir yeniyetmə uşaq kostyumu tapa bilsə, bu uzun və qorxunc saqqalı qırılsa, ağ saçlarını şabalıdı rəngə boyasa və beləcə vəziyyətin ən pis halını gizləyərək - Baltimor cəmiyyətindəki mövqeyindən bəhs etməyə ehtiyac belə yoxdur - özünə duyduğu ehtiramın qalıqlarını qoruya bilərdi.

Amma yeniyetmə oğlanlar üçün olan bölməni dəli kimi araşdırdıqdan sonra o, yeni doğulmuş Battona uyğun bir kostyum tapa bilməyəcəyini anladı. Əlbəttə ki, ürəyində mağazanı günahlandırırırdı. Belə vəziyyətlərdə ümumiyyətlə, həmişə günahlandırılan mağaza olur.

- Oğlunuz neçə yaşındadı dediniz? - deyə satıcı maraqla soruşdu.
- Onun... on altı yaşındadı.
- Ah, üzr istəyərəm, mən altı saatlıq olduğunu söylədiyinizi sandım. Yeniyetmələr üçün pal-paltar dükanın bax orda, qabaqdakı bölmədə satılır.
- Cənab Button ümitsizcə oradan uzaqlaşmaq istərkən birdən dayandı, üzü işıqlandı və barmağıyla vitrindəki geyimli manekenə işarə etdi.
- Budur, orada! - deyə bağırırdı. - O vitrindəki manekenin geydiyi kostyumu alıram.
- Satıcı gözlərini döyməyə başladı.
- Amma o, uşaq paltarı deyil, - deyə etiraz etdi, - Əslində lap uşaqçün olsa da, maneken üçün nəzərdə tutulub.
- Onu verin, - müştəri ısrarla dedi. - Mənə məhz bu lazımdı.
- Çaşqınlıq içində olan satıcı çarəsiz halda bu istəyə boyun əydi.
- Yenidən xəstəxanaya gələn cənab Batton palataya girərək paketi oğlunun üzünə sanki tolazladı.
- Buyur, geyin, - qəzəblə dedi.
- Paketi açan qoca içindəkiləri kinayəli baxışlarla gözdən keçirdi.
- Bu nədi, meymunun əynindən çıxarılıb elə bil, - deyə o, şikayətləndi. - Mən səfeh görünmək istəmirəm.
- Sənin ucbatından mən artıq meymun kimi görünürəm! - deyə cənab Batton sərt şəkildə cavab verdi. - Əyninə necə lazımdı oturacaq. Tez ol geyin, yoxsa... yoxsa səni döyərəm.
- Sərf etdiyi son sözdən sonra sızıldadı, amma bunun yenə də ona deyiləcək ən doğru kəlmə olduğunu düşünürdü.
- Yaxşı, ata, - deyə oğlu saxta ehtiramla dedi. - Sən böyüksən, deməli, düzünü sən bilərsən. Necə deyirsən, elə də olsun.
- İlk kərə olduğu kimi bu dəfə də "ata" sözü cənab Battonu diksindirdi.
- Tələs.
- Dediysin kimi edirəm, ata.
- Oğlu geyindikdən sonra cənab Batton ona böyük bir kədərlə baxdı. Onun əynində xallı corablar, çəhrayı şalvar və geniş, ağ yaxalıqlı, kəmərlı köynək vardı. Köynəyin üzərindən sallanan uzun, ağarmış saqqalı isə az qala qurşağına çatırdı. Görünüş heç xoşagəlməyən deyildi.
- Gözlə!
- Cənab Batton xəstəxana qayçısını qaparaq üç sürətli hərəkətlə saqqalın böyük bir hissəsini kəsdi. Amma bunu edəndən sonra belə, oğlunun zahiri görünüşü mükəmməllikdən çox uzaqdı. Çənədəki bir yığın tük, solğun gözlər, saralmış dişlər vitrin manekenini üçün tikilmiş kostyumun şən ahəngiylə əsla uyuşmurdu. Bununla belə, cənab Batton əlini oğluna uzadaraq sərt şəkildə:
- Getdik! - dedi.
- Oğlu bu əli etibaredici tərzdə tutdu.
- Mənə hansı adı verəcəksən, ata? - deyə palatadan çıxarkən o soruşdu.
- Bir müddət "körpə" deyəcəksən, yəni daha yaxşı bir ad tapana qədər?
- Mister Batton "hmm" deyə mızıldandı.
- Bilmirəm, - sərt şəkildə dedi. - Yəqin ki, səni Mafusail deyə çağıracağıq.

-3-

Hətta saç-saqqalını kəsirdikdən, başındakı bir çimdik tükü qara rəngə boyatdıqdan, üzünü parlayacaq qədər tərəş etdirdikdən və heyrət içində qalan dərziyə sifariş verilən paltarı əyninə geydirdikdən sonra belə cənab Batton etiraf etmək məcburiyyətində qaldı ki, ailənin ilki olaraq oğlu ona şərəf gətirmir.

Belibükük, donqar olsa da, Bencamin Button - lağlağı mənası verən Mafusail əvəzinə ona bu adı vermişdilər, - ucaboydu - beş fut səkkiz düym. Geydiyi paltar bunu gizlətmirdi, elə kəsilmiş və boyanmış saçları, qaş ucları və qaşları altındakı sulu və yorğun gözləri də. Onunçün tutulmuş dayə Bencamini bir kərə gördükdən sonra haqsızlığa məruz qalmış bir adam kimi dərhal evi tərk etdi.

Amma cənab Batton, yenə də israr edirdi: Bencamin - körpədir və elə də olmalıdır. İlk növbədə o bəyan elədi ki, Bencamin isti süd sevmirsə, onda ona ümumiyyətlə yemək verilməsin. Lakin əvvəl-axır ata güzəştə getdi, oğlunun yaxmac və hətta yulaf sıyığı yeməsinə icazə verdi. Günlərin bir günü o, evə bir çax-çax gətirdi və onu Bencaminə uzadıb birmənalı tərzdə oynamasına israr elədi; bundan sonra qoca bezgin bir ifadəylə çax-çaxı əlinə götürüb arada-bərədə itaətkar bir şəkildə silkələyirdi.

Oyuncağın ona qıcıq verdiyi açıq şəkildə görünürdü və tək-tənha qaldığı zaman şübhəsiz özünə daha rahat əyləncə tapırdı. Məsələn, cənab Button bir kərə ötən həftəylə müqayisədə daha çox siqar çəkdiyinin fərqi vardı. Bir neçə gün sonra o, qəfildən içəri girdikdə, uşaq otağının nəfəsalınmaz dərəcədə mavi tüstüylə dolduğunu gördü, Bencamini isə üzündəki günahkar ifadəylə yanan Havana siqarını gizlətməyə çalışarkən yaxaladı. Əlbəttə ki, onu əməllicə kötəkləmək lazım idi, amma cənab Batton bunu tətbiq edəcək gücü özündə tapmadı. Xəbərdarlıqla kifayətləndi, oğluna dedi ki, bu əməli böyüməsinə mane olacaq.

Bu əhvalata baxmayaraq, ev sahibi öz rəftarında israrlıydı. Evə oyuncaq əsgərlər, qatarlar, bezdən düzəltmə, içi pambıqla dolu böyük heyvanlar gətirir və ən azı özü üçün yaratmağa çalışdığı xəyalı mükəmməl hala gətirməkdən ötrü mağazadakı satıcıya israrla, "körpə ağzına soxduğu təqdirdə oyuncaq ördəyin üzərindəki çəhrayı boyanın silinib-silinməyəcəyini" soruşurdu. Lakin atasının bütün cəhdlərinə baxmayaraq, Bencamin oyuncaqlara biganə qalırdı. Gizlicə arxa pilləkənlə aşağı enib Britanika Ensiklopediyasını uşaq otağına gətirir, gün boyu kitabın bir cildini oxuyur, içi pambıqla dolu bez inəklər və Nuhun oyuncaq gəmisi döşəmədə eləcə toxunulmaz dururdu. Belə bir inadın qarşısında cənab Battonun səyləri faydasız qalırdı.

Möcüzəli doğuşun Baltimorda yaratdığı həyəcan ilk dövəndə zirvəyə çıxmışdı. Lakin bu bəxtsizliyin Battonlar və onların qohum-əqrəbasının sosial statusuna necə təsir göstərdiyini söyləmək çox çətindi, çünki Vətəndaş müharibəsi diqqəti başqa şeylərə yönəltdi. Nəzakət sahibi olan bəzi adamlar ailənin ləyaqətinə xələl vurmayacaq iltifatlar üçün zəhinlərini çox yordular və nəhayət, körpənin babasına bənzədiyini söyləmək kimi müdrik bir üsul seçdilər; bu da yetmiş yaşına çatan bütün kişilərdə qocalığın özüylə gətirdiyi kəmağıllığa eyham idi və görünüşə görə inkar edilə bilməzdi. Xanım və cənab Rocer Batton bundan məmnun qalmadılar, Bencaminin babasıysa təhqir olunduğunu düşünüb əməlli-başlı hirsləndi.

Xəstəxananı tərk etmiş Bencamin həyatı olduğu kimi qarşıladı. Yanına bir neçə kiçik uşaq gətirdilər və o, axşamadakı fırıfıra və şarlara maraq duymağa çalışaraq buna bir təhər dözdü. Hətta bir kərə, doğrudur təsadüfən, atdığı daşla mətbəx pəncərəsini sındıra bildi, bundan da müəyyən mənada atası çox məmnun qaldı.

Bundan sonra Bencamin hər gün bir şey qırıb-sındırmanın yolunu tapmağa başladı, amma əslində, özü sakit-həlim xasiyyətli idi, yalnız valideynlərinin xoşbəxtliyi xətrinə nadinclik edirdi.

Babasının hirsli soyuduqda, Bencaminlə yoldaşlıqdan ləzzət almağa başladı. Yaş və təcrübə sarıdan bir-birindən çox uzaq olan bu iki insan saatlarla bir yerdə oturur, yüz ilin dostları kimi, bütün günü dil-ağız qoymadan

boş-boş şeylər haqda danışdılar. Valideynləriylə müqayisədə, babasının yanında Bencamin özünü sərbəst hiss edirdi. Böyüklər elə bil həmişə qorxu duyur, diktator nüfuzlarını unudaraq ona tez-tez "mister" deyə xitab edirdilər.

Şüurunun və bədəninin bu sayaq əcaib doğuşundan, başqaları kimi, özü də çaşqın durumdaydı. Tibbi jurnallarda mövzuyla əlaqədar məqalələr oxuyurdu, amma daha əvvəl belə bir hadisənin qeydə alınmadığını görürdü. Atasının təkidilə digər uşaqlarla oynamaq üçün həqiqətən səy göstərir, daha asan oyunlara tez-tez qatılırdı. Futbol onu daha çox vəcdə gətirirdi və hansısa sümüyünü sındırdığı təqdirdə, sümüyün bir daha bitişib-düzəlməyəcəyindən yaman qorxurdu.

Beş yaşına çatdıqda onu uşaq baxçasına göndərdilər. Burada o, yaşıl kağızları narıncı kağızların üzərinə yapışdırmağı, çiçəkli naxışlar çəkməyi və sonsuz sayda karton boyunbağlar düzəltməyi öyrəndi. Bu işləri edərkən anidən əsnəyib mürgüləyər və bu verdişi gənc baxça tərbiyəçisini həm narahat edir, həm də dəhşətə gətirirdi. Xoşbəxtlikdən tərbiyəçilər ailəsinə şikayət etdilər, beləliklə, Bencamin daha baxçaya gedəsi olmadı. Rocer Buttonlar öz ailə dostlarına oğlanın hələ bağça yaşda olmadığını söylədilər.

On iki yaşında ailəsi artıq ona alışmışdı. Əslində, alışqanlığın gücü o qədər qüvvətli idi ki, artıq oğlanın fərqli olduğunu heç düşünmürdülər - təbii ki, ancaq hansısa qəribəliyi gördükdə bunu xatırlayırdılar. Amma bir gün, on iki yaşının tamam olmasından bir neçə həftə sonra ayna önündə duran Bencamin özüyün heyretəminə bir kəşf etdi. Gözlərinə inanmırdı, son on iki il içində ağılığı gizlədən boyanın altındakı saçları tünd boza çalırdı. Yoxsa üzündəki qırıqlar hamarlanmışdı? Dərisi sağlam, şax, hətta qışın şaxtasındakı kimi yanaqları bir az qırmızıya çalırdı? Şübhələr qəlbini bürümüşdü. Artıq qəddinin düzəldiyini və səhhətinin ilk günlərdən bu yana yaxşılaşdığını duyurdu.

- Yoxsa bu..? - deyə düşündü, daha doğrusu, düşünməyə cəsarət edə bilmədi.

Atasının yanına getdi.

- Mən böyümüşəm, - qərarlı bir şəkildə dedi. - Artıq uzun şalvar geyməliyəm.

Atası fikrə getdi.

- Hmm, - dedi axır ki, - bilmirəm. Uzun şalvarı on dörd yaşında geyirlər, sənə hələ on iki yaşındasan.

- Amma barışmalısan ki, yaşıma görə çox böyük uşağam, - deyə Bencamin etiraz elədi.

Atası ona bunu düşünürmüş kimi baxdı.

- Buna o qədər də əmin deyiləm, - dedi. - On iki yaşında mən də sənə kimi böyükdüm.

Bu doğru deyildi. Bunların hamısı, Rocer Battonun oğlunun normal olduğuna inanmaq üçün öz vicdanıyla imzaladığı səssiz müqavilənin bir parçasıydı.

Nəhayət, razılığa gəldilər. Bencamin saçlarını yenə də rəngləyəcəkdi. Öz yaşlıları olan uşaqlarla oynamağa davam edəcəkdi. Küçədə eyneklə gəzməyəcək və çəliyini əlinə almayacaqdı. Bütün bunların qarşılığında ilk dəfə uzun şalvar geyinməklə mükafatlandırılacaqdı...

-4-

Bencamin Battonun on iki ilə iyirmi bir yaş arasında yaşadıkları ilə əlaqədar təfərrüatlı danışmaq fikrindən uzağam. Bu müddətdə onun daim cavanlaşdığını söyləmək kifayətdir. On səkkiz sininə çatdıqda Bencamin əlli yaşlı bir adam tək şax duruşa malik idi; saç artmış və rəngi tündləşmişdi;

addımları qətiyyətliydi, səsi titrəkliyini itirmiş və sağlam bir baritona çevrilmişdi. Və atası onu Yel universitetinə daxil olmaq üçün imtahan verməkdən ötrü Konnektikuta göndərdi. Bencamin imtahandan keçdi və birinci kurs tələbəsi oldu.

İmtahandan üç gün sonra, dəftərxana müdiri cənab Hartdan bildiriş aldı; ona yazmışdılar ki, tədris planıyla tanışlıq üçün mütləq ofisə baş çəkməlidir. Bencamin aynaya baxdıqda, saçlarının qəhvə rənginə boyamaq zamanının gəldiyini düşündü, ancaq şifonerin siyirtməsini eşələdikdə boyanın qalmadığı gördü. O anda xatırladı. Boya ötən gün bitmiş, boş şüşəni atmışdı.

Tərəddüd içində idi. Beş dəqiqə içində qeydiyyat üçün dəftərxana müdirinin ofisində olmalıydı. Başqa çıxış yolu qalmırdı. Necədisə o cür də getməli idi. Və getdi.

- Sabahınız xeyir, - deyə dəftərxana müdiri onu nəzakətlə qarşıladı. - Deyəsən, oğlunuzla bağlı nəsə danışmaq üçün gəlmisiz.

- Yox, eee, əslində, mənim adım Battondu... - deyə sözə başlayan Bencaminin sözünü cənab Hart tez kəsdi:

- Sizinlə tanışlığımıza çox şadam, cənab Batton. Mən də oğlunuzu gözləyirdim. Bir neçə dəqiqəyə gəlib çıxmaldır.

- O elə mənəm də! - deyə birdən-birə Bencamin çımxırdı. - Mən birinci kurs tələbəsiyəm.

- Necə!?

- Mən birinci kurs tələbəsiyəm.

- Yəqin ki, zarafat eləyirsiniz.

- Əsla.

Dəftərxana müdiri qaşlarını çataraq qarşısında duran kartdakı qeydə baxdı.

- Amma burada cənab Bencamin Battonun on səkkiz yaşı olduğu yazılıb.

- Bəli, məhz on səkkiz, - deyə sifəti azacıq allanmış Bencamin təsdiqlədi. Dəftərxana müdiri yorğun nəzərlərlə ona baxdı.

- Cənab Batton, hər halda buna inanmağımı gözləmirsiniz.

Bencamin bezgin bir ifadəylə gülümsədi.

- Mən on səkkiz yaşındayam, - deyə təkrarladı.

Dəftərxana müdiri sərt şəkildə qapıya işarə etdi.

- Çıx çölə, - dedi. - Bu universitetdə və hətta bu şəhərdə sənə kimi manyaka yer yoxdur.

- Mənim on səkkiz yaşım var!

Cənab Hart qapını özü açdı.

- İşə bir bax! - deyə o bağırırdı. - Sən yaşda bir adam burda birinci kurs tələbəsi olmaq istəyir. On səkkiz yaşındasan, eləmi? Yaxşı, bu şəhərdən getmək üçün sənə on səkkiz dəqiqə vaxt verirəm. Cəhənnəm ol!

Bencamin Batton otaqdan təmkinlə çıxarkən, dəhlizdə dayanmış yarım düjin universitet tələbəsi gözlərini bərəldərək onu maraqla nəzərdən keçirdi. Bir neçə addım atdıqdan sonra o çevrildi, hələ də qapı ağzında dayanmış hirsli klerkə baxdı və qərarlı bir səsle təkrarladı:

- Mənim on səkkiz yaşım var.

Və universitet tələbələrinin gülüş sədaları altında oradan çıxıb getdi.

Amma taleyi asan qurtuluşa icazə verməyəcəkdi. Qatar stansiyasına kədərli gedişi zamanı əvvəl universitet tələbələrindən ibarət olan bir qrup, sonra bir axın və nəhayət, kütlə tərəfindən dabanbasma izlənildiyini anladı. Bir dəlinin Yelə daxil olmaq üçün imtahandan keçdiyi və hamını on səkkiz yaşında olduğuna inandırmağa çalışdığı söz-söhbəti dildən dilə dolaşmışdı. Universitet təlatümdə idi. Həyəcandan papaqlarını auditoriyada unudan tələbələr küçəyə axışdı; futbol komandası öz məşqini yarıda qoydu və

qələbəliyə qarışdı; başlarındakı şlyapaları bir qulaqlarının üstünə əyilmiş və ətklərinin bir ucu o birindən uzun xanım müəllimələr isə qıy-qışqırıqla bu azğın dəstənin quyruğunda sürünürdü. Ətrafdan Bencamin Battonun ən həssas nöqtələrini hədəfə alan sözlər yüksəlirdi.

- Əslində, bu yaşda liseyə getsəydi, daha yaxşı olardı!
- Hələ bu möcüzə uşağa baxın!
- Elə bilirdi ki, bura qocalar evidi.
- Sən Harvarda getsən, daha yaxşı olar!

Bencamin addımlarını becidləşdirdi və bir müddətdən sonra qaçmağa başladı. Onlara kimin kim olduğunu göstərəcəkdə! Harvarda gedəcəkdə, o zaman düşünmədən dedikləri bu sözlərə görə peşman olacaqdılar!

Nəhayət ki, Baltimora gedən qatara mindi, başını pəncərədən çıxardı.

- Hamınız peşman olacaqsız! - deyə bağırırdı.
 - Ha-ha! - deyə universitet tələbələri güldülər. - Ha-ha-ha!
- Həmin gün Yel universiteti bağışlanmaz səhvə yol verdi...

-5-

1880-ci ildə Bencamin Batton iyirmi yaşına qədəm qoydu və "Rocer Batton & Co., dəmir məmulatlarının topdasaatışı" şirkətində atasının şəriki olmaqla ad gününü qeyd etdi. Elə həmin ildə o, cəmiyyət içinə çıxdı, daha doğrusu, atası onu özüylə ziyafətlərə aparmaqda israr edirdi. Rocer Batton indi əlli yaşındaydı və oğlu ilə tay-tuş kimi kimi görünürdü. Əslində, Bencamin saçlarını boyamağı tərgitdikdən bəri (doğrudur, hələ də çal tükər qalmaqdaydı) hər ikisini yaşlı və qardaş sana bilərdilər.

Bir avqust axşamı şıq kostyum geyindilər və faytona minib Şevlinlərin Baltimorun kənardakı evində təşkil edilən ziyafətə getdilər.

Möhtəşəm bir axşamıdı. Səmadakı bədirlənmiş ay yolu gümüşü rəngə boyayır, payız çiçəkləri donuq havaya xoş qoxu yayır, sanki onu səssiz, güclə eşidilən qəhqəhələrlə doldururdu. Parlaq buğda tarlalarına sanki xalı döşənmişdi, gün işığında olduğu kimi görünürdü. Səmanın bənzərsiz gözəlliyindən təsirlənməmək qeyri mümkün idi, amma...

- Hə, dəmir məmulatları ticarətinin parlaq gələcəyi var, - deyirdi Rocer Batton. Romantik bir adam deyildi o; estetik duyğuları hələ rüşeym halındaydı. - Mənim kimi yaşlı adamlar yeni hoqqaları öyrənə bilməz, - özünə əmin bir şəkildə dedi. - Amma siz, yeni nəsil güc-qüvvət və həyat eşqiylə böyük bir gələcəyə sahibsiz.

Yolun axır başında Şevlinlərin malikanəsinin işıqları göründükdə, israrla özlərinə doğru gələn səs eşitdilər. Ya skripkaların hüznü səsiydi, ya da ay işığı altında gümüşü rəngdə görünən buğda tarlasının xışıltısı.

Onlar darvaza qarşısında ayaq saxlayan təmtəraqlı bir faytonun arxasında dayandılar. Əvvəl bir xanım, sonra yaşlı bir bəy və sonra gözəlliyi göz qamaşdıran gənc bir xanım həmin faytondan yerə endi. Bencamin yerində donub qaldı; sanki kimyəvi bir reaksiya bədəninin hər bir məsaməsini əvvəlcə yox etdi, sonra yenidən meydana gətirirdi. Bütün vücudu titrədi, yanaqlarına və alına qan vurdu; qulaqlarında davamlı bir uğultu vardı. Bu, ilk məhəbbət idi.

Gənc qız incə varlıq idi, saçları ay işığında kül rəngi, artırmadakı qaz lampalarının altında bala çalar sarı rəngdə görünürdü. Çiyinlərinin üzərində qızılı rəngli, üzərində qara kəpənekler olan ispan şalı vardı; qabarıq paltarının altından uzanan ayaqları, parlaq düymələri xatırladırdı.

Rocer Batton oğluna yaxınlaşdı.

- Bu, gənc Hildeqarda Monkrifdi, general Monkrifin qızı, - deyə qulağına pıçıldadı.

Bencamin başını soyuqqanlıqla yellədi.

- Gözəl qızdı, - laqeydliklə dedi. Amma zənci xidmətçi faytonu kənara çəkəndə əlavə elədi: - Ata, mənə onunla tanış edə bilərsən?

Xanım Monkrifin əhatələndiyi dəstəyə yaxınlaşdılar. Köhnə ənənələrə uyğun tərbiyə edilmiş gənc qız Bencaminin qarşısında reverans etdi. Bəli, əlbəttə, onunla bir rəqs edə bilərdi. Bencamin ona təşəkkür etdikdən sonra yanından ayrıldı. Səndələyərək gedirdi.

Sonra, özünə gələne qədər keçən, rəqs növbəsini gözlədiyi zaman kəsimi ona sonsuzluq qədər uzun göründü. Özünü divara dayayıb, ağlından keçənləri müəyyən etmədən, üzlərində ehtiraslı bir heyranlıq ifadəsiylə bənzərsiz Hildeqarda Monkrifin ətrafında fırfıra kimi dönməyən Baltimor gənclərini öldürücü baxışla izlədi. Onlar Bencaminə o qədər nifrətamiz görünürdülər ki - dözülməz dərəcədə cavan! Bu adamların şabalıdı rəngli tükləri onda mədə sancısına bənzər bir duyğu oyandırır.

Amma özünə gəldikdə və onunla birlikdə Parisdə dəbdə olan ən son valsın sədaları altında parlaq parket üzərində süzdükdə, bütün qısqanclığı və təlaş qar yığını kimi əriyib getdi. Ovsunlanmış kimi hiss edirdi indi özünü. Sanki həyat məhz indi başlamışdı.

- Siz və böyük qardaşınız bizimlə eyni vaxtda gəlib çıxdınız, deyilmi? - deyərək Hildeqarda soruşdu. Parlaq, mavi səmanı xatırladan gözləriylə baxırdı ona.

Bencamin tərəddüd içində idi. Əgər qız onu atasının qardaşı sanırsa, ən yaxşısı ona həqiqəti deməkdimi? Yeldəki təcrübəsini xatırladı və bunu etməməyə qərar verdi. Həm də gənc qızla mübahisə etmək qabalıq olardı; bu möhtəşəm anı, qərribə doğum hekayətiylə məhv etmək, yəqin ki, böyük bir cinayət işləmək kimi bir şeydi. Ona görə qızın sözlərini başıyla təsdiqlədi, gülümsədi, rahatlaşdı, çünki xoşbəxt idi.

- Sizin yaşınızdakı kişiləri çox bəyəniyəm, - Hildeqarda dedi. - Bu cavanlar çox axmaqdı. Ancaq və ancaq nə qədər şampan içmələri və qumar oynayarkən nə qədər pul uduzduqlarından danışsınlar. Həmyaşıdlarınızsa qadınlara dəyər verə bilər.

Bencamin özünü evlənmə təklifinin astanasında hiss etdi və bu arzusunu iradə gücüylə çətinliklə boğdu.

- Siz ən romantik yaşdasınız, - deyərək qız sözünə davam etdi, - Əlli. İyirmi beş yaşda kişilərə elə gəlir ki, dünyada nə varsa hər şeyi bilirlər; otuzda yorğun olurlar, qırx yaşda sonu görünməyən əhvalatlar danışsınlar, o qədər uzun ki, həmin müddətə bir yeşik siqarı çəkib qurtarmaq olar; altmışda... ah, altmış yaş... artıq yetmişə çox qalır; amma əlli, yetkinlik, müdriklik çağıdır. Əllini bəyəniyəm, ürəyimcədi.

Bencaminə əlli xariqülədə bir yaş kimi göründü. O anda əlli yaşında olmağı arzuladı.

- Həmişə dediyim kimi, - deyərək Hildeqarda sözünə davam etdi, - otuz yaşında biriylə evlənib nazını çəkməkdənsə, əlli yaşında biriylə evlənib onun nazını çəkməsini üstün tutardım.

Bencamin üçün gecəni bal rəngli bir sis pərdəsinin altında yaşadı. Hildeqarda onunla daha iki dəfə rəqs etdi və aydın oldu ki, bir çox mühüm məsələlərlə bağlı mövqeləri fəvqəladə dərəcədə üst-üstə düşür. Növbəti bazar günü Bencaminlə avtomobil gəzintisinə çıxmağı qərara aldılar, bu məsələləri daha təcili şəkildə müzakirə etməkdən ötrü.

Dan yeri sökülənə yaxın faytonla evə qayıdarkən günün ilk arıları vızıldayıb və batmaqda olan ay işığında şəhər damcıları parlayırdı. Bencamin atasının dəmir məmulatlarının topdansatışına dair söhbətini sanki yuxuda eşidirdi.

- ... sənə, çəkil və mismardan başqa daha nəyə maraqlı olmalıyıq? - böyük Batton deyirdi.

- Eşqə, - Bencamin düşünmədən dedi.

- Yeşiyə? - deyə Rocer Batton həyəncanlandı. - Nəyi gəldi sata bilmərik, axı! Yeşik məsələsini artıq həll etmişəm.

Bencamin ona çaşqın nəzərlə baxdı, səmanın şərq səmtində birdən-birə işıldayan günəşə baxdığı kimi; işıq üzünə düşdükdə gözlərini qırıpdı və o an ağacların yarpaqları arasında sarıköynək həzin nəğməsini oxumağa başladı...

—6—

Altı ay sonra xamım Hildeqarda Monkriflə cənab Bencamin Buttonun nişanlandığı məlum olduqda (general Monkrif onları nişanlı elan etməkdənsə, qılıncıyla özünü doğrayacağını söylədiyi üçün "məlum olduqda" dedim), Baltimor kübar cəmiyyətindəki həyəcan yüksək səviyyə çatdı. Bencaminin doğumunun unudulmuş hekayəti yenidən xatırlandı və ağla-xəyalə sığmayan şəkildə dedi-qodulara yol açdı. Kimi deyirdi ki, Bencamin əslində, Rocer Battonun atasıdı; kimi deyirdi ki, o, qırx il türmədə yatıb, gerçəkdə qılıq dəyişdirmiş Con Uilks Butdu; lap axırda da şayiə çıxdı ki, Bencamin buynuz çıxarıb.

Nyu-York qəzetlərinin hay-küychü bazar əlavələrində bu hadisəylə bağlı dərc edilən karikaturalarda Bencamin Battonun başı gah balıq, gah da ilan və hətta mis külçə şəklində təsvir olunurdu. Qəzetlərdə ondan "Meriləndli Sirli Adam" tək söz açılırdı. Əlbəttə, gerçək hekayəti, həmişə olduğu kimi, az adam bilirdi.

Bununla bərabər, hamı general Monkriflə həmfikir idi ki, Baltimorda istənilən gəncə evlənə biləcək qədər gözəl olan bir qızın özünü sincə böyük - əlli yaşında olan bir adamın ağuşuna atması cinayətdi. Mister Rocer Batton oğlunun doğum sənədini "Baltimore Bleyz" qəzetində iri şriftlərlə dərc etməsi də işə əsla yaramadı. Heç kim buna inanmırdı. Əksini iddia etmək üçün Bencaminə bircə kərə baxmaq kifayət idi.

Hamıdan çox narahat olmalı olan o iki insan isə evlilik məsələsində heç bir tərəddüd keçirmirdi. Hildeqarda nişanlısıyla bağlı o qədər ağlasığmaz dedi-qodu dinləmişdi ki, gerçək olana belə inadla inanmırdı. General Monkrifin əlli yaşındakı, yaxud ən azı əlli yaşında kimi görünən kişilərdə təbii ölüm faizinin yüksək olmasına dair sözləri də faydasız oldu. Dəmir məmulatı ticarətinin ümitsiz biznes olmasına dair iddiası kimi. Hildeqarda seçim etmişdi - yetkin kişiye ərə gedəcəkdi və getdi də...

—7—

Ən azı, bir məsələdə Hildeqarda Monkrifin dostları yanılırdılar. Dəmir məmulatları topdansaışı çiçəklənirdi. Bencamin Battonun evləndiyi 1880-ci ildən atasının işlərdən kənarlaşdığı 1895-ci ildək ailə sərvəti iki dəfə artdı və bu uğurda ən böyük pay şirkətin gənc üzvünə məxsus idi.

Baltimor cəmiyyətinin bu cütlüyü axır ki, öz bağına basdığını söyləməyə ehtiyac yoxdur. Hətta ahıl general Monkrif belə məşhur kürəkəniylə barışdı - doqquz nüfuzlu nəşriyyatın rədd etdiyi "Vətəndaş müharibəsinin tarixi" adlı on iki cildliyin nəşrinə Bencaminin pul verməsindən sonra.

Bu on beş ildə Bencaminin özündə də bir çox dəyişikliklər baş verdi. Damarlarındakı qanın daha sürətlə axdığını hiss edirdi. Səhərlər gümrah halda yuxudan qalxır, qələbəlik, günəşli küçədə gəzmək, çəkic və mismar yeşiklərini yorulmaq bilmədən yükləmək və boşaltmaq onun üçün xoş bir iş olmağa başladı. 1890-cı ildə o, biznes rəqiblərinə ölümcül zərbə vurdu: yeşiklərin mismarlanması istifadə edilən bütün mixelərin göndəricinin

malı olması haqqında təklif senatda qanuniləşdirildi, ali məhkəmə hakimi Fossayl da bunu təsdiqlədi, nəticədə "Roger Button & Co., dəmir məmulatlarının topdan satışı" şirkəti hər il altı yüz mismara qənaət etmiş oldu.

Bundan başqa, Bencamin həyatın əyləncəli tərəfinin onu getdikcə daha çox özünə cəlb etməyə başladığını duydu. Əyləncəyə olan maraqla birlikdə, Baltimor şəhərində avtomobil sahibi və avtomobil sürən ilk adam oldu. Onu küçədə gören yaşıdları Bencaminin sağlamlığı və gümrahlığına qısqanclıqla baxırdılar.

- Sanki o, ildən-ilə gəncləşir, - deyirdilər.

Və artıq altmış beş yaşında olan ahıl Rocer Batton - əvvəllər oğlunu layiqincə qiymətləndirməmiş adam indi yaltaqlıq dərəcəsinə çatan təriflərlə bu boşluğu doldurmağa çalışırdı.

Bu məqamda üstündən mümkün olduqca tez keçmənin daha yaxşı olacağını düşündüyüm xoşagəlməz bir mövzuya toxunmalıyıq. Bencamin Battonu yalnız bir şey narahat edirdi - arvadı artıq onu cəzb etmirdi.

Hildegarda artıq Rosko adında on dörd yaşlı bir oğulun anası, otuz beş yaşlı qadın idi. Evliliklərinin ilk illərində Bencamin ona pərəstiş edirdi. Lakin illər keçdikcə qarşısına bal rəngli saçları solğunlaşıb palçıq, mavi gözləri ucuz gil qab rəngi almağa başlamışdı. Bu azmış kimi həddən artıq biganə, həddən artıq sakit, həddən artıq özündənrazı və ərinə olan hisslərinin etirafında astagəl olmuşdu; qadının maraq dairəsi daralmışdı.

Yeni evləndikləri çağlarda Bencamini rəqslərə və ziyafətlərə dartıb aparan məhz o idi; indisə tam əksinə olmuşdu. Əriylə cəmiyyət içinə çıxırdı, amma həvəssiz; günlərin bir günü insanın vücuduna sahib olan və bir daha oranı tərk etməyən o sonsuz inersiya onda çoxdan yox olmuşdu.

Bencaminin narazılığı getdikcə artırdı. 1898-ci ildə İspaniya ilə müharibə başladı və ev onun üçün cazibəsini o qədər itirmişdi ki, könüllü şəkildə orduya qatılmaq qərarı verdi. İşgüzar əlaqələri sayəsində kapitan rütbəsi aldı və hər b sahəsində elə məharətlər göstərdi ki, vəzifə və rütbədə yüksələrək - əvvəlcə mayor, sonra polkovnik-leytenant - San Xuan təpəsindəki məşhur döyüşdə aldığı yüngül yaradan sonra medalla təltif olundu.

Narahat və həyəcanverici ordu həyatına özünü o qədər alışdırmışdı ki, onu tərk etmək istəmirdi. Amma biznesiylə maraqlanması lazım idi, ona görə də istefaya çıxaraq evinə döndü. Vağzalda onu orkestrli qarşılama mərasimi gözləyirdi; evinə çatanadək eskortla müşayiət olundu.

-8-

Hildegarda əlindəki böyük, ipək bayraqla onu artırmada qarşıladı. Bencamin arvadını öpər-öpməz ürəyi sızlayaraq anladı ki, bu üç il evliliklərinin yerdə qalan parçalarını da silib-süpürüb.

İndi qarşısında qırx yaşlı qadın dururdu və saçlarında boz tellər meydana çıxmağa başlamışdı. Məyusluğu hədsiz idi. Nəhayət, Bencamin öz otağına girdi, köhnə aynadakı əksinə baxdı, aynaya bir az daha yaxınlaşıb vücudunu müharibədən əvvəl hərbi forma ilə çəkilən bir şəkillə müqayisə etdi.

- İlahi-Pərvərdigar! - ucadan dedi.

Heyrətamiz proses davam edirdi. Buna heç bir şübhə yox idi, artıq otuz yaşlı kişi görünüşündəydi. Buna sevinmək əvəzinə, narahatlıq keçirirdi, yaşı artdıqca gəncləşirdi. İndiyə qədər vücudunun yaşına uyğunlaşacağını, təbiətin doğumu zamanı baş vermiş səhvi düzəldəcəyinə ümid etmişdi. Ürpərdi. Gələcək taleyi ağlına batmır, bunu düşündükcə dəhşətə gəlirdi.

Aşağı endikdə Hildeqardanın onu gözlədiyini gördü. Qaşqabağı yer süpürürdü və onun da müşkülü anladığını düşündü. Aralarındakı gərginliyi bir azca azaltmaq üçün, nəzakətli olduğunu düşündüyü bir üslubla axşam yeməyində narahatedici mövzudan söz açdı.

Şən bir məsələdən bəhs edirmiş kimi:

- Hamı mənim daha gənc göründüyümü deyir, - söylədi.

Hildeqarda onu nifrətamiz baxışlarla süzüb fıxırdı.

- Lovğalanmaq üçün başqa söz tapmadın.

Bencamin narahat tərzdə:

- Lovğalanmıram, - dedi.

Arvadı yenidən fıxırdı.

- Buna bax, - deyib susdu, sonra da - Mənsə buna son verəcək qədər qürurun olduğunu düşünmüşdüm, - deyə əlavə elədi.

- Bunu necə edə bilərəm ki? - deyə Bencamin heyrlə soruşdu.

- Səninlə mübahisə etməyəcəm, - qadın sərt şəkildə dedi. - Amma istənilən əməl vəziyyətdən asılı olaraq doğru, ya da yanlış ola bilər, səni durdura biləcəyimi sanmıram, amma bunun ehtiramlı bir davranış olduğunu da düşünmürəm.

- Amma, Hildeqarda, bu artıq əlimdən gələn bir iş deyil.

- Bacararsan. Sən sadəcə inad edirsən. Heç kimə bənzəmək istəmirsən. Həmişə belə olmusan, həmişə də belə olacaqsan. Yaxşı-yaxşı düşün, əgər hər kəs həyata sənin kimi baxsaydı, dünya nə hala düşərdi...

Bu, anlamsız və cavabsız bir mübahisə olduğu üçün Bencamin susdu və o andan etibarən aralarındakı uçurum getdikcə böyüməyə başladı. Arvadının bir zamanlar onu necə məftun etdiyinə indi təəccüblənirdi.

Bu uçurumu daha da artırarcasına yeni əsrin gəlişiylə əyləncəyə duyduğu aclıq artırdı. Baltimorda təşkil edilən elə bir şənlik yox idi ki, Bencamin Batton orada olmasın; bütün dövətlərdə gənc və evli qadınların ən gözəlləriylə rəqs edir, kübar cəmiyyətə ilk dəfə təqdim edilən gənc qızlarla söhbətləşir və onlarla aşnalıq-yoldaşlıq etmənin cazibəsinə qatılırdı; bu arada arvadı yaşlı qadınlarla əhatəsində oturub sir-sifətindən yaxşı heç nə yağmayan dul qadınlar kimi özünə tuşlanmış nifrətamiz baxışlara məğrurcasına dözür, ərinə ciddi tərzdə, heyrlə və tam qınayıcı nəzərlərlə izləyirdi.

- Bir ona baxın! - adamlar deyirdi. - Çox heyf! Bu gənc qırx beş yaşlı bir qadınla bir evdə necə yaşayır? Axi, o arvadından ən azı iyirmi il cavandır.

1880-ci ildə də ana və atalar bu yaş fərqinə əsasən həmin evliliklə bağlı qeybət qırırdılar, bunu unutmşdular - insan yaddaşı çox gödəkdi.

Bencamin evdə getdikcə artan bədbəxtliyini başqa sahələrə duyduğu maraqla unutmağa çalışırdı. Qolf oynamağa başlamış və çoxlu uğurları olmuşdu. Rəqsə marağı artmışdı: 1906-cı ildə "Boston"-da, 1908-ci ildə "Maksin"-də məharətini isbatlamış, 1909-cu ildə "Kasl uolk"-da hamını heyran qoymuşdu.

Təbii ki, kübar cəmiyyətindəki uğurlarına işi mane olmağa başlamışdı. Amma dəmir məmulatlarının topdan satışı işində iyirmi beş yol yorulmadan çalışmışdı, buna görə də düşünürdü ki, biznesi artıq Harvard məzunu olan oğlu Roskoya etibar etməyin zamanı yetişib.

O və oğlunu tez-tez səhv salırdılar. Bu, Bencaminin xoşuna gəlirdi. İspaniya-Amerika müharibəsindən qayıdandan bəri ürəyinə girən o hiyləgər qorxunu çoxdan unutmuş və görünüşündən sevinməyə başlamışdı. Bu ləziz balın içində bircə milçək vardı - arvadıyla adam arasına çıxma bilməzdi. Hildeqarda əlli yaşını haqlamaq ərəfəsindəydi və onun görünüşü Bencaminin özünü naqolay hiss etməsinə səbəb olurdu...

-9-

1910-cu ilin sentyabrında "Roger Button & Co., dəmir məmulatlarının topdan satışı" şirkəti gənc Rosko Battonun idarəçiliyinə keçəndən neçə il sonra təxminən iyirmi yaşındakı görünən bir adam, Kembriçdəki Harvard Universitetinin birinci kursuna daxil oldu. O, əlli yaşını adladığını bildirmək kimi bir səhvə yol vermədi, eyni zamanda, oğlunun on il əvvəl eyni ali məktəbin məzun olduğunu açıqlamadı.

Universitetə qəbul olundu və qısa müddətdə həmyaşıdları arasında fərqlənməyə başladı; halbuki on səkkiz yaşlı tələbə yoldaşlarından bir azca böyük görünürdü.

Amma uğurun əsl səbəbi Yel kolleci ilə futbol matçında sərgilədiyi məharətli oyun oldu. Belə ki, Harvard üçün cərimə zərbəsindən yeddi qol və meydandan da on dörd qol vurdu, Yel komandasındakı on bir oyunçunun hamısı meydandan ağllarını itirmiş halda bir-bir aparıldı. Bundan sonra universitetin ən məşhur tələbəsi oydu.

Bununla belə, qəribə olsa da, universitetdəki təhsilinin üçüncü ilində artıq komandaya qatılmaqda çətinlik çəkməyə başladı. Məşqçilərdən daha diqqətli olanlar onun əvvəlki kimi ucaboy olmadığını sezdilər.

Artıq qol vura bilmirdi. Əslində, komandada ona səbrlə yanaşılmasının yeganə səbəbi qorxuducu şöhrətinin Yeldən olanların canlarına üşütmə salması idi.

Son kursda artıq oyunlara heç qatılmırdı. O qədər zəif və təqətsiz olmuşdu ki, bir ikinci kurs tələbəsi onu yeni tələbə zənn etmiş, bu hadisə qüruruna toxunmuşdu.

Haqqında möcüzə uşaq kimi danışırıldı. On altı yaşlı dahi! Son kursda kurs yoldaşlarının bacarığı onu tez-tez heyrətə düşürürdü. Dərslərində getdikcə daha çox çətinliklərə qaeşlaşırdı. Tədris materialları ona çətin gəlirdi. Kurs yoldaşlarından Sent Midas adlı hazırlıq məktəbinin varlığından xəbər tutdu, universiteti bitirdikdən sonra o məktəbdə oxumağı düşünürdü. Öz ölçüsündəki oğlan uşaqları içində etibarlı, əndişəsiz yaşam xətrinə. Odur ki, məzun olduqdan sonra Sent Midasa getməyə qərar verdi.

1914-cü ildə universiteti bitirib cibində Harvard diplomu Baltimordəki evinə döndü.

Hiləqarda artıq İtaliyada yaşayırdı, buna görə də oğlu Roskonun yanına getdi. Lakin burada xoş qarşılanısa da, Roskonun ona qaşı hisslərində səmimiyyət qırığı belə yox idi. Ortalarda yeniyetmə xəyalları və qayğısız halda gəzən Bencamin onunçün narahatlıq yaradırdı. Rosko artıq evli idi və Baltimorda nüfuz sahibiydi; ailəsiylə bağlı heç bir qalmaqalın çıxmasını istəmirdi.

Bencamin kübar cəmiyyətdəki gənc qızlar və universitet tələbələri arasındakı şöhrətini itir, ətrafdakı on beş yaşlı üç-dörd uşaq yoldaşı nəzərə alınmamaqla, özünü tənha hiss edirdi.

Sent Midas məktəbinə getmə fikri yenidən ağılından keçirdi.

- Qulaq as, - bir gün Roskoya dedi, - axı, hazırlıq məktəbinə getmək istədiyimi sənə neçə dəfə söyləmişdim.

- Yaxşı, get, - deyə Rosko qısaca cavab verdi. O xoşagəlməz söhbətdən mümkün olduqca yayınmaq istəyirdi.

- Amma ora tək gedə bilmərəm, - Bencamin çarəsizcə dedi. - Məni ora yazdırmalı və özün aparmalısan.

- Vaxtım yoxdu, - Rosko kəskin şəkildə dedi. Gözləri alacalandı və atasına qaşqabaqlı baxdı. - Əslində, bu fikirdən vaz keçsən yaxşıdır. Buna son qoy-

maq lazımdı. Yaxşı olar ki... yaxşı olar ki... - Dili dolaşdı və nə deyəcəyini tapmağa çalışarkən üzü qıpqırmızı oldu. - Geriyə dönüb yeni bir başlanğıc etsən, daha yaxşı olar. Artıq gülməli deyil. Özünü... tərbiyəli aparsan, yaxşı olar!

Bencamin ona baxırdı, gözləri yaşla dolmuşdu.

- Hə, bir də ki, - deyə Rosko davam etdi, - evdə qonaqlar olanda mənə "əmi" deməyini istəyirəm. Rosko yox, "əmi", başa düşdün? On beş yaşlı bir uşağın mənə adımla xitab etməsi əcaibdi. Mənə həmişə "əmi" deməlisən, beləcə dilin alışar.

Atasını sərt baxışla süzən Rosko çevrilib getdi...

-10-

Bu söhbətdən sonra Bencmin pərişan halda ikinci mərtəbəyə çıxıb aynada özünə baxdı. Artıq üç aydı ki, üzünü qırxmırdı, tərəş ehtiyacı olmayan tükcüklərdən başqa üzündə heç nə yoxudu. Harvarddan evə gəldiyi ilk zamanlar Rosko yanaqlarına bakenbard yapışdırmağı və eynək taxmasını təklif eləmişdi, onda Bencaminə elə gəldi ki, həyatının ilk komik oyununu təkrar yaşamağa başlayır. Amma bakenbardların altındakı yanaqları qaşınırdı, həm də onları yapışdırdığına görə daxilən xəcalət çəkirdi; bu, Bencamini ağlatdı və Roskonun ürəyi yumşaldı -tələbindən vaz keçdi.

Bencamin "Bimini Bey boyskautları" uşaq kitabını oxumağa başladı. Amma birdən-birə daim müharibə haqda düşündüyünü duydu. Bir ay əvvəl Amerika Antantanın müttəfiqi olmuşdu, Bencamin könüllü olmaq istəyirdi, amma lənət şeytana, bunun üçün ən azı on altı yaşında olmalıydı, osa çox kiçik görünürdü. Həqiqi yaşı əlli yeddi idi, bunu kiməsə desəydi, yenə başına belə açmış olardı.

Qapı döyüldü və az sonra eşikağası küncündə böyük, rəsmi bir möhür olan zərfi əlində tutaraq astanada dayanmışdı, məktub cənab Bencamin Battona ünvanlanmışdı. Bencamin tələsik zərfi açdı və məktubda yazılanları şövqlə oxudu. Orada İspaniya-Amerika müharibəsində hərbi xidmət keçmiş ehtiyatda olan zabitlərin rütbələri artırılmaqla yenidən orduya çağırıldığı yazılmışdı. Məktubda onun ABŞ ordusunun briqada generalı rütbəsinə yüksəldilməsiylə bərabər, dərhal düşərgəyə gəlməsi əmr edilirdi.

Bencamin həyəcədən titrəyərək yerindən atıldı. Onun da istədiyi məhz buydu. Papağını qapıb on dəqiqə sonra Çarlz-stritdəki böyük dərzilə dükanına getdi və zəif soprano səsiylə öz ölçüsünə uyğun hərbi mundir sifariş verdi.

- Dava-dava oynamaq istəyirsən, balaca? - sifarişi qəbul edən adam laqeydliklə soruşdu.

Bencamin qəzəbdən qızardı.

- Bura baxın! Nə oynayacağımın sizə dəxli yoxdur! - hirsilə dedi. - Mənim soyadım Battundu, mən Maunt Vernon Pleydsə yaşayıram, odur ki, narahat olmayın, bu formanı geyinməyə tam haqqım var.

- Yaxşı, - sifarişi qəbul edən işçi tərəddüdlə dedi. - Sifarişim pulunu verə bilməsən, atan ödəyər.

Bencaminə ölçü götürdülər, bir həftə sonra uniforması hazır idi. Ancaq general nişanlarını tapmaq bir qədər müşkül oldu, çünki satıcı bir veteran nişanının pis olmadığını inadla deyir və Bencamini dava-dava oynarkən bunun həttə əyləncəli olacağına inandırır.

O, Roskoya heç nə demədən bir gecə evdən çıxdı və qatarla Cənubi Karolina ştatındakı Mosbi düşərgəsinə yollandı. Buradakı piyada briqadasına komandanlığı qəbul etməli idi.

İsti aprel günü düşərgə darvazaları ağzında taksini saxlatdırdı, sürücüylə ödəşdi və girişdə dayanmış növbətçiyə dedi:

- Baqajımı aparmaq üçün birini bura çağır.

Növbətçi əsgər ona bu əmri verən adama kinayəylə baxdı.

- İşə bax ha, sən o general nişanları ilə hara getməyə hazırlşırsan, balası? - dedi.

Bencamin, İspaniya-Amerika müharibəsinin veteranı, gözlərindən sıçrayan qəzəblə onun üstünə atıldı, amma əsgərin öhdəsindən gələ bilmədi.

- Farağat! - deyərək ciddi olmağa çalışdı və nəfəsini dərmək üçün dayandı. Sonra birdən əsgərin dabanlarını bir-birinə vurduğunu silahını önünə alaraq salamlama vəziyyətinə keçdiyini gördü. Bencamin razılıq təbəssümünü gizlətməyə çalışdı, amma ətrafına baxdıqda üzündəki təbəssüm yox oldu. Əsgərin itaət duruşu heç də onunla deyil, at belində yaxınlaşmaqda olan heybətli bir artilleriya polkovnikinə görədi.

- Polkovnik! - deyə Bencamin nüfuzedici səsiylə onu səslədi.

Zabit darvazaya çatdı, atın yüyənini çəkdi və gözlərini alacalandırıb soyuqqanlılıqla özündən aşağıya baxdı.

- Sən kimin oğlusan, balası? - deyə şəfqətlə soruşdu.

- Bir azdan sənə kimin uşağı olduğumu göstərəcəm! - deyə Bencamin təhdidedici tərzdə bildirdi. - Atdan düş görək.

Polkovnik uğunub getdi.

- Sənə at lazımdı, general?

- Budur! - deyə Bencamin ümitsizcəsinə bağırdı. - Oxuyun!

Və özünün general rütbəsinə yüksəldiyinə dair əmri polkovnikin gözlərinə dürtdü.

- Bunu sənə kim verdi? - deyə polkovnikin gözləri alnına çıxdı və kağızı cibinə soxdı.

- Hökumət! Tezliklə buna əmin olacaqsan!

- Mənimlə gəl, - deyə polkovnik qəribə baxışla onu süzüb dedi, özünü itirmişdi. - Sənin baş qərargaha aparıb məsələni aydınlaşdıracam. Gedək.

Polkovnik atının yüyənindən tutub qərargaha üz tutdu. Bencamin üçün onun ardınca getməkdən başqa çarə qalmadı, ləyaqətini gözləməyə çalışaraq. Bir yandan da içində bu zabitə qarşı amansız bir intiqam hissi baş qaldırmışdı. Amma bunu heç zaman gerçəkləşdirə bilmədi. İki gün sonra, oğlu Rosko Baltimordan gəldikdə, tələm tələsik və qəfil səfərdən əsəbləri gərilməmiş haldaydı, çünki iş-gücünü təcili atmaq məcburiyyətində qalmışdı. Evə dönərkən uniforması əlindən alınmış generalı da göz yaşları içində özüylə aparırdı.

-11-

1920-ci ildə Rosko Battonun ilk övladı dünyaya gəldi. Fəqət bununla bağlı keçirilən şənlikdə heç kim evin yanında oyuncaq əsgərlər və miniatür bir sirkə oynamaqda olan təxminən on yaşlı çirkli-pasaqlı uşağın yeni doğulan körpənin babası olduğundan danışmağa ehtiyac duymadı.

Arada-bərədə nəşəli üzündən hüzn kölgəsi keçən bu kiçik uşağa qarşı kimsə nifrət duymurdu, amma Rosko Batton üçün onun varlığı tam bir işgəncə mənbəyi idi. Öz zamandaşlarının təbiirylə, bu "sərfəli" sövdələşmə deyildi. Rosko Batton güman edirdi ki, altmış yaşlı kimi görünməyi inadla rədd edən atası, ən sevdiyi təbirlə, "özünü qəribə aparən adam" idi - vəhşi və iyrənc. Əslində, bu haqda, turalım, yarım saat fikirləşməsi yetərli idi ki, dəli olmaq dərəcəsinə çatsın. Roskonun fikrincə, enerjili adamlar gəncliyini qoruyub saxlamalıdır, amma işi bu qədər ifrat dərəcəyə çatdırmaq... bu, bu, bu "sərfəli" deyildi. Bu fikrinin üstündə də iki ayağıyla dayanmışdı.

Beş il sonra Roskonun kiçik oğlu eyni dayənin baxımı altında kiçik Bencaminlə oyun oynaya bilərdi. Rosko onların hər ikisini eyni gündə uşaq

baxçasına qoydu. Bencamin rəngli kağız zolaqlarla oynamanın, səbət toxuma və gözəl naxışlar çəkmənin dünyada ən möhtəşəm oyun olduğunu özüyün kəşf etdi. Bir dəfə dəcəllik elədi və onu küncə qoydular, o ağladı, amma adətən, o daim şən və gün işığının dolduğu otaqda missis Beylinin incə əlləri saçlarında gəzdikdəsə xoşbəxt olurdu.

Roskonun oğlu bir il sonra məktəbə getdi, amma Bencamin uşaq bağçasında qaldı. O, xoşbəxt idi. Zaman-zaman digər uşaqlar böyüyünə gələcəkdə kim olacaqlarından danışardı, bu an onun kiçik üzündən kölgə keçərdi, sanki özünün zəif uşaq ağılıyla başa düşürdü ki, onunçün bütün bunlar həmişəlik qeyri-mümkün şeylərdir.

Günlər yeknəsəq keçirdi. Artıq üç ilidi ki, o uşaq baxçasındaydı, amma parlaq rəngli kağızlarla oynamaq onluq deyildi. Digər uşaqlar ondan böyük olduğuna görə daim ağlayıb-sızlayır, onlardan açıq-aşkar qorxurdu. Təbiyyəti qadın ona nəsə desə də, bundan heç nə anlamırdı.

Nəhayət, onu daha uşaq baxçasına yollamadılar. Dayəsi Nana nişastalı zolaqlı paltarıyla onun kiçik dünyasının məhvəri oldu. Günəşli günlərdə parkda gəzməyə gedərdilər; Nana iri boz azmana işarə edərək "fil" deyirdi; Bencamin də həmin sözü təkrarlayırdı və əyninə gecəlik geyindirilərkən eyni sözü yüksək səslə söyləyirdi: "Pil, Pil, Pil". Bəzən Nana ona çarpayıda atılıb-düşmə izn verirdi; bu çox əyləncəliydi, çünki üstünə tam oturduqda mütəhərrik döşək onu yenidən havaya qaldırırdı, bu zaman "a-a-a" dedikdə isə səs gülməli tərzdə titrəşirdi.

Asılıqandan çəliyi götürməyi, ətrafdakı miz və kürsüləri taqqıldatmağı xoşlayırdı və: "Vur, vur, vur", - deyə bağırırdı. Evdə qonaqlar olduqda yaşlı qadınlar onu qıdıqlayırdılar, bu da xoşuna gəlirdi, gənc qızlarsa onu öpməyə çalışırdı ki, buna güclə dözürdü. Uzun gün sona çatdıqda Nana onu yuxarı mərtəbəyə aparır və yulafli, ya da başqa sıyığı qaşıq-qaşıq yedizdirirdi.

Onun yuxularında xatirələrdən əsər-əlamət yoxdu, o nə universitetdəki qoçaqlıqlarını, nə də bir çox qızın qəlbini rıqqətə gətirdiyi çağları xatırlayırdı. Bu aləmdə onunçün yalnız ağ, rahat beşik vardı, Nana, bir də onu arada-bəradə görməyə gələn hansısa adam, bir də axşam, yatmaq vaxtı yetişdikdə Nananın barmağını tuşlayıb göstərdiyi "günəş" adlı iri top. Günəş qurub etdikdə o, yuxuya gedir və daha onu narahat edəcək heç nə qalmırdı, mışıl-mışıl yuxulayır və rüyada heç bir qarabasma görmürdü.

Keçmiş, San Xuan təpəsində əsgərləri hücumə qaldırması, aşıq olduğu gənc Hildeqarda naminə gün batanaqədək işlədiyi evliliyinin ilk illəri; Battonların Monro-stritdəki evində babası ilə birgə gecələr oturub siqar çəkdiyi günlər - bunların hamısı sanki heç yaşanmamış tək, ani bir yuxu kimi hafizəsindən uçub getmişdi.

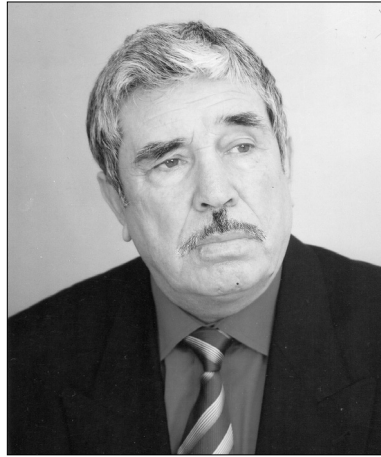
Artıq heç nəyi xatırlamırdı.

Hətta içdiyi südün soyuq, yaxud isti olduğunu, ya da günlərin necə keçdiyini tam olaraq xatırlamaq gücündə deyildi, onunçün yalnız beşik və görünüşünü xatırlaya bildiyi Nana vardı. Sonra ümumiyyətlə, xatırlamaq hissini itirdi. Gecə-gündüz yalnız nəfəs alır və ətrafındakı pıçıltıları, asta danışmaları güclə eşidirdi. Bir də zorla ayırd edə bildiyi qoxular, işıq və qaranlıq vardı.

Sonra tam zülmət çökdü, ağ beşik və bulanıq simalar, başı üstə ona doğru enmiş simalar və isti südün xoş qoxusu - hər şey birdən-birə zehmindən əbədi uçub getdi.

***Tərcümə edən:
Əziz RZAZADƏ***

♦ P o e z i y a

Yusif HƏSƏNBƏY

DƏNİZDƏ "ZİNDAN" GƏMİ

Dənizdə bir gəmi var, -
Gündüzləri çal-çağırılı,
Gecələri çilçıraqlı,
Süfrələri al şərəbli, bal çaxırlı,
Kababları tünd araqlı, - tut araqlı,
Beşulduzlu hotelləri yar soraqlı.
İsti-qaynar,
Həmişəbahar sahilləri
İskəndəriyyə mayaklı
Limanlardan, -
Qarlı-qışlı ümmanlara,
Kotan-xışlı
Buz yoxuşlu ümmanlara,
Sularaltı atom sınaqlarına,
Sularüstü daş yağışlı vulkanları,
Sürgün gəmi! Sibir gəmi!
Ləpələrin yorğanıyla
Kəfənlənmiş canlı tabut,
Dalğaların yarğanında qəbir gəmi!
Dustaqları döşəmədə leş kimi!
Sönüb gözlərində həyat eşqi!
Yazlanıb
Paslanıb
Könül sazlarının oynaq simi!
Birdən buludlar
Şəfəqləri küləylə yırğalandı.
Gözləri benqal çılgamları boyda, -
Bir quş göründü göydə!

Səma, -
İşıq şırnaqlarıyla zol-zol oldu!
Qaranlıq göyertələr al oldu.
Döhəmədə leş düşmüşlərin,
Şəfəqlərin marten ocağında,
Qızdırmadan üşümüşlərin,
Böyüdü yarıqapalı gözləri!
İrişdi həvə,
Dəvədişli üzləri!
Quş ehmalca qondu pilləkən tağının üstünə!
Dimdiyiylə isladıb qanadının ucunu,
Sığal verdi üz-gözünə!
Bığları sarı kəndir kimi, -
Dodaqları dəyirmi naringi dilimi, -
Miçman
Papağını atdı göyə.
"O quş incə tenor səslidi!
Opera solistidi!
O bəxt quşu səadət gətirəcək gəmiyə!"
Saqqalı az qala dizlərinə çatan,
Nizə kirpikləri yanaqlarına batan
Kapitan bağırdı: - "Ölümlük cəzalılar
Əfv olunmur.
Onlar fırtınalarda diblərə gömülür,
Onlar dəniz qəzalarında ölür!"
Ancaq tanıyıram. O quş Qaranquşdu, -
İnsanların evində özünə ev quran quşdu.
Teleqraf tellərində yırğalana-yırğalana
Qayçı qüruruyla baharın lentini kəsən odu!
Ağ divarlar boyu yuvalarını,
Teatr lojaları kimi düzən odu!
Çıraqları söndürün!
Qəlyanların tüstüsünü kəsin!
Yeri süpürüb his-pası qaldırmayın,
Qaranquş zəhərlənməsin!
Amma görürəm, -
Ağır yaralıdı fağır quş!
Dimdiyinin ucu sınıb, -
Qan damlaları ayağına
Qandal kimi sarmaşıb!
Nə qədər ki gec deyil,
Dirildək, dikəldək onu qardaşlar!
Uçsun getsin! Onun gəlişiylə gəlsin,
Neçə qitəyə bahar!
İşıqlığa çıxsın neçə qaranlıq diyar!
Bir qandalda, bir-biriylə qanlıbıçaq, -
Neçə dustaq.
Süründü qaranquşa sarı.
Qaranquş ürəyinə təpər oldu
Yumşaq, nurlu baxışları!

Yerlərindən sıçradılar əfəllər, tənbellər, -
 Qaranquşa büründü isti əllər!
 Biri boynundakı qan izini
 Maqqaşla təmizlədi.
 Biri yaralı ayağını duzlu suyla odduyub,
 Yosun otuyla tənziplədi.
 Kapitan flyaqasındakı son damla suyu
 Boşaltdı cama!
 Biri isti süd gətirdi, biri xama!
 Qaranquş buludlar arasında itdi gözdən!..
 Ömürlük cəzaları, -
 Ölümlük qəzalara məhkumlar
 Sinə dolusu nəfəs aldılar!
 Həlim yellər əsirdi dənizdən!

AĞ QAR İŞIQLARI

Otağımda soyuq,
 Antarktidanın zirvəsinə bayraq sancıb!
 Pəncərə kənarından asılıb
 Donmuş damcılardan
 Toxunmuş buz sırsıralar!
 Soyuğun iynə ucu
 Ürəyimdən keçib
 İliyimə dağ çəkən köz!
 Dibçəkdəki qızılgülün
 Lalobridjida dırmaq-tikanları
 Qalxıb biz-biz
 Çəkdiyim hər nəfəsdə buz qılçıqları
 Sənəmi nizələyir, deşir!
 Gözlərimi dəmirçi kürəsinə döndərüb
 Bu soyuq yaşılların atəşi!
 Yarğanın ışıq-ışım ısıldayar,
 Sanasan cığara kağızı çəkiblər üzünə!
 Əl atıram! Barmaqlarım yapışır
 Yumşaq əski buzuna.
 Bu soyuq adi soyuq deyil, -
 Tayqaya, Tundraya məxsus
 Quduz soyuqdu!..
 Korrida meydanında
 Tereodorun dizlərin əsdirən,
 Şiş buynuz, xış buynuz,
 Vəhşi öküz soyuqdu.
 Qonşudakı xəstə nənəmin dişlərinə
 Zindan-çəkic vəlvələsi salandı.
 Quru, səssiz küləyi, paltar işlərində,
 Həbil kamanı çalındı.
 Aynabənd pərdələrinə soyuq ütü çəkib,
 Qaşlarını şaxlandırır soyuq.
 Talanın çəhrayı boyasını çatdırıb,

Səpələyib yerə, -
Soyuğun bıçaqları soğan qabığı soyub.
Ancaq neynək? Çata-çatla yanmasa da
Divariçi ocağımda kösövlər!
İsinmişdi divarıma yapışıqlı evlər.
Şaxlanıb şuxlanmalıdı, qızılgülün bürünüşü
Üzünə gümüşü tozlar çökmüş
Yarpaqları!
Tapa bilməsəm soyuq mərazinə əlac, -
Çırpılacaq başıma pəncərə kənarından
Asılmış o buz qırlac!
Durub üzü həyətdəki qısa, qara sarı, -
Taybatay açdım qapıları!
Uğura bax! Baxma, bax!
Nə gördüm, Allah!
Ağaclar ağ don geyib,
Budaqlarım üstündə topa-topa ağ qar var!
Bu topalar Çingizxan əsgərlərinin
Başındakı papaqlar,
Ağ qar işıqlarıyla ləngərlidi asiman!
Ağ qar işıqları otağıma selləndi,
Dərya-dərya, ümman-ümman.
Ağ qar işıqları yumşaltdı,
-----,
O buz qırmağı!
Mirvari damcılarla parladı, -
Lalobridjida tikanlarının ucu!
Ağ qar işıqlarıyla otaq küncündəki
Qaranlıqlar da ağardı!
Ağ qar işıqlarında -
Günəşin zərrələri vardı.

O, HEÇ YANA GETMƏDİ

Xalq yazıçısı, İlyas Əfəndiyevin məzarı başında.

Endirildi məzara
Həmişəyaşar yazarın nəşi!
O nəslə birlikdə basdırılacaq,
Çöhrəsində sayrışan günəş parçası!
Mələklər cənnət qapısına
Şəfəqlərə bükülü gətirəcəklər İlyası.
Qəbirqazanların əlləri tələsdi.
Kürəkləri, belləri tələsdi.
Qəbrin üstə kəsəklər,
Çınqıllar cılğalandı.
Məzar boyu səpələndi çiçəklər,
Baş daşının tacında
Qərənfillər sırğalandı.
Böyük-böyük,

Körük-körük gözlərdən
Qığılclarla sıçradı
Göz yaşları!
Damlalar sındırdı, qırdı.
Kürzlərlə sınımayan daşları.
O, bir inqilab görürdü
Təzəliyi üstələyən yaxşı köhnədə.
Qrimsiz, boyasızdı həyat, -
İnsanları da
Belə göstərərdi səhnədə.
O, bir sözü yüz ölçüb, bir biçən.
Əyriyə düzlüyü, -
Ləkələrin güzgülyü yolunda.
Canından keçən,
Öyrədə-öyrədə öyrənən,
Kitabları üst-üstə qoyulsa,
Eyfeldən də uca göydələn,
Romançı, dramnəvis,
Elə-belə yox! Əsl, xalis, çox səlis yazar,
Həm də çox nəfis yazar idi!
Təzə sözə dodaq büzən yadlarla,
Qısır istedadlarla döyüşlərdə
Əli qılıncı Çingiz xan,
Xəlciliyə qoşqun qoşan nadanlarla
Görüşlərdə
Siserondan daha bəlağətli.
Yuli Sezar idi.
"Geriye baxma, qoca" deyib,
İnsanları daim irəli səslədi.
Qızı - Nargiləni atıb,
Təzə ərini tutan anaya
Zülümlü ölüm istədi.
Bu gün qızmar göz yaşlarıyla
Qəribliyə uçan vətən quşlarıyla
O, gözəl insanı, -
O yüksək əyarlı qızıl insanı,
Son mənzilə yola saldıq!
Əsərləri səhnəmizdə,
Qəhrəmanları aramızdadı!
O, heç yana getmədi
Amma biz - onsuz qaldıq!

Ülkər ATƏŞ

SEVMƏYİ HARDAN ÖYRƏNDİM

Mənim sevdiyim kimi məni sevən olmadı,
Dedim sevirəm səni, vecinə də almadı,
Anam başa salmadı, atam başa salmadı,
Mən bu qədər sevməyi, axı, hardan öyrəndim?!

Arzularmı sev dedi, diləklərimi sev dedi,
Heyran olub sevdiyim çiçəklərimi sev dedi,
Hər gün yanıma gələn mələklərimi sev dedi,
Mən bu qədər sevməyi, axı, hardan öyrəndim?!

Sevib xoşbəxt görünən o adamı öyrətdi,
Öz evinə sevgilə qayıdanı öyrətdi,
Yermi, göymü, bilmirəm, Yaradanı öyrətdi,
Mən bu qədər sevməyi, axı, hardan öyrəndim?!

Dedilər xətalıdır, məhəbbətdən az danış,
Səni sevən yoxdursa, nə sev, nə yan, nə alış,
İlahiyə bağlanan ürəyimdən gəl soruş,
Mən bu qədər sevməyi, axı, hardan öyrəndim?!

Tamarzıdır sevgiyə, çatmır əli deyərlər,
Nə istəyir görəsən bu havalı, deyərlər,
Bir ad qoşub adına, Ülkər, dəli deyərlər,
Sən bu qədər sevməyi, axı, hardan öyrəndin?!

EYNƏYİM HƏMİŞƏLİKDİR

Dünən bir məclisdə, bir görüşdə sən
Gözündən eynəyi çıxart, söylədin.
Baxışdan qəlbimi oxumaq üçün
Gözlərim necədir, görmək istədin.

Çırpındı könlümdə xatirələrim,
Niskilim yenidən qubar elədi.
Sən hardan biləsən qara gözlərim
Məni bu həyatda naçar elədi.

Taleyin qəribə yazısı varmış,
Xoşbəxtlik bir anda alt-üst olarmış.
(Gözündən eynəyi çıxart söylədin).
Qoy deyim, sən də bil, ey gözəl xanım,
Yarama köz basdın, alışdı canım.
Ürəyin aynası deyirlər gözdü,
Sinəmə dağ olub dediyin güzgü.
Qəlbimin aynası çilik-çilikdir,
İncimə, eynəyim həmişəlikdir.

Görmək haqqım idi mənim də guya,
Qaraldı gözümdə işıqlı dünya.
Yadıma gəlmir heç güləm ürəkdən,
Dağların dağ qızı, dağ laləsiydim,
Aralı düşmüşəm güldən, çiçəkdən.
Mənimçün yanmışdı o işıq, söndü,
Bəsirət gözüylə görürəm indi.
Qəlbimi yazdığım şeirlərdə gör,
Sözlərə verdiyim dəyərlərdə gör,
Məni Atəş edən meyarlarda gör.
Şairəm, qismətim divanəlikdir,
Gördüyün eynəkdən deyil bu eynək,
İncimə, eynəyim həmişəlikdir.

DÜNYA DADIN İTİRİB

Dadır günah dadında, dadır tamah dadında,
Çeynənmiş bir saqqızın dadır çürük dadında,
Dadır oğru adamın düşüncəsi dadında,
Dadır yüngül adamın əyləncəsi dadında,
Yalançı bir sevginin dadır yalan dadında.
Çörəyə gen qatırlar, ərzağa gen qatırlar,
Dünya dadın itirib...

Balıq nöyüt dadında, qoyun qorxu dadında,
Arzu mürğü dadında, xəyal yuxu dadında

İnsan kədər dadında, həyat ölüm dadında.
Dünya dadın itirib,
Dünya təəccüb dadır, dünya məşəqqət dadır,
Dünya cəhənnəm dadır, dünya qiyamət dadır,
Dünya dadın itirib, dünya dadın itirib...

MƏN HƏMİŞƏ SƏNİNLƏYƏM

Çıx təbiət qoynuna, xəyala dal, məni düşün,
Gün çıxanda, sən günəşə məndən danış.
Külək əssə, yağış yağsa, küləyə, lap yağışa məndən danış,
Mən həmişə sənənləyəm, sən həmişə məndən danış!
Mənimçün gör ulduzları, mənimçün gör göydə ayı,
Səni kimsə duymayacaq həyatda məndən savayı.
Unut, unut özgələri, xəyalında varsa əgər,
Sevgisiylə ucalıbdır kim ki, eşqə verib dəyər.
Ürəyində bu sevgini böyüt, olsun qoy kainat,
Zərrələri böyütməkdir əsl həyat.
Böyükəri kiçiltməklə insan xoşbəxt ola bilməz,
İnsan qəlbi dar olanda bəxti gülməz, həyat gülməz.
Ürəyində bu sevgini böyüt, olsun qoy kainat,
Yalnız onda gülər həyat.
Həyat gülsün, biz də gülək,
Sən gülə bülböldən danış, bülbülə də güldən danış.
Gül bağında sar olmasın,
Məni eşqin nur yerinə, sarı göndər sar yerinə,
Bizim ömür bağçamızda günəş olsun qar yerinə.
Sən günəşə məndən danış,
Mən həmişə sənənləyəm, sən həmişə məndən danış!

Əntiqə SƏMƏNDƏR

SON BAŞLANGIC

Yaşamaqdan yaşamağa
kəç etməkdə
-şeyrə kəç etmək.
Ən ilk gediş
son gedişdi
-hər şey yenidən başlanır...

ADDIM

Hər gün yastığa baş qoymaqdı
buludlara söykənmək.
Sənə bir addım qalmış
çiləkləndi gülüşlər.
Gözümü yollara söykəmişəm
-sənsizlikdən başlayır yollar

VAR Kİ...

Hələ doğulmamış,
qəlbi sınıq, taleyi yarımçıq
barmaqlarımda ilişib qalan
o qədər misra var ki...
Payızdan doğulan ayrılıqlar
sonu bahardan başlayan
naşı addımlar
özümdən gizlədib
şeyrə бүkdüyüm
o qədər qəm payı var ki...

QADIN AĞLAYIRDI

Qəlbimin ən isti yerində
gözlərində ümid,
ürəyində həsrət,
əllərində şeir
-bir qadın ağlayırdı.
Gözümün ən soyuq yerində,
misraların birində,
sonuncu şeirimdə
adın ağlayırdı.

DƏNİZDƏ ÖLÜM

(4 dekabr hadisəsinə)

Hər duamdan sonra
ovcumda bitər
solğun çobanyastığı.
Pıçıltıyla nalə çəkər
-qayğı, qayğı...
Bu duamdan sonra
qollarıma sərildi
nəm qərənfillər.
Alova bürünmüş səsi
külək gətirdi
-vətən torpağı, vətən torpağı.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!**2017-ci İL ÜÇÜN****“AZƏRBAYCAN”****jurnalına abunə yazılışı davam edir.****“AZƏRBAYCAN”****jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,****illik abunə qiyməti 18 manatdır.****İNDEKS: 76300**

Nisə BƏYİM

TƏKBUYNUZLU*

◆ *Fantastik roman*

1-ci hissə

“Timsah” virusu

Almaniya. Manheym klinikası.

Klinikanın inzibati hissəsindəki kabinetində Hans Krüger kreslosuna yayılaraq telefonla danışdı. Bu, 50-55 yaşlarında, sağlam, şux görkəmli, cəld hərəkətli bir adam idi. Bütün ömrünü elmi tədqiqatlara həsr eləmiş, indi də rəhbərlik etdiyi bir qrup alimlə tədqiqatını davam etdirirdi. Uzun və geniş kabinetində divar boyu qədim, tünd rəngli stullar, kreslolar düzülmüşdü. Pəncərələrdən içəri gur işıq süzülürdü. Krügerin kreslosunun arxasındakı divardan böyük bir tabloda timsah təsvir olunmuş şəkil asılmışdı.

Krüger gur səslə:

-Cənab, sizi inandırırım, bizim klinikada heç bir gizli, təhlükəli tədqiqat aparılmır. Bizim elə bir şəraitimiz də yoxdur ki, klinikada hər hansı bir sınaq keçirək. Sizə yanlış məlumat veriblər. İstəsəniz, yoxlanış da apara bilərsiniz. Bəli, buyurun. Necə istəyirsiniz.

Doktor Krüger dəstəyi yerinə qoyaraq, mikrofona:

-Doktor Mustafanı, təcili!

Bir dəqiqədən sonra qapını açıb kabinetə daxil olan Mustafaya üzünü tutaraq:

-Sənə demişdim, tam məxfi eləsək də, kimse mütləq xəbər tutacaq. Dövlət təhlükəsizlik xidmətindən zəng eləmişdilər. Laboratoriyanı təcili təmizləyin, yığışdırın hər şeyi. German da, sən də bir müddət uzaqlaşın buralardan. Heç bir halda, heç bir məlumat sızmamalıdır. Mən indi qalmaqal istəmirəm. Bu, işimizin birdəfəlik sonu olar. Bir az gözləməkdə fayda var. Mən indi göstəriş verəcəm, maşın gələcək dal qapıya.

Mustafa:

-Aydındır. Mən düşüm laboratoriyaya. Özüm nəzarət edirəm.

-Ehtiyatlı olun. Sizə xəbər göndərəcəm.

Doktor Mustafa qapını örtüb çıxdı.

* * *

Mustafa pilləkənə klinikanın zirzəmisində yerləşən laboratoriyaya düşdü. Dəmir qapını açıb içəri keçərək:

-Uşaqlar, yığışın, gedirik. German, "timsahları" qutuya yığaq, heç nə qalmasın burda.

German ona baxaraq təəccüblə:

-Nə olub?

Mustafa tələsik xüsusi plastmas qutuları gətirərək:

-“Qonaqlarımız” var. Kiti, sən arxa qapıdan çıx, orda maşın gözləyir, “timsahları” təhlükəsiz yerə götürəcəksən. Doktor Krüger təlimat verib artıq.

Hər iki gənc alim- German və Kiti Mustafaya kömək edərək, sınaqlar üçün Fransadan gətirilmiş 25 qramlıq ağ siçanları ehtiyatla plastmas qutuya yığdılar. Kiti xalatını çıxartdı, Germanla bərabər, qutuları götürüb çıxdı.

Klinikanın həyətinə qara maşından üç nəfər mülki geyimli adam düşüb, cəld klinikaya daxil oldu. Onlardan biri - nisbətən yaşlı olanı - digər iki nəfərə göstəriş verərək ayrıldı və inzibati hissəyə daxil oldu. O biri zabitlər pilləkənə laboratoriyaya düşdülər.

Sənədlərini German və Mustafaya göstərən zabit:

-Biz buraya baxmalıyıq.

Mustafa:

-Buyurun. Bilmək olar nə axtarırsız?

Zabit ona cavab vermədən laboratoriyayı nəzərdən keçirməyə başladı. Şkafları açıb baxır, örtükləri qaldırıb altını yoxlayırdı. Zabit stola yaxınlaşaraq stolun üstündəki boşqabdakı yumurtalara baxaraq:

-Bunlar nədir belə?

Mustafa gülümsəyərək:

-Adi yumurtadır, biz bəzən gecəyəcən burada qalırıq, lazım olur.

Zabit yumurtanın birini götürüb əlində oynatdı, sonra stolun üstünə qoyaraq fırlatdı. Yumurta fırlanmadı. Zabit bunun fərqiə varmayaraq:

-Hmm... cənablar, siz bizimlə getməlisiz...

Mustafa və German bir-birinə baxaraq təəccüblə:

-Hara? Nə üçün?

-Təhlükəsizlik idarəsinə. Yoxlama haqqındakı sənədlərə qol çəkməlisiz.

* * *

Doktor Krüget təhlükəsizlik xidmətinin zabiti qarşılayıb yer göstərdi. Zabit onu diqqətlə süzüb, ətrafa göz gəzdirərək:

-Doktor, mən anlayıram, siz elmi tədqiqatla məşğulsunuz, bu - çox vacib bir sahədir, bütün elmi kəşflər hər zaman böyük çətinliklə meydana gəlib... amma kəşflər elmi də olsa, ətraf mühitə, insanlara zərər vurmamalıdır. Bizə dini cəmiyyətin keçirdiyi konqresdən rəsmi müraciət daxil olub.

-Cənab zabit, narahatlığa heç bir əsas yoxdur, biz xərçəng xəstəliyi ilə bağlı adi təcrübələr aparırıq. Proqramlaşdırılmış hüceyrə ölümünü müşahidə etməyə imkan verən üsullar axtarıq. Elmdə buna apoptoz deyilir. Milyonlarla insan xərçəngdən əziyyət çəkir. Bunun əlacını tapmaq üçün dünyanın hər yerində tədqiqatlar aparılır.

Zabit:

-Bu tədqiqatın mahiyyəti nədən ibarətdir?

-Biz hüceyrə nüvəsində yerləşən genlərə təsir edirik. Misal üçün, təklif etdiyimiz sensor, hüceyrə daxilində apoptozun baş verəcəyini əvvəlcədən xəbər verə bilər. Flüorosens proteinlərin kəşfi imkan verir ki, hüceyrə daxilində

baş verən dəyişiklik canlı izlənilsin. 2008-ci ildə GFP adlanan - Yaşıl Flürosens Proteini kəşf edən üç alim - Osami Shimomura, Roger Tsien, San Diego Nobel mükafatı alıblar.

Zabit təəccüblə:

-Maraqlıdır, flürosens protienlər siqnalı sizə necə verir?

-Bunun üçün bizim Flim adlanan, böyük bir otağı tutan mikroskopumuz var. Bu mikroskopu ingilis Tomy, holland Piterlə özümüz quraşdırmışıq. Buna beş milyon pul xərcləmişik. Flim imkan verir ki, hüceyrə daxilində yerləşdirdiyimiz senzorda baş verən hər hansı dəyişikliyi müşahidə edə bilək. Uzun həngəmədir, istəyirsiniz, gedək, sizə göstərim.

Zabit:

-Təşəkkür edirəm. Mən Nobel almaq istəmirəm. - O, qalxaraq divardakı şəkə baxdı və maraqla: -Doktor, siz timsahları sevirsiniz?

Krüger də ayağa durdu:

-Timsah elmin simvoludur...

* * *

Sürücülər qəzanı görüb, maşınlarını saxlayaraq, aşan "Mercedes"ə sarı yüyüdürlər. Maşının şüşəsi sınmışdı. Eldar huşsus halda, oturduğu yerə sıxılıb qalmışdı. Adamlar qapını açaraq onu ehtiyatla maşından çıxartdılar, kənara çəkib yerə uzatdılar. Onun üz-gözü qan içində idi.

-Sağdır. Təcili xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır.

Bu zaman yol polisi maşınının siqnalı eşidildi.

-Sağdırımı?

-Sağdır, huşunu itirib.

- Hadisənin şahidləri varmı? Kim gördü?

* * *

Professor Ağayev geniş kabinetində uzun stolun arxasındakı kreslosunda oturmuşdu. Səhər işə gələndə ardı-arası kəsilmədən zənglər edir, göstərişlər verirdi. Beynəlxalq əhəmiyyətli bu konqresin təşkilatçısı səhiyyə nazirliyi olsa da, bütün ağırlıq elmi-tədqiqat intitutunun üzərinə düşürdü. Professor Ağayev Avropa cərrahlar assosiasiyası təşkilatında sədr müavini idi. Onu dünyanın bütün aparıcı klinikalarında tədqiqatçı alim kimi tanıyırdılar. Gastroenterologiya sahəsində böyük uğurlar qazanmışdı. Ayaz içeri girəndə professor telefonla danışdı, əli ilə ona oturmağı işarə edərək:

-Dövlət bu konqresə kifayət qədər vəsait ayırır, onların hamısını yerləşdirmək bizim borcumuzdur. Bəli, 40 ölkədən 150-ə qədər qonaqdır. Mədəni tədbirləri də unutmayın, lütfən, hər şey yüksək səviyyədə olmalıdır.

Professor dəstəyi yerinə qoyub üzünü Ayaza tutaraq:

-Ayaz, təşkilat komissiyası artıq işə başlayıb, bu, öz yerində. Amma onları ən çox sən tanıyırsan. Beş il az müddət deyil. Buna görə işin çox hissəsi sənə üzərinə düşəcək.

-Əlbəttə. Professor, nə lazımdır, mən canla-başla hazıram. Onların bəziləri mənim dostumdur. İndi də əlaqə saxlayırıq.

-Çox gözəl. Sən məruzə də hazırla. Son işimiz haqqında. Sonra fikirləş, daha nə lazımdır. Alman həmkarlarımızı sən müşayiət edəcəksən.

* * *

Almaniya.

Mustafa maşını idarə edə-edə telefonu götürüb Germana zəng etdi:

-German, iki dəqiqəyə yola çıx. Biz gedirik.

German divandan qalxaraq:

-Hara?

-Tez yığış, doktor Krüger bizi gözləyir, getməliyik. Mən də heç gözləməirdim. Çatıram sizə, tez elə.

German çənəsi ilə telefonu tutaraq, dolabdan yol çantasını götürdü.

-Bəs Kiti? O hardadır?

-Ondan xəbərim yoxdur. Bilmirəm. Mən çatıram.

German çantanı bağlayaraq:

-Çıxıram.

German tələsik otağa göz gəzdirdi, gödəkçəsini geyinib, çantasını çiyinə keçirdi, işıqları söndürüb, qapıdan çıxdı.

O, cəld küçəyə çıxaraq, maşının qapısını açıb oturdu, çantasını arxa oturacağa ataraq:

-Səyahətimiz hayanadır?

-Heydelberqə. EMBI-yə...

* * *

Klinikanın dəhlizində bir neçə həkim xərəkdə Eldarı əməliyyat otağına aparırdı. Əlində xəstənin göstəricilərini tutmuş həkim hərəkət edə-edə məlumat verdi:

-Rəhimli Eldar, 28 yaş. Maşın qəzası. Ağır baş zədəsi, döş qəfəsinin sınığı, aşağı ətrafın sınığı, daxili qanaxma, təzyiq 60x90...nəbz...

Xəstəni təcili əməliyyat stoluna yerləşdirib, qidalandırıcılar qoşdular.

* * *

Almaniya.

Kilsənin həyətində keşiş və doktor Krüger gəzişərək söhbət edirdilər.

Doktor:

-Müqəddəs ata, sizin narahatlığınız başadüşüləndir. Mən sizi tanıyıram. Xüsusən, "Əl və Əməl" məqalənizi oxuyandan sonra, sizin bəşəriyyətə və Allaha sevginizin böyüklüyünə, geniş biliyinizə heyran olmamaq mümkün deyil.

Keşiş:

-Düzü, güman etməzdim, siz fəlsəfəyə bu qədər maraq göstərsiz.

Doktor:

-Niyə? Bütün elmlər fəlsəfi qanunauyğunluqlar üzərində intişar tapır. Bizə konkret elmin bir nöqrəsi ilə məşğul oluruq.

Keşiş:

-Sizin bir nöqrə dediyiniz sahə - zamanın anlarıdır. Bəzən, həmin nöqtə qanunauyğunluqları belə dəyişməyə qadirdir...

Doktor:

-Müqəddəs ata, siz bizi növbəti antixrist hesab etməyin, bizim birçə məqsədimiz var: milyonlarla sağalmaz xəstəliyə tutulan, əziyyət çəkən insanlara nicat vermək, bəşəriyyəti xərcəng bəlasından xilas etmək...

Keşiş:

-Necə? Nəyin bahasına? Yeni bəlalara yol açmaqlamı?

Doktor:

-Bilirsiz, hər bir hüceyrənin daxilində nə zaman öləcəyi proqramlaşdırılıb. Hüceyrələr yaranır, artır, öz missiyyasını yerinə yetirir, sonra da ölür. Bu ölüm, ina-

nılmaz dərəcədə dəqiq planlaşdırılır və çox səlis işləyir. Bu təlim elə də yaşlı deyil, 30-40 ildir ki, tədqiq olunur. 1972-ci ildə Aberdin universitetində Kerr deyəndə ki, hüceyrə ölümü planlıdır, ona inanan az oldu. Bu gün isə elmə artıq məlumdur ki, xərçəngin əsas səbəbi məhz proqramlaşdırılmış hüceyrə ölümünün pozulmasıdır. Belə deyək, xərçəng- ölümsüzlük istəyində olan hüceyrədir.

Keşiş:

-Ölümsüzlük qazanan insan xərçəngdən də qorxuludur.

* * *

Səlim kişi darvazanı açıb həyətdə daxil olanda Gülsüm həyətdə yun yuyurdu.

Səlim tələsik pilləkənləri qalxıb eyvana çıxdı:

-Fərhad! Tez elə, gedirik Bakıya.

Fərhad təəccüblə:

-Bakıya? Niyə? Nə olub, ata?

Səlim Gülsümün eşitməsindən ehtiyat edərək oğluna yaxınlaşaraq:

-Polisdən zəng eləmişdilər. Eldar xəstəxanadadır. Qəzaya düşüb...

Fərhad həyəcanla:

-Ata...

-Qorxma, sağdır...xəstəxanadadır. Anan bilməsin...

Fərhad key kimi gözlərini atasına dikdi.

Səlim:

-Tez elə, geyin, deyirəm ki, heç nə yoxdur. Əmin də gəlir...

* * *

Almaniya. Heydelberq.

Mustafa ilə German maşını bir parkın yanında saxlayaraq gözləyirdilər.

German ətrafı seyr edirdi. Mustafa saatına baxaraq:

-Maraqlıdır, görəsən indi nə sürpriz gözləyir bizi?

German:

-Səbr elə. Bir azdan hər şeyi biləcəyik.

Bu zaman maşının dal pəncərəsinin şüşəsi döyüldü. Hər ikisi səsə tərəf dönərək sevincle:

-Kiti !!!

Maşından düşərək qucaqlaşdılar.

Mustafa:

-Ay dəcəl, hardan çıxdın sən?

Kiti:

-Uşaqlar, necə danıxmışam sizdən ötrü...

German:

-Danış görək, sən hara, bura hara?

Kiti:

-Gəlin gedək, yolda danışaram. İnanmazsınız, nələr olub...

Üçü də maşına əyləşdi. Mustafa maşını işə saldı.

Kiti sözüne davam edərək:

-Doktor Krüger bizi gözləyir.

Mustafa səbirsizliklə:

-Bizim "timsahlar" hardadır? Sağdırlar?

Kiti:

-Doktor özü izah edəcək. Uşaqlar, vəziyyət yaxşı deyil. Nə isə, özünüz görəcəksiz.

German:

-Kit, bizim yumurtalar az qala ələ keçəcəkdi.

Mustafa:

-Zabit onu əlinə belə götürdü, fırlatdı, amma bişmiş yumurta ilə çiy yumurtanın fərqi bilmədi.

* * *

Doktor Krüger onları qarşılayıb hal-əhval tutdu:

-Əyləşin. Dostlar, vəziyyət çox pisdır. Biz tədqiqatları dayandırmağa məcbur olduq. Təzyiqlər həddini keçib. Həm də sizin bilməyiniz vacib olan bir şey var...

Mustafa narahatlıqla:

-Nə olub, doktor?

-Biz "timsahları" yandırmağa məcbur olduq.

Mustafa həyəcanla:

-Nə? Niyə axı?

Doktor:

-Biz Baurle belə qənaətə gəldik. Qutunu açanda onlar çox aqressiv idi, bir-birini dişləyir, parçalayırdılar, amma ölmürdülər. Dəhşətli mənzərə idi. Baur dedi ki, Sürixdə də belə olub. Biz nəyi isə nəzərə almamışıq. Bunu sakit zamanda müzakirə edirik. Mustafa, biz kursu dəyişməliyik. Yanlışlıqlar var.

Mustafa:

-Siz bir az da gözləyə bilərsiniz, biz gələcə qədər...

-Mustafa, gözləyə bilməzdik. Onsuz da virus bizdədir. İstədiyimiz zaman yenidən sınaqlara başlayırıq, indi mümkün deyil. Bir saatdan sonra Amerikaya uçuram. Oradan da Bakıya - konqresə. German burda qalır, sən isə Bakıya uçursan.

* * *

Almaniya. Sakit bir parkda iki nəfər gəzişərək söhbət edirdi. Bunlardan biri German, o biri isə mülki libasda olan 30-35 yaşlarında naməlum bir şəxs idi. Görkəmindən bu adamın yüksək çinli məmur olduğu hiss olunurdu. O, əli ilə şlyapasını düzəldərək Germana:

-Sınaqlar bu qədər uğurludursa, siçanlar niyə məhv edildi?

German:

-İndi vəziyyət elədir ki, hər tərəfdən təzyiq var, işi davam etdirməyə imkan vermirlər. Həm də siçanlar o qədər də vacib deyil, əsas virusdur. Əgər doktor Krüger bunu başa çatdıra bilsə, onun adı bəşər tarixinə qızıl hərflərlə yazılacaq. İndi o konqresə hazırlaşır.

-Nə konqresdir belə?

-Ümumdünya cərrahlar cəmiyyətinin konqresi, Bakıda keçirilir. Krüger də, Mustafa da dəvətlidirlər. Siçanları istənilən anda yoluxdurmaq olar. Virus Mustafadadır.

-Yalnız ondamı?

-Doktor Krügerdə. Onun assistenti də var. Ketrin Kass...

-Bundan başqalarının xəbəri varmı?

-Yox. Hələ ki, tək bizdədir.

-German, biz bu "ölümsüzlük virusunu" mütləq ələ keçirməliyik. Bunun nə demək olduğunu təsəvvür edirsənmi? Güc, hakimiyyət, zənginlik...virus- bu, hər şey deməkdir, biz istəyimizə nail olacağıq, əvvəlki nüfuzumuzu bərpa edəcəyik.

- Amma necə?
- Bakıya uçmalı olacağıq. Sən yox, biz gedəcəyik, sən laboratoriyada işləyə bilərsənmi? Şübhəsiz ki, köməkçilərin olacaq.
- Əlbəttə, mən bütün prosesi bilirəm. Yaxşı yardımçılar olmaq şərti ilə...
- Mütləq. Hələlik, sən orda qal. Lazım olanda biz sənə ilə əlaqə yaradacağıq.

* * *

Ayin dünəndən evə gedə bilməmişdi. Əməliyyatdan sonra Eldarın vəziyyəti ağır olaraq qalırdı. Xəstəni koma vəziyyətində qoyub gedə bilmirdi. Bir neçə dəfə Ayaz ona baş çəkmiş, xəstə ilə maraqlanmışdı. Tibb bacısı Eldarın valideynlərinin, qohumlarının gəldiyini desə də, Ayin onlarla görüşə bilməmişdi. Anası da evdə yataq xəstəsi idi. Onu bu qədər uzun müddət tərk qoymaq olmazdı. Ayin Ayazı görmək üçün palatadan çıxıb həkim otağına gəldi. Taksi ilə evə gedib gəlməyə bir saat bəs edərdi.

* * *

Professor Ağayevin kabinetində qonaqlar dövrələmə kreslolarında əyləşmişdilər. Qarşılarındakı alçaq mizlərin üstündə müxtəlif nəşrlər, jurnallar, proqramlar var idi.

-Əziz həmkarlar, dostlar, sizi yenidən gördüyüm üçün çox şadam. İnanıram ki, bizim bir yerdə apardığımız elmi mübarizə bəşəriyyətin tərəqqisi, rifahı naminə çox bəhrələr verəcək. Burada əziz dostumu görürəm, doktor Krügeri salamlayıram. Doktor, yeri gəlmişkən, sizin son tədqiqatlarınız haqqında çox maraqlanıram. Bizim də eyni yöndə tədqiqatlarımız var. Mənim assistentlərimdən biri, Ayaz Aranlı sizinlə bir yerdə çalışıb. Siz onu yaxşı tanıyırsız.

Doktor Krüger:

-Çox yaxşı xatırlayırıq. Bizim Mustafanın yaxın dostudur. İnanıram, bu konqres çox səmərəli olacaq. Bizim bir-birimizdən öyrənəcəyimiz çox məsələlər var.

-Konqresə qədər bizim klinika ilə tanış olun. Doktor Ayaz Aranlı sizə ətraflı məlumat verəcək. Buyurun, yuxarı qalxıb şöbələrə tanış olaq.

Nümayəndə heyəti professorla bərabər şöbələrə baxış keçirməyə başladı. Mustafa Ayazı kənara çəkərək:

-Dostum, danışmaq lazımdır.

Ayaz:

-Yaxşı, indi düşərik heyətə. Burda -cərrahiyyə şöbəsində bir xəstə var, ona baş çəkək. Həm də səni həmkarımla tanış edim. Onlar reanimasiyaya tərəf getdilər. Ayaz qapını açıb baxdı. Ayin onu görərək dəhlizə çıxdı. Ağzındakı qoruyucunu açaraq:

-Səni gözləyirdim.

-Necədir vəziyyəti?

-Komadadır.

-Səbrli ol. Baxırıq indi. Ayin, bu - Mustafadır.

-Bu axşam gələ bilərsənmi? İşimiz var.

-Aha. Axşam növbədəyəm.

-Bir azdan gəlib baxaram. İndi qonaqlarlayam.

-Yaxşı.

Ayaz Mustafa ilə heyətə düşdü. Ağacların altındakı skamyada oturaraq:

-Hə, danış görüm. Təzə nə var?

-Ayaz, inanılmaz şeylər baş verir. Səndən sonra biz çox işlədik, nəticəyə çox yaxınlaşmışdıq. Amma "timsahları" yandırdılar. Krüger deyir, Sürixdə də belə olub, uğursuzluqla nəticələnib. Mən heç bir şey edə bilmədim. Sənə ehtiyacım var. Sənin də araşdırmanı oxudum, ona görə də səninlə fikrimi bölüşmək istəyirəm. Sən bunları harda eləmişən?

Ayaz:

-Burda, bizim klinikanın laboratoriyasında. Elmi rəhbərim əvvəllər bununla Moskvada məşğul olub. O, möhkəm kişidir. Ruslar ona mane olub. O zaman genetik tədqiqatlar kommunist ideologiyası ilə ziddiyyət təşkil etdiyinə görə, rejim tərəfindən tədqiqatlar dayandırılıb. Sonralar da ara qarışdığı üçün unudulub. İndi əlində imkan var, sərbəstdir, özünün işi çoxdur, yaşlı adamdır, amma mənə kömək edir, mane olmur.

Mustafa:

-Bu, çox yaxşı oldu. Mənim sənə göstərmək istədiyim bir şey var.

-Mənim də sənə sürprizim var. Axşam, işdən sonra laboratoriyada danışırıq. İndi qonaqların yanına gedək.

* * *

Klinikanın laboratoriyasında Ayaz, Mustafa və Ayin oturub söhbət edirdilər. Mustafa hərəkətlə apardıqları sınaqlardan danışdı:

-Ayaz, yadımdadı, biz sonda mikroarray eksperimentlər edirdik, biz kəşfin lap astanasına gəlib çıxmışdıq. Sən Bakıya geri döndün, amma biz doktor Krügerlə tənbəllik eləmədik, otuz minə yaxın geni tədqiq etdik. Məqsədimiz proqramlaşdırılmış ölümü şərtləndirən genlərin ekspressiyasını öyrənmək idi. Nəticədə, biz heç kimə məlum olmayan gen tapdıq və onu plazmaya daxil etdik. Bu plazmidi, bizim kodla desək, "timsah virusunu" siçanlara vurduq. Amma nəticə bilinmədən onlar məhv edildi. Bir şey məlum oldu ki, yoluxdurulan siçanlar daha sağlam, aktiv, güclü oldular. Yaraları tez sağalmağa başladı, çox fərqli şeylər gördüm.

Ayaz maraqla:

-Nə baş verdi, sən nədən narahatsan?

-Doktorun dediyinə görə, siçanlar çox aqressiv olub, nəzarətdən çıxıblar. Krüger təzə layihə hazırlamaq fikrindədir. Bizim o qədər əziyyətimiz puç oldu. Mən də bununla barışa bilmirəm. Sən nə demək istəyirdin bu barədə, sürpriz dediyin nədir?

Ayaz:

-İnana bilmirəm. Məncə, biz eyni geni tapmışıq. EMBL-da səninlə xərçəng toxumaları üzərində etdiyimiz mikroarrayin nəticələrini mən də araşdırdım. Çox istəyirdim bunu sona çatdırım. Fərqli ekspressiya olunan və heç bir siyahıda olmayan gen tapdım. Mən bu geni SYNE21 adlandırmışam. Bu gen kötük hüceyrələrinə daxil edilərsə, onların "ölümsüz" olmasına səbəb olur. Sizdən fərqli olaraq, biz plazmidlərdən deyil, kötük hüceyrələrdən istifadə etmişik. Sən bilirsən, çətin olmasına baxmayaraq, mən kötük hüceyrələrlə işləməyə daha çox üstünlük verirəm.

Mustafa:

-Aman tanrım! Kötük hüceyrədə. Əlbəttə! Ayaz, sən bizdən daha ağıllı çıxdın, artıq bu sən kəşfindir. Bu gen elmə sən verdiyin adla düşəcək.

Ayaz:

-Mustafa, fərq eləməz, istəsən, yeni ad qoyarıq. Sən məni tanıyırsan, şöhrətpərəst deyiləm. Doktor Krüger də gəlsin, professorla bərabər məsləhətləşərik.

Mustafa:

-Əlbəttə, zarafat edirəm. Əsas odur, ortada nəticə var, əməyimiz boşa getmədi. Düzü, sən bura gələndə fikirləşdim ki, cərrahiyyə səni əlimizdən alacaq. Yanıldığım üçün çox şadam.

Ayaz:

-Biz elmə yoluxmuş insanlarıq, macəralarsız həyat bizə maraqsızdır.

Mustafa:

-Özün kimi dəliləri də başına yığa bilmisən. Görürəm, Ayin xanım da sənə az kömək etməyib.

Bayaqdan söhbətə sakitcə qulaq asan Ayin gülümsəyərək:

-Mən, Ayazdan hələ çox şey öyrənməliyəm. O bizim dahimizdir.

Gülürlər.

Ayaz:

-Ayin çox bacarıqlıdır. İndi o Gadd45a üzərində işləyir. Sənin bu haqda olan tədqiqatının nəticəni "International Journal of Center" də oxudum. Bilirsən, hüceyrə tsiklinin dondurulması və DNT-nin təmin edilməsində bu genin böyük əhəmiyyəti var. İndi biz, yəqin ki, SYNE21 olan şəraitdə Gadd45A-nın davranışını tədqiq edəcəyik.

Mustafa:

-Gözəl ideyadır. Genin kötük hüceyrələrə yeridilməsi mənim heç ağılıma gəlməmişdi.

Ayaz:

-Əlbəttə, bu çətindir, amma bizim bir tryukumuz var. SYNE21 genə yeridilir və bu gen siçanlara yeridilir. Nəticədə onlar ölümsüz olur.

Mustafa:

-Sənin siçanların varmı?

-Hə, mən Fransadan Balb G-lər almışam. Onlar 12 həftəlikdirlər. Ayin, zəhmət olmasa, qutunu gətir.

Ayin xüsusi plastmas qabda yerləşən siçanları gətirərək stolun üstünə qoydu.

Mustafa:

-Ayaz. Mənim sənə sözüm var, (Ayinə işarə ilə) demək olarmı?

Ayaz:

-Hə, Ayindən çəkinmə, o mənim bütün sirlərimi bilir.

Mustafa:

-Bilirsən, Ayaz, virus məndədir. Gətirmişəm özümlə, istədim səninlə bir sınayaq. Orda o qədər maneə var ki!

Ayaz duruxaraq:

-Eləmi? Bu haqda fikirləşmək lazımdır. Səhər professorla məsləhətləşərəm. O hardadır ki?

Mustafa:

-Onu burada gizlətmək lazımdır. Yanımda daşımaq təhlükəlidir. Bu hissədə nə yerləşir?

-Dəhlizin bu hissəsində bir şöbə var. Bir neçə laboratoriya, rentgen kabine-ti, bir neçə palata. Laboratoriyanın qapısı dəmirdəndir, açar yalnız məndədir. Onu burada gizlədə bilərik. Kodla seyf də var. Ver onu mənə. Sən yorğunsan, həm də gecdir. Gedək, sənin gəlişini qeyd edək. Ayin, sən də gəl bizimlə.

Ayin:

-Üzr istəyirəm. Mən gedə bilməyəcəm. Ağır xəstəm var. Ona baş çəkim, evə-anamın yanına gedəcəyəm. Yenə qayıdacağam. Xəstə hələ komadadır. Təəssüf edirəm. Gedin, əylənin, dincəlin. Siz dilimizdə çox gözəl danışırırsız.

Mustafa:

-Bizimlə gəlsəydiniz, çox yaxşı olardı. Ümid edirəm, yaxından tanış olacağیق. Mən neçə il Ayazla bir yerdə qalmışam, bundan əlavə, ana tərəfim

Gəncədənir. Ona görə ləhcəm sizə yaxındır. Gəncəni çox görmək istəyirəm. Ayaz söz verib, gedəcəyik.

Ayaz:

-Mütləq.

-Ayin xanım, hələlik, görüşərik.

-Sağ olun, görüşərik.

Ayin çıxandan sonra Ayaz:

-Ayin xəstə anası ilə yaşayır. Anası vaxtilə məşhur musiqiçi idi, bəstələri, mahnıları...sonra insult keçirdi, indi əlildir, Ayin ona baxır, ona görə heç yərə getmək imkanı yoxdur.

* * *

Ayin Eldarın palatasında idi. Xəstəni müayinə edib, göstəricilərini izləyirdi. Tibb bacısı içəri girərək:

-Doktor, xəstənin valideynləri dünəndən burdadır, sizi görmək istəyirlər. Aşağıdadırlar.

Ayin köksünü ötürüb:

-Yaxşı, sən burda qal, düşüm aşağı, heç bilmirəm nə deyim onlara. Niyə ayılmaz, bu?

-Yenə də bir danışın, sakitləşdirin. Uzaq yoldan gəliblər, çox pərişandırlar.

Ayin palatadan çıxıb foyeyə düşdü. Göz gəzdirib, kresloda oturan adamlara sarı getdi.

Səlimgil Ayinin onlara yaxınlaşdığını görüb ayağa qalxdılar.

Ayin:

-Axşamınız xeyir. Keçmiş olsun. Mənə dedilər, xəstənin qohumlarısınız.

Səlim kişi:

-Axşamın xeyir, qızım. Mən atasıyam. - Əli ilə Fərhadı və Cəməli göstərərək, -bu, qardaşı, bu da, əmisidir. Necədir vəziyyəti, həkimisi sizsinizmi?

Ayin:

-Müalicə həkimisi mənəm. Adım Ayindir. Xəstə çox ağır bir qəza keçirib. Başında, sinəsində, ayaqlarında əziklər və sınıqlar var. Əməliyyatı bir neçə həkimlə birlikdə elədik. İndi reanimasiyadadır. Hələ özünə gəlməyib.

-Allah köməyin olsun, qızım.

* * *

Ayin pillələri qalxıb palataya doğru gedərkən, dəhlizdə Ayazla Mustafanı görüb təəccübləndi:

-Bu vaxt burda neyləyirsiniz, siz getmişdiniz axı, xeyir ola?

Ayaz:

-İndi gəldik. Mustafa evdə oturmağa qoymadı. Laboratoriyada işləyəcəyik bir az. Xəstənin vəziyyəti necədir?

-Həmin. Gəlmişkən bir baxsa idin.

Ayaz:

-Baxaq.

Onlar birlikdə palataya daxil oldular. Tibb bacısı qalxıb kənara çəkildi. Ayaz və Mustafa xəstəyə baxaraq:

-Onun belə gec ayılması başındakı zədədən ola bilər. Hələ ki, göstəricilər dəyişmir.

Ayin:

-Əməliyyat zamanı heç bir patologiya olmadı.

Ayaz:

-Qorxma. Gənkdir, güclüdür, ayılacaq. -Qidalandırıcılara baxaraq,- özünə gələcək, darıxma. Bizimlə gəliрсənmi?

Ayin:

-Bilmirəm, lazımsa, gəlim.

-Yorğun deyilsənsə, gəl. Bacı yanındaıdır, bir şey olsa, bizə deyər.

Tibb bacısı:

-Gedin, doktor, mən oturmuşam, oyansa tez xəbər edərim.

Onlar palatadan çıxıb laboratoriyaya gedirlər. Ayaz Ayinə:

-Az qala mənı qorxaq adlandırır, mən də çox istəyirəm sınaqları tezliklə yekunlaşdıram. Amma Ağayevdan xəbərsiz bunu etmək istəməzdım.

Ayin:

-Bir az gözləseydiniz barı...konqresdir, bu vaxt belə bir işə başlamaq düzgün deyil, mənəcə.

Ayaz:

-Bilirəm. Amma Mustafa virusdan çox narahatdır.

Mustafa:

-Ayin xanıım, bizim vaxtımız azdır. Biz burada çox qalmayacağıq. Əgər siçanları indi yoluxdursa, hamımız bir yerdə izləyəcəyik.

Ayin Ayaza baxaraq dinmədi.

İçəri keçib xalatlarnı, əlcəklərini geyindilər, üzlərinə qoruyucu bağladılar. Ayaz seyfi açıb qutunu Mustafaya verdi. Mustafa qutunun üstünə kip çəkilmiş üzlüyü açıb salfeti stolun üstündəki qaba qoydu. Ayaz plastmas qutunu gətirərək açdı. Ayinlə bərabər, siçanların içindən ikisini seçib göturdülər.

Ayaz Mustafaya:

-Bunlar ən aktiv olanlardır.

Ayin başqa bir qutu gətirib siçanları onun içinə qoydu. Mustafa virusu hazırlamaqla məşğul idi. Ayaz qızdırıcı və məhlullar gətirib ona kömək eləməyə başladı. Onlar hazırlanmış məhlulu şprisə çəkib, Ayinin əlində tutduğu siçanın qarın boşluğuna yeritdilər. Sonra siçanları qutuya yığıb qapağını möhləm bağlayaraq şkafa qoydular.

* * *

İşıqlara qər q olmuş hava limanının gözləmə zalında iki nəfər Almaniyadan gələn təyyarəni gözləyirdi. Gecə yarından ötmüşdü. Tez-tez enən və qalxan təyyarələr haqqında elan verilirdi. Nəhayət, Almaniyadan gələn təyyarə haqqında məlumat səsləndi. Mədəniyyət və turizm nazirliyinin işçiləri qalxıb zalda enən sənişinlərin içindən doktor Krügeri gözləməyə başladılar. Doktor Krüger Kiti ilə zala daxil olub ətrafa baxanda, Elçin onlara yanaşaraq:

-Doktor Krüger?

-Bəli, mənəm.

-Sizi qarşılamaq üçün gəlmişəm. Mənimlə gedəcəksiz. Adım Elçindir.

Doktor ona gülümsəyərək:

-Çox yaxşı. Çox şadam. Xanıım doktor Ketrin Kass. Assistentimdir.

-Elçin:

-Məmnun oldum. Buyurun gedək. Maşın bizi gözləyir.

Onlar qapıya sarı getdilər.

Kənardan, hiss etdirmədən onları izləyən iki nəfər ehtiyatla doktorgilin dalınca çölə çıxdılar. Maşına minib, doktorun əyləşdiyi maşının dalınca sürərək, onları izləməyə başladılar.

* * *

Səhər tezdən laboratoriyaya gələn Ayazla Mustafa siçanları şüşə örtükdən müşahidə edirdilər.

Onlar qapını bağlayıb dəhlizdən - Rentgen otağının qarşısından keçdilər.

Mustafa:

-Rentgen kabinetiniz burdadır? Nə əcəb, palatalara yaxındır?

Ayaz:

-Bilmirəm. Nədir ki?

-Adətən, başqa yerdə olur.

Ayaz Eldarın yatdığı palatanın qarşısında dayanıb:

-Gəl, xəstəyə də baş çəkək.

Onlar qapını açıb içəri girdilər. Ayin dönərək:

-Ayaz, Eldar özünə gəlib.

* * *

Ayazla Mustafa həkim otağında oturub vəziyyəti müzakirə edirdilər. Birdən qapı döyüldü. Ayaz:

-Gəlin.

Qapı açıldı, Kitinin başı görsəndi:

-Sürprizzz!

Ayazla Mustafa onu görcək yerlərindən qalxıb sevincək:

-Kiti!

Mustafa:

-Sən hardan düşdün, ay dəcəl?

Kiti:

-İmkan olmadı. Doktor Krügerlə birlikdə gəldik, bizi qarşıladılar, otele apardılar. Mən də səni narahat eləmədim.

* * *

Ayaz, Mustafa və Kiti laboratoriyada siçanları müşahidə edirdilər.

Mustafa:

-Ayaz, sən bunlarda bir dəyişiklik hiss edirsən?

-Hələ tezdir nə isə demək üçün.

Kiti:

-Manheymdə də əvvəl hər şey qaydasında idi. Sonra vəziyyət dəyişdi.

-Axşam bunlara göstərsələr qoşarıq. İndi isə gedək yeməyə.

Mustafa:

-Heç olmasa burda vaxtında yeyək.

Ayaz:

-Kitiyə qulluq etmək lazımdır. O, Bakıda ilk dəfə qonaqdır. Sonra gedib bizdən danışmasın. Babama demişəm, bizə də gedəcəyik.

Kiti gülərək:

-Ayaz, yeməklərinizi o qədər tərifləmişən ki, görüb-bilməzə aşıq olmuşam. İndi fürsətdi, göstərin məharətinizi.

Mustafa:

-Mən dünən döşəmə-plov yedim. Ayazın babası bişirmişdi. Ləzzət...

Onlar birlikdə klinikanı tərk edib küçəyə çıxdılar. Ayaz onları Şərq restoranına apardı. Kiti maraqla ətrafa nəzər salır, musiqi dinləyirdi. Onlardan sonra gəlib küncdə oturan adamlara heç biri əhəmiyyət vermədi.

* * *

Ayin klinikaya daxil olanda gecə düşmüşdü. İçəri girərkən gözü foyedə oturmuş Səlimgili aldı. Onlar da Ayini görcək ayağa qalxdılar.

Ayin yaxınlaşaraq:

-Axşamınız xeyir. Siz hələ burdasınız? Duncəlməyə getməmisiz?

Səlim:

-Getmişdik, qızım. Gəldik, Eldarı görmək istəyirik. İcazə versəydiniz, gəldərdik yanına.

Ayin:

-Yaxşı, mən qalxım yuxarı, vəziyyətinə baxım. Sizin dalınızca adam göndərərəm.

Ayin tibb bacısı ilə Eldarın sarğısını açmağa başladı. Tibb bacısı sarğını açıb qurtardı, Ayin təəccüblə onun bədəninə baxdı. Əli ilə onun kəsilmiş yaralarını yoxlamaq istəyəndə sanki onu tok vurdu. Əlinin altında mavi elektrik dalğası oynadı. Əlini tez çəkib Eldara baxdı. Onun üzündə heç bir ağrı nişanəsi yox idi. Bu nədir, ilahi? Məni qara basırmı? Əlim əməllii-başlı gizildədi, bu tok nədir? Eldarı qorxutmamaq üçün özünü toplayıb soruşdu:

-Yaran ağrıtmır?

-Yox.

Ayin əmin olmaq üçün əlini onun sınan qoluna toxundurdu:

-Bəs bura?

-Yox.

-Ayaqlarını oynat, görüm?

Eldar sağ və sol ayağını növbə ilə tərpətdi.

-Ağrıdır?

-Yox. Yaxşıyam daha. Durmaq istəyirəm.

Ayin onun yarasının üstünü örtüdü.

Tibb bacısı:

-Sarğı qoymayım?

Ayin:

-Yox. Gözlə hələ.

Əlinin altında istilik haləsi oynayırdı. Bu, hiss edilən dərəcədə elektrik cərəyanı idi.

Ayin otaqdan çıxdı. Nə baş verdiyini anlamırdı.

* * *

Ayin tibb bacısını dəhlizə çağırıb soruşdu:

-Adamlarının burada olduğunu sən demişdin xəstəyə?

Tibb bacısı:

-Mən onları görməmişdim. Növbəyə indi gəlmişəm. Siz dediniz, mən də çağırıdım.

Ayin:

-Hmm...yaxşı, get.

Bu zaman dəhlizin başında Ayazgil göründü. Onlar tələsik Ayinə yaxınlaşdılar.

Ayaz həyəcanla:

-Nə olub? Ətraflı danış, görüm?

Ayin:

-Ağlasıqmazdır. Onun yaraları bitişib. Nə isə baş verir, mən heç nə anlamadım. Gəlin siz də baxın.

Onlar birlikdə palataya girdilər. Ayazla Mustafa Eldarın yaralarını müayinə etdilər.

Ayaz Eldardan soruşdu:

-Ağrın yoxdu?

Eldar:

-Ayaqlarım ağrımır, sinəm də yaxşıdır. Bir az başımda ağrı var.

Ayaz:

-Hmm...tez sağalırsan.

Eldar gülümsündü.

Ayaz tibb bacısına:

-Qızdırması neçədir, ölçmüşən?

Ayin:

-Mən baxdım, yoxdur.

Eldar:

-Çox susayıram.

Ayaz:

-Su verin. Sakitleşdirici vurun yatsın, dincəlsin. Yaxşısan, narahat olma, baş ağrıların da keçəcək. O boyda zədə almısan. Gecən xeyirə qalsın.

Onlar birlikdə həkim otağına gəldilər.

Ayin həyəcanla:

-Ayaz, gördün? Yaralar tam sağalıb. Bu, nə olan şeydir? Mən əlimi ona vura bilmirəm.

-Necə yəni?

-Bilmirəm, belə, sanki tok vurur, hətta gözlə görünür... elektrik cərəyanı... sən hiss eləmədin?

Ayaz Mustafaya baxdı.

Mustafa:

-Gedək baxaq.

Ayaz:

-Qoy yatsın. Biz laboratoriyaya gedək. Nəsə mən narahatam. Ayin, oyananda bir də yoxlayarıq, mən tok hiss eləmədim.

Onlar birlikdə laboratoriyaya gəldilər. Qutuların üstünü açıb şüşə örtükdən siçanları izləməyə başladılar. Vəziyyət dəyişmişdi.

Mustafa:

-Bunlar nə yaman aktivləşiblər? Ayaz, göstəriciləri qoş. Hər biri cəld işləməyə başladı. Qutuya bərkidilmiş göstəriciləri ekrana birləşdirdilər.

Ayaz:

-Şüalanma normadan çox yüksəkdir. Bu, nədən ola bilər?

Kiti:

-Ayaz, bizdə də belə olmuşdu. Timsahlar o qədər aqressivləşmişdilər ki, bir-birini didib-parçalayırdılar, amma yenidən yaraları bərpa olunurdu. Onlar ölmürdülər. Daha ardını izləməyə imkan olmadı. Buna görə doktor Krüger onları yandırdı.

Ayazla Mustafa fikirli halda ekrandakı vəziyyəti izləyirdilər.

* * *

Ayin dəhlizə çıxarkən tibb bacılarının təşvişlə o tərəf-bu tərəfə getdiklərini gördü. Yanından keçən tibb bacısından:

-Səbinə, nə olub? Bu, nə tələşdir?

-Doktor, gəlin siz də baxın. Bayaqdan hamı deyir, nə iy gəlir buralardan? İndi Validə xala baş həkimin dalınca gedib. Bütün yeməklər xarab olub birdən-birə.

Ayin onunla mətbəxə girdi. Buradan dəhşətli üfunət iyi gəlirdi. Mətbəxdəki bütün meyvələr az bir müddət içində çürümüşdü.

Baş həkimlə aşpaz Validə xala içəri girərək:

-Tərtəmiz bişirmişəm yeməkləri, bir də gördüm nəşə iy gəlir. Qazanın ağzını açam, vay, evin yıxılsın canım, turşumuş iyi necə vurdusa məni, hələ də başım gicəlir. Doktor, çörəklərə baxın, kiflənib hamısı, bunları səhər gətiriblər, xəstələr də yeyib, özümüz də. Nə oldu birdən-birə?

Baş həkim meyvələrə baxaraq:

-Bunları bir dəqiqədə qurd basdı?

Validə xala:

-Çürüyür gözümüzün qabağında.

Baş həkim:

-Siz bunları atın hamısını, indi nümunələr götürərlər analiz üçün. Təmizləyin hər yeri.

Ayin tez laboratoriyaya qayıtdı:

-Ayaz, mətbəxə gedək, orda qəribə şeylər baş verir. Hər şey çürüyür, xarab olur.

Ayazla Mustafa mətbəxə gedib təşviş və həyəcan içində vurnuxan adamları gördülər.

Ayazın gözü "Rentgen" yazılmış qapıya sataşdı. Üzünü Mustafaya tutaraq yavaşca:

-Bu-şüalanmanın yüksəlməsindən baş verib. Laboratoriyada da şüalanma çox yüksəkdir.

Mustafa:

-Deyirsən, bu-virusdandır?

-Görmürsən? Bəs, nədəndir? Siçanlar da aqressivləşib. Şüalanma yüksəkdir. Xəstələri buradan köçürmək lazımdır. Mən Ağayevin yanına gedirəm. Ona deməliyəm. Təcili tədbirlər görülməlidir. Sən get laboratoriyaya, Kiti ilə siçanları götürün, çıxın küçəyə, orada məni gözləyin. Ləngimə, tez ol.

Ayaz Ağayevun kabinetinin qapısını açdı. İçəridə qonaqlar var idi. Ağayev Ayazı görüb:

Ağayev:

-Gəl, Ayaz, səni qonaqlarla tanış edim, əyləş.

Ayaz professoru yanaşaraq yavaşca:

-Professor, sizi narahat edirəm, amma təcili danışmalıyıq.

Professor yerindən qalxaraq:

-Dostlar, icazənizlə, bir necə dəqiqəliyə sizi tərk edirəm.

Ayazla Ağayev otaqdan çıxdılar.

-Professor, vəziyyət çox gərgindir, xoşagəlməz bir əhvalat...

-De görüm, nə baş verib?

-Biz laboratoriyada Mustafa ilə siçanlara virus yoluxdurmuşduq. O, gətirmişdi, nə isə ...dayana bilmədik.

-Belə bir vaxtda?

-Bilirəm, səhv etmişəm, indi vəziyyət dəyişib. Şüalanma artıb. Ordan xəstələri köçürmək lazımdır təcili.

Professor təəccüblə:

-Ayaz, sən nə dediyinin fərqindəsənmi? Klinika doludur qonaqlarla, 3 gün sonra konqres başlayır. Siçanlar hardadır?

-Biz onları çıxarmışıq, bağa aparıb yandıracam. Sonra qayıdıb yaxın palatadakıları başqa yere yerləşdirəcəm.

Professor əsəblərini boğaraq:

-Nə deyim sizə, axxx! Bu qədər də ağılsızlıq olarmı? Təcili vəziyyəti düzəldin! Ayaz, mən heç bir qalmaqal istəmirəm.

...Ayaz qabaqda oturaraq sürücüyə:

-Novxaniyə.

Mustafa:

-Hara gedirik?

Ayaz dərindən nəfəs alaraq:

-Bağa.

Kiti:

- Üç gündən sonra konqresdir, siz sözə baxmayan uşaqlar kimi dəcəllik edirsiniz.

Ayaz dilxor halda:

-Sizi bağa qoyub qayıdıram. Xəstələri ordan köçürmək lazımdır.

* * *

Ayin evə təzə gəlmişdi. Anasının yanına keçdi:

- Salam, ana. Necəsən? Necə yatdın?

Şəhla xanım Ayinin gözlərinə baxdı.

Ayin:

-Nə olub, ana? Niyə narahatsan?

Şəhla xanım hiss ediləcək oyanıqlıqla:

-Mən səni hiss edirəm, qızım.

Ayin:

-Harda?

Əlləri ilə anasının ayaqlarını yoxlayaraq:

-Harda, burdamı?

Şəhla xanım həyəcanla:

-Ayaqlarım, əllərim tərpənir, deyəsən?

Ayin sakit görünməyə çalışaraq:

-Dayan, həyəcanlanma, indi yoxlayırıq.

* * *

Səlim kişi, Cəmil və Fərhad klinikanın həyətidə, ağacların altında qoyulmuş skamyada oturmuşdular.

-Bayaqdan məttəl qalmışam, vallah. Dünən biz burda oturmuşduq, bekarçılıqdan ağaclara baxırdım, yamyaşıl idilər. Öz-özümə deyirdim ki, bizim yerlərdə su azdır deyə, ağaclar belə yaşıl deyil. Bunları hər gün sulayırlar, ona görə yamyışırlar. İndi baxıram, bir gecədə bunlar niyə bu günə qalıb? Ata, ağacın budaqlarına, gövdəsinə bax, elə bil yapışqan axır. Siz də fikir verdinizmi? Yarpaqlar da öləzəyib, saralıb, quruyub bir gecədə. Mat qalmalıdır.

Səlim ağaclara baxaraq:

-Düz deyirsən, Fərhad, mən də indi fikir verdim. Ola bilsin, axşamkı yağışdandır. Keçən il yayda yağış yağdı ha, o zaman bizim çardağı çor vurdu. Bir salxım da üzüm dəre bilmədik. Çürüdü töküldü. Dedilər, Yaponiyada partlayan stansiyadandı, külək yayır hər tərəfə. Yağış da zəhərdir, hara deyir, yandırır-tökür.

Fərhad:

-Burda ağacların gövdələri də dəyişib axı, əcaib hala düşüblər.

Bu zaman onun gözləri uzağa ilişib qaldı, üzünə təəccüb ifadəsi yayıldı, heyətlə:

-Aaa...Bu, neyniyir belə?

Səlimgil onun baxdığı səmtə boylandılar. Onlar da yerlərindən qalxdılar. Onlara tərəf gülə-gülə yaxınlaşan Eldarı görüncə, gözlərinə inanmadılar.

Eldar sevinclə:

-İnanmadınız, hə? Dedim də mən, yaxşıyam daha. Heç bir yerim ağrımır, yaralarım da sağalıb.

Köynəyini qaldırıb bədənini göstərdi.

Üçü də onun bədəninə diqqətlə baxdılar. Yaraların izi belə yox idi.

* * *

Həkim otağında Ayinlə Ayaz söhbət edirdilər. Ayin çox qayğılı görünürdü. Tərəddüdlə:

-Ayaz, içimdə çox böyük narahatçılıq var. Belə ağır yaraların iki günə sağılması mümkünsüzdür. Burda nə isə var, izah olunmaz bir şey.

Ayaz onu sakitləşdirməyə çalışaraq:

-Sakit ol, hər şey aydınlaşacaq.

-O, qarmaqarışq şeylər danışır, elə bil ağılı çaşır, ya da...

-Kim?

-Eldarı deyirəm - xəstəni. Başındakı o ağır zədənin yoxa çıxması...Of, ilahi, sanki ağlımı itirirəm. Hələ anam...

Ayaz narahatlıqla:

-Ona nə olub?

-Dünəndən yaxşılaşmağa başlayıb. Ətrafında hissiyyat əmələ gəlib. Dünən ayaq üstə durdu. Dedi ki, yeriye bilər, mən qoymadım. Gedib baxardım.

Ayaz:

-Gedib baxarıq, nevropatoloq da götürərik. Sakit ol, sən çox həyəcanlı görünürsən, başa getməliyəm. Onları yandırmaq lazımdır. Qayıdanda sənə deyərəm, gedib baxarıq.

Ayin dərindən köksünü ötürüb:

-Yaxşı, -dedi.

* * *

Qapı açıldı. Ayin başını qaldırıb baxdı. Eldar idi:

-Ayin xanım, mən evə getmək istəyirəm.

Ayin yerindən qalxaraq:

-Yox, nə danışsan? Sənə getmək olmaz, hələ sağalmamısan.

-Mən özümü yaxşı hiss edirəm, atamgil neçə gündür qalıb həyətdə, narahatdırlar. Hələ anamı demirəm, məni görməsə, sakitləşməyəcək.

Ayin qətiyyətlə:

-Yox, olmaz! Atangilə de, getsinlər, sənə necə olduğunu gördülər. Ananla da telefonla danış, səsini eşidib rahatlanar. Sənin özünü yaxşı hiss etməyin hələ sağalmaq demək deyil. Bu - müvəqqəti hal ola bilər. Biz hələ əmin deyilik.

-Ayin xanım, mən getmək istəyirəm.

-Sən məni pis vəziyyətdə qoyursan. Bu, məndən asılı vəziyyət deyil. Klinikanın rəhbərliyi var. Onlar icazə verməzlər.

-O zaman indi gedim, maşın var, cəmi iki saatlıq yoldur. Söz verirəm, anamı görüm, səhər qayıdıram.

Ayin dilxor halda:

-Axı, bunun nə mənası var, anlamıram? Niyə inad edirsən? Vəziyyət dəyişə bilər, daxili qanaxma, nə bilim, min dənə fəsad baş verə bilər. Mən cavabdehəm buna.

Eldar ona diqqətlə baxaraq:

-Ayin xanım, siz də məni başa düşün, mən getməliyəm. Səhər mütləq qayıdacam. Yaxşı olsam belə, sizə görə qayıdacam. Səhər iş gələndə məni burada görəcəksiz.

Ayin:

-Məni istəmədiyim işi etməyə məcbur edirsən. Mən rəhbərliyə məlumat verəcəyəm bu barədə.

Eldar onun gözlərinə baxaraq, bir söz demədən otaqdan çıxdı. Pilləkənləri cəld düşüb həyətə çıxdı və atası ilə yaxınlaşaraq:

-Gedək!-dedi.

Səlim kişi skamyadan qalxaraq təəccüblə:

-Sənə icazə verdilər?

Eldar ona cavab vermədən yoluna davam etdi. O birilər də onun arxasınca küçəyə çıxdılar.

Ayin həyətə düşüb ətrafa baxdı. Eldargildən heç kəsi görməyərək içəri qayıtdı. Palata da yox idi. "Bu, doğrudan, getdi yəni? Nə inadcıl adamdır! İndi mən nə edim? Kimə deyim?"

* * *

Ayazla Mustafa kimsəsiz sahilə quyu qazırdılar. Dənizdən yüngül külək əsirdi. Kənarda içində siçanlar olan qutu qoyulmuşdu. Yeri qaza-qaza Ayaz:

-Təsəvvür edirsən, uzun illərdir iflic yatır qadın, indi birdən - birə yaxşılaşır, ətraflarında hissiyyat əmələ gəlir, yerimək istəyir.

Mustafa:

-Bu, təsadüf də ola bilər. Sən hər şeyi bizə bağlayırsan.

-Yox, təsadüf deyil. Bütün bunlar zəncirvari halqalardır. Düşünsənə, Eldar iki günün içində sağalır, adətən, o cür zədə almış xəstələr iki aya zorla sağılır. Onların hər ikisi Ayinlə əlaqədar adamlardır, birbaşa onunla təmasdadırlar.

-Bəs biz? Nəyə görə Ayin? Biz də orda olmuşuq. Bizdə niyə heç nə baş vermir?

-Bilmirəm. Hələ bu rentgen! Elə bil gözüm bağlanmışdı, mən bunu əvvəldən niyə fikirləşə bilmədim?

-Ayaz, mənə, sən şişirdirsən. Bütün bunlar təsadüf ola bilər.

-Nədənə, bu təsadüflər həddindən artıq çoxdur. Bəsdir, bu qədər. Gətir qutunu.

Mustafa əlindəki beli kənara qoyub plastmas qutunu gətirib quyuya qoydu.

Ayaz benzin dolu qabı götürüb, ağzını açdı, yaxınlaşıb içindəki benzinin hamısını quyuya boşaltdı. Cibindən alışqanı çıxarıb, Mustafaya:

-Çəkil kənara!

Mustafa belləri yerdən götürüb uzaqlaşdı. Ayaz odu quyuya tulladı. Bir an içində alov göyə qalxdı.

* * *

Taksi həyətdə, blokun qarşısında dayandı. Ayinlə Ayaz düşüb binaya daxil oldular. Ayingilin mənzili üçüncü mərtəbədə idi. Ayin çantasından açarı çıxarıb qapını açdı. Hər ikisi içəri daxil oldu. Ayin dəhlizdən səsləndi:

-Ana, biz gəldik.

Səs eşitməyincə tələsik otağa girdi. Ayaz onun ardınca içəri keçdi. Şəhla xanım çarpayıda hərəkətsiz uzanmışdı. Qolu sallanırdı. Telefon yerə düşmüşdü. Ayin həyəcanla:

-Ana...

Ayaz yaxınlaşıb əlini onun boynuna qoydu. Sallanan qolunu qaldırdı. Ayin təlaşla Ayazın üzünə baxdı. Çəşqinliqlə:

-Nə oldu? Niyə cavab vermir?

Ayaz telefonu çıxarıb Təcili yardımını yığdı. Ayinə:

-Sakit ol. Gəl, keç bu tərəfə.

Ayin qorxudan böyümüş gözlərini Ayaza dikərək:

-Ayaz, niyə cavab vermir, nə oldu?

Ayazın üzündəki ifadəni görərək, susdu. Oturub anasını qucaqladı:

-Ana...ana...nə oldu sənə? Ay ana !!!

* * *

Səlimgilin həyatında qələbəlik idi. Gözaydınlığına gələn qohum-əqraba qurban ətini yeyəndən sonra, süfrə başında kənddəki yeniliklərdən, qayğılardan söhbət edirdilər. Kənddə hamı bir-birinə doğma olduğundan dərdləri-sərləri də bir idi. Birinə dəyən zərbə hamının qapısından keçirdi. Kəndin ağsaqqalı Kərim kişi Səlimin əmisi idi. Az qala kəndin yarısı onun törəmələri idi. Bir-birindən qız alıb-qız vermək bu ailələri daha möhkəm bağlarla bir-birinə bağlayırdı. Hansını tərpətsən, bir neçə yerdən qohumluq zoğu ortaya çıxırdı. Ona görə hamısı Eldarı özününkü bilirdi. Onun başına gələn qəza bütün kəndi kədərləndirmişdi. Onun bu ağır qezadan sağ-salamat geri dönməsi hamını sevindirirdi. Eldar kəndin gözü idi. Təhsili, işi, yaraşığı, gələcəyi, onu gözləyən imkanlar hər kəsi maraqlandırırırdı. Onun kimi bacarıqlı və hörmət qazanmış oğulun atası olmaq Səlim kişini çox sevindirirdi. Gizlində o, oğulları ilə fəxr edirdi. Bu qəza Səlim kişini az qala göydən yerə çırpıdı. İndi, həyatında doğma insanların arasında daha aydın dərk edirdi ki, nə qədər böyük bir bəladan qurtulub. Buna görə o, Allaha dualar edirdi, amma içində bir səksəkə var idi. Çay içə-içə gözünü Eldardan ayırmırdı. Onun hərəkətlərinə göz qoyur, danışığına fikir verirdi. Hərdən Eldarın rabitəsiz, uyuşmayan sözlər deməsi onu qorxudurdu. Sanki, narkozun təsiri ötüb keçməmişdi. Eldar bayaqdan söhbətlərə qulaq asır, ona verilən suallara cavab verirdi. Amma fikri qarşıdakı ağacda qalmışdı. Gözünü ağacdan ayırmırdı. Bu, az qala həyatın yarısını tutan tut ağacı idi. Hələ Səlim uşaq olarkən də bu ağac var idi. Nataraz yerdə olsa da, qocamanlığına, qədimliyinə görə onu kəsməyə heç kəsin əli gəlmirdi. Ağac çox qocalmışdı.

Eldar qəflətən soruşdu:

-Bu ağacdan nə vaxtsa adam asılıbmı?

Məclisdəkilərin hamısı susub bir-birinə baxdı. Nəhayət, Kərim kişi dilləndi:

-Oğlum, bu, çoxdan olub. Hələ biz uşaqkən atamgil danışardı. Talib adlı bir oğlan varmış kənddə, göbəkkədsi Zöhrə adlı bir qızmış. Çox gözəlmiş Zöhrə. Bunlar bir-birini çox sevmiş. Mahalın da ağası Xasay bəy imiş. Necə olursa, bir toyda bu Xasay bəyin oğlu Zöhrəni görür, aşiq olur qıza. Qız da nişanlı. Kəndə gəlir atlılarla, Zöhrəni aparmağa. Girir həyətə qızın atası ilə danışsın. Kişi də kasıb, fağırın biriymiş. Xəbər çatır Talibə ki, bəs Xasay bəyin oğlu Əmrah gəlib Zöhrəni almağa. Talib də igid cavanmış, özünü yetirir, qoymur qızı aparmağa, dava düşür, vurub öldürür Xasay bəyin oğlunu. Bundan sonra Talib Zöhrəni də götürüb kənddən çıxır. Amma Xasay bəyin adamları hər yere soraq göndərirlər. Talibin yerini xəbər verənlər olur. Pusqu qurub Talibgili tuturlar. Bax, bu ağacdan Xasay bəy asdırıb Talibi. Zöhrə də özünü yandırıb, kül olub deyirlər. Bu əhvalat hardan düşdü yadına?

Eldar əmisinə baxaraq dinmədi. Çayından bir qurtum alaraq, başını buladı. Eldar, əslində, bu əhvalatı heç zaman, heç kimdən eşitməmişdi. Amma bayaqdan ağacın qaranlıq budaqlarına düşən işıqda ağacdan asılmış bir kişi görürdü. Qaranlıqda ərsə qədər qalxan alovun dilləri sanki küləkdə dalğalanırdı. Qarışıq lövhələr bir-birini əvəz edirdi. Sanki gözlərində kinolent canlanır, ayrı-ayrı epizodlar yayımlanırdı. Xəyal kimi görünən bu görüntü gah itir, gah yenidən peyda olurdu. Eldar bu ilğımı özündən uzaqlaşdırmaq istəsə

də, ağacın cazibəsi onu özünə çəkirdi. O, dilxorcasına durub aralandı. Evin böyrünə keçərək papiros yandırdı. Sakitləşmək, başındakı dumandan çıxmaq, vücudunu saran həyəcanı özündən uzaqlaşdırmaq üçün tək qalmaq istəyirdi. Son günlər o qədər qamaqarışq hadisələr baş verirdi ki, Eldarın beyni artıq bunları dərk etməkdə aciz idi. O, yorulmuşdu. Qarışıq səsler, naməlum görüntülər yuxuda da onu tərk etmirdi. Divara bərkidilmiş taxta kətilə oturaraq, göyə baxmağa başladı. Göy üzü ulduzlarla dolu idi. Onlar necə də arxayınlıqla, qorxusuz yerə baxırlar. Bu qədər əlçatmaz ulduzlar niyə insanların qəlbinə bu qədər yaxındılar? Siqaretin tüstüsünü yuxarı üfürüb, köksünü ötürdü. Tüstü gözlərinin önündə burula-burula dağıldı. Bu zaman ona elə gəldi ki, ulduzlar həmişə olduqlarından daha iri, daha işıqlıdılar. Qəflətən gözünün önündə ildırım parladı. Diksinib gözlərini yumdu. Hər tərəf bir anlıq işıqlandı. Qaranlıqda qarşısında bir dəniz lövhəsi açıldı. Ay üzən dalğalar sahili yalayıb geri çəkildi. Sahildə oturmış bir qızın şəkli aydınca görünəndə o, həyəcanlanmağa başladı. Ayinin üzü, gözləri, dodaqları yaşlı idi. O, üzülmüş halda oturub ağlayırdı. Külək onun saçlarını, paltarının ətəyini yelləyirdi. Gur yağın yağışda islanmış üzünün iztirablı ifadəsi aydın seçilirdi. Eldar təşviş içərisində yerindən qalxdı, siqareti sonacan sümürüb, kötüyünü söndürüb yerə atdı. Hələ palatada olarkən, yuxuda tez-tez onu görürdü. Zaman-zanan xəyalında tanımadığı bu qızın həyatındakı lövhələr canlanırdı. Bir dəfə ayılanda Ayini yanında görüb:

-Siz musiqiçisinizmi?

Ayin təəccüblə:

-Yoox, mən cərraham. Sonra, bir qədər duruxub, -anam musiqiçi olub vaxtilə.

Amma Eldar onu səhnədə, piano çalarkən görmüşdü. Bu lövhə o qədər real idi ki, Eldar özünün də orada olduğunu görür və musiqini eşidirdi.

Eldar susaraq ona baxmış, bu qızla aralarındakı qeyri-adi cazibəni anlamağa çalışmışdı.

Eldarın daldaya çəkildiyini hiss edən Fərhad qalxıb həyəətə nəzər saldı. Onu görərək yaxınlaşdı:

-Necəsən, yorğunsanmı? Sən keç içəri, adamlara fikir vermə, onlar öz söhbətlərindədilər, bir az yatıb dincəl.

Eldar onun gözlərinə baxaraq:

-Fərhad, mən qayıtmalıyam. Anamı gördüm, o da rahatlandı. Siz də işinizdən-gücünüzdən qalmayın.

Fərhad təəccüblə:

-Hardan çıxdı indi bu qayıtmaq söhbəti? Bir yatıb dincəlsənə. Sən xəstəsən, axı...Səhər gedərsən, heç olmazsa, gecəni qal.

Eldar qətiyyətlə:

-Söz vermişdim, qayıdacam. Orda nə isə qaydasında deyil. Səhərə qədər palatada olmalıyam, yoxsa həkimimin başı bəlaya girər. Mənə bir maşın tapa bilərsənmi indi?

Fərhad diqqətlə ona baxdı. Üzündəki gərginliyi görərək mübahisə etmədi:

-Yaxşı... sən gir evə, bir az uzan, dincəl. Görüm, taksilərdən kimi tapıram bu gecə vaxtı.

* * *

Otelin qarşısında Kiti taksidən düşüb içəri daxil oldu. Liftlə yuxarı qaxıb, nömrəsinin qapısını açaraq otağa keçdi. Işıq yandıraraq ətrafdakı dəyişikliyi görərək çaşqın halda, yerində donub qaldı. Siyirmələr, dolab, əşyalar səliqəsiz halda dağılmışdı. Kiti birdən nəyi isə xatırlayaraq, tez hamama

keçdi. Rəfə qoyulmuş genetik paketi götürüb, içinə baxdı. Onu yerinə qoyub telefonu açdı:

-Alo, doktor, axşamınız xeyir.

Doktor Krügerin yoğun səsi eşidildi:

-Kiti? Axşamın xeyir.

-Bağışlayın, sizi belə gec narahat edirəm. Mən sizinlə danışmalıyam təcili. Siz hardasınız?

-Oteldəyəm, nömrəmdə.

-Gəlirəm indi.

-Aha, gözləyirəm.

Kiti qapını açıb dəhlizə çıxdı. Liftin düyməsini basıb gözlədi. Bu zaman arxadan iki nəfər onun ağzını tutaraq, liftə saldı.

* * *

Ayazgil klinikaya gəldilər. Ayazın ilk maraqlandığı Eldar oldu. Palatasını açıb baxdı, yox idi. Tibb işçilərindən soruşdu, onu gören olmamışdı.

Axşam yeməyini yeyəndən sonra Kiti onlardan ayrılıb otele getmişdi. Ayaz Mustafa ilə klinikaya döndü. Bir neçə dəfə Ayinə zəng etdi. Amma Ayin cavab vermirdi.

-Yəqin, yuxulayıb, eşitmir deyə, Ayaz düşündü. Amma sonra narahat olmağa başladı. Dalbadal zəng edirdi, telefon çağırırdı, amma açan yox idi.

-Yox, burda nə işə bir iş var. Niyə bu qız cavab vermir?

Mustafa:

-Yorğundur, sarsıntı keçirib, ola bilsin, yatıb.

-Yox, yatsa, zəng səsinə oyanar. Gedib baxmaq lazımdır.

Ayazla Mustafa taksidən düşüb bloka girdilər. Ayaz pilləkənləri tələsik qalxıb qapının zəngini basdı. İçəridən heç bir səs gəlmirdi. O, əli ilə qapıya toxunanda qapı açıldı. Dönüb təəccüblə Mustafaya:

-Qapı açıqdır.

İçəri keçdilər. Ayaz otağa girərək səsləndi:

-Ayin. Hardasan?

İşəridə heç kim yox idi. Ayaz bütün otaqlara baxdı: Ayin yox idi. Telefonunu çıxarıb onu yığdı. Zəng səsi gəlməyə başlayanda Mustafa divanın üstündə telefonu götürərək:

-Telefonu burdadır.

* * *

Evdə tək qalan Ayin yataq otağına keçib uzanmaq istədi. Son günlərinin gərginliyi onu çox yormuşdu. Anasının belə müəmmalı tərzdə gözlənilməz ölümü onu tamamilə çaşdırmışdı. Hadisələr ona gerçək kimi görünmürdü. Özündə qərribə hallar müşahidə edirdi. Nələrsə onun gözündə böyüyür, nələrsə yaddaşından silinirmiş kimi itib gedirdi. Yerinə uzananda hərəkətinin olduğunu hiss etdi. Yorğunluqdan qalxa bilmədi, uzanıb gözlərini yumdu. Gözlərinin önündə anası canlandı. Onların başqa doğma adamı yox idi. Şəhla xanım yeganə övladına əlavə yük olduğu üçün əzab çəkirdi. Ayin də uzun illər ümidini kəsmədən anasının sağalacağına inanırdı. İndi o yoxdur. Bir anın içində uçub getdi. Yaxşı ki, son günlər ayağı yer tutdu, özünü hiss elədi, yataqdan qalxdı. İlahi, buna necə sevinirdi! Bəlkə, bu, ölümqabağı Allahın lütfü idi, ya orqanizmin son gücünün səfərbər edilməsi idi. Ayin həkim idi. İnsan orqanizmini bilirdi. Mistikaya inanmırdı. Bilirdi ki, insan orqanizmindəki hər hansı bir dəyişiklik onun fiziologiyası ilə bağlıdır. Yenə də burada nə işə

fövqəladə bir halın mövcudluğunu hiss edirdi. Onu huş apardı. Gözləri öz-özünə qapandı. Yuxudaymış kimi, çəkisizləşdi. Nə qədər yatdığını bilmədi. İçindən qopan bir təkən onu silkələdi. Diksinib gözlərini açdı. Otaq ona qeyri-təbii ölçüdə göründü. Sanki əşyalar hərəkət edir, böyüyüb-kiçilirdi. Divardakı şəkillər, portlər canlıymış kimi tərpənirdi. Ayin qalxıb yerinin içində oturdu. Ürəyi sürətlə çırpınırdı. Dəhşətli susuzluq hiss edirdi. Ona elə gəldi ki, qızdırması yüksək həddə çatıb. İçindəki güclü bir qüvvə hərəkətə gəldi. Onun nəfəsi tıxandı, havasızlıqdan boğulurdu. Hara getməyinin fərqi varmıdın, evdən çıxıb yüyürməyə başladı. Sanki özündən qaçıb-uzaqlaşmaq istəyirdi. Onu saran naməlum gücdən aralanmaq, qurtulmaq istəyirdi. Nə qədər getdiyini bilmədi, sahilə, kimsəsiz bir yerdə idi. Qaranlıq idi, göy üzündə iri-iri ulduzlar axır, bir-birinə qarışırdı. Güclü ürəkbulanmasından öyüdü, huşunu itirib yerə yıxıldı.

Sərin külək əsirdi. Meh onun saçlarını sığallayırdı. Ləpələrin səsi ahənglə axaraq şırıldaıyrdı. Ayin qımıldanaraq gözlərini açdı. Harda olduğunu anlamadan göyə baxdı. Dopdolu yumru ay fəzada süzürdü. İşığı dənizdə əks edərək, qumluğu nura boyamışdı. Ayin təəccüblə ətrafa baxaraq buraya necə düşdüyünü xatırlamağa çalışdı. O, niyə buradadır, nə olub? Durub oturdu, islanmış saçları çiyinini üşütdü. Ayaqları soyuqdan donmuşdu. Durub yeriməyə başladı. Uzaqdan işıqları görünən şəhərə sarı addımladı. Bu kimsəsizlikdə ilk yadına düşən Eldar oldu. Hardadır o? Klinikadamı, evlərinə getdimi? Yox, orda deyil. Evdədir. Ayingildə oturub, Ayini gözləyir. Anasının dəfni yadına düşdü. Hər şey ondan sonra başladı. Anasının ölümündən sonra. Addımlarını yeyinləşdirdi. Hava soyuq idi, üşüyürdü.

* * *

Eldar gecəyarısı taksidən düşüb klinikaya girdi. Həkim otağına qalxıb, Ayini axtardı. Tibb bacısı onun işdə olmadığını, anasının rəhmətə getdiyini, buna görə iznli olduğunu söylədi. Eldar Ayazı soruşdu.

-O da yoxdur,- deyə, tibb bacısı cavab verdi.

Eldar bir qədər palatasında oturdu, sonra nə işə fikirləşib klinikadan çıxdı.

Qapının zəngini eşidəndə Ayaz:

-Aha, yəqin, Ayindir, gəldi.

Tələsik qapını açanda təəccüblə:

-Eldar?

Eldar diqqətlə ona baxaraq:

-Sizsiz?Ayin xanımı görmək istəyirdim.

-Gəl içəri, Ayaz çəkilərək ona yol verdi, Ayin yoxdur. Biz gəldiyimiz zaman da yox idi, bilmirik hara gedib, biz də onu gözləyirik.

Eldar otağa keçib Mustafaya:

-Salam.

Mustafa onun salamını aldı.

Ayaz:

-Keç otur.

Eldar:

-Mən Ayin xanıma başsağlığı vermək istəyirdim, həm də... qayıtdığımı görsün deyə, gəldim bura.

Ayaz təəccüblə:

-Hardan qayıtdığını?

-Evə getmişdim, kəndə.

Ayaz nə fikirləşdisə:

-Sən Ayingilin ünvanını hardan öyrəndin?

Eldar ona baxaraq fikrə getdi, sonra müqəssircəsinə:

-Bilmirəm,- dedi.

Hər üçü susdu. Ayaz narahatlıqla:

-Bu qız harda qaldı?

Eldar təmkinlə:

-Gələr indilərdə.Yəqin ki, tək qalmaq istəyib.

Ayaz baş verən hadisələrin qarışıqlığında çaş-baş qalmışdı, nə edəcəyini, nə düşünəcəyini bilmirdi. Eldarın, Ayının qeyri-adi hərəkətlərini anlamaqda aciz idi.

* * *

Kiti kreslodə oturub tanımadığı adamlara baxırdı. Onlar nömrəni axtarmış, bir şey tapmadıqları üçün Kitini zorla buraya gətirmişdilər. Alman olduqları aydın idi. Kiti onların suallarına cavab verməkdən imtina edirdi. Naməlum şəxslərin danışığından belə məlum oldu ki, onlar virus haqqında, konqres haqqında kifayət qədər məlumatlıdılar. Ayaq üstə dayanmış naməlum adam:

-Sən inad etməklə yalnız özünə ziyan edirsən. Biz virusun səndə olduğunu bilirik.

Kiti qətiyyətlə:

-Yenə təkrar edirəm, o, məndə deyil. Onu mənə heç kim verməz. Siz otağıma baxmırsınız, daha harda gizləyə bilərəm ki? Onu saxlamaq üçün xüsusi şərait lazımdır. Mən iki gündür burda deyildim, dostumgildə qonaq idim.

-Amma dostunuz deyir ki, o sizdədir.

Kiti təəccüblə:

-Hansı dostum?

-Bir yerdə tədqiqat apardığınız dostunuz.

- Sizə çox şey deyə bilərlər, amma bu gerçək deyil. Biz buraya konqresə gəlmişik. Mən doktor Krügerin assistentiyəm. Mənim heç bir səlahiyyətim və imkanım yoxdur. Biz onu buraya niyə gətirək ki? Özünüz fikirləşin, bunun nə mənası var? Sizə yanlış məlumat veriblər.

Şlyapalı kişi telefonu çıxarıb yığdı və onu Kitiyə uzatdı.

Kiti tərəddüdlə telefonu ondan alaraq qulağına yaxınlaşdırdı. Xəttin o başından sakit, tanış səs eşidildi:

-Kiti...qızım!

Kiti həyəcanla:

-Ata!

O sarsılaraq, yanındakı adamlara baxdı.

-Qızım, virusu ver onlara.

Kitinin gözləri doldu, bir söz söyləməyə təqəti olmadan susdu. Göz yaşları yuvarlanaraq yanağından süzüldü. O, zorla:

-Amma o məndə deyil.

-German deyir ki, virus səndədir.

Kiti bir qədər düşünərək:

-O sənin yanında mıdır? Ver telefonu ona.

Bir neçə saniyədən sonra Germanın səsi eşidildi:

-Kiti, mənəm.

-German...

-Kiti, atanla mən təhlükədəyik. Virusunu ver onlara, sənə heç bir ziyan dəyməyəcək.

-German, o məndə deyil. Söylə onlara, vəziyyət çox təhlükəlidir. Burda, klinikada qərribə hadisələr baş verir, hansısa naməlum xəstəlik peyda olub. Mustafa ilə Ayaz siçanları yandırdılar. Eynilə bizdə olduğu kimi.

-Bəs virus kimdədir?
-O, indi çox təhlükəlidir. Onu götürmək ağılsızlıqdır.
Kişi telefonu ondan alaraq:
-Virus səndə deyilsə, bəs kimdədir.
Kiti çarəsiz halda:
-Doktor Krügerdə.
-O zaman sən onu bizə gətirəcəksən.
Kiti bir an fikirləşdi ki, nə yolla olur-olsun, doktorla əlaqə yaratmalıdır. Onlar bir yol fikirləşərlər. Odur ki, gözünün yaşını sildi. Paltarını göstərərək:
-Mən otağıma getməliyəm. Əynimi dəyişim.

* * *

Səhər tezdən professor Ağayev kabinetində iclas keçirirdi. Gündəlik göstərişləri verib, Ayazı soruşdu. Həkimlərdən biri:

-Gecədən Ayin xanımgildədir. Professor, Ayin xanım xəstədir.
Professor:
-Ayaza deyin, mənimlə əlaqə saxlasın. Vəziyyəti yaxşı deyilsə, onu klinikaya yerləşdirsinlər. Bəs, o xəstənin-Eldarın vəziyyəti necədir?
Həkimlər biri-birinə baxaraq susdular. Baş həkim:
-Professor, onun həkimi Ayin xanımdır.
-Ayinin indi xəstəyə baxan halımı var? Yeni həkim təyin edilsin.
Bu zaman katibə içəri daxil olaraq:
-Professor, doktor Krüger burdadır.
-Dəvət et, siz də gedin işinizlə ciddi məşğul olun. Ayazı tapın mənə.
Doktor Krüger içəri daxil olub ona yanaşdı, əlini uzadaraq:
-Səhər tezdən xəbərsiz gəldim, bağışla, iclasın vardı, deyəsən?
-Yox, gündəlik tapşırıqlardır. Bitib-tükənən deyil ki, hər gün təzə problemlər.

-Biz də sizə əlavə problem olduq. Təcili danışmalıyıq.
Professor narahatlıqla:
-Nə olub?
-Mənim assistentim- Kiti...axşam oteldə zəng etdi ki, mənimlə görüşmək istəyir. Dedim, gəl. Xeyli gözlədim, gəlib çıxmadı. Səsi də həyəcanlı idi, mənə nə işə vacib bir məlumat verəcəkdi. Getdim onun nömrəsinə. Qapı açıq idi, özü yox idi. Otağında hər şey alt-üst idi, dağıdılmışdı. Kimlərsə nömrəyə yaxşıca əl gəzdirmişdi.

- Bəs, niyə mənə zəng etmədin? Nə axtarırdılar?
-Səhəri gözləməyi qərara aldım. Gecə vaxtı nə edə bilərdik ki?
-Qızdan nə istəyirlər, nə axtarırlar?
-Yəqin ki, virusu ələ keçirmək istəyənlərdir.
-Kimdir onlar?
-Nə bilim? Nasistlər də ola bilər, biznes ovçuları da, fırıldaqçılar da, pul qazanmaq istəyən hər cür zir-zibil virusu ələ keçirmək istəyir. Son zamanlar neofaşistlər çox fəallaşıblar.

-O, Kitidədimi?
-Hə. Təhlükəsizlik üçün onda qalması məsləhət idi.
-Bəs indi nə edək? Dövlət orqanlarına xəbər verəkmi? Qızın başına bir iş gəlməsin?
-Məncə, gözləyək. Kitiyə bir şey etməzlər. Virus taparsa idilər, qızı götürməzdilər. Versə idi, buraxardılar indiyə qədər.
-Hər şey üst-üstə gəlir. Düzü, nə edəcəyimi çaşırdım. Gözləyək deyirsənsə, gözləyək.

* * *

Ayaz hadisə barədə, Ayinin vəziyyəti haqqında professorla məlumat verirdi. Professor onu diqqətlə dinləyərək:

-Onu təcili klinikaya gətir, gözümüzün önündə olsun. O biri xəstəyə də nəzarət elə. O, indi necədir?

-Yaxşı görünür, ayaq üstədir, gəzir, danışır. Amma mən əmin deyiləm, onda psixoloji pozuntular hiss olunur.

-Bu məsələni boş buraxmaq olmaz, onlarda ağırlaşma müşahidə etsən, təcili mənə deyərsən. Bu işi bitirirəm, çıxıb baxacağam onlara. Sənin dostunu oğurlayıblar gecədən. Kitini.

Ayaz heyrlə:

-Kitini? Kim, kim oğurlayıb? Nə üçün?

-Bilmirik. Çox güman ki, ordan gəliblər, virusun dalınca.

-Kitidə virus var imiş?

-Mən belə məsuliyyətsizliyi anlaya bilmirəm. Nə edəcəyimi çaşdırmışam. Qıza bir şey olarsa, bizim başımız çox çəkəcək.

-Doktor Krüger nə deyir? Səfirliyə xəbər veriblər?

-Yox. Heç kimin bilməyini istəmir. Onlardan xəbər gözləyirik. Yaxşı... sən get, Ayini gətir. Görək, başımıza nə gəlir?

* * *

Ayin çarpayıda uzanmışdı. Rəna xanım onun başının arxasına yastıqlar qoyaraq, onu uşaq kimi yedizdirmək üçün dilə tuturdu:

-Bir qaşığı iç, Ayinciyim, belə olmaz, dərman qəbul etmədən üçün azacıq da olsa, yeməlisən.

-Uda bilmirəm, vallah. Öz-özünə qayıdır boğazımdan. Mənə su ver. Çox susayıram. Hərəkətim varmı?

-Var. İndi Ayaz gələcək, zəng eləmişdi. Deyir, professor çox narahatdır, sənin klinikaya getməni tələb edir.

-Evdə qalsa idim? Heç getmək istəmirəm.

-Olmaz, canım... bu bir qaşığı da ud... sənə meyvə suyu verim, hə?

-Çox susamağım nədəndir? Bu qədər olmaz axı... Eldar da belə su istəyirdi, heç doymurdu sudan. Mənə elə gəlir, biz eyni xəstəliyə tutulmuşuq, necə bilirsən, Rəna?

-Ola bilər... nə deyim mən? Müayinə etmək lazımdır.

-O da dərli olmayan şeylər danışdı, elə bilirdim ağılı çaşmış, mənim də gözümə nələrsə görünür. Ayaz gəlsin, deyim... Nə qədər inanılmaz görünərsə də, bunun virusla əlaqəsi olduğunu düşünürəm. Mənim təmasda olduğum iki adam-anam və Eldar...onlar məndən yoluxublar. Ağılim itərsə, lütfən, bunu Ayaza söylə.

-Belə danışma. Xəstələnmişən, keçəcək. Qorxma, ağılına da pis şeylər gətirmə.

-Qorxuram. Hər şey ondan sonra başladı.

Rəna xanım əlindəki sinini stolun üstünə qoydu. Stəkanı portağal suyu ilə doldurub Ayinə içirdi.

-Canım, mən sənin çantanı hazırlayım. Alt paltarları, dəyişik götürüm.

-Dolabdadırlar. Dəsmal-filan da götür. Bir yandan baxanda klinikaya getməyim məsləhətdir. Tək qala bilmərəm. Ağılim itir hərdən, özümü unuduram. Evdən necə çıxdığımı, sahələ necə getdiyimi xatırlamıram.

-Qorxma, biz yanıdayıq. Səni tək qoyarammı?

Ayin gözlərini yumaraq susdu. Ürəyi sürətlə döyünürdü. Özünü sakitləşdirmək istəsə də, bacarmırdı.

-Rəna, mənə sakitləşdirici versənə. Bax, nəbzim necə sürətlə döyünür.

Rəna xanım gəlib onun yanında oturdu. Əli ilə nəbzini tutdu. Ayinin pörtmüş sifətinə baxaraq:

-Hərərətin də çoxdur. Ölçüm.

Bu zaman qapının zəngi çalındı.

-Ayazdır,-deyə Rəna xanım qapıya getdi.

Ayaz içəri girib salam verərək:

-Vəziyyət necədir, həkim-xəstə?

Ayin ona baxaraq zorla gülümsündü:

-Yaxşı deyil... Ayaz, bu- virusdandır. Düşünsənə, hər şey ondan sonra başladı. Eldar, anam, mən.

-Biz də orda idik. Mustafayla mən.

-Bilmirəm. Bu - adi xəstəlik deyil. Mən nələrisə, görmədiyim, bilmədiyim şeyləri görürəm. Mən Kitini görürəm. Onu incidirlər. O ağlayır. Hardadır o?

Ayaz təəccüblə ona baxaraq:

-Ayin, sən doğrudanmı onu görürsən?

-Hə, hərdən gəlir gözümün önünə, sonra çəkilir. Belə ...xəyal kimi.

-Ayin, professor mənə dedi ki, Kitini oğurlayıblar. Virusla görə. Amma bunu klinikada tək biz bilirik.

-Hə. Virus Kitidədir. Orda, oteldə.

-Yaxşı, biz gedək klinikaya, orda danışarıq. Təcili yardımla gəlmişəm. Qalx, sənə kömək edirəm.

* * *

Kiti doktor Krügeri görəndə kövrəldi. Ağlayaraq onu qucaqladı. Doktor mütəəssircəsinə:

-Keçdi...ağlama. Mən çox narahat oldum. Səni bu işə qarışdırdığım üçün çox peşmanam.

Kiti dəsmalını çıxararaq gözlərini quruladı:

-Təsəvvür edirsiniz, atam da, German da bu işin içindədirlər. Mən onlara yalan söylədim. Virusun sizdə olduğunu dedim. Belə etməsəydim, yerimi bilməyəcəkdiniz, sizi görməyəcəkdim.

Doktor onun qolundan tutub divanda otuzdurdu.

-Yaxşı eləmisən. Biz özümüz bu məsələ ilə məşğul olarıq. Sən dincəl. O, hardadır?

Kiti:

-Orda. Qoyduğum yerdə. Bütün otağı ələk-vələk ediblər. Məni bir şərtlə buraxdılar, virusu onlara aparmalıyam.

-Oteləmi?

-Yox, onlar burdadır, küçədə. Məni maşından düşürdülər, özləri isə oturub gözləyirlər. Dedilər ki, əgər virusu onlara aparmasam, atamgilə zərər verəcəklər.

Doktor:

-Sən daha narahat olma. Hər şeyi biz həll edəcəyik. Sən Mustafagilin yanına get, onlardan ayrılma. İstirahət elə.

Kiti qalxıb ikinci mərtəbəyə, Ayazgilin yanına, həkim otağına getdi. Ayin palataya yerləşdirilmişdi. Lazım olan prosedurlar həyata keçirilir, analizlər götürülürdü. Ayazla Mustafa Ayinin dediklərini müzakirə edirdilər. Kiti qapını açıb içəri daxil oldu. Musafa və Ayaz qalxıb onunla qucaqlaşdılar. Mustafa:

-Kit, bu nədir, bizim işimiz səni itirib-tapmaqımı? Harda idin?

Kiti:

- Neyləyim, macəralar özü məni seçir. Sizin xəbəriniz yoxdu işlərdən. Anlamıram, bu, necə ola bilər? Konqresə gələsən, səni iki dələduz qaçıra?

Ayaz:

-Virus səndə idimi? Bunu onlara kim deyib?

Kiti:

-Eh, Ayaz, uzun əhvalatdır. Onlara virusun doktorda olduğunu dedim, yoxsa məni, o söz... əli ilə boğazını göstərdi.

Mustafa:

-İndi nə olacaq? Virusunu tapsalar?

Kiti:

-Yox, tapa bilməzlər. Doktor danışacaq onlarla. Mənə bax, Mustafa, mən yorğunam, qorxmuşam, məni incidiblər, siz də bir yandan sorğu-suala tutmusunuz. Mənə bir su verən olacaqmı?

Ayazla Mustafa biri-birilərinə baxdılar. Ayaz təşvişlə:

-İlahi! Kit, bağışla, sən Allah, çaşdığımızdan başımızı da itirmişik, iki dəqiqə gözlə, mən bufetə dəyib gəlirəm, görüm orda nə var?-deyərək Ayaz otaqdan çıxdı.

Kiti Mustafaya baxıb asta səsle:

-Nə məsələdir, niyə belə gərginsiz?

Mustafa məyus halda:

-Hər şey mənim üzümdən. Ayazı mən təhrik elədim bu işə. Kit, çox qərribə, gözənilməz şeylər olur. Bütün əlamətlərdən aydın olur ki, yoluxmanın səbəbi virusdur. Ayin bizimlə idi, nə səbəbdənsə, o, qeyri-müəyyən virusa yoluxub, ondan da xəstəsinə keçib. Ayaz deyir ki, anasının da müəmmalı ölümünün səbəbi bu virusdur.

Kiti heyətlə:

-Aman Allah, biz neyləyəcəyik ? Bu virus başımıza bəla oldu.

* * *

Ayin çarpayıda uzanmışdı. Tibb bacısı yaş pambıqla onun dodaqlarını isladır. Alına tez-tez soyuq dəsmal qoyurdu. Hərdən diksinir, sayıqlayırdı. Eldar dəhlizdə o tərəf-bu tərəfə gedirdi... Tibb bacısının palatadan çıxdığını görcək, yaxınlaşıb qapını açdı, ehtiyatla Ayinə yaxınlaşdı. Yanındakı stulda oturaraq, onu yavaş səsle çağırırdı:

-Doktor...Ayin xanım... Ayin...

Ayinın göz qapaqları titrədi, zorla gözlərini açıb Eldara baxdı. Gözləri şişmiş, qızarmışdı.

-Eldar...

-Fikir eləmiyin, yaxşı olacaqsız... bir şey istəyirsinizmi?

Ayin özünü toplayaraq:

-Halım pisdür...Ayazı çağır. İndi səni daha yaxşı anlayıram. Sən necəsən?

-Bilmirəm. Mənə nələrsə olur.

-Virusdandır. Ondan sonra oldu belə. Məndən keçdi sizə...sənə, anama...

-Bu, nə xəstəliyidir? Müalicəsi varmı?

-Bilmirəm. Ayazı çağır.

Eldar qalxaraq:

-Yaxşı, bu dəqiqə,-deyib, cəld çıxdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra Ayaz Eldarla içəri girdi.

Ayaz əlini onun alına qoyaraq narahatlıqla:

-Ayin...Ayin...mən burdayam. Necəsən?

Ayin gözlərini açıb:

-Ayaz... Təcili vaksin hazırla. Mən yox oluram.

Ayaz onun əlini tutaraq:

-Səbr elə, indi biz yığışib məsləhətləşəcəyik. Analizlərin cavabını götürüm.

-Faydasızdır. Vaxt itirmə. Vaksin hazırla. Virus ordadır, otdə. Hamamda, gigiyenik paketdə. Sonra gec olar.

Ayin gözlərini yumdu. Ayaz onu səslədi:

-Ayin...

Cavab gəlmədi.

* * *

Ayaz laboratoriyadan Ayinin analizlərinin cavablarını götürüb həkim otağına qalxdı. Mustafa ilə Kiti onu burada gözləyirdilər. Ayaz heyrtlə:

-Uşaqlar, bu göstəricilərin heç biri normal deyil.

Mustafa onun əlindən kağızları alaraq baxmağa başladı. O da Ayaza və Kitiyə baxaraq:

-Bu nədir belə?

Ayaz:

-Bu, bizim can atdığımız, öyrənmək istədiyimiz ölümsüzlük virusunun göstəriciləri.

Kiti:

-Nəyləyəcəyik, Ayaz?

-Bilmirəm. Gedim professoru deyim. Yığışaq, məsləhətləşək. Təcili müdaxilə etməsək, sonra gücümüz yetməyəcək. Ayin nə baş verdiyini hiss edir, bilir. Siz Ayinin palatasına gedin. Mən də gəlirəm. Hə, yaxşısı budur, siz Eldardan da təcili analizlər götürün, nəticələri tutuşduraq, mən əminəm, eyni göstəriciləri görəcəyik.

Ayaz nəticələri götürüb professorun yanına düşdü. Professor doktor Krügerlə bərabər idi. Professor Ayazı görüb:

-Nə oldu? Analizlərin cavabı hazırımı?

Ayaz qayğılı -qayğılı:

-Professor, hazırdır. Amma bu nəticələr bizi heyrtə saldı. Baxın, heç biri normaya uyğun deyil.

Professor kağızı ondan alıb baxmağa başladı. Doktor Krüger:

-Xəstənin vəziyyəti necədir?

-Çox pis. Özündə deyil. Hərərəti çox yüksəkdir, tez-tez huşunu itirir.

Professor yerindən qalxaraq:

-Gedək baxaq. Eldarın vəziyyəti necədir?

-O ayaq üstündədir. Ayinlə müqayisədə yaxşıdır. Huşu özündədir. Amma onda da qəribə hallar müşahidə olunur.

Doktor Krüger:

-Nə kimi?

-Yaraları sürətlə sağaldı. Bu, mümkün olan şey deyil, sınıqlar iki gündə izsiz bitişsin, başındakı zədədən əsər-əlamət yoxdur. Hətta gizlində kəndə gedib-qayıdıb. Ayin deyirdi ki, o, sürətlə fikirləşir, onunla əlaqəsi olmayan şeylərdən danışır. Gecə Ayinlə gəlmişdi biz orda olanda. Ünvanı heç kimdən soruşmadan. Necə tapdığını özü də bilmir.

Professor narahatlıqla:

-Gedək. Müayinə edək, görək neynirik...

Ayaz:

-Ayin özünə gəlmişdi bayaq. Vaksin hazırlamağımızı istədi.

Professor:

-Vaksini biz indi necə hazırlayaq? Virus lazımdır. Doktor Krügerə baxaraq:

-Sizin virusu gətirmək lazımdır.

Doktor:

-Mən gedərəm. Əvvəlcə xəstələrə baxaq.

Onlar birlikdə palataya qalxdılar.

Mustafayla Kiti Ayinin yanında idi. Professorla doktor Krüger içəri girəndə onlar qalxdılar. Professor:

-Vəziyyət necədir?

Mustafa:

-Çox pis. Hərdən özünə gəlir. Sayıqlayır. Amma buna sayıqlama da demək olmaz, rabitəsiz şeylərdən danışır. İndicə Eldarla danışdı. Deyəsən, onu yuxuda görür. Virusdan, vaksindən danışır.

Professor:

-Eldar hardadır? Onun göstəricilərini yoxladınız mı?

Mustafa:

-İstədik, amma o, palatasında yox idi.

-Necə yəni yox idi? Hardadır bəs?

Ayaz tez çıxıb qonşu palataya baxdı. Eldar yerində yox idi. Qayıdıb dedi:

-Yerində yoxdur. Gözümüzü çəkən kimi harasa yox olur.

Professor narazılıqla:

-Ağır, şübhəli xəstəniniz var, siz onu nəzarətsiz buraxırsız? Ayaz, sənə nə olub? Sən belə məsuliyyətsizliklər etməzdin axı? Onun necə hərəkət edəcəyi, necə davranacağı məlum deyil, nə desən baş verər, sən vəziyyətin necə təhlükəli olduğunu hələ təsəvvür etmirsən. Baxın, görün hardadır?

Ayazla Mustafa çıxmaq istəyəndə qapı açıldı, Eldar içəri girdi.

İçəridəki qələbəliyi görüb duruxdu. Bütün nəzərlər onun üzərində cəmləşdi. Eldar salam verib dayandı. Gah Ayinə, gah Ayaza baxıb əlində tutduğu paketi göstərərək:

-Axtardığınız bu idimi?

Kiti təəccüblə paketə baxaraq:

-Sən bunu hardan götürdün?

Eldar Kitinin sözlərini başa düşmədiyindən Ayaza baxdı. Ayaz:

-Eldar, paketi hardan götürdün?

Eldar:

-Oteldən. Ayin istədi. Vaksin lazımdır. O deyir, vaksin olmasa, biz yox olacağıq.

Ayaz:

-Bunun oteldə olduğunu kim dedi?

-Ayin. O istədi. Onun vəziyyəti pisdır.

Professor:

-Yaxşı... Sən palatana get. Analizlərini götürəcəklər. Özünü necə hiss edirsən indi?

-Yaxşı deyiləm. Mənə nəşə olur. Baş açmıram bu nədir? Sanki özüm deyiləm.

Ayaz paketi ondan alaraq doktor Krügerə verdi:

-Eldar, biz gedək aşağı, analizləri verək.

Eldarla Ayaz çıxandan sonra professor:

-Doktor, bu barədə nə deyə bilərsiniz? Onun beynində nələr baş verir?

Doktor Krüger:

-Dəqiq bilmirəm, amma böyük ehtimalla beyin hüceyrələrində yüksək aktivlik var. Ayinlə bu oğlan eyni vəziyyətdədir. Onlar bir-birini hiss edir, eşidir, hətta danışa bilirlər, eyni orqanizm kimi. Hər ikisində hüceyrələr sürətlə bölünür, inkişaf edir. Onun tez sağalmasının səbəbi də budur. Bizim yoluxmuş siçanlar çox aqressivləşmişdilər, bir- birini dişləyirdilər, amma yaraları sürətlə bərpa olunurdu.

Professor:

-Mən bir şeyi anlamıram, o, ayaq üstə gəzir, Ayində başqa fəsadlar baş verir.

Doktor Krüger:

-Ola bilsin yaraların sağlması və bərpası onu gözlənilən patologiyalardan xilas edib, proses gecikib, onun gözlərinin parıltısına fikir verdinmi?

-Deyirsən analizlərin nəticəsi eyni olacaq?

-Buna şübhə eləmirəm.

Professor fikrə getdi.

-Virusa niyə tək Ayin yoluxub? Ayazla Mustafa da orda olub. Biz də çox eləmişik bu təcrübələri. İlk dəfədir belə şey görürəm. Yoluxmanın səbəbi nədir?

Doktor Krüger:

-Mən də. Ola bilsin qoruyucuları lazımı səviyyədə olmayıb...başqa səbəblər də ola bilər...şərait.

Mustafa söhbətə qarışdı:

-Biz fikir verməmişik, demə, yaxında rentgen kabineti varmış, Ayingilin yoluxmasını bilməzdən əvvəl, yaxındakı mətbəxdə ərzaqlar xarab oldu. Biz yalnız bundan sonra səbəbin virus olduğunu düşündük.

Doktor Krüger:

-Məsələ aydındır. Ətrafda şüalanma yüksək olub. Siz bir yerdə idinizmi?

Mustafa:

-Laboratoriyada bir idik. Ayin bizdən ayrıldı, dedi xəstəyə baş çəkməlidir. Çıxdı. Biz ondan xeyli sonra getdik evə.

-Doktor Krüger:

-Eldarın palatası rentgen kabinetinə yaxın idimi?

Professor:

-Hə, yaxın idi. O hadisədən sonra biz xəstələri köçürdük. Ayin həmin zaman Eldarla və anası ilə kontaktda olub. Şəhla xanımın qəfil yeriye bilməsi də o səbəbdəndir. Onun gücsüz orqanizmi davam gətirə bilməyib güclü enerjiyə. İndi biz neyləyək?

Doktor Krüger:

-Sizin qız yoluxmanın səbəblərini bilir, doğru deyir, vaksin hazırlamalıyıq. Onun beyni bu dəqiqə çox aktivdir. Biz bilmədiyimizi bilir, görmədiyimizi görür. Bir azdan vəziyyət pisləşəcək, o, özünə nəzarəti itirəcək.

Professor:

-Onun yanına nəzarətçilər qoyaq. Biz düşək laboratoriyaya, vaxt itirməyək.

Doktor Krüger:

-O biri xəstəni də bura yerləşdirək, hər ikisini müşahidə etmək imkanımız olsun. Onlara oksigen və başqa qidalandırıcılar qoşun. - Mustafa və Kitiyə müraciətlə:

-Siz də gəlin, bizə kömək lazım olacaq, bura başqa həkimlər təyin olunacaq.

Professor nə fikirləşdisə:

-Ayaz, vaksini sən öz virusundan hazırla. - Üzünü doktor Krügerə tutaraq:

-Doktor, sizin virusunuz qalsın, biz aldığımız gəndən istifadə edək. Əgər alınmasa, ikinci mərhələ üçün nəzərdən keçirərik.

Doktor Krüger:

-Necə məsləhət bilirsinizsə...mən nəticəyə əmin deyiləm. Nəzəriyyəyə görə, patologiya olmamalı idi, amma gördüyünüz kimi, o özünü doğrultmadı.

Ayaz həkimlərlə bərabər Eldardan analizlər üçün nümunələr götürdü, həkimlərə:

-Professor nəticələri təcili istəyir, ləngimədən yoxlayın. Mən laboratoriyadayam. Zəng edin, gəlib götürəcəm.

Eldar Ayaza tərəf dönərək:

-Havam çatmır. Bir çölə çıxım. İndi qayıdıram.

Ayaz:

-Uzaqlaşma, səni gözləyirlər yuxarıda.

-Sən get, indi gəlirəm. Boğuluram elə bil.

Ayaz onun avazı olmuş, bozarmış üzünə baxaraq:

-Yaxşı... çıx havaya. İstəyirsən, mən də gəlirəm?

-Yox. Özümə gəlirəm bir az, qayıdıram.

Ayaz yuxarı, palataya qalxdı, Eldar həyəətə çıxıb ağacların altındakı skamyada oturdu. Səhərdən başlanan ürəkbulanması onu təntidirdi. Sinə dolusu nəfəs ala bilmirdi. Sanki içindən qalxan burulğan boğazına tıxanıb qalmışdı. Qusub içindəkiləri boşaltmaq istəyirdi. Bir neçə dəfə bərkdən öyüdü. Başındakı gupultu get-gedə artırdı.

Ayağa durdu, ağacların altında gəzişməyə başladı. Klinikanın işıq gələn pəncərələri böyüyüb dalğalanırdı, sanki bina, ağaclar bir-birinə qarışıb əriyirdi. Ətrafında əriyib bir-birinə qarışan horra onun üstünə tökülürdü. Horra onun gözlərinə, qulaqlarına, ağzına- burnuna dolur, hey içinə axaraq onu boğurdu. Get-gedə ətrafında hər şey fırlanan horraya döndü. Özünün də qatı horraya çevrildiyini, qatışıqın içində əridiyini hiss edərək, böyürüb öyüməyə başladı. Başının ağırlığından müvazinətini itirdi. Bir neçə addım atıb yerə yığılaraq huşunu itirdi.

Eldarın Ayinin palatasına yerləşdirdilər. Qidalandırıcılar qoşulduqdan sonra Ayaz laboratoriyaya düşdü. O, vaksinin qaçılmaz olduğunu artıq anlıyır. Ayin sayıqlamırmış, o, xəstəliyin gedişatını hiss etdiyi üçün Ayazdan vaksin hazırlamağı təkidlə xahiş edirmiş. O, həyəcanlı halda içəri girərək:

-Eldarın da vəziyyəti ağırlaşdı. Hərərəti çox yüksəkdir. Huşu özündə deyil.

Professor ona baxaraq:

-Analizlərini götürdünüzmü?

Ayaz:

-Götürdük. Hazır olan kimi zəng edəcəklər.

Professor:

-Yaxşı, ləngiməyək, qoruyucularınızı geyinin, işə başlayaq.

* * *

Ayin qol-budaqlarını, qalın yarpaqlarını çətir kimi yaymış tut ağacının altında oturmuşdu. Gözlərini göy üzündə yuvarlanan dopdolu aya dikərək, sehlənmiş kimi, nura boyanmış aləmin seyrinə dalmışdı. İçindəki təşvişi və həyəcanı bir anlıq unutmuşdu. Hənierti duyanda gözlərini aydan çəkib ətrafa baxdı. Aydınlıqda Eldarın yaxınlaşdığını görərək qalxdı. Yenidən onu həyəcan bürüdü. Eldar yaxınlaşıb onu qucaqladı. Ayin onun sinəsinə sıxılaraq:

-Allaha şükür...niyə gec gəldin, hardaydın?

Eldar:

-O taya keçmişdim. Xəlil xəbər gətirincə yola düşdüm. Nə olub, niyə titrəyirsən?

-Qorxuram.

-Nədən qorxursan? Mən burdayam, yanında.

Ayin onun əlindən tutub:

-Otur. Deyəcəklərim var.

Eldar maraqla ona baxaraq yanında oturdu:
-Nə olub axı? Səndə bir hallar var. Danış, görüm...
Ayin dünəndən bəri götür-qoy edirdi, olanları Eldara necə anladacağını düşünürdü. Boğazına yığılan qəhəri udaraq:
-Dünən Xasay bəyin oğlu adam göndərmişdi.
Eldar təəccüblə:
-Xasay bəyin oğlu? Tələtmi? Nə adamı?
Ayin gözünü yerə diltərək:
-Adamı tanımıram. Heç o Tələt dediyin adamı da görməmişəm. Biz keçən gün dayıoğluma ələpdü aparmışdıq ha...
-Hə, onu bilirəm, sonra?
-Sonrası budur ki, bu gözüçüxmüş adam göndərüb ki, bizə gələcək...
Eldar əvvəlcə anlamadı, sonra qəfildən beynində ildırım çaxmış kimi:
-Sizə gələcək? Niyə?
Ayin çətinliklə:
-Mən də dedim ki, nişanlıyam.
Eldar hiddətlə:
-Sənə elçi düşüb?
Ayin dinmədi.
Eldar qəzəblə:
-Bu yaramaza bax bir! Alçağın biri! Nişanlı qıza da elçi gələrlermi? Bunun əcəli çatıb-nədir?
Ayin həyəcanla:
-Eldar, götür məni apar! Gedək burdan!
-Niyə gedirik? Hara aparacam səni? Bizim evimiz burdadır. Sabah danışaram mən o alçaqla.
Ayin yalvarışla:
-Qulaq as mənə, nə çox yer, gedərik, harda olsa, özümüzə bir ev qurarıq. Təki bir yerdə olaq. Bu qudurmuş itlərə bizim gücümüz çatmaz. Sənə bir xəttər toxundururlar.
- Heç nə edə bilməzlər. Əlim-ayağım yoxdu, bəyəm?
-Eldar, dinlə məni. Hər şeyi ataram, səninlə lap dünyanın axırına gedərəm, gedək burdan.
-Qorxaq kimi niyə qaçıram, axı? Mənim də anam var, qardaşlarım var. Onları qoyub necə gedə bilərəm?
-Onlar tək deyil. Dədən var, bir- birilərinə hayan olacaqlar. Ara sakitləşəndən sonra dönərik. Onların da başına cəncələ girməsin, nə olar?
Eldar onun yaşla dolmuş gözlərinə baxaraq, çiyini qucaqladı:
-Sən heç nədən qorxma. Sakitləş. Sabah gedib danışaram. Bəlkə, nişanlı olduğunu bilmirəm. Kişi də başqasının halalına göz dikərmə?
Ayin başını onun sinəsinə söykəyərək:
-Ürəyim çox narahatdır. Allah axırını xeyir eləsin. Təki sən deyən kimi olsun.
Eldar onun göz yaşını silərək:
-Ağlama. Qoymaram kimsə səni incitsin. Ölməmişəm ki?
Ayin bir az toxtayıb:
-Yaxşı, mən gedim, gecdir. Dədəm xəbər tutmamış girim yerimə.
Eldar şəfqətlə onun saçlarını sığalladı:
-Bir az qal, gedərsən. Dədən xəbər tutsa, deyərsən nişanlım buraxmadı.
Ayin gülümsəyərək gözünün yaşını sildi:
-Dəli.

Eldarla görüşəndən sonra bir az toxtasa da, Ayin çox narahat idi. Səhərə qədər yerində çabalamaqdan gözünə yuxu girmədi. Xasay bəygil güclü, arxalı, qollu-budaqlı nəsil idilər, kəsdikləri başın sorğu-sualı yox idi, kimse onların qarşısında bir söz deyə bilməzdi. Belə bir işin onun başına gələcəyi heç ağlının ucundan da keçməzdi. Kaş ayağı sınaydı o gün, heç yerə getməyeydi. Əgər Eldarla Tələt üz-üzə gəlsələr, mütləq bir dava olacaq. Eldara yaxşı bələd idi, kim olur-olsun, kimsənin qabağından qaçmazdı. Allah qorusun, bir şey olsa, Ayin nə edə bilər? Bir kasıb dədəsi var, fağırın biridir. Kim duracaq Ayinin arxasında? Eldar gənkdir, dəliqanlıdır. Kənddə, cavanlar arasında hörməti- izzəti... Bu söhbəti necə qaldıracaq? Qarışıq fikirlə çarpışa-çarpışa səhəri dirigözlü açdı. Obaşdan durub həyətə çıxdı. Samovara su töküb, od vurdu. Günəş doğmamış, tarlaya alağa gedəcəkdilər. Əl-üzünə su çırpıb eyvanda oturdu. Ay Allah, sən özün sovuşdur, xatadan-bələdan qoru bizi.

Lətif kişi dəstəmaz alıb, namaz qılana qədər süfrəni hazırladı. Ayinin dünəndən susqunluğunu, dağınıqlığını hiss edən Lətif kişi süfrəyə oturub, qızının üzünə baxaraq:

- Nəse fikirlisən, qızım, bir yerin ağrıyırmı?

Ayin gözünü qaçıraraq:

-Yooo...ağrıram...

Lətif kişi qayğı ilə:

-Dünəndən fikir verirəm. Nəse bir dərdin var sənin. Bir şey olubsa, de, mən də bilim.

-Bir şey olmayıb, nə olasıdı ki? Həmişəki kimiyəm.

Lətif kişi onun avazı ilə üzünə baxaraq fikirləşdi ki, nişanlı qızıdır. Yəqin, ürəyində nəse götür-qoy eləyir. Anasızlıq belədir də...qızınkı anadır. Uşaq dərcləşməyə bir adam da tapmır. Durub hər sözü dədəyə demək də olmur. Bircə, sağ-salamat köçürsəydi qızı, arxayınlığa çıxardı. Eldar çox istəyir Ayini, heç vaxt xətrinə dəyməz.

Ayin dədəsinə bir söz deyib, onu da narahat eləmək istəmirdi. Həm də çox utanırdı. İnşallah ki, bu söhbətin ardı olmaz. Eldar demişkən, bəlkə də, Ayinin nişanlı olduğunu bilmirlərmiş. Onlar da bu mahalın adamlarıdır. Adəti, qayda-qanunu yaxşı bilirlər. Bu yerlərdə namus məsələsində hər kəs eyni düşüncə. Nişanlı olmağın nə demək olduğunu hamı yaxşı bilir.

Dədə-bala çorəklərini yeyəndən sonra Ayin süfrəni cəld yığışdırdı. Lətif kişi tövlədə heyvanları sahmanladı, hinə dən tökdü. Günorta evə gələndən sonra açıb buraxacaqdı. Adətən, Ayin hər zaman evdə olurdu. Lətif kişi onu çöl işlərinə aparmağa qıymırdı. Amma işin belə çox vaxtında dədəsinə kömək edirdi, əlaq bostanı basmışdı. Bu, tək adamın işi deyildi. Gün qızmamış işləyib dönəcəkdilər.

Eldar Ayinin yanında özünü tox tutub sındırmasa da, bu xəbərdən çox dilxor oldu. O, toy tədarükündə ikən, gözəl, xoşbəxt xəyallar qurarkən belə bir söhbətin ortaya çıxmasını ağlına gətirə bilməzdi. Bu, olan şeydirmi? Necə yeni, xəbər göndərib? Necə yeni bəyənib? Hansı oğraş, hanı dədəsindən bixəbər onun nişanlısına kəm baxa bilər? Evə gələndən sonra heç kimə bu barədə bir söz demədi. İştahsız, tələsik çorəyini yeyib qalxdı:

-Ana, mən Xəlilə dəyəcəm, nigaran qalmayın.

Zərbəyim onun tutqun, qaşqabaqlı sifətinə baxıb nigaran-nigaran:

-Yorğunsan, bir az dincəlsəydin barı.

(Ardı var)

♦ P o e z i y a

İltifat SALEH

HAMIYA ÜRƏK OLAR

Mən səbri çox sevirəm,
çörəyi sevən qədər.
Səbrimin işığında
mənə yol tapmaz kədər.

Var-dövlət əvəzinə
mən səbr toplayıram.
Düzlük olub əqidəm,
heç kimi aldatmıram
nə də ki goplamıram.

Doğru sözüm səbrdir,
içimdədir işığı.
Səbr insan ömrünün
daş-qaşı, yaraşığı.

Səbrli olmağıma
gülən görmüşəm hətta!
Səbrsiz həll olunmaz
heç bir müşkül həyatda!

Səbr işıqdır, işıq!
Hamıya gərək olar.
Könül verəndə səbrə,
duyana ürək olar....

TƏSƏLLİDİR

Təsəllidir
baş ağrısını kəsməkçin
olan dərman.
Onsuz da
ağrı görür işini.
istədiyətək
qıcaır dişini.
Təsəllidir
rüşvətxorluqla mübarizə.
Onsuz da əzablar
insanı doğrayır
görünmədən rizə-rizə.
- Yastığın yüngül olsun,
inşallah, sağalarsan,- sözü
təsəllidir, işıq dolu.
Aydınlaşdırma bilməsə də
ağrının bədəndən
çıgacağı yolu.
Əlacsızlıqdan büküləndə,
əsəblər gəriləndə,
ümitsizliklə yerə səriləndə,
çətinə düşəndə
təsəlli də gərəkdir insana,
ışıq dolu,
aydınlatmaqçın yolu...

BU MEŞƏLƏR

Meşədəki ağacların qardaşlığına
qibtəm var,
ay adamlar!
Ağaclar əl-ələ verib,
bir-birinə paxıl olmadan,
bir-birinə badalaq atmadan,
bir-birinə
haray-həşir qatmadan,
qardaş kimi yaşayırlar.
Biz baltalamasaq,
talan eləməsək,
qırmasaq, doğramasaq,
meşələr beləcə yaşayar,
bir budağı qurumadan,
bir yarpağı əzilmədən,
əli həyatdan üzülmədən.
Bu yaşıl ormanlar
birliyin rəmzi.

Belə yaşamaları ilə
fəth edirlər
həsretli qəlbimizi,
ışığı saçılar ömrümüzə
dərs deyirlər bizə...

QALDI

Qırx ildi bu məktəbə
başında işıq, gözümdə işıq
girib çıxıram.
Neçə bəd baxışı, sərt sözü,
bərələn gözü,
kölgəli sözü
vurub yığıram.
Düz yola çıxarmaq istədim
nabələd uşaqları,
gedib görə bilsinlər
əlçatmaz uzaqları.
Alnımın təri,
gözlərimin işığı
bu məktəb otaqlarında
mürgüləyir indi.
Yollar yadıma düşdü,
yağışlı, qarlı,
uşaqlarla sevincli,
uşaqlarla vüqarlı.
Çətinlər arxada qaldı,
şagirdlərim oxudu, ucaldı.
hərə bir ad aldı.
Mənə xatırlamaq,
bir də ömür yoluma
fəxrlə baxmaq qaldı...

QAÇIRMA YUXUSUNU

Bu rəngin yaxasını burax,
onun kölgəsində durma.
Bu rəngdən özünə vurma,
rəngin adını batırma,
ürəkləri qırma.
Bu rəngin çalarında
gizlətsən də özünü,
gedə bilməyəcəksən uzağa.
Özünü bənzətsən də
əldən düşmüş uşağa,
dərsini verəcək bu xalq.
Qəzaya düşüb
səndəki əxlaq.

Burax bu rəngin yaxasını,
Qaçırma
insanlara xeyir verən
şirin yuxusunu...

SÜKUT İÇİNDƏ

Açaram sandığı,
tökərəm pambığı.

Atalar sözü

Hələ heç kim əlini çırmayıb
sandığı açmayıb,
hələ heç kim bu hədənin
qarşısından qaçmayıb.
Heç kimin də
nə sandığı var,
nə pambığı,
olsa da lopa bıığı.
Hamı da Məşədi İbad kimi,
qoçular kimi hədələyir
qarşı tərəfi.
Pambığınsa
yerə-göyə sığmır
başaldadan tərəfi.
Sandığı kim açacaq?
Pambığı kim tökəcək?
Qarşı tərəfin sinəsinə
əldə bayraq
kim çökəcək?
Hələ neçə sirdi
sükut içindədir
sandıq da,
sandıqdakı pambıq da!

YAŞLA DOLA BİLƏRDİ

Bu nöqtədir, sözlə dolu.
Əvvəli olub, sondu.
Düşən kimi cümlənin axırına
söz dondu.
İrəli aparan fikir söndü!
Cümlədən nəticə çıxarmaqçın,
xeyallar nöqtəyə qondu.
Çəkdilər, araşdırdılar,
nə qədər sözü
heca-heca qarışdırdılar.
nöqtəni tərpədə bilmədilər.
Dağıla bilərdi sözlər,
yaşla dolardı

heyvətdən bəvələv gözlər.
Nöqtə sinesini vermişdi
düz qabağa,
nə sola baxırdı, nə sağa...

İLTİFAT SALEHƏ

Bu gün nə qazandıv, nəyi itirdi?
Hansı günahlara batdıv görəsən?
Bu günə nə verdiv, nəyi götürdüv?
Bəlkə hesab çəkib, cavab verəsən?

Cavab da çətiidir, susmaq da çəti,
gərək hər bir işi özün görəsən.
Yaşanan bu eşqin, bu məhəbbəti
doğru qiymətini gərək verəsən.

Bu gün nə etmişəv, nəyə sevindi?
Kimə öz işiylə sevinc gətirdi?
Bəlkə bir kədərin əlindən endi,
bəlkə bu gününü hədəv itirdi?

Hansı yaxşılıqlar gəldi əlindən?
İşiq əməllərin oldumu bu gün?
Böhtanlar yedinmi nadan dilindən?
Bəd sözlər qəlbində oldumu düyün?

Bu kökdən boylanıb, baxsan həyata,
yəqin nə etdiyi görüner aydın.
Günü əldən verib, sən yata-yata,
kim sənə deyəcək, ayıq olaydın!

Rafiq ODAY

HAQQ DEYƏN HAQQA QOVUŞAR

Hərə bir nəzərlə baxır,
Yoldan ötən hər dəliyə.
Mənə çox da bənd olmayın,
Mən də bu təhər dəliyəm.

Hər talenin öz nərdi var,
Gözlərim göyə nərdivan.
Gecənin gecə dərdi var, -
Açıldı səhər - dəliyəm.

Bilən olmaz nə gündəyəm,
"Harda"yam, "nə üçün"dəyəm.
Milyon dəli içindəyəm, -
Mən də bir nəfər dəliyəm.

Bir qaysağam qan adında,
Qoparın da, qanadın da.
Mələklərin qanadında,
Eylərəm səfər - dəliyəm.

Başdı - yüz qada sovuşar,
Ya tutar, ya da sovuşar.
Haqq deyən haqqa qovuşar, -
Geymişəm kəfən - dəliyəm.

YAŞADIM

Düz əlli il ömür adlı
Kürkün içində yaşadım.

Apaydın səma altında
Bürkü içində yaşadım.

Xəbər yollayın Orxana,
Dünya özü bir zorxana.
Göz açandan nə qorxu, nə
Hürkü içində yaşadım.

Ümidi üzdüm yaşadım,
Canımdan bezdim yaşadım,
Yaşadım, düzdü, yaşadım,
Sürgün içində yaşadım.

Nə kimsəyə ərək eylədim,
Nə kimsəni görk eylədim,
Mənliyimi bürk eylədim,
Börkün içində yaşadım.

Yada tutdum neçə il yön,
Ümid çıxdı puça min yol.
Heç deməzsən neçə milyon
Türkün içində yaşadım.

Dost-doğma bildim müşkülü,
Sevdim-oxşadım püşkümü.
Ömür deyilən beş günü
Bir gün içində yaşadım.

OYNAYIRDI

*Bir qolundakı qüsuruna görə ömrü
boyu oynamayan və ilk dəfə meydana
çəkilərək oynamağa məcbur edilən
gözəl-göyçək bir xanımın oynamağını
müşahidə edərkən*

Elə bil duz yüküydü çiyində gəzdirirdi,
Bir iman, minbir güman beynində gəzdirirdi,
Sanki yad libasıydı əynində gəzdirirdi,
Bir əlindən xəbərsiz bir əli oynayırdı.

Əsmər gördüyüm qızın bənizi ağarmışdı,
Dünyanın Qara adlı dənizi ağarmışdı,
Saçlarında yox idi dən izi - ağarmışdı,
Bir çiyini vermişdi irəli oynayırdı.

Ürkək-ürkək sağına, soluna boylanırdı,
Hərdən dönüb gəldiyi yoluna boylanırdı,
Hərdən də oğrun-oğrun qoluna boylanırdı,
Seçməzdin ağıllımı, ya dəli oynayırdı.

Neçə dərdi, sitəmi düzür cana tərpadir,
Baxan deyir özünü ağayana tərpadir,
Bilmirdi ki, əlini hansı yana tərpadir,
Sanki öz əli deyil, yad əli oynadırdı.

YƏQİN

Haray yox, bir titrək havaram sənsiz,
Çatmaram arzuma - ha varam - sənsiz.
Fərqi nə, ya yoxam, ya varam sənsiz,
Silinməz bu qəlbin yarası, yəqin.

Səhv etsəm el-ələm yamanlar məni,
Tərk etməz qəlbimə damanlar məni.
Alar ağuşuna dumanlar məni,
Bilmərəm dünyanın harası, yəqin.

Əyilməz - bu yurdun nər manı varsa,
Tanrının haqq adlı fərmanı varsa.
Bir dərdin minbir də dərmanı varsa,
Tapılar bunun da çarası, yəqin.

Boş qalmış ələyin yiyəsi mənəm,
Oxlanmış kürəyin yiyəsi mənəm.
Bu sınıq ürəyin yiyəsi mənəm,
Parası gümandı, parası, yəqin.

Doğmadan yan qaçıb yada varalı,
Yurdumun hasarı yaman daralır.
Bir ömür yaşaram - ağı, qaralı,
Ağı müəmmadı, qarası, - yəqin!

YAZIĞIM GƏLİR

Bir dərdinə, yüz dərdinə,
Vermə belə üz dərdinə.
Adam dura öz dərdinə,
Oynaya - yazığım gəlir.

Danda, qürubda baxdığım,
Nədən? - sorub da baxdığım,
Hərdən durub da baxdığım,
Aynaya yazığım gəlir.

Söz kar etməz utanmaza,
Yaşarmı haqqı danmasa?
Nola, qanım bu qanmaza
Qaynaya - yazığım gəlir.

BİLİRƏM

Mənim virana könlümü
Eşq abad eylər, bilirəm.
Gahdan da abad olanı
Aşqabad eylər, bilirəm.

Könül verdinsə təkliyə,
Ömrü dərd-qəm ətəkləyər.
Səni vadar dönüklüyə
Başqalar eylər, bilirəm.

Məni bu kənddən ötürün,
Ötürün, dərddən ötürün.
Hər boş söz-söhbətdən ötrü
Qaşqabaq eylər, bilirəm.

Sinəmin aha çəmi var,
Gözümün daha nəmi var.
Küsməyə bəhanəmi var? -
Başqa ad eylər, bilirəm.

Yığdı cana ələm məni,
Ömür adlı sələm məni.
Bu eşq üstə aləm məni
Daşqalaq eylər, bilirəm.

GEDİM

Qoşulub qərib durnaya,
Qərib-qərib köçüm gedir.
İlahi, bir yol aç mənə,
Bu yerlərdən köçüm gedim.

Qərib durna, qərib ağı,
Darıxanda məni çağır.
Göndər bir piyalə ağı,
Şərbət kimi içim gedim.

Yaranışdan beləyəmmi,
Azadammi, köləyəmmi?!
Zəncir kəsir biləyimi,
Dizlərimdən gücüm gedir.

Aldanıb ağıma gəlim,
Qoşulub ilğıma gəlim.
Yolumdan saxlama, gəlim,
Qoy sakitcə keçim gedim.

Kəc baxılsa yurd daşına,
El dağılar, yurd daşınar.
Bu dünyanın yaddaşına
Əbədilik köçüm, gedim.

GÖTÜRMÜR

Əsmə hər bir yarpaq üstə,
Bu ağac balta götürmür.
Yük olanı torpaq üstə,
Torpağın altı götürmür.

Nə sızlarsan, viran könlüm,
Öz içinə varan könlüm.
Dərdə könül verən könlüm
Başqa ovqatı götürmür.

Bıçaq kürəyə yol tapır,
Haram - çörəyə yol tapır.
Çat hər ürəyə yol tapır,
Ürək hər çatı götürmür.

Ölümü almam eynimə,
Əgər batmasa beynimə,
Dar ağacı, çox öyünmə,
Bu boğaz çatı götürmür.

YAZIĞIN GƏLSİN

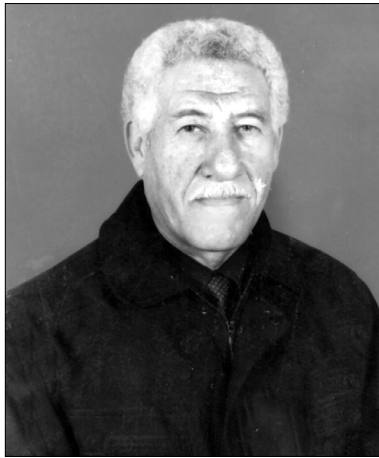
Çiynini fil yükü altına vermə,
Qarışqa, özünə yazığın gəlsin.
Misqalla ölçülən öz yükün ilə,
Barış qal, özünə yazığın gəlsin.

Çox da ömrü boyu əkin əkməyən,
Həmişə sahibdi dolu təknəyə.
Olarsan özgənin yükün çəkməyə
Alışqan, özünə yazığın gəlsin.

Dönməmiş uğruna it ulyanlara,
Dinməzcə qoşul yat uyuyanlara.
Mənəmlik havasın at - milyonlara
Qarış qal, özünə yazığın gəlsin.

Özü bir oyundu, düzü, dünyanın,
Seyrəlir birbəbir düzü dünyanın.
Edərlər başına düzü-dünyanı
Darısqal, özünə yazığın gəlsin.

CAHANBAXIŞ

ƏNDİŞƏM VAR

Özü qalın, sözü qalın,
Abır, həya, ardan yalın-
Bəzi çaqqal məxluqlar var.
Dillərini dinc qoymurlar
Gedib baxmırlar güzgüyə,
Yarlıq yapırlar özgəyə...
Mən onları it saymışam,
Adlarını it qoymuşam.
Əndişəm var, bir az ancaq,
İtlər bilsə, qan salacaq.

ZALIM FƏLƏK

Aləminə varmaq üçün,
Kimliyini sormaq üçün,
Xəyalını qurmaq üçün
Gəzdim səni, zalım Fələk.

Qan qoxuyan sənələrdə,
Dağ çəkilən sinələrdə,
Hər xərabə, viranədə
Sezdim səni, zalım Fələk.

Yurdun yoxmuş, yuvan yoxmuş,
Çulun yoxmuş, çuxan yoxmuş.
Yapışmağa yaxan yoxmuş,
Süzdüm səni, zalım Fələk.

Zülm çarxın dönə-dönə,
Dəhşət saçır yer üzünə.

Sanki yelpik çəkir sənə
Yozdum səni, zalım Fələk.

Zalımların dibək daşı,
Əzrailin cəlladbaşı.
İblisin də qan qardaşı,
Yazdım səni, zalım Fələk.

Hiylə, məkr, tələ sənsən,
Ağrı, acı, çilə sənsən.
"Şər" deyilən elə sənsən,
Çözdüm səni, zalım Fələk.

BU QƏLƏMİN BAŞI XARAB OLUBDU

Böyükklərin işlərinə qarışır,
Bu qələmin başı xarab olubdu.
Söz verilmir, o, yerindən danışır,
Bu qələmin başı xarab olubdu.

"Yahu"- deyib, atılıbdı meydana,
Qəsdı budur, ağıl versin dövrana.
O dövrən ki, pəriş tikir şeytana,
Bu qələmin başı xarab olubdu.

İnadını yeritməyə girişib,
Haqsızlığı əritməyə girişib,
Ədaləti diriltməyə girişib,
Bu qələmin başı xarab olubdu.

Son cəhdindən, son səyindən söz açır,
Şərlə cəngə girməyindən söz açır.
Həqiqəti görməyindən söz açır,
Bu qələmin başı xarab olubdu.

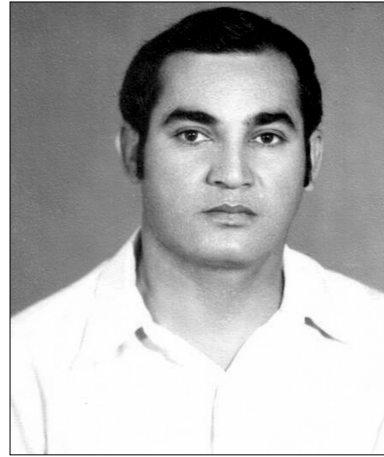
Haqq dalınca hara gedib, boş gəlib,
Haqq yolundan başına çox iş gəlib.
Hər addımda kor şeytana tuş gəlib,
Bu qələmin başı xarab olubdu.

Yol seçəndə cəncəlli yol seçibdi,
Ağlın, huşun xam xəyallar içibdi.
Davalıqdan, dualıqdan keçibdi,
Bu qələmin başı xarab olubdu.

◆Dünya, səndən kimlər keçdi...

ÇINAR KƏHRİZİN SUYU

Qəsəbəni ikiyə bölən yamacın döşünə qısılmış kiçik obaya Qalalılar məhləsi deyirdilər. Bu məhlədə binə tikib köç salanlar çar zamanı, ermənilərin törətdiyi qətləmə vədəsi Şuşadan gələnələr olub.

Ensiz yol yoxuş yuxarı, təpədəki köhnə xəstəxanayacan qalxırdı. Burada Qalalılar məhləsi qurtarırdı, yox, qurtarmırdı, əksinə, buradan, bu yüksəklikdən başlayırdı. Və bu yüksəklikdən ecazkar mənzərə açılırdı - iki göz istəyirdi baxsın. Mirzəcanlı, Bəyallılar, Çuxuroba məhlələri ovuc içindəymiş kimi görünürdü. Məmməd bəy kəhrizinin suyu çaylaq boyu axıb gedir, aralıdan ensiz, gümüşü kəməri xatırladırdı.

Yazıçı Sabir Süleymanov Qalalılar məhləsinin qəlbisindəki yurdda - çiy kərpicdən tikilmiş birmərtəbəli kiçik evdə dünyaya göz açıb. Bəlkə də Sabirin bir yazıçı kimi yetişməsi gözünü açandan sonsuz uşaq marağıyla həyatı seyr elədiyi bu yüksəklikdən başlayıb. O, yazıb-yaratmağa, yaradıcılığa məhz bu yüksəklikdən qanad açıb, bu qəlbidən pərvazlanıb. Bunu yazıçının povest və hekayələrindəki həyatı hadisələr, şahidi olduğu əhvalatlar, ədəbiyyata gətirdiyi ədəbi qəhrəmanlar, tipik obrazlar, personajlar da deyir. «Qarayel», «Dan qaranlığı», «Cərəyan», «Şaqul», «Çinar kəhrizin suyu» kimi povestləri və çoxsaylı hekayələri, əslində, Sabirin doğulub boya-başa çatdığı o evdən, o həyətdən, o qəlbidən həyata baxışıdır - dupduruca baxışı. Yazıçının qələmə aldığı əsərlərdəki hadisələrin canında-qanında həyatı gerçəkliyin nəbzi vurur, elə ona görə də Sabir Süleymanovun personajları oxucuya yaxındır, doğmadır, onlar həyatda qarşılaşdığımız, hardasa tanıdığımız, hardasa yaxşı tanımadığımız insanların prototipləridir. Yazıçı bu insanları bir də başqa yöndən bizə tanıdır, bizim görmədiyimiz yöndən. Bədii əsərin gücü-qüdrəti həm də bundadır ki, oxucu burda yeni nəşə tapır, yeni nəşə kəşf eləyir.

Hərdən özümü qınayıram ki, niyə indiyədək Sabir Süleymanov haqqında yazmamışam. Bir yandan da təskinlik tapıram ki, yox, nəşə yazmışam, «Dünyanın axırı» adlı povestimdə Sabir obrazı elə Sabir Süleymanovun özüdür.

60-cı illərin ortalarıydı, qəsəbəyə səs yayıldı ki, Sabir müəllimin kitabı çıxıb. Kitab əldən-ələ gəzdi. Əsər əyalət oxucularına ikiqat maraqlıydı, ona görə ki, onun yazdıqlarında həyatdan yaxşı tanıdıqları insanlarla qarşılaşır, onların bədii obrazlarını görürdülər. Çayçı Telli arvad dava vədəsi əyri yolla özünü çürüyə çıxarıb müharibədən yayınmış qəddar, qansız-imansız keçəl Xasayın obrazında öz dayısını tanımış, hirsini-hikkəsini boğmayıb, yayın o cırhacırında

Qalalılar məhləsinə qalxmış, acığını yazığının anası Qədəm arvadın çıxmaq istəmişdi. O vaxt mənim uşaq yaddaşımda iz qoymuş bu əhvalat sonradan bir epizod kimi povestimdə öz bədii əksini tapdı. Povesti yazanda Sabir, Qədəm xala, Çayçı Telli, Kassir Abbas kimi personajları öz adlarıyla verməli oldum, onları dəyişmək istəsəm də, alınmırdı, yazı bilmirdim, o adamların surəti, siması gözlerimin qabağından sürüşüb itirdi.

«...Qədəm arvad səsə eyvana çıxdı, çayçı Tellini görüb təəccübləndi:

- Xeyir ola, ay Telli? Sən hara, buralar hara? Gün hardan çıxıb belə?

Telli arvad doqqazın dar-düdək qapısından özünü güclə içəri təpdi. Gileyləndi:

- Gün hardan çıxıb demə! Denən gün harda batıb?! Gəlmişəm sənnən çıxım qırğın-qiyamata!

Qədəm arvad bir şey anlamadığından çaşıb qalmışdı, bilmirdi nə desin. Çağırılmamış hikkəli qonağın könlünü almaq istədi. Çayçı Tellinin xasiyyətinə yaxşı bələd idi, qızıışsa, onu bir kəhrizin suyu da soyuda bilməyəcəkdi.

- Aaz, - Qədəm arvad həlim səsle dedi, - bir hövsələ elə görüm, nolub axı? Otur, bir istəkan çay iç, toxta...

- Vallah, boğazımdan bir gilə su da keçməz! - Telli arvad hirsini cilovlamağa çalışdı. - Ay Qədəm, oğlun bu irayonda sataşmağa adam tapmadı, gerek rəhmətlik dayım Xasaydan yazaydı, bihörmət eliyəydi el içində?.. Oğlun telfunnan danışib eləsə, mənim gileyimi ona çatdırarsan. Deyərsən ki, Telli xalan sənnən yaman ağziyəridi. Sən oturmusan Bakıda, biz burda hər gün üz-üzə, göz-gözə gəlirik axı...»

Qısaca nümunə gətirdiyim bu epizod povestimin böyük bir fəslini təşkil eləyir.

Sabir Süleymanovun, demək olar ki, əksər əsərlərində müharibə faciəsi, müharibə ağrısı var. Bu da təsadüfi deyil. İkinci Dünya savaşı başlayanda onun dörd yaşı vardı. Atasının cəbhəyə yollandığı günü güclə xatırlayırdı və o gündən də atasız günləri başladı. Qədəm arvad oğlunu ovundururdu ki, tezliklə müharibə bitəcək, onun da atası davadan qayıdıb gələcək... İllər ötür, müharibə isə bitmək bilmirdi.

Qalalılar məhləsində dava-dava oynayan uşaqların səs-küyü axşamacan səngimirdi. Balacalar taxtadan düzəltdikləri oyuncaq tufəngləri əllərindən yerə qoymur, döyüşüb-vuruşur, hünər göstərirdilər. Sanki oyun oynamır, həqiqi davada vuruşur, cəbhədəki atalarının köməyinə yetişmək istəyirdilər. Balaca Sabir də vətən yolunda xidmətini dava-dava oyununda görürdü, elə bilirdi uşaqlar bu oyunları müharibənin sonunu yaxınlaşdırırlar. Davanın ağır illərinə təsadüf edən uşaqılıq çağları Sabirin həm qəlbindən, həm də əsərlərindən ağırlı-acılı xətt, məqam kimi keçir.

Hər küləyin öz adı var: Ağyel, Qarayel... Hərəsinin də öz səmti, öz yönü olur, dünya bina olandan necə, hansı səmtə əsiblərsə, indi də eləcə, o səmtə əsirlər.

Payızda Ağyel tüğyan eləyir, bu yelin canında ılıqlıq olsa da, özüylə qayğı, narahatlıq gətirirdi. Oynaq əsirdi, səmtini-yönünü tutmaq olmurdu. Sobaların tüstüsünü burub geri qaytarır, təndirin-ocağın atəşini-alovunu boğurdu. Qarayel isə başqa səmtdən - Ziyarat dağı tərəfdən gəlir, özüylə soyuq-sazaq gətirirdi. Qarayel əsəndə evlərdə sobanın odununu çatdırmaq olmurdu, ev-eşik isinmək bilmirdi. Sabir Süleymanovun povestlərindən biri də bu küləyin adıyla «Qarayel» adlanır. Bu ad, bir növ, rəmzi mənə daşıyır, Qarayel həm də qanlı-qadalı müharibənin simvoludur, qadınların, uşaqların gözünü yolda qoyan, insanların taleyinə əsən qara yeldir. Bu yel Sabirin də taleyindən əsib, qara, soyuq nəfəsiylə onun da uşaq qəlbini üşüdü.

Povestdəki Qiyas hardasa yazığının özünə yaxın olan obrazdır. Əslində, bir çox əsərlərində biz müəllifin öz taleyini, özünü görürük. Deyirlər, hər yazığı,

müəyyən mənada özünü də yazır. Bu baxımdan, Sabirin qayğılı keçən günlərinin, şahidi olduğu hadisələrin fonunda oxucu dövrün-zamanın gerçək mənzərəsini görür. Sabir realist yazıçıydı və demək olar ki, bütün hekayələrindən tutmuş povestlərində də bu prinsipə, öz ənənəsinə sadıq qalıb. Şifahi xalq yaradıcılığına, el deyimlərinə bələdliyi nasirin nəsr dilini daha da zənginləşdirir, koloritli edir. Yazıcının lakonik, sadə dili fikrin mahiyyətinə, dərinliyinə xələl gətirmir, axıcılığını, şirinliyini saxlayır. Onun əsərlərini, necə deyirlər, adam su tək içir və bu ondan irəli gəlir ki, yazıçı lüzumsuz söz və ifadələrdən həmişə uzaq olub, bədii dilin saflığını qoruyub. Üslub cazibədarlığı ilə də seçilən Sabir Süleymanov hər bir obrazi öz dilində danışdırmağın mahir ustasıydı.

Yazıcının yaradıcılığını səciyyələndirəndə görürük ki, onun obrazlar qalereyası olduqca zəngindir və burada biz böyüklü-küçüklü kimlərlə rastlaşırıq?

Müəllif öz qəhrəmanı Qiyas riyakar, rəzil, zətiqırıq insanlara qarşı qoyur. Qiyas yaşca kiçik olsa da, uşaq ağılla, balaca boyuyla namussuz, mənafeviyyətli insanlara qarşı çıxmağı bacarır və bu mübarizədə bərkiyir, mətinləşir. Əslində, müharibə dövrü uşaqlarının hər biri evin kişisiydi və səngərdə döyüşən atalarının yerinə arxa cəbhədə ana-bacı qeyrətini çəkənlər Qiyas kimi uşaqlarıydı - necə deyirlər, balaca kişilər idi.

«Qarayel» povestində Sabir Süleymanov əyalət qəsəbəsinin timsalında, onun insanların simasında global bir məsələni, ağrını-acını qabarıq verməyə müəssər olur. Müəllifin toxunduğu problem bəşəridir, harda baş verməsindən asılı olmayaraq, müharibə insanlığın bəlası, insanlığın faciəsidir. Müharibənin bir üzü var.

Qəfil qalxan Qarayel balaca Qiyasın ümidlərini puç eləyir, arzusunu ürəyində qoyur, onların ata ocağını - evlərini uçurur, atasının əkdüyü limon ağacını kökündən qoparır. Qarayel təkcə Qiyasgilin həyatında əsmir, onun soyuq, qara nəfəsi hər evə, hər ailəyə, hər kəsə toxunur. Yazıcının altmışıncı illərdə yazdığı bu əsər və əsərin ideyası bu günə səsələnir, sanki müəllif müharibə təhlükəsinin uzaqda olmadığından, hər an hardasa yenidən alovlanma biləcəyindən xəbər verir, bizi ayıq-sayıq, sərvaxt olmağa çağırır. Qarabağ müharibəsinin, torpaqlarımızın işğalı timsalında biz bunun şahidi olduq. Bir vaxtlar balaca Sabirin tay-tuşlarıyla dava-dava oynadığı Qalalılar məhləsində indi ermənilər oyun oynayır. Fərq bundadır ki, onların əllərindəki oyuncaq silah deyil, həqiqidir və bir də almanlarla vuruşurlar.

Yazıcının povestlərindən biri «Şaqul» adlanır. Daha çox tikintidə-inşaatda istifadə olunan alətin əsər adı kimi seçilməsi təsadüfi deyil, rəmzi məna daşıyır. Yazıçı nə cəmiyyəti, nə də cəmiyyətdəki müxtəlif xarakterli, müxtəlif əqidəli-amallı insanları ülgü-süz-ölçü-süz görmək istəmir, bildirmək istəyir ki, şaqulsuz cəmiyyət ülgü-süz tikilən divar tək əyri olar. Və bir də hər bir insanın ülgüsü olmalıdır ki, əyri, bəd əməllərdən uzaq dursun. Müəllif göstərir ki, həyatda şaqulsuz, ülgü-süz insanlar az deyil, onların batini də, zahirə də əyridir - əməlləri kimi. Elələri əyrilik içində yaşamaqdan həzz alırlar və yaşadıkları evin divarları, tavanı-döşəməsi də əyridir - qəlbləri, düşüncələri tək. Elələri işıqlı dünyanı, həyatı da beləcə əyri görmək istəyirlər. Briqadir Xaniş, tösmərek Veysəl, keçəl Xasay, Seyid Nuru məhz belə adamlardır. Əyriqəlblilərə, əyriniyyətliyə qarşı Qara Məhəmməd, Surxay, Qiyas, Savalan, Fəttah kimi uşaqlı-böyüklü, saf düşüncəli, təndüüst insanların ümumiləşdirilmiş obrazları durur. Sabir Süleymanov özü də xaraktercə qaydalı, polad tək əyilməz, saf, xeyirxah insan idi və onu tanıyanların xatirində beləcə də qalıb.

Yadımdadır, ara-sıra rayona gələr, hər gəlişində, adətən, oxuduğu məktəbə baş çəkər, bir vaxtlar ona dərs demiş müəllimlərlə görüşərdi. Müəllimlər

fəxarət duyardılar ki, onların yetirməsi tanınmış yazıçıdır. Elə bir o qədər də biz şagirdlər qürurlanardıq.

O vaxtlar yazığının yeni kitabı çıxmışdı. Satışa gəlməyilə qurtarmağı bir oldu. Kitabı dönə-dönə oxuyur, doydum demirdim. Mən Sabir Süleymanovun hekayə və povestlərində həyatdan tanıdığım, bildiyim insanların bədii obrazlarını, prototiplərini görürdüm. Onun əsərlərində Çinar kəhriz suyunun pıçıltısını duyur, dilini anlayırdım. Anlayırdım ki, sən demə, suların da dili-ağzı, sözü-söhbəti varmış. Nəhəng çətirini kəhrizin üzərində açmış, dünyagörmüş Xan çinar da sirli-sehrli görünürdü mənə.

Yazığının əsərlərində bəzən həyatın mənzərəsi ağ-qara konturlardan boylanırdı. Amma oxucu bu ağ-qara konturlarda da maraqlı çalarlar, işıqlı bir dünya görürdü. Keçəl Xasay obrazında dayısını tanıyan Çayçı Telli hirsini-hikkəsini tökmüşdü yazığının anası Qədəm xalanın üstünə, gileylenmişdi. O vədə ağıma belə gəlməzdi ki bədii ədəbiyyata, yaradıcılığa olan həvəsim sonradan məni yazıçılığa gətirəcək və həmin hadisə «Dünyanın axırı» adlı povestdə bir epizod kimi öz əksini tapacaq.

Sabir Süleymanov 60-cılar nəsrinin nümayəndələrindən idi. O vaxtlar İsa Hüseynov, Sabir Əhmədli, İsi Məlikzadə, Anar, Elçin, Mövlud Süleymanlı, Fərman Kərimzadə kimi istedadlı qələm sahibləri ədəbiyyata yeni mövzularla gəlmiş, öz sözlərini inamla deməyə başlamışdılar. O dövrün ədəbi mənzərəsində Sabir Süleymanovun da yeri görünməkdəydi, o da yeni nəsrin yeni nümayəndəsi kimi ədəbiyyata öz mövzuları, personajları və uğurlu tapıntılarıyla gəlmişdi.

Yazığının əsərlərinə təhlili yanaşanda görürük ki, rəmzilik Sabirin bədii yaradıcılığı üçün xarakterik cəhət, səciyyəvi amildir. Məsələn, Qarayel müharibə, bədlik simvolu olduğu halda, müəllifin əsərlərində qarşılaşdığımız Çinar kəhriz duruluq rəmzidir. Bu kəhrizin suyunu içənlər də saf, mərd, xeyirxahdırlar. Yazıçı öz personajlarından birinin diliylə deyir: «Sənə qurban olum, ay Çinar kəhrizin suyu! Sizə qurban olum, ay Çinar kəhrizin suyunu içən elimin, obamın adamları. Siz də təmizsiniz, safsınız - Çinar kəhrizin suyu kimi...»

Xalq yazıçısı Elçin Sabir Süleymanov haqqında yazır: «Sabir bir yazıçı kimi də, bir insan kimi də iddiasız idi, özündən müştəbeh deyildi və onun şəxsiyyətinə də, yaradıcılığına da eyni bir səmimiyyət xas idi...»

Sabir müəllim elinə-obasına bağlı insan idi. On yeddi-on səkkiz yaşından şəhər mühitinə düşsə də, o heç vaxt şəhərli olmadı, şəhər həyatından yazmadı. Qismətinə düşmüş qısa ömür payında aman-iman tapıb yazdığı beş povestin beşi də əyalət mövzusunda, bir-ikisi istisna olmaqla hekayələri də həminin. Sabir Süleymanov heç vaxt özünü yazmağa məcbur etməyib, o yazmaq xatirinə yox, ürəyindən keçənləri, qəlbən yaşadıklarını, istədiyini yazıb. Böyük yaradıcılıq arzuları varıydı, amma təəssüf ki, ömür vəfa etmədi, yazıb-yaratmaq eşqiylə vuran qəlbi 79-cu ilin şaxtalı bir fevral günü - ömrünün 42-ci qışında əbədi susdu. Azərbaycan ədəbiyyatı onun simasında özünün istedadlı bir yazıçısını erkən, vaxtsız itirdi. O bütün ruhuyla, varlığıyla bağlı olduğu, əsərlərinin mövzusunı aldığı doğma torpaqda - Cəbrayıl da dəfn edildi. Yazığının dəfninə qələm dostları da gəlmişdi. Havanın qarlı-şaxtalı olmasına baxmayaraq, böyük bir axın vardı, cəbrayılılar, dostları-taşıları yazıçını son mənzilə dərin hüznə, göz yaşlarıyla yola salırdılar. Həmin gün təbiət də ağlayırdı elə bil. Qarayel əsir, ağı deyirmiş kimi, qərribə bir sızıltı goparırdı.

Sabir müəllimlə son görüşlərimi heç unutmuram. 78-ci ilin yayı idi. Əsgərlikdən təzə qayıtmışdım. Geologiya idarəsinin Dərnəgüldəki ailə yataqxanası deyilən binasında yaşayırdım. Uşaqlıq dostum geoloq Zakir Məmmədov birotəqlı mənzilini mənə verib getmişdi rayona, ekspedisiyaya.

Axsama yaxın idi. Baxdım ki, qapı döyülür. Doğrusu, qonaq gözləməirdim. Qapını açanda, gözlərimə inanmadım - yazıçı Sabir Əhmədov, Sabir Süleymanov və bir də həmyerlimiz Nüsrət Sadıqov dayanmışdı kandarda. Sabir Əhmədov dedi yaxındakı kababxanada yeyib-içəndə yadıma düşdü ki, buralarda olursan. Gəldik bir çay içək, həm də görək nə yazıb-pozursan. Mən hələ tələbə ikən Sabir Əhmədov «İlk səhər» adlı ilk hekayəmi «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində dərc eləmişdi. Fərman Kərimzadə, İsa İsmayilzadə, Sabir Süleymanov hekayəni çox bəyənmişdilər.

Mötəbər qonaqların gəlişinə özümü itirmiş, çaşıb qalmışdım. Əl-ayağa düşdüyümü görüb, mənə aman vermədilər, dedilər ki, heç nəyə ehtiyac yoxdur, mümkünsə, bir çay dəmlə.

Çay süfrəsi arxasında söhbət daha çox ədəbiyyatdan düşdü. Bakıya ezamiyyətə gəlmiş Nüsrət Sadıqov da ara-sıra söhbətə qoşulur, rayon həyatından duzlu-məzəli əhvalatlar danışdı. Zarafata salıb dedi ki, siz yazıçısınız, mənse partiya işçisiyəm, yazı-pozum yoxdu. Özünüdə oda-közə atıb mövzu axtarmayın, mənim söylədiklərimi qələmə alsanız, qalın-qalın kitab bağlanar...

Üç-dörd ay sonra Sabir Süleymanovla metronun «Gənclik» stansiyasında rastlaşdıq. Nəse fikirliyd, bir az da sınıxmışdı. Rayondan danışdıq, dedi çoxdandır yolum düşmür, amma ürəyim elə istəyir Çinar kəhrizin suyundan içim... Bu sözləri söyləyəndə onun gözlərində niskildən də çox, qüssə-kədər gördüm. «Çinar kəhrizin suyu» - yazıçının povestlərindən biri belə də adlanır.

İndiki «Sahil» stansiyasında mənimlə xudahafizləşib düşdü. Qəribədir, onun gedişiyə sanki dolu vaqon da boşaldı. Gözdən itənəcən arxasınca baxdım. Nədənə mənə elə gəldi ki, o, gedəcəyi stansiyada yox, səhvən tez düşdü. Niyə belə hisslər keçirdim, bilmədim və bilmədiyim bir də buydu ki, sən demə, bu, bizim son görüşümüz imiş.

Yazıçı haqqında bu yazını qələmə alanda onun povest və hekayələrini bir də vərəqlədim, təkrarən oxudum. Yenə də böyük həzz aldım, duyğulandım. Yazıçının qəhrəmanlarının tanış simaları gözlərim qarşısında canlandı, onların səsinə eşitdim. Xəyal məni qanadlarına alıb ötən illərə, Cəbrayılı günlərə qayıtdı.

Budur, yoxuşdakı Qalalılar məhləsilə əliyenişə - Çinar kəhrizə sarı sallanıram. Düşürəm kəhrizin gözüne. Çinar kəhrizin suyu yenə də həmişəki tək - səssiz-ünsüz, lal axır. Şəffaf, dupduru suyun ayna sinəsindən Sabir Süleymanovun qəhrəmanları kirimişcə mənə baxırlar: Qiyas, Savalan, Fəttah, Qara Məhəmməd, Surxay, Qumru, Məti kişi, Fatma xala... Nigaranlıq var baxışlarında, nəse soruşmaq istəyirlər. Mənə susuram, dilim dönmür deyim ki, bəs, xəbəriniz yoxdur, Sabir müəllim dünyasını çoxdan dəyişib. Heç nə demirəm. Bədxəbər olmaq istəmirəm. Qorxuram ki, bu qara xəbər Qarayel olub əsər Qara Məhəmmədin taleyindən, qəddini əyər, belini bükər, balaca Qiyas, Savalan, Fəttah bir də yetim qalarlar. Qoy, heç bilməsinlər...

Kamil ƏFSƏROĞLU

Şiringül MUSAYEVA

DEPRESSİYA

◆ *Povest*

-Çoxdan xəstəsiniz? - Nazim həkim Cavad müəllimi müayinə etdikdən sonra soruşdu.

- Son bir ildir beləyəm, - Cavad müəllim bir qədər pərt cavab verdi.

- Xəstələrdə tez-tez rast gəldiyimiz problemlərdən biridir. Hələ siz yaxşısiniz, elələri var otuz, qırx yaşından bu belaya tuş olur. Şəhər mühiti, çirkli hava, yediyimiz mənşəyi bəlli olmayan qidalar -hər şey orqanizmə təsir edir. Nə yazıq ki, biz təbiətdən və eyni zamanda, cəmiyyətdən asılı məxluqlarıq. Təbiət bizim maddi varlığımızı, cəmiyyət isə mənəviyyatımızı şərtləndirir.

- Təbiət bizi yetişdirir və sonra da aradan götürür, -Cavad müəllim dedi.

- Barışmaq lazımdır təbiətlə də, cəmiyyətlə də.

-Və elə ölümlə də,-Cavad müəllimin səsinə qəmli bir ahəng var idi.

-Cavad müəllim, o dəqiqə ölüm haqqında düşünmək olmaz. Əslində xəstə olmayan insan çox azdır. İnsanlar bu və ya digər xəstəliklə on illərlə yaşayır. Əsas odur ki, müalicə olunasız. Böyrək xəstəliyi müalicə olunandır. Uzaqbaşı bir böyrəklə yaşayarsız. Elə bu gündən müalicəyə başlayın, gecikmək olmaz.

-Yaxşı, sağ olun doktor, -Cavad müəllim paltosunu geyindi.

-Sağ olun,-Nazim həkim hörmətlə ayağa durdu.

Nahid həkim daxil oldu.

-İşlər necədir Nazim?-Cavad müəllimə işarəylə göz vurdu-Məşhur pasientləriniz var.

Nazim həkim qeyri-müəyyən bir şəkildə gülümsündü.

-Əyləş... Nə var, nə yox, işlər necədir?

-Hər şey var, xəstə yoxdur. Darıxdım lap... Camaatın əsəbləri çox sakitdir, nervpotoloq lazım deyil millətə.

Nazim həkim güldü.

-Düz deyirəm; əvvəllər camaatın anormal baxdığı şeyləri belə indi normal, adi şeylər kimi qəbul edirlər; əsəbilik, nevroz yaradan amillər də aradan qalxır.

Nazim həkim bu dəfə qəhqəhə çəkdi.

-Nə gülürsən, düz deyirəm də... Keçmişdə bir-iki mavi nə bilim, nə olardı. O da bilinseydi, nəinki özü, nəslə-kökü hörmətdən düşərdi. İndi isə... Bir onlardır bəyəm? Qadınlar açıq-aşkar şəkildə aşnalara ilə durub-otururlar, hətta aşnalarını qohumları olan məclisə də dəvət edirlər.

-Ağ eləmə də...

-Bir neçəsinin şahidi elə mən özüm olmuşam. İnsanlar elə bil daxilən çürüyüb, mənəviyyatlar, ideologiyalar çürüyüb... İndi insanlar yalnız bu günlə yaşayırlar.

-Bunun problemi nədir?

-Böyrəkləri xəstədir.

-Böyrəkləri... Yəqin, çox yeyib-içib, yağlı-duzlu yeməklər, cürbəcür içkilər.

-Nədir, yeyib-içməyi də insana çoxmu görməliyik? Hər bir insan istədiyi kimi yeyib-içməli, yaşamalıdır bu həyatda. İnsan həyata xoşbəxt olmaq üçün gəlir.

-Xoşbəxt olurlarmı?

-Olmalıdır. Olmurlarsa günah çox vaxt özlərində olur. İnsan əza qane olmalıdır, xoşbəxtliyi bu gündə görməlidir. Belə şeyləri sən yaxşı bilərsən, psixoloqsan.

-Psixoloq yox, nevropatoloq.

-Fərqi nədir. Səhəniz yaxındır. Ümumiyyətlə, həkimsənsə psixologiyanı bilməlisən. Orqanizm və psixologiya - bunlar bir-biri ilə çox əlaqəlidir.

-Sağlam bədəndə sağlam ruh olar.

-Tamamilə doğrudur. Mən insanların bədənini sağaltmaqla onların ruhunu da sağaldıram.

-Daha bizə ehtiyac qalmır eləmi?

-Niyə ki... Bunu sonra sənənin yanına göndərəm.

-Ay səni... Nazim doktor, səndə də az yoxdur ha!

Bu vaxt Nahid həkimi çağırırlar, o, "hələlik" deyib çıxdı.

* * *

Cavad müəllim havanın soyuq olduğunu fərqlənə vardı: narın qar yağdı, deyəsən, güclənəcəkdi.

Bakı çoxdan idi ki, belə qar görmürdü. İnsanlar, deyəsən, qara sevinirdilər.

Maşını kənarda saxlamışdı. Qapını açıb əyləşdi. Elə bu dəm telefonuna zəng gəldi, -Nadimə idi. Sevinclə telefonu açdı: axır vaxtlar onunla görüşdən qaçsa da, telefon zənglərinə həvəslə cavab verirdi.

-Bəli eşidirəm.

-Hardasız: evdə, ya işdə?

-Poliklinikadayam.

-Poliklinikada neyləyirsiniz?

- Poliklinikada neyləyirlər... Həkimə gəlmişəm.

-Haranız ağrıyır?

-Başım-Cavad müəllim tutuldu.

-Niyə ?

-Niyə nədir? Ağrıyır da... O qədər baş ağrıdanlar var ki..

-Biri də mənəm eləmi?

-Mən elə söz demədim...

-Yəqin siz düz-əməlli adam deyilsiniz də, ona görə sizə işirlər, - qadın özünün də anlamadığı bir hisslə onu sancmaq, acılamaq istəyirdi: Cavad müəllimin danışq tövrü, onu müəyyən məsafədə saxlamaq istəyi onu incidirdi. Hər dəfə bir ümüdlə zəng edir, aralarındakı məsafəyə son qoyulacağını gözləyirdi, lakin hər dəfə bu məsafə bir qədər də böyüyürdü.

-Yaxşı, -Cavad müəllim söhbəti dəyişmək istədi - Nə deyirdin?

- Heç nə... Nə demək istəməyimin nə mənası var... və Nadimə hirsle telefonu bağladı.

Yenə də bir-birindən incidilər. O, orada, bu da burada əsəbiləşdi.

-Xəstəyəm... ölürəm... Bilmirəm sabah başıma nə gələcək. Səni özümmlə hara daşıyım, axı... -Cavad müəllim dodağının altında deyilərək maşını işə saldı.

* * *

Arvadı onu həmişəki canfəşanlıqla qarşıladı; paltosunu alıb asdı, çəkəklərini cütləyib qarşısına qoydu. Cavad müəllim əllərini yuyub peçin

yanına keçdi. Arvadı bir stəkan təzə dəmlənmiş çay, sonra isə ləyəndə isti su gətirdi, kişinin ayaqlarını yumağa başladı.

Bayırda külək qalxmışdı, deyəsən, qar da güclənirdi.

Cavad müəllim sıxılmış kirpiklərini azacıq aralayıb arvadını süzürdü. Arvadı saçlarını səliqəsiz halda boynunun arxasında sancaqlamışdı, sallanmış buxağı az qala sinəsinə düşürdü, çənəsində təkəm-seyrək ağlı-qaralı tükər gözə dəyirdi. Cavad müəllim qadında tükü heç sevməzdi, xəyalına Nadimə gəlirdi: onu arvadının oturduğu döşəkçə üstündə təsəvvür etdi; xırdaca, zərif, ağ əlləri ilə onun ayaqlarını ovur və qəşəng üzünü qaldıraraq məsum gözləri ilə ona baxır.

-Həkim nə dedi? - Səlimənin səsi onu xəyaldan ayırdı.

-Heç nə... Deyir ki, müalicə hələ getməlidir.

-Elə də müalicəni.

-Yeməyə nəyin var?

-Sup və kotlet.

- Süfrəni hazırla gəlirəm.

Səlimə ləyəni və dəsmalı götürüb çıxdı.

* * *

-Ay xanım, siz nə üçün mənə qarşı belə aqressivsiniz?

-Neynirəm ki, sizə?

-Nə üçün zənglərimə cavab vermirsiniz? Nə üçün mənim dostluğumu qəbul etmirsiniz?

- Mən hər adamla dost ola bilmərəm.

-Mən hər adam deyiləm! -kişinin səsinə nə isə bir lovğalığ hissi olundu.

Nadimə elə bil onun kinayə ilə baxan gözlərini qarşısında gördü, özünü təhqir olunmuş sayaraq - Bir də mənə zəng etməyin -dedi və telefonu söndürdü.

Nadimə otaqda o baş bu başa yeriir və düşündü: gör bir ona nə deyir; Nadimə onun üçün küçədə qalmış deyil, -nə olsun ki, tək yaşayır-bu ona əsas vermir ki, küçədə qabağını kəssin, günün hansı vaxtı oldu zəng etsin. Kimdir axı o ? Bir az pulu var elə bilir kimi gəlirdi yoldan çıxarda bilər. Axı nə üçün o, elə fikirləşir ki, Nadimə yoldan çıxar bilər? Niyə bilmir ki, Nadimə sevmədiyi kişiye heç gözünün ucu ilə də baxmaz. Sevgi isə bir dəfə gəlir. İkinci dəfə sevmək çətin məsələdir. Əsl sevgi təlatüm kimidir, tufan kimidir. İnsan qəlbini tar-mar edir, orada sevgiyə aid nə varsa fəth edir, özünüküləşdirir, insan qəlbini bütünlüklə ona aid olur. Hansısa səbəblər üzündən bu sevgi baş tutmasa belə, bu sevginin yaratdığı münasibətlər uzun sürməyə belə, insan sevdiyi şəxslə birlikdə yaşamaq imkanı tapmasa belə o sevgi özündən sonraya heç bir salamat guşə saxlamır. İnsan özündə yeni bir hiss üçün güc tapmır; ona elə gəlir ki, hər şey artıq məhv olub, yaxud onun üçün hər şey artıq olub -bitib, qurtarıb. Nadimə öz- özünə gülümsündü; deyəsən, filosofluq etməyə başlayıb, qırx yaş özünü göstərir.

Az yaş deyil ki... 15, 18, 20 yaşlarında elə bilirdi ki, qırx qocalıqdı. Amma baxırsan ki, elə deyil. Əksinə daha duyğulu və həssas olub, ətraf aləmə daha vurğun nəzərlərlə baxır. Sadəcə 15, 18, 20 yaşlarından fərqli olaraq nəyin pis, nəyin yaxşı olduğundan baş çıxardır, yaxud özünə belə gəlir. Özünü daha ağıllı hiss edir. Hər halda da belədir.

Artıq 15-18 yaşlarındakı qıza nisbətən yerini, yurdunu, şəxsiyyətini tanımış və tanıtmış biridir.

Ali təhsil alıb, ailə qurub, övladı var. Lakin nə isə yerində deyil. Və bu yerində olmayan nə isə son vaxtlar onu əzməyə başlayıb.

Nadimə balkona çıxıb gülləri suladı. Hava bu gün hərarətli idi; odur ki, gülləri bir qədər də balkonda saxlamaq qərarına gəlirdi. Təzədən otağa qayıtdı. Otaqdan da dəhlizə keçib oradakı güzgüyə yaxınlaşdı: əksinə baxdı: qəşəngdi - söz ola bilməzdi; həmişəki kimi xarici görünüşündən razı qaldı. Düzdür, 15-18 yaşlarındakı kimi gözəl deyildi, amma bir başqa cür gözəl idi.

40 yaş... az yaş deyil. Nə isə, bu 40 yaş onu yaman əzirdi. Axır vaxtlar psixologiyasında qəribə bir durğunluq yaranmışdı. Özünə başqa bir gözlə, hansısa özünəarxayın, təkəbbürlü, despot bir kişinin gözü ilə baxırdı. Ha əlləşsə də, bu fikri özündən uzaqlaşdırı bilmirdi. Bu amansız, özünəarxayın, təkəbbürlü, despot kişi hər yerdə-harada olur-olsun - onu istehzal baxışlarla müşaiyət edir, özünü ağır aparmağı, qız kimi nazlanmamağı, xülyalara dalmamağı məsləhət görürdü. Onun üçün qoyulmuş vaxtın -bir qadın kimi- artıq tamam olduğunu söyləyirdi bu despot kişi.

Bu kişi kim idi, Nadimə onu tanıyırdımı?

Əlbəttə, yox. Amma o, elə bil ki, Nadimənin tanıdıqlarından daha səbatlı idi, onun sözü daha keçərli idi və o, nəyi deyirdisə düz deyirdi. Qadın istəyirdi ki, bu fikri özündən uzaqlaşdırsın, həyatının hələ sona çatmadığına özünü inandırсын: 40 yaş nədir ki... Hələ o, çox yaşayacaq, hələ sağlamdır, gözəldir, hələ qarşıda həll olunası nələr... nələr... var. Elə hey özünə təlqin edirdi ki, onun xəyalındakı despot kişi haqlı deyil, o, birtərəfli düşünür, o, əslində həyatda mövcud olan hər hansı bir kişi belə deyil, o yoxdur, o ta qədimdən bəri süzülüb gələn, qadına müəyyən sədd, sərhədd qoyan bir dünyagörüşünün, ictimai fikrin təcəssümüdür ki, Nadimənin xəyalında belə qəribə bir mövqe tutub.

Əslində Nadimənin xəyalı günahkardır ki, keçmişdəki insanların fikrinə belə aludə olub, onları özü üçün az qala etalon halına gətirib və bu gün də ha əlləşir bu fikri özündən uzaqlaşdırı bilmir.

Bu fikir təkcə keçmiş dünyagörüşününmü təcəssümüdür? Bu günkü dünyagörüşünü özündə ehtiva etmirmi? Məgər bu gün bu sədd, sərhəd yoxdurmu?

Qapının zəngi səsləndi; yəqin ki, qızıydı... Qadın cəld gedib qapını açdı. Qızı Leyla şən və coşqun bir vəziyyətdə içəri daxil oldu.

-Salam, mama.

-Salam.

-Neynirsən ?

-Heç, fikirləşirəm...

Leyla güldü.

-Mama, bu fikirləşmək səni qocaldacaq...

-Elədir, -qocalmasam da qocaldacaq.

-Mama, nə üçün qocalmaqdan belə qorxursan? Bütün insanlar qocalır da...

-Elədir... Mən bərişə bilmirəm; yəqin xarakterimlə, ya da həyatımdakı kəm-kəsirlərlə bağlıdır.

Qızı ona qulaq asacaq halda deyildi.

-Nə bişirmisən? Acından ürəyim gedir.

-Bu dəqiqə ... Gəl quzum, gəl əyləş.

Nadimə mətbəxə keçib süfrə hazırlamağa başladı. Leyla əllərini yuyub gəldi.

Bir qədər sonra araya çökən süku Leyla pozdu.

-Mən əksinə istəyirəm qocalım; evim, işim, uşaqlarım olsun.

-İnşallah...

Nadimə güldü-qızı çox sevimli və məsum idi və onun belə düşünməsi də tam təbii idi.

-Çay süzümmü?

-Yox bədir... Gedim şeylərimi hazırlayım; bu gün hazırlığımız bir saat tez olacaq, müəllim vaxtı dəyişib- Leyla cəld kitab- dəftərini yığışdırıb çıxdı.

Nadimə yenə evdə tək qald. Görən ona -Cavad müəllimə zəng etsinmi? Keçən dəfə də onu acıladı. Axı nə üçün Cavad məllim onunla görüşdən qaçır? Bu nə deməkdir? O, bunun səbəbini öyrənmək istəyir. Qoy hər şeyi açıb desin.

Nömrəni yığdı. Cavad məllim həmişəki kimi telefonu ləngimədən açdı.

-Hə sənsən? Necəsən?

Zəng edən Nadimə olsa da, hal-əhvəla o başladı.

-Yaxşıyam..
 -Nə əcəb zəng etmisən?
 -Səsinizi eşitmək istədim...
 -Yenə də dəlilik edirsən... ağılanmadın... -Cavad müəllimin səsinə bir nəvaziş var idi.

-....
 -Ərinlə barışmadın?
 -Yox.
 -Niyə barışmırsan?
 -Biz çoxdan ayrılmışıq... Siz ki bunu bilirsiniz....
 -Nahaq... Günah yəqin ki, səndə olub.
 -Niyə ?
 -Nə bilim... Günah həmişə qadında olur.
 -Ya da günahı həmişə qadının boynuna qoyurlar. Çünki o, zəif məxluqdu.
 -Özün deyirdin ki, sən ayrıldın.
 -Ayrıldım, amma o, məni illərlə cəzana gətirdi, illərlə tək buraxdı.. Bu, bir il olar, iki il olar, üç il olar... Yarıtmadığı bir işin dalınca nə qədər getmək olar axı. İş də bəhanə idi. Sadəcə o, avara, səlimi həyat tərzinə öyrəşdi. Arvad- uşaq onu sıxırdı.

-Qadın hər şeyə dözməlidir.
 -Nə qədər?
 -Nə qədər lazımdırsa o qədər.
 -Mən dözmək istəmədim.
 -Dözmək istəmədin... İndi də..
 -İndi də nə?
 -İndi də cəzanı çəkirsən.
 -Sizə nifrət edirəm -qadın pıclıdadı. İstəyirdi bağırırsın -çığırsın, ona görə ailəsini dağıtdığını kişinin üzünə vursun, lakin qüruru buna yol vermirdi.
 -İnsan başına gələnlərdə çox vaxt özü günahkardır, insan öz taleyini özü seçir, -çox vaxt belə olur...

-Həmişə belə olmur. Bəzən insan taleyini sevdiyinin ixtiyarına verir, o da adamı belə, sizin kimi on ildən sonra atıb gedir

-..... -Cavad müəllim cavab vermədi.
 -Sizə nifrət edirəm... -Və Nadimə, həqiqətən də, bu dəqiqə ona nifrət edirdi. Kaş bu nifrəti, o, qəlbində həmişəlik saxlaya biləydi. Və qadın telefonu söndürdü.

Buyur, bu da sənə danışmaq. İstədi desin kişilərin elə hamısı zibildi, hamısı əclafdı, - demədi, heysiyyəti yol vermədi. Ona elə gəldi ki, belə desə o da milyon- milyon atılmış və təhqir olunmuş qadınlar zümresinə daxil olacaq. O isə hələlik özünü belələrindən hiss etmirdi və heç cür rəva bilməzdi ki, özünü nə vaxtsa belələrindən hiss etsin

Cavad müəllimlə aralarındakı münasibət illərlə davam etmişdi. Son vaxtlar isə Cavad müəllim birdən-birə ondan gen gəzməyə başlamışdı. Lakin aralarındakı yaşanmış eşq ölə bilməzdi. Nadimə bir qadın kimi hiss edir ;Cavad müəllim hələ də onu sevir, lakin burada nə isə bir əmma var. Bəlkə, o, tutduğu işdən peşiman olub, Nadimənin ailəsinin dağılmasına dolayısı ilə səbəb olduğunun fərqi var, gec də olsa bu səhvi aradan qaldırmaq istəyir, bəlkə vicdan əzabı ona rahatlıq vermir. Nə olsun ki, Nadimə ondan heç nə tələb etmir, amma Nadimənin buna haqqı var ;Nadimənin ailəsi dağılmamalı idi. Dağıldısa, o, Nadiməni himayəsinə almalı idi. Cavad müəllim isə məsuliyyətdən maddi yardım göstərməklə yaxa qurtardı. Əvəzində Nadimə-gənc və gözəl qadın illərlə onun sevgilisi oldu. İndi isə o, münasibətdən qaçır və bu, Nadiməyə yaman yer eliyir.

Bəlkə, Cavad müəllim Nadimədən doyub, bezikib. Bəlkə, Nadimə ona qoca qadın təsiri bağışlayır. Hərçənd, o Nadimədən böyükdür, amma o, kişidir və

əksər kişilər kimi daha cavan qadınlara meyl edir, pulu və görkəmi buna imkan verir. Son vaxtlar isə lap dəbə minib; kişilər özlərindən qat-qat cavan və gözəl qadınları kənarda sevgili kimi saxlayırlar.

Cavad müəllim belə adamdır mı?

Kişiləri tanımaq olmur. Bir də ki, zaman çox şeyi dəyişir; bəzən illərlə inkar etdiyin şeyi qəbul, bəzən də illərlə qəbul etdiyin şeyi inkar edirsən, - çox şey dəyişə bilər. Nadimə özü 25 yaşındakı Nadimə ilə eynidirmi, eyni tərzdə düşünür mü? Hər şey ola bilər, həyat sürprizlərlə doludur.

Qadın pəncərəyə yaxınlaşıb yaxınlıqdakı tikilini seyr etdi. Axır vaxtlar onu qarabaqara izləyən və tez- tez zəng edən Həsən orada idi; fəhlələri buyururdu. Nadimə gözü onu süzdü: beynindən ani bir fikir keçdi; birdən axırda nələcə qalıb bununla... Gerisini düşünmək istəmədi və pəncərədən qorxu ilə çəkildi.

Nadimə bəzən kədərlənir, həyatını qərribə, darıxdırıcı bir məcraya saldığının fərqi varırdı. Çox şeydə -həyatının bu yönə düşməsində özü günahkar idi-ya da özünü günahkar sayırdı. O, əlində olanın qədrini bilməmiş, qismətinə çıxana qane olmamış, ya da kəm- kəsirlərlə barışa bilməyib bu günə qalmışdı.

Əri qərribə, laqeyd, məsuliyyətsiz bir adam idi. İllərlə bir işin dalınca düşmüş, qadını inandırmışdı ki, hər şey yaxşı olacaq.

Sonda isə məlum olmuşdu ki, o, əslində avaralanır, əlindən heç bir iş gəlmir. Eləcə qatır inadı ilə tutduğunu buraxmır, öz bildiyini edirdi. Nadimə dözü, ona ağıllı məsləhətlər verir, hər dəfə də kobud yontanmamış cavablar eşidirdi: "Arvadsan otur arvad yerində", "Kişi xeylağyam, özüm bilərəm nə edirəm", "Çörəyini verirəm, paltarını verirəm. Sənə başqa nə lazımdır?" Sonda yenə işini yarıtmır, nahaq yerə Nadiməyə qulaq asmadığını söyləyirdi. Və beləcə hər dəfə qadının qəlbində oyanmış ikrah hissini gücləndirir, onu özündən uzaqlaşdırırdı.

Sonra da Cavad müəllimlə olan münasibətlər başladı. Məhəbbət onun həyatına güclü bir qasırğa kimi daxil oldu. Onsuz da zəifləmiş, çürümüş bir bağ -aile bu qasırğanın qarşısında param-parça oldu. Qadın məhəbbətin ovsununa düşdü, həyatına yeni rəng, yeni dad gəldi. Və qadın özünü göyün yeddinci qatında hiss etdi. Ona artıq heç nə lazım deyildi.

Cavad müəllimlə olan eşqdən sonra onun artıq ərinə dözəcək təhəmmülü qalmamışdı. Odur ki, Nadimə ərindən ayrıldı.

Cavad müəllimdən isə nə isə tələb etməyə cürət etmədi. Və Cavad müəllim də onu dəli kimi sevsə də hər addımını izləsə də, onu maddi cəhətdən necə lazımdır təmin etsə də evlilik barədə heç söz salmadı.

Sanki nəyisə gözləyirdi və elə bil, Nadimə də nəyisə gözləyirdi. Ya, bəlkə, xoşbəxtlikdən bu barədə düşünməyə vaxtları yox idi.

Aqillər deyib ki, vüsalla nəticələnən eşq çox da uzun sürmür ;qadın və kişi bir- birindən doyrur. Xüsusən kişilər eyni bir qadından usanır, qadın dəyişməyi vacib sayırlar. Yəqin, Cavad müəllim də özünə başqasını -yenisini tapıb.

* * *

- Salam, xanım.

Nadimə diksindi. Həsən qulağının dibindəcə durmuşdu və düz gözələrinin içinə baxırdı. Qadın əlindəki kağız-kuğuzu nədənsə gizlətməyə çalışaraq

-Salam -dedi.

-Tələsmirsiz ki?

-Tələsirəm, qadın qeyri-ixtiyari cavab verdi.

-Gəlin sizi ötürüm, -maşınlayam.

Təzə, bahalı maşın almışdı.

Nadimə həyəcanla dayanacaqdakılara baxdı, -bir-iki tanımadığı adam var idi.

-Yox-yox. Sağ olun, indi avtobus gəlir. Odur ey gəlir, - qadın avtobusa minməyə hazırlaşdı.

Həsən artıq dayanmağın yersiz olduğunu görüb uzaqlaşdı.

Avtobus saxladı. Nadimə keçib arxa sıralardan birində əyləşdi və işə yollandı.

Həmişəki yorucu və yeknəsəq iş həyatı... İş yerini təzə dəyişmişdi. Və bu kollektivə heç cür isinişə bilmirdi. Bəzən tələbə yoldaşları -rəfiqələri ilə söhbətdə indiki kollektivin çox qərribə, ikiüzlü, xəbərci və yaltaq bir kollektiv olduğunu vurğulayıb və hər dəfə də rəfiqələri indiki zamanənin pis olduğunu, insanların psixologiyasının dəyişdiyini söyləyirdilər.

Hər halda onların idarəsində insanların belə olmasında zamanə təqsirkar deyildi. Rəis qadın idi, Bu qadın bütün günü qeybətlə, kiminsə dalınca danışmaqla məşğul idi. Və bu işçilərdə də adət halını almışdı. Nadimə neçə dəfə təsadüfən işçilərin onun yanında bir-birini "satdığının " şahidi olmuşdu.

O, otağa girəndə şöbə müdiri Məlahət - o qarımış qız idi və həm də müdirin sağ əli idi - onu sirli bir tövrlə qarşıladı.

-Harada qalmısan? Müdir dünyanı dağıdır, deyir bu necə adamdır işləyə bilmir.

- Niyə?

- Tabeli gətirmisən?

-Bəli.

- Get də yanına. Denən bilmirdim ki, təhvil verməliyəm.

-Bilirdim, axı. Budur ey, gətirmişəm.

-Təbrik edirəm. Axır bir dəfə yarıtmısan. -Məlahət qərribə bir jestlə otaqdakılara baxdı. Nadimə tanış mimikalardan hiss etdi ki, indi də oyunun qurbanı odur. Şöbə müdiri nəinki rəisin yanında, hətta burda da onun dalınca o ki var asıb- kəsib. Nadimə tabeli götürüb müdirin otağına daxil oldu. Müdir telefonda kiminləsə danışdı:

-Hazırlamayıb, sizi eşitməyib, işi ləngidib, bacarmır töhmət verərik, işdən qovarıq. Onun nə haqqı var ki, işi ləngitsin?

Nadimə salam verdi.

Müdir salamı almadan başladı:

-Bu nədir nə üçün işi vaxtında təhvil vermirsən? Bu nə oyundur ? İşləyirsən işlə, işləmirsən işləmə.

- Axı nə olub? Mən hər şeyi hazırlamışam.

-Gətir görüm, göstər görüm - baş çıxartmadığı halda irad tutmağa başladı-Bu nədir?

Nadimə izah etdikdən sonra.

-Tez apar bunu baş idarəyə, orada gözləyirlər. -dedi.

-Oldu.

Həmin gün işi çox oldu. İşdən sonra yolda mağazaya dəyib yüngülvari bazarlıq edərək evə döndü. Axşama yemək hazırlamağa başladı.

Telefonuna zəng gəldi: Həsən idi. Telefonu açmadı. Təkrar zəng gəldi. Fikirləşdi ki, telefonu açıb ona kəskin şəkildə bir də zəng etməməyi tapşırsın. Odur ki, telefonu açdı.

-Salam, xanım

-Salam.

-Sizə o qədər böyük hörmətim var ki...

-Sağ olun, -bilmədi nə desin.

-Hərdən sizə zəng etməyimə icazə verin.

-Onsuz da edirsiniz.

-Açıqlığınız tutmasın. Səsinizi eşitməklə təsəlli tapıram.

-... Söz tapmadı.

-Sizin üçün hər şeyə hazıram. Nə köməklik desəniz baş üstə hazıram.

-Sağ olun. -O, fürsət vermirdi ki, Nadimə demək istədiyini desin. - İmkan verin söz demək istəyirəm.

-Deyin, xahiş edirəm, deyin - minini deyin.

Nadimə özü də anlamadığı bir hisslə soruşdu:

-Evlisiniz?

-Bəli.

-Arvadınız qəşəngdi?

-Bəli.

-Eləysə, sizə nə olub?

Həsən deyəsən Hadimədən belə sual gözləmədi, cavab vermədi, eləcə güldü. Nadimə davam etdi.

-İndi dəbdır də kimin bir balaca pulu var..

-Yox-yox mən elə adam deyiləm... Sadəcə... Siz mənim çox xoşuma gəlmisiz.

Nadimə onun dediklərinə fikir verməyərək davam etdi:

- Görün ətrafda nə qədər qadın, qız var... Bu qədər ehtiyacınız varsa...

-Onlar məndə heç bir duyğu oyatmır. Bu ürək məsələsidir. Mənim sizdən xoşum gəlir.

-Mənimse sizdən xoşum gəlmir-onu acılamaq bu yersiz zənglərdən yaxa qurtarmaq istəyirdi. -Məni yorursunuz. Nə vaxt oldu zəng edirsiniz. Zəngləriniz yəqin ki, qızımda pis bir əhval-ruhiyyə yaradıb. Gərək sizə ağır söz deyim?

-Bir dəqiqə.. bir dəqiqə.. Nə üçün özünü də, mənə də zülm edirsiniz. Həyat əzab çəkmək üçün deyil. Bir də bu dünyaya gəlməyəcəyik.

-Sizinlə münasibət xoşbəxtlik deyil..

-Nə bilirsiniz?

-Bilirəm də... Əl çəkin məndən... -telefonu söndürdü.

Hönkürüb ağlamağa başladı. O, daha kənarda xoşbəxtlik axtarmayacaq. Xoşbəxt olsaydı əri ilə olardı, lap elə Cavad müəllimlə olardı. Deyəsən, heç həyatda xoşbəxtlik yoxdur. Və heç kim xoşbəxt olmur. Bəlkə, heç insan xoşbəxt olmaq üçün yaradılmayıb?

* * *

-Salam, doktor.

-Salam, Cavad müəllim, işlər necə gedir?

- Əla gedir. Xəstəlik daha da genişlənir, şaxələnir. -Cavad müəllim əsəbi-əşəbi dedi.

-Dostum, belə əşəbi olsanız... Gəlin... gəlin bir yoxlayaq...

Cavad müəllim pərdə arxasına keçdi.

Doktor onu müayinə etdi.

-Vəziyyət bir qədər... Təcili operasiya lazımdır. Böyrək artıq üsyan edir.

- Cəhənnəm olsun hamısı.

-Bu gün nə isə yaman aqressivsiniz.

-Bəli də, nəyəsə etiraz etsək, aqressiv oluruq. Hər şeyi sükutla qarşılamalıyıq, tam razılıqla, O gün işçilərdən biri işə mini yubkada gəlib -heç geyməsə ondan yaxşıdır-deyirəm, a bala, bu nədi geyinmisən, bura ictimai yerdir. Nə desə yaxşıdır: Cavad müəllim siz bu gün yaman aqressivsiniz. Bu da günün sözüdür. Necə ki günün xəstəlikləri var, elə də günün sözləri var. Bu xəstəliklər, nə bilim nələr, -hamısı Amerikanın bəlasıdır. Elə bilməyin mənim terapiyadan başım çıxmır. Genləri dəyişdirilmiş meyvələr, tərəvəzlər, dənli bitkilər, bu çipsa-mipsalar uşaqlarımızın da evini yıxır, özümüzün də. Demokratiya deyə-deyə banditizmi, əxlaqsızlığı bizə sırayır.

-Cavad müəllim...

-Bu qədər pornoqrafik film olar? Hələ dəhşət, ujas təbliğ edən filmləri demirəm. Bunlar nə verir, axı, insanlara? Onlara yalnız pul və başqa xalqlar üzərində hegemonluq lazımdır. Bütün gözəl hisslər ölməlidir. Bir azdan bir-birimizi yeyəcəyik. Amerikada belə şeylər çox olur.

-Cavad müəllim, siz indi bunları fikirləşməyin, əsəbiləşməyin, əməliyyata hazırlaşın, bu dərmanları qəbul edin. Narahat olmayın, sizə yalnız köhnə dərmanlar yazmışam, firma dərmanları yox.

-Yaxşı, oldu, - Cavad müəllim sağollaşdı çıxdı.

...

Telefonuna zəng gəldi, -Nadimə idi. Cavad müəllim əsəbiliklə telefonu açmadan söndürdü. Bəli, demokratiyanın bir bəlası da elə Nadimə idi. Maşinsız gəlmişdi; odur ki, piyada yaxınlıqdakı bağa düşdü. Bağda ağaclar sırsıra bağlamışdı, gül kolları isə az qala görünmürdü. Bağ elə bil ki, yuxuya getmişdi.

Soyuq hava və ağ qar onun gərilməmiş əsəblərini bir qədər sakitləşdirdi. Bir bax, torpaq, ağaclar, kollar necə sakit və mütidir. Onlarda Cavad müəllimdə olan çılgınlıq və üsyan yoxdur.

Gəzə-gəzə iş yerinə gəldi. İşçi qız bir nəfər xanımın onu gözlədiyini xəbər verdi. Yuxarı qalxdı. Qəbul otağında Nadiməni görüb heyrətləndi, ixtiyarsız əlini papağına apardı-bərk və qocafəndi geyinmişdi.

-Sənsən?

... -Nadimə həyəcanla ayağa durdu.

-Əyləş... əyləş.

Bir-birini süzürdülər. İl yarımından çox idi ki, bir-birini görmürdülər. Cavad müəllimin rəngi ağappaq ağarmışdı.

-Necəsən?

-Yaxşıyam, -qadın çox gözəl idi və ən başlıcası, kişidə heç bir qadının oyatmayacağı duyğuları oyadırdı. -Siz necəsiniz?

-Gördüyün kimi...

-Xəstəsiz?

-Bir az...

Bu, bir aza oxşamırdı. Qadın nə isə onun çox xəstə olduğunu hiss edirdi. Söz tapmırdılar.

-Elə-belə gəldim.

-Yaxşı elədin.

-Gedək... -Cavad müəllim Nadimə ilə təklikdə söhbət etmək istəyirdi.

Balaca, isti otaqda oturmuşdular.

-Bilirəm məndən incimisen, -Cavad müəllim çətinliklə danışdı. -Nə vaxtdır bir-birimizi ancaq acılayırıq.

Nadimə sakitcə oturmuşdu, lakin göz yaşları dayanmadan yanaqlarına süzülürdü.

-Daha mənə sevmirsiniz? - O, göz yaşları ilə islanmış üzünü qaldıraraq altdan yuxarı Cavad müəllimə baxdı.

-By münasibət elə əvvəldən səhv oldu. Xoşbəxt etməyəcəyim qadını nahaq yoldan çıxartdım. Nə verdim ki, sənə?

-Elə deməyin, bu münasibətlər mənim həyatımın mənasıdır.

-Sənin həyatının mənası bu münasibətlər olmamalıdır. Övladın var. Cavansan.

-Məni sevmirsiniz... -qadın bu dəfə soruşmadı, yəqinliklə dedi.

-Bəzən sevsən belə ayrılmaq lazım gəlir. Əzizim, dünyada bitməyən, tamamlanmayan heç bir şey yoxdur.

Nadimə hələ də nəyəsə ümüd edirdi, lakin Cavad müəllimin son sözləri onun ümidini kökündən baltaladı. Aralarında nə isə dəhşətli bir şey -ayrılıq küləyi əsdi. Qadının vücudu yarpaq kimi titrədi.

-Mən sizsiz yaşaya bilmərəm, ölərəm, -dedi.

-Çox nahaq. Məni üzürsən, -dedi Cavad müəllim.

-Sizə nə olub? Siz nəyəsə məndən gizlədirsiniz? Haranız ağrıyır?-Nadimə əllərini Cavad müəllimin üzündə gəzdirdi.

Kişinin rəngi ağappaq ağardı. Fani dünyadır, bəlkə elə öldü -həkim hər şeyi ona demir. Qoy axırncı dəfə ruhunu dilləndirən bu qadını doyunca öpsün. Nadiməni qucaqlayıb bərk-bərk sinəsinə sıxdı. Qadın titrəyərək ona qısıldı.

Cavad müəllim onun qəşəng çənəsindən tutub yuxarı qaldırdı, odlu-odlu üz-gözündən, dodaqlarından öpməyə başladı...

Lakin birdən Cavad müəllimin başından bərk ağrı tutdu. Axır vaxtlar bu ağrı onu əldən salmışdı. O, səndələdi, üz- gözündə qəribə bir kölgə gəzdi, bir neçə an eləcə dinməz qaldı, -elə bil tərپənməyə halı yox idi.

-Sizə nə oldu?- Nadimə ehtiyatla ondan aralandı.

-Bir şey yoxdur, keçər.

-Bəlkə həkim çağırmaq. Nə isə halınız... -Nadimə artıq onun ciddi xəstə olduğuna əmin idi. -Bağışlayın ki... sizi belə...

-Bağışlayım? Nəyə görə? Həyatımın axırında belə xoşbəxt etdiyinəmi görə?

-Həyatınızın axırında?- qadın saraldı.

-Qocayam da, -Cavad müəllim zərən güldü. Axır bir gün ölməyəcəm?

-Xahiş edirəm belə danışmayın... -qadın əli ilə onun ağzını tutdu.

Cavad müəllim onun əllərini ovçuna aldı, dodaqlarına sıxaraq öpdü.

-Pulun varmı?

-Bəli.

-Al bunları, -qadının etirazına baxmayaraq onun çantasına bir topa pul qoydu. -Mən burda olmayacam, bir il...

Nadimə ayaqları altında yerin sanki titrədiyini hiss etdi...

-Narahat olma... Tez gəlsəm, özüm sənə zəng edəcəm.

Nadimə nə isə soruşmaq istəyirdi, lakin qəlbini bürümüş dəhşətin dili hər şeyin elə məhz belə sona çatdığını söyləyirdi. Və əslində, hər şey gün kimi aydın idi; o, əslində, yeganə pənahı, ümidi olan bu kişini itirirdi.

Nəhayət, solmuş, soluxmuş, qəribə bir qəm qər q olmuş qadın ayağa qalxdı.

-Gedim...

-Gedək səni ötürüm...

Son gücünü toplayıb qadını evinə ötürdü. Maşını bir qədər kənarda saxladı. Nadimə maşından düşdü, heç nə demədən ölgün addımlarla uzaqlaşdı.

Cavad müəllim bir xeyli onun arxasınca baxdı. Nə üçün bu qadın ona bu qədər əzizdi; sanki doğma, çox doğmaydı, - anası kimi, balası kimi doğmaydı. Amansız və sərt rüzgarın ağzında uçan xırdaca bir yarpağa bənzəyirdi və xoşbəxt olmadığı belli idi. Və onun xoşbəxt olmamasında Cavad müəllimin də öz payı var idi. Və Cavad müəllim özünə etiraf etməsə də ağlayırdı. Göz yaşları onun yanaqlarına, oradan da süzülüb yaxasına, maşının sükanına damcılayırdı.

Cavad müəllim ağlayırdı: dərini sevdiyinə deyə bilmədiyi üçün, onu bu dünyada xoşbəxt edə bilmədiyi üçün və özü də xoşbəxt ola bilmədiyi üçün ağlayırdı. Və bir də onun üçün ağlayırdı ki, artıq Nadimə bax, beləcə onun həyatından gedirdi. Həmişəlik gedirdi. Cavad müəllim artıq ona dönməyəcəkdi, elə onun özü üçün dönməyəcəkdi.

-Bitdi, hər şey bitdi... Nə çətindir dünyada sevdiyini qoruya bilməmək, onu düşünə çəkib olanlara "Dur" demək...

Ah, qoca Höte, "Həyatda özünü hər şeydən məhrum et, arzularını biruzə vermə "- deyəndə, yəqin ki, sonrakı peşmanlıqları, göz yaşlarını nəzərdə tutubsan.

-... O, xəstədir.... O, xəstədir... Bərk xəstədir.... -Nadimə qaçaraq pillələri qalxdı. Qapını açıb özünü evə saldı.

-Leyla! Leyla!

Leyla evdə yox idi. Nadimə bərk üşüyürdü. Ev də buz kimi idi.

-Leyla!- otaqları dolaşdı. Gözü stolun üzərindəki kağıza sataşdı: "Mama, mən Nigargildəyəm (qonşuda). Dərslərimizi bir yerdə hazırlayırıq. Narahat olma.

Nadimə kresloda oturub əllərini ovuşdurmağa başladı: Cavad müəllimə artıq zəng etmək belə olmayacaq. O, bunu istəmir. Zəng etmək mənasızdır. Nadimənin zəngləri ona çox mane olur, onu sıxır. Hər nədirsə, o, bunu istəmir.

Bütün təkidlərə məhəl qoymamaq, ona zəng etmək ağılsızlıqdır, lazımsızdır, bu anda-Nadimə hiss edirdi, - Cavad müəllim üçün yorucudur. Əslində, zəng heç nəyi düzəldəsi deyil. Hər şey artıq çoxdan bitmişdir. Nə səbəbdən olur -olsun bitmiş, tükənmişdir. Bu çətin anda Nadimənin ona yaxın olması Cavad müəllim üçün sarsıdıcıdır. O, kimlərə hesabət vermək zorunda qalır. Və belə bir məqamda bu, gərəksizdir.

İtirmək... itirmək... Cavad müəllimi itirmək... Cavad müəllimsiz onun həyatı nədir ki...

Ah... bu otaq niyə belə qaranlıqdır? Niyə belə soyuqdur? Bu qız harada qaldı? O, nə üçün belə titrəyir? Artıq heç nə düşünə belə bilmir. Bu dəm qaranlıqlarda qeyb olmaq, harada isə itib-batmaq keçir könlündən.

Lakin kim isə ona çox möhtacdır, çox möhtacdır. O kimdir belə?

-Leyla... Leyla... -qadın birdən-birə dik ayağa qalxıb qapıya cumdu.

-Leyla!-bloka çıxdı.

-Nədir, mama, -pillələri düşən Leyla güldü, -məni belə çığıra-çığıra 5-ci mərtəbədən çağırmaq fikrində idin?

-Harada qalmısan?

-Gəlirəm də. -Onu ötürən rəfiqəsinə aşağıdan əl elədi. Heyrətlə anasını süzdü.

-Sənə nə olub?

-Heç...

Otağa daxil oldular.

-Rəngin niyə belədir? Nə olub, mama?

-Heç.. -Nadimə birdən ağlamağa başladı.

-Gəl.. gəl.. Niyə ağlayırsan? Xəstələnmişən?

-Üşüyürəm.

-Gəl.. gəl uzan...

Leyla anasının yerini açdı. Nadimə uzandı. Leyla onun üstünü örtüdü.

* * *

Səhər yuxudan gec oyandı. İstirahət günü olduğu üçün işə getməyəcəkdi. Pəncərəyə yanaşıb bayıra baxdı. Hər tərəf ağappaq qar idi. Hava şaxtalı və tutqun idi. Xırda qar dənələri aram-aram yerə qonurdu. Qarlı -şaxtalı havalarda yadına kəndləri, keçmiş günlər, dağlar-dərələr, kollar-koslar, ağaclar düşürdü.

Dağlar-dərələr, kollar- koslar, ağaclar... Və o dağlar-dərələr, kollar-koslar, ağaclar onda nostalji hisslər oyadırdı. Qəlbinin ən dərin guşələrində təbiətə qarşı gizlənib qalmış bir məhəbbət duyurdu-möhtəşəm, tərtəmiz bir məhəbbət...

İllər ötür, bu məhəbbətə heç nə kölgə salmır, heç nə onu korşaltmır. İnsan böyüyür, cəmiyyətdə yetişir, həyatı dərk edir. İnsan bəzən keçmişə vərəqləyir, nələrsə saf-çürük edir. Bəzən keçmişdə ona əziz olan surətlərin əslində gülünc obrazlar olduğunu dərk edir. Zaman dövr etdikcə insanların iç üzü, siması açılır. Təbiətlə isə bu baş vermir. Təbiət eləcə dəyişilməz qalır. Əksinə, bir az da artıq onun gözəl, möhtəşəm və yenilməz olduğunu dərk edirsən.

Budur şaxta və qar, tutqun hava, qadının qəlbinə titrədən nostalgiya necə var, eləcə də qalıb.

Bilməməzlik, dərkətməzlik, əlçatmazlıq, eyni zamanda yaxınlıq və doğmalılıq, məhəbbət necə var, eləcə də qalıb. İndiki qadın -o vaxtkı uşaq bəzən özünü illərlə aldatmış, özü üçün xeyirxah, qəhrəman obrazlar uydurmuşdu. Lakin illər ötmüş, o vaxtkı uşaq- indiki qadın o insanların nəinki xeyirxah, qəhrəman olmadıqlarını görmüş, əksinə, o insanların onun uşaqlığını, məsumluğunu istismar etdiyini anlamışdı, onların o vaxtkı uşağa, indiki qadına əzab, dərd və bədbəxtlik verdiyini kəşf etmişdi. Və bu həqiqət idi.

İndi bu həqiqətdən çox keçmişdi və onları araşdırmaq, saf- çürük etmək qadına yalnız əzab verirdi. Və qadın o insanlarla bağlı xatirələrin üzərinə qayıtmağı heç xoşlamırdı. Bircə şeyə gücü çatırdı, bu gün qızına yaxşı ana

olsun, ona silinməz, zaman keçdikcə daha aydın görünən və ikrah oyadan izlər buraxmasın. Yəqin ki, Tanrının vəd etdiyi cənnət və cəhənnəm insanın mühakimə edə bilmədikləri üçündür. Yəqin ki, bu proses hələ də davam edirdi. Hələ çox insanların iç üzü, siması açılacaqdı. İndi isə qəlbindən ağır, şox ağır bir daş asılmışdı və bu daşın ağırlığı onu çox, lap çox incidirdi. Nə isə...

Belə havalarda isti otaqda peçi yandırmağı və nə isə qeyri- adi bir yemək bişirməyi çox sevirdi. Qızının çox sevdiyi gürcü xəngəli bişirməyə başladı.

Leyla, yəqin ki, xörəyin iyini hiss edib gəldi.

-A, mama, nə bişirirsən?

Fərəhlə qızının gözəl üzünə baxdı.

-Xəngəl.

Leyla sevincle güldü:

-Məni kökəltmək istəyirsən?

-Hərdən bir yeməklə heç nə olmaz, gözəlim. -Bol-bol deyirdi ona mehriban sözləri. Qoy ulu Tanrı onun övladını xoşbəxt etsin, onu kimlərsə səhvinə güdaza verməsin. Amin...

Leyla ləzzətlə xəngəl yeyirdi. Birdən maraqla anasına baxaraq soruşdu:

-Axşam sənə nə olmuşdu?

-Heç...

-Nə isə birtəhər idin.

-Olur belə şeylər... Sən fikir vermə.

-Nəysə, arvad, çalış olmasın, - qızı hərdən zarafatla ona "arvad" deyirdi. - Gedim dərslərimi hazırlayım.

-Hazırla, qurbanın olum.

* * *

Həsən küçədə kiminsə ola biləcəyinə belə məhəl qoymadan maşını Nadimənin böyründəcə saxladı. Atılıb maşından düşdü. Acıqla Nadiməyə müraciət etdi:

-Telefonu nə üçün açmırsan?

-Nə üçün açmalıyam?- Nadimə həyəcanla ətrafa boylandı.

-Əyləş maşına, sənə sözüm var.

-Heç vaxt.

-Əyləş!

- Dəlisiniz ?

- Hə, dəliyəm. Əyləş, sənle söhbətim var. Qorxma, səni yeməyəcəm.

Nadimə kiminsə onları birlikdə görə biləcəyi qorxusunun təhdidi altında maşına əyləşdi.

Zeytun bağının kənarında Nadimə maşını saxlamağı xahiş etdi.

-Mən bağda- mağda saxlayan deyiləm.

-Saxlayın, xahiş edirəm. - Nadiməni ağıqlamaq tutdu.

-Qurban olasan özünə, - Həsən maşını saxladı. Bağın yuxarı küncündəki restorana işarə edərək dedi:

-Gedək oturaq, bir yemək yeyək... Söhbətimizi də orada edək.

Nadimə içini çəkərək dedi;

-Arvadınız sizin belə işlərinizdən xəbərdardır?

-Necə işlərimdən?

-Nə bilim, belə...

-Xəbərdardır.

Nadimə heyrləndi. Həsən davam etdi:

-Arvadım xəstədir. O, özü mənə icazə verib ki, bir nəfər təmiz qadınla münasibət qurum.

-Siz də o gicbəşər simasında məni görürsünüz?

Həsən heyrləndi.

-Bu nə danışığıdır?

-Danışqdır da. Evlənərsiz mənimlə?
 -Subay olsaydım, məmuniyyətlə. Neynirsən axı kağız üzərində olan evliliyi. Nə vaxt istədin, yanında olacam.
 Bu sözlərdə bir təhqir yox idimi?
 Qadın nə isə onu sancmaq, nəyinsə heyfini çıxmaq istəyirdi.
 -Siz mənim zövqümcə deyilsiniz. Sizin özünüz yox, məşinınız gözəldir.
 Həsən əvvəlcə heyərlə ona baxdı, sonra isə qəhqəhə çəkib gülməyə başladı. Nəhayət, sakitləşdi:
 -Yadında saxla kişinin özü yox, xasiyyəti gözəl olmalıdır.
 -Sizin xasiyyətiniz gözəldir?-lağla soruşdu.
 -Onu sən deyəcəksən. -Sonra əlavə etdi, -sənə belə danışmaq yaraşmır.
 Nadimə daxilində kükrəyən qəzəbi güclə sakitləşdirərək:
 -Mən yaraşlıq axtarmıram, -dedi, - əl çəkin məndən, mənim sevgilim var, siz onun dırnağına da dəyməzsiz, -dedi.
 Həsən ondan belə çılgınlıq gözləməirdi, deyəsən. Ya da "sevgilim var" sözünə görə tam əsəbiləşdi.
 -Əşi! Tüpürüm sən sevgilinə də, ərinə də... -dedi.
 Hər ikisi maşından düşüb ayaq üstə durmuşdu. Həsən həm qəzəblə, həm də heyərlə ona baxırdı. Bir neçə an bir-birinə baxdılar. Həsən dönüb maşınına əyləşdi, viyılı ilə sürüb oradan uzaqlaşdı.
 Nadimə sonsuz bir qəzəb və nifrətlə onun arxasınca baxdı.
 * * *

-Nə var, nə yox, Cavad müəllim, çoxdandır görünürsünüz? Nə vaxt gəldiniz Türkiyədən?
 -Bir ay olar ki, burdayam.
 -Necəsiniz?- Nazim doktor diqqətlə Cavad müəllimi süzdü. - Ağrı -acınız varmı?
 -Yoxdur.
 -Əla. İndi sizi yoxlayaram. -Nazim həkim biruzə verməsə də Cavad müəllimin rəngindən heç xoşlanmadı.
 Müayinədən sonra həkim bir qədər rahatladı:
 -Bir şeyiniz yoxdur.
 -....
 -Sevgilinizin yanına qayıda bilərsiniz. (Nazim həkim onun sevgilisi olduğunu bildirdi)
 -....
 -Sevinmirsiz?
 -Sevinəndə...
 -Yoxsa başqasını tapdı?
 -Elə qadın deyil.
 -Bəs qəmginliyinizə səbəb nədir?
 -Nə deyim, doktor. Artıq əvvəlki kimi - yəni gizli əlaqə istəmirəm. Qanuniləşdirməyə də cürətim çatmır.
 -Qanuniləşdirmək lazım da deyil. Necə yaşamısınız, elə də davam edin.
 -Bu düzgündürmü? Tanrının yanına hansı üzlə gedəcəyəm.
 -Cavad müəllim! Cavad müəllim! Tanrının elçisi peyğəmbər (s) bunu yedinci əsrdə qanuniləşdirmişdi; siğə, dörd arvad, nə bilim nələr. Əgər kişi bir qadınla kifayətlənə bilərsə, bunlar olmazdı. Əslində, peyğəmbər (s) çox ağıllı adam olub; çoxarvadlıqla, siğə ilə anarxiyanı, pozğunluğu yığıdırıb. Kişi uzaqbaşı dörd arvad saxlaya bilərdi. Özü də bunu qanuniləşdirməli idi. Siğə də, kəbin də kişinin boynuna müəyyən öhdəliklər qoyurdu. Kişi hər dəfə evlənməmişdən qabaq götür-qoy edirdi: o, bu arvadı saxlaya biləcəkmi? Onu maddi və mənəvi cəhətdən təmin edə biləcəkmi? Əvvəlki arvadın haqları tapdanmayacaq ki? Din həm qadını müdafiə edir, həm də kişinin anadangəlmə istəyini təmin edirdi. Sovet hökuməti dini, dinlə bağlı bir çox

şeyləri yığışdırdı. İnsanlara bir tabu, sədd qoydu. Sonradan geri qayıdan bu kapitalizm hər şeyin başını açıb buraxdı.

-İndi çoxları dinə qayıdır. -Cavad müəllimin səsinə bir istehza var idi.

-Din əslində özü də bir qanundur - insanları idarə etmək üçün, onların özbaşınalığını yığışdırmaq üçün bir qanun. Hər hansı bir quruluş, bu quruluşun müəyyən etdiyi qanunlar bir dövrü əhatə edir. Din isə bir növ bütün dövrləri, zamanı əhatə edir. Cavad müəllim, nə isə dindarlardan narazısınız. Hətta onların adı çəkiləndə istehza etdiyinizi də hiss edirəm.

-Mən kiməm ki... Mən sadəcə tək dindarlardan deyil, elə bütün insanlardan narazıyam.

-Nə üçün Cavad müəllim?

-Əşi, şəhərə çıxmaq mümkün deyil. Nə qədər ev alqı- satqısı olar, nə qədər gözəllik salonu olar? Nə qədər market olar? Millət ancaq ofis açmaqla məşğuldur. Heç torpaqları düşünən yoxdur. Vətəni düşünən yoxdur. Hamı pul qazanmaq, varlanmaq istəyir.

-Əvvəla, bütün millətlər pul qazanmaq, varlanmaq istəyir. İnsan fitrətən varlı olmağa, yaxşı yaşamağa meyillidir. Sovet dövründə, xüsusən ilk dövrlərdə insanlar varlı olduğu üçün suçlanırdı. İndi isə heç kimi varlı olduğuna görə suçlamırlar. Varlı insanlar müəyyən imtiyazlara malikdirlər. Yetmiş il əzilən, sıxılan bu millət indi azadlığa çıxıb. Ona görə də yetmiş faiz insan varlanmaq istəyir.

-Millət o zaman millət olur ki, hər kəsin içində bir patriot yetişsin. Bizdə isə yetmiş faiz insanın içində doymaq bilməyən bir canavar var.

-Cəmiyyət, əslində, kütlədir, Cavad müəllim. Kütlə heç vaxt hərtərəfli düşünə bilməz. Bəzən kütlə ona verilən azadlıqdan, şəraitdən düzgün istifadə edə bilmir.

-Lakin cəmiyyətin fikri həmişə insan həyatında həlledici rol oynayır.

-Təqsir kimdədir, Cavad müəllim? Bax, cəmiyyətin bir üzvü də sizsiniz, sevdiniz var, onu çox sevirsiniz, onun sizə çox ehtiyacı var, o, bu dəqiqə sizə möhtacdır, evlənin onunla, hər şeyi qanuniləşdirin.

-... Gecdir...

-Vaxtında edəydiniz...

-Vaxtında... Mənim vaxtımda bu qadağan idi.

-Bəs indi...

-İndi də gecdir. Camaat mənə gülür.

-Nəyə, Cavad müəllim, sizə uğurlar.

-Hələlik...

* * *

Nadimə işə gələndə idarədə işçilər arasında bir qarmaqarışıqlıq, narahatçılıq gördü. Məlum oldu ki, onların idarəsini kimsə özəlləşdiribmiş, indi də satıb. Kim daimi işçidirsə, ona haradasa başqa yerdə iş verirlər. Kim müvəqqəti işçidirsə, işsiz qalır. Nadimə axır vaxtlar ona qarşı yeridilən sıxışdırma əməliyyatının mənasını indicə anladı (O, müvəqqəti işçi idi).

Həyəcanla Mələhətə yaxınlaşdı:

-Bu nə məsələdir?

-Bəs sən bilmirdin ki, idarə özəlləşib?

-Yox, bilmirdim.

-Gedərsən özünə iş taparsan. Əgər tapmasan, -səsini alçaltdı, -sənin iki il bundan qabaq müdirə verdiyin pul indi qara qəpiyin yerindədir. O pula indi səni heç süpürgəçi götürməzlər. Bir o qədər də üstünə qoyub direktora ver, o, səni işə düzəltsin. Ya da get beş o qədər ver, ayrı yerdə işə düzəl.

Direktor da həmin sözləri təkrar etdi.

Nadimə etiraz etdi:

-Axı, siz mənə dediniz ki, səni birdəfəlik işçi götürürəm.

-Nə olsun dedim, ali təhsilli adamsan, bilmirdin ki, ərizəni yazanda müvəqqəti iş istədin?

-Siz dediniz adam adama inanar. Mən də inandım. Siz məni bir ildən sonra həmişəlik işlə təmin etməyə söz verdiniz.

-Mən heç öz xalam qızını bu dəqiqə işdə saxlaya bilmirəm. Sənə nə edim.

Nadimə çox götür-qoydan sonra işdən getməyi qərara aldı. Kim təminat verirdi ki, müdir onu təzədən aldatmayacaq.

Nadimə ilk günlər iş tapacağına inanırdı. Lakin... Bir xeyli ora-bura əl atdı, tanışlarına müraciət etdi, lakin iş tapmadı. Hökumət idarələrində iş xüsusilə qıt idi, çünki orada müəyyən təminat var idi. Özəl idarələr isə 35-ə qədər yaş həddi qoymuşdu. "Market", "Birja" kimi qəzetlərdə uzun-uzadı elanlar verilir, iş, karyera, yaxşı maaş vəd edilirdi. Nadimə böyük ümidlə gedirdi: bir qrup fırıldaqçı dərman preparatlarının təbliğini məsləhət görürdü, yeni-yeni adamlar cəlb etməyin gərəклиyini vurğulayırdı.

* * *

-Bax, kapitalizm budur. -Arif bəy yekə, lopa bıqlarını sıgallayaraq, göy gözləri ilə onu süzdü. -Siz cavanlar deyildiniz Azadlıq meydanında meydan sulayan? Buyurun yaşayın!

-Mənmi? Mən onda tələbə idim. Onda vacib şəxslər var idi.

-O vacib şəxslər kimi dəstəkləyib oraya aparırdı? Siz tələbələr. Küyə getmək lazım deyildi.

-İndi deyirsiz küyə getmişik?

-Mən heç nə demirəm. Mənə fərqi yoxdur o dövr, ya bu dövr. Mənim üçün hər ikisi yaxşıdır. İşləyə bilənə hər ikisi yaxşıdır. Bunları da sözgəlişi deyirəm. Sovet hökumətinin yaxşı cəhətləri var idi. İşsizlik problemi yox idi. Qara qəpiyə də olsa, oxutduğunu işlə təmin edirdi.

-Onda o dediyiniz qara qəpiyin qiyməti var idi.

-Əslində, bu da Sovet hökumətinin təqsiridir də: nə qədər oxuyan, təhsil alan olar; təhsil... təhsil... təhsili də qara qəpiyə dəyməz. Budur, işlə təmin etmək də olmur... Bu dəqiqə nə qədər diplomlar yatır evlərdə. Bütün kütləni savadlandırmaq nəyə lazımdır axı. Qoy bir ovuc adam oxusun, lakin sanballı oxusun.

Nadimə darıxdı:

-Arif müəllim, inanırsınızmı nə isə dinləməyə səbrim qalmayıb. Mənə iş lazımdır ki, yaşaya bilim.

-İş... Sənin sahən də elədir ki... Nə deyim... Bu dəqiqə yoxdur. Əlaqə saxla, olarsa...

Bu əslində "iş yoxdur" deməyin ən sadə üsulu idi.

Nadimə buradan da əliboş qayıtdı.

* * *

Ah... bir iş tapa bilsəydi... Hara gedir, iş yoxdur. Nadimə bir iş tapmalıdır. Nadimə son vaxtlar qızının üzündə bir kədər, məyusluq görürdü. Və bu da onu çox narahat edirdi. Qızında bir əsəbilik yaranmışdı.

Bir dəfə onlar arasında belə bir söhbət oldu. Leyla dedi:

-Mən "Kozeroq" olduğuma görə çox qəmlənirəm. "Kozeroqlar" həyatda həmişə çox çətinlik çəkirlər, şanslı olurlar, yaşamağı bacarmırlar. "Qrubi" olurlar. Sən də beləsən, mənim müəlliməm də belədir.

Qızında yaranmış ruh düşkünlüyünü aradan qaldırmaq üçün zorla gülümsünüb dedi:

-Əksinə "Kozeroqlar" asta-asta, lakin qətiyyətlə həyatda bütün istədiklərinə nail olurlar. Kozeroqlar fitrətən qalibdirlər.

-O qədər asta ki, bəzən gec olur. Sən indi qırx yaşında işsizsən, ərsizsən. Mən də sənin səhvlərinə görə əziyyət çəkirəm. -Anasının pərt və müqəssir üzünə baxıb əlavə etdi. -Bikef olma, mən artıq öyrəşmişəm. Sənin yerinə bir

başqası olsaydı, nə olur-olsun iş yerini əlindən verməzdi. Əksinə, yerini möhkəmləndirdi, müdirlə arasını saz edərdi. Nəysə... qırx yaşın var. Öyrən, arvad, öyrən.

Nadimə xəcalət çəkdi.

-Qəm yemə, quzum, hər şey düzələcək. Həyatın müəyyən dövrlərində belə şeylər olur. Tanrı bəzən insanı sınağa çəkir.

Qızı birdən- birə canlandı.

-Mama, bir də işə girsən, necə olacaqsan?

-Hamı kimi.

-Hamı necədir ki?

-Nə bilim... Mənə elə gəlir ki...

-Sənə elə gəlir... Sən məgər etalonsanmı? - Qızı kobudluqla onun nə deyəcəyini gözləmədi- Sənin kimi zəif adamlar həmişə öz bacarıqsızlıqlarının günahını nələrinə üzərinə atıblar. Əslində, bu dəqiqə yaşaya bilənlər üçün hər şey yaxşıdır. Əvvəllər belə şeylər var idi: istədiyin vaxt xaricə get, nə iş istəyirsən onunla məşğul ol, heş nə bacarmırsan, alver elə. Sizin vaxtınızda ali məktəbə qəbul olunmaq çox çətin idi. İndi bir az savadın var, qəbul olunursan. Əslində, indi hamı yaxşı yaşayır. Sadəcə, indi daha bacarıqlı olmalısən, daha savadlı olmalısən.

- Sovet adamları özlərinə hər şeyi sığdırmırdılar... Məsələn: mənə çətin gəlir - ali təhsilli adam, gedim satıcı işləyim.

-İndi bacarıqlı olmaq lazımdır. Vəssalam. Görmürsən Amerika bütün dünyanı idarə edir? Çünki bacarıqlıdır.

- Nə bilim, vallah.

-Sən heç öz ailəni düzgün qurmamısan. Ata, mənəcə, yaxşı adamdır. Lap səhvi var idi, təsir edib düzəldəydin. Qadınlar var dünyanı idarə edir. Nələr edir. Sənsə... Bax, bəzi adamlar rüşvət alır, öz işini düzgün aparmır, onları işdən çıxarırlar. Sənin bir zəngin bəs idi ki, direktor işdən getsin. Sənsə aciz- aciz göz yaşları tökdün. Heç bir yerə müraciət etmədin. İnsan özü-özünü müdafiə etməlidir. İndi zəmanə bunu tələb edir.

* * *

Bəli, həyat çox çətinləşmişdi, çox. Nədənsə, Nadimə bu çətinliyi indi hiss edirdi. Nəyə görə indi hiss edirdi? Bunun günahı kimdə idi? Nadimədə, Nadimənin vaxtı ilə əri olmuş kişidə, yoxsa Cavad müəllimdə? Nəyə görə Nadimə öz qismətinə çıxan kişiye qane olmamış, həyatını belə şətin bir məcraya salmışdı. İndiki gününü gerek o, əvvəlcədən görədi, çünki Nadimə bu həyata Aydan, Günəşdən gəlməmişdi. Nadimə elə Yerdə dünyaya gəlmişdi - nənələrimizi - babalarımızı görə - görə böyümüşdü. Gerek Nadimə biləydi ki, həyatda qadına tək yaşamaq həmişə çətin olub. Özgə əri elə özgə əridir. O, sənin uşağına ata olmayacaq. Həyatın çətin dövrlərində sənə arxa olmayacaq. Bu, həmişə belə olub, belə də olacaq. Nadimə indi nahaq kimlərsə suçlayır. Başlıca günahkar o özüdür həyatının bu yönə düşməsində. Vaxtı ilə həyatda buraxdığı səhvlər indi bumeranq kimi fırlanıb geriye dönür, onu belə gülünc vəziyyətə salır. Vaxtilə Nadiməyə elə gəlirdi ki, hamı həyatda ideal olmalıdır, kimdə pis cəhət varsa, ondan uzaqlaşmaq lazımdır. Ər yaxşı deyil, boşanmaq lazımdır; müdir yaxşı deyil, işdən çıxmaq. Bəs onun söykəndiyi adam - Cavad müəllim ideal idi, nə üçün Nadimə onun pis cəhətlərini görmədi? Halbuki Cavad müəllim heç yaxşı hərəkət etməmişdi, özününkü olmayana tamah salmışdı, bu gün isə çəkinmədən günahın elə məhz Nadimədə olduğunu onun üzünə vurmuş, Nadimənin dünyagörüşünü alt - üst etmişdi. Məhəbbətin var olduğuna Nadimədə şübhə oymamışdı. Var idi məhəbbət? Onun dünyalar qədər sevdidi, inandığı, güvəndiyi, uğrunda ailəsini belə dağıtdığı Cavad müəllim ayrılıq çağında günahın qadında olduğunu söyləmişdi. Cavad müəllim kimi yetkin adam belə deyəndən sonra hələ dünya görüşü formalaşmamış gənclər görə nə söyləyər bir- birinə. Halbuki, Nadimə

məhəbbətə çox inanmışdı vaxtilə... Lakin ona inanmaq gerek deyilmiş. İndi kimlərsə ona nələrsə təklif edirlər: artıq Nadimə çılın -çılpaq yalanları vaxtında görür, duyur. Artıq o, belə yalanlara bir də uymayacaq, heç uymayacaq.

* * *

-Dərmanını atmısanmı? - arvadı ləng addımlarla içəri daxil oldu.

-Bəli, - Cavad müəllim qaşqabaqla cavab verdi. Axır vaxtlar kişinin üzü gülmürdü. Gün - gündən də geri gedirdi. Operasiyadan sonra çox arıqlamışdı.

- Özünü niyə üzürsən axı? Həkim deyir ona çox qəmlənmək olmaz. Nə olub axı? Nəyin fikrini çəkirsən. Hamı xəstələnir də, sağalır da. Özün də bilirsen ki, səndə qorxulu heç nə yoxdur.

-Bilirəm.

- Bəs nə olub? Şükür, dolanışıqın, evin-eşiyin, uşaqların, - istədi desin arvadın, demədi. Həmişə hiss etmişdi ki, ərinin kimdəsə könlü var, açıb - ağartmamışdı. Açıb - ağardarsa onu itirəcəyindən qorxmışdı. Cavad müəllim onun çörək ağacıydı, uşaqlarının atasıydı. Namusla işləmiş, uşaqlarını yerbəyer etmişdi. Toyda, yasda həmişə Cavad müəllim böyründə olmuşdu. Çoxları ona qibtə ilə baxıb köks ötürmüşdü. Belə bir kişini əldən vermək olardımı? Səlimə elə axmaq idimi? O qadın kim idisə, Səlimənin tör -töküntüsü ilə kifayətlənmişdi. Qoy kifayətlənsin. Onun Səliməyə elə bir maneçiliyi yoxdur. Düzdür, bəzən aylarla Cavaddan buz kimi soyuq münasibət görmüşdü, illərlə etinasızlıq hiss etmişdi, bir qadın kimi lazımsız olduğunu duymuşdu, lakin dözmüşdü, yaxşı dolanışıqın, uşaqlarının xatirinə dözmüşdü.

Budur, bu gün Cavad onun yanındadır. Hərçənd, o vaxt yaşlı qadınlar bunun məhz belə olacağını söyləyirdilər. Və o, bunu ümidlə gözləyirdi. Lakin bu gün o, buna elə də sevinmir. Sanki bunun özündə bir təhqir var. Cavad müəllim lazımsız kötük kimi yerindəcə uzanıb qalır. Hərçənd, Səlimə özü də artıq qocalıb. Amma Səlimənin içində nə isə nifrətə bənzər bir şey son vaxtlar qıcıqlanmağa başlayıb. Elə bil bu nifrət cavanlaşıb. O, bəzən saralmış, o qadının xiffətini çəkdiyi hər hərəkətindən bəlli olan Cavadı acılamaq istəyir. Özünü bundan güclə saxlayır. Nədən o, hər telefon çalınanda diksinir? Nədən indi o qadının yanına getmir? Artıq ona lazım deyil, onun üçünmü?

-O qəzetləri ver görüm bura. - Cavad müəllim qaşqabaqla dedi.

Səlimə qəzetləri gətirib verdi.

Cavad müəllim əynəyini gözüne taxıb qəzetləri vərəqlədi. Beş dəqiqə keçmədi ki, yorulub qəzetləri bir kənara atdı. Durub əynini geyindi. Yaxınlıqdakı bağa gəzməyə düşdü.

Artıq yazın nəfəsi duyulurdu. Hava soyuqdu, lakin havada da, nəm və soyuq torpaqda da bir gərginlik duyulurdu; sanki onlar həyəcanla nəfəs alır, nəyisə səbirsizliklə gözləyirdilər.

Həmişəki kimi yenə də Cavad müəllimə elə gəldi ki, şəhərdə bahar öz əzəmətini kənddəki kimi hiss etdirə bilmir. Niyə belədir görən? Torpaq həmişə torpaqdır, ağac həmişə ağacdır, səma həmişə səmadır, lakin nə isə fərqlidir. Bahar şəhərdə, elə bil ki, kükrəmir, daşmır; otlar, ağaclar, əriyən qarlar, cikkildəşən sərchələr, quşlar bir-birinə qarışmır. Şəhərdə bahar elə bil ki, sönük keçir. Sanki təbiət öz hisslərini ürəyi istədiyi kimi ifadə edə bilmir. Şəhərdə bahar, elə bil ki, boğulur.

Cavad müəllimin nəfəsi daraldı, dərinə köks ötürdü.

Kəndlərini, göz işlədikcə uzanan Şirvan düzünü xatırladı. Elə istədi ki, uzandıqca uzanan Kür sahilini addımlasın.

Getdikcə gedirsən, sahil qurtarmır və yolboyu nəfəs alan ana torpağın ətrini duyursan. Gözünün önündə dururmuş kimi hiss edirdi; budaqlarından su damcılayan ağaclar, kollar-koslar, Kür çayının bir azdan yamyaşıl dona bürünəcək sahilləri, insan hənirindən ürəkşən gözəl quşlar, dələlər, dovşanlar... Ah təkrarsız və misilsiz təbiət...

Başın üzərində Allahın öz əli kimi duran məsmavi səma... Kim deyir ki, göylər dilsizdir, soyuqdur? Məgər uzandıqca uzanan çölləri, düzləri əhatə edən, hər başını qaldıranda sənə şəfqətlə gülümsünən səma dilsiz və soyuq ola bilərmi? O ki yağışları, qarları ilə, nazlı dilbər qızı Günəşi ilə həmişə Yerin qayğısına qalır. Yerlə səma arasında möhtəşəm bir münasibət yoxdurmu?

Çox heyif ki, bu möhtəşəm və əzəli təbiət öz kiçik və gedəri yavrusuna - insana qarşı belə sərtidir, amansızdır.

Budur cavan, gözəl və qüvvətli bir gənc. Yoxdur artıq o gənc. O, eləcə illərin arxasında qaldı, xərcləndi, qurtardı.

Gözəl, məsum bir sənəm, qəlbi rıqqətə gətirən bir məhəbbət. Yoxdur artıq o dilbər də, o məhəbbət də. Onlar da eləcə illərin arxasında qaldı.

O gözəl onun xanımı olmalıydı. O, hər gün işdən evə dönəndə qapını üzünə açmalıydı, mehriban-mehriban üzünə gülümseməliydə, şən və xoşbəxt quşlar kimi dil boğaza qoymamalıydı, elə hey danışmalıydı. Onun xərəyini bişirməliydə, süfrəsini açmalıydı, pal-paltarını yumalıydı. Hər gecə Cavad müəllim onu qoynuna alıb yatmalıydı. Cavad müəllim onu dünyanın keşməkeşlərindən qorumalıydı. Bu fani dünyada onun dayağı olmalıydı. Onlar qısa və keçəri olan insan həyatında bir-birinə təsəlli olmalıydılar. Onlar birlikdə bala böyütməli, onların xeyrini görüb sevinməliydilər. Bunların heç biri olmadı.

"Heç xəbərin olmadı gəlininin gözəlindən, ay ana.... O, sənə oğluna özü kimi gözəl qızlar, oğlun kimi nərgizlər doğmadı". - Cavad müəllim əməllicə ağlayırdı. Yaylığını çıxarıb göz yaşlarını sildi - oğlun ona sənə həmişə "yalan dünya" dediyin bu dünyada dərd, lap çox dərd verdi. Oğlun həyatını sevmədiyini, heç sənə də bəyənmədiyini bir qadınla keçirdi".

- Salam, ay Cavad, necəsən? - qonşuları Murad kişi idi.

Cavad müəllim dıxsındı:

- Çox sağ ol, yaxşıyam.

-Görünürsən...

-İşim çoxdur, -danışmaq istəmirdi; odur ki, söhbətə xitam verdi.

Budur, başın küncündə beş-on kişi əyləşib nərd vurur. Təxminən Cavad müəllim yaşda kişilərdir; beş-on il aşağı - yuxarı olarlar. Onların həyatı bundan sonra elə beləcə davam edəcək - ölənə qədər. Gündüzlər avaralanacaq, axşamlar evə dönüb qoca arvadlarının bişirdiyi yeməkləri yeyəcəklər, sonra da yığılıb yatacaqlar.

Başqa nə olmalıdır ki... Nə olubsa olub, olmayıbsa olmayıb. Bundan sonra cavanlara xas olan şeylərə həvəs göstərmək gülünclükdən başqa bir şey deyil. Buna qocalıqda yorğalıq deyirlər. Əslində, Cavad müəllim artıq buna heç bir maraq göstərmir. Heç bir istəyi, həvəsi yoxdur. Sadəcə, nə isə ona narahatlıq, əzab verir. Hiss edir ki, nədəsə kobud səhv edib, düzəldilməsi mümkün olmayan səhv edib. Və bu səhvi tək onu edib? Çoxları heç bunu səhv kimi qəbul etmir. Bu, az qala, həyat tərzinə çevrilib.

Bircə bu Təbiət heç nədə səhv etmir. Özü necədirsə, insanlardan da elə olmağı tələb edir. İnsanların ömürlərini də özü kimi fəsillərə bölüb: yaz, yay, payız, qış. Və hər fəsildə - yaşda insanlara özünəməxsus düşünmə tərzini verib. On beş yaşın öz, qırx yaşın öz, altmış yaşın da öz düşünmə tərzini var. Çox qəribədir, qırx yaşında ona mümkün görünən şeyləri o, indi mümkün deyil. Elə bil, həyat birdən - birə qarşısına görünməz sədd çəkib. Bu səddi keçmək belə mümkün deyil. Fikri belə bu səddi keçə bilmir. Və o, ruhdan düşür. Deməli, qocalıq belə başlayır. Qocalığın da öz düşünmə tərzini var. Qocalığın depressiyası -deyən belə bir termin də var. Görən, bu depressiya nə sözüdür belə, yəni hansı xalqın, millətin sözüdür? Yəqin fransız sözüdür, ya bəlkə alman, bəlkə ingilis, bəlkə rus, -türk sözü də ola bilər. Hər hansı xalqın, millətin sözüdürsə, yaman genişşaxəli, əhatəli sözdür. İnsan nitqini əhatə edən lüğətlər içərisində hələ belə qüvvətli, qüdrətli, bütün zamanlara, bütün dövrlərə, bütün xalqlara, millətlərə, psixologiyalara hakim

kəsilən ikinci bir sözə rast gəlmək çətin məsələdir. Çox adam tapmaq olar ki, heç bilməsin depressiya sözünün ləksik mənası nə deməkdir, lakin elə adam tapmaq olmaz ki, həyatında bir və ya bir neçə dəfə bu depressiya ilə üzləşməsin. Bəlkə, depressiya da iyirmi birinci əsrin bəlasıdır, Yox, yox.... necə ki Yer in cəzbətmə qüvvəsi həmişə olub, eləcə depressiya sözü və depressiya sözünün ifadə etdiyi psixoloji durum da həmişə olub. Nə olsun ki, cəzbətmə qanununu on yeddinci əsrdə İ. Nyuton kəşf edib? Ona qədər məgər alma ağacdan yerə düşmürdü?

Depressiya insanlığın bəlasıdır. İnsanların etdikləri səhvlərin, cinayətlərin bəlasıdır? Öz içindəki şeytanla bacarmadığı halda, ətrafdan minlərlə şeytanın həmləsinə məruz qalan bədbəxt insanın. Nə isə onun bütün ruhunu əzir, tapdayır, məhv edir, onu daşdan -daşa, qayaya çırpır. Heç cür bu fikrin əlindən xilas ola bilmir. Gələcəkdə də xilas olmayacaq, məlum məsələdir. Çünki o gələcək artıq yoxdur. Gələcək onun üçün bitmiş, tükənmişdir. Bu ümitsizlik özü elə, deyəsən, şeytanın özüdür. İllərlə harada isə yatmış, gizlənmiş bu şeytan indi nədən belə kükrəyib daşmışdı. Onu belə çalxalamaqla nə demək istəyir? Niyə onu yaşamağa qoymur, həyatdan zövq almağa qoymur? O, öz yersizliyi və gücsüzlüyü ilə dəhşətlidir. Onu duymamaq üçün, hiss etməmək üçün o, nələri desən qurban verməyə hazırdır. Bircə bu müdhiş hiss onu tərk etsin. Çünki bu hisslə yaşamaq yaşamaq deyil. Qəribədir, əvvəllər də çətin hallara düşmüşdü, lakin heç birində bu qədər ümitsiz olmamışdı.

Görən, Nadimə olmasaydı, xəstəliyindən bu qədər sarsıldımı?

Nadimə olmasaydı həyatında...

Nadimə onun həyatını günəş kimi işıqlandırmışdı. Onun həyatına rəng vermişdi, dad vermişdi. Hara getsə, Bakıya Nadiməyə görə tələsmişdi, onu görəceyi anı həsrətlə gözləmişdi, onu görəndə, onu qolları arasına alanda bütün ruhu ehtizaza gəlmişdi. Onun danışığı, söhbəti, sözü, həyata baxışı, hiyləgərlikdən uzaqlığı, məsumluğu, gözəlliyi -bütün bunlar çox sevdirmişdi onu Cavad müəllimə. Və Cavad müəllimin son vaxtlar ona çox yazığı gəlirdi. O, ərindən Cavada görə ayrılmışdı. Hər halda, Cavad bu ayrılmaya təkan vermişdi, sonra isə onu yarıyolda buraxdı. Düzdür, Cavad xəstədir, tək böyrəklə nə qədər yaşayacağını bilmir, Cavad onu düşünüb ayrılıb. Amma...

Nədən Cavad müəllim bunları bu vaxta qədər yox, məhz indi düşünür? Nədən həmişə istəmişdi münasibətləri cəmiyyətdən gizli qalsın? Camaat ona nə deyirdi? Nədən o camaatın fikrinə belə önəm vermişdi, baxmayaraq həmişə yeri düşəndə camaatdan, cəmiyyətdən narazılıq edirdi. Həmişə dövrəni suçlayırdı. Bəlkə Cavad müəllim bəyənmədiyi dövrəni kimi ziddiyyətli idi. Nə üçün o öz taleyində dövrəni, cəmiyyəti suçlayır? Nə üçün ona elə gəlir ki, cəmiyyətdə yaxşı bir şey yoxdur, yaxud az, lap çox azdır. Axı, nə üçün belədir? Bütün dövrlərdə cəmiyyət bəyənilməyib; istər on ikinci, istər on altıncı, istərsə də iyirmi birinci əsr olsun - bu belədir. Hamı cəmiyyəti bəyənmir. Lakin hamı cəmiyyətin yaradıcısıdır. Biri elə Cavad müəllim, biri elə Nadimə, biri elə Səlimə. Onların hər üçü özü - özlüyündə ona necə sərf etmişdi, elə də hərəkət etmişdi. Onların hər üçü cəmiyyətin gözündən pərdə asmışdı. Bəs, beləysə Cavad müəllim niyə cəmiyyəti suçlayır?

Axı, cəmiyyəti bu günə cavad müəllimlər, nadimələr, səlimələr salmışdı.

Qərribə bir ağrı var ürəyində. Sanki kim isə Cavad müəllimin ürəyini çəngələyib sıxır. Dünya elə bil birdən - birə qaranlığa qər q olub. Həyatın rəngi itib, dadı itib. Bozuntul və soyuq bir rəng qalıb dünyada.

Bəlkə bu, Tanrının cəzasıdır?

Tanrının cəzası...

Bütün bu cəzalara baxmayaraq, Tanrıya qarşı duyulan qorxu və hörmət hissi... Bu qorxu və hörmətdə heç bir saxtılıq yoxdur.

Amma Tanrının yaratdığı dünya elə bil oyundur, oyuncaqdır. Nədən ona indi - bu yaşında belə gəlir? Nədən indi onun ürəyində bir toxluq, oturuşmuşluq hissi yoxdur?

Bəs başqaları? Onlarda varmı bu hiss?

Onlar öz keçirdikləri həyat tərzindən, ümumiyyətlə, həyatdan razıdırlarmı?

Eləsi var gözlərində qılgıncılar oynasır, eləsi də var qərribə bir qəmə qərq olub.

Çox az rast gəlinir təbii halı ilə əhvalı üst-üstə düşən qocaya.

Qocaya.... Bəli-bəli, qocaya...

İnsanlar elə hey qocalığa, ölümə etiraz edirlər, keçmişdəki insanların daha çox yaşadığını vurğulayırlar. O vaxtın ölçüləri ilə götürəndə altmış yaşın qocalıq yox, insanın özünü dərk etməsi, həyatı dərk etməsi yaşı kimi dəyərləndirirlər. Burada da öz daxili istəklərini biruzə verirlər; yaşamaq, çox yaşamaq. Amma necə yaşamaq - buna dəyər verən yoxdur.

Nədən belədir görən? Bu, insanlığın süqutudurmu?

Yoxsa, insanlıq həmişə belə olmuşdur? Həmişə yaxşı və pis, xeyir və şər olmuşdur. Və həmişə onlar arasında mübarizə olmuşdur.

Bəs nədən bu gün insanların çoxu, xüsusən yaşlılar əxlaqi dəyərlərin məhv olduğunu söyləyirlər. Əksəriyyəti indiki cavanların mənən yararsız olduğunu söyləyirlər. Amma cavanları yetişdirən özləri deyilmi? Nədən hər şeyi kompyuterin, internetin, Amerikanın üzərinə atırlar? Nədən insanlar həmişə bir - birini suçlamağa tələsirlər? Nədən günahı özlərində yox, başqalarında axtarırlar.

Nədən?

Bəlkə, insan özü zəifdir. İnsan kifayətlənmək hissindən uzaqdır. Elə buna görə də belə doymazdır. Heç nə onu qane etmir. Bəlkə, insan onu əhatə edən kainatla bir təzad təşkil edir? Çoxları düşünür ki, insan kainatın bir parçasıdır.

Bu, belədirmi?

Kainat insana qarşı çox qəddardır. O başqa şeylər o yana dursun, öz həyatını belə idarə etməyə insana imkan vermir. İnsan öz həyatını belə istədiyi kimi qura bilmir. İtirə - itirə yaşayan insan kainat üzərində heç bir qələbəyə malik deyil. Heç öz orqanizmi üzərində də qələbəyə malik deyil. İnsan özünü belə tanımır. Keşmişini, gələcəyini bilmir, Bütün bunlar nəyin göstəricisidir?

Nədir ki insan?

Özünü belə tanımayan, günahlara batmış, bələnmiş birisi. Son anda, həyatının sonunda əllərini göyə açır, Tanrını səsləyir, Tanrıdan nələrisə ona aydınlaşdırmağı arzulayır. Əslində, onun bu istəyində də bir saxtakarlıq var. O, əslində ölüm qarşısında qorxu hissi keçirir.

Tanrı ona hələ bu altmışdan sonra bir yüz də vəd etsəydi... nələr etməzdi.

Amma bu yoxdur. Qarşıda amansız və sərt realıq - ölüm durur. Bəlkə bir on il də yaşamaq olar. Amma bu on ildə heç bir vüsət gözlənilmir. O, nə isə yeni bir şey əldə etməyəcək, yeni ciğirlər açmayacaq. Eləcə yaşayacaq.

Çoxmu yaşayıb bu dünyada? Necə keçdi həyatı; kimisə aldatdı, kiminsə ailəsini dağıtdı, kimisə qorxu altında saxladı. Qazandımı nələrisə, itirdimi nələrisə?

Baş açammırdı...

....

Evə döndü. Səlimə iki nəfər müştərinin onu gözlədiyini dedi.

-Rüfət hanı, maraqlansın da.

-Rüfət uşaqdır kişi, özün bir danış.

-Otuz iki yaşı var. Otuz iki yaş nə vaxtdan uşaq olub. Evləyəndə uşaq olmur.

-Cavad müəllim nəse köntöy danışdı.

Səlimə, deyəsən, kinlə ona baxdı.

-Nə deyirsən? Evləndirməyəydik?

-Niyyə ki, bəlkə, öldüm-elədim, işi öyrənsin də...

-A kişi, indi- indi mənim olursan, indi də ölmək istəyirsən? - Səlimənin səsinə bir hikkə var idi.

Cavad müəllim müştərilərlə danışib geri döndü.
 -Nə oldu. Hər ikisi razılaşdı mı?
 -Biri hə, biri yox.
 -Niyə?
 -Biri bəsdı. Çox işləyə bilmirəm.
 -Nə oldu?
 -Xəstəyəm. Bilmirsən nə oldu?
 -Bilirəm... -Səlimə çox qanıqara idi, dodağının altında, yəni bir az astadan əlavə etdi, - ona görə quzuya dönmüsən də, -yenidən səsini qaldırdı, -o yoxdu axı.
 - Mən həmişə sənın üçün işləmişəm.
 -Uşaqların üçün.
 -Fərqi nədir.
 -İndi də işlə də. -Səlimə yenə də nəşə deyindi. -Xanımağan necədir?
 -Bu vaxtacan heç soruşmurdun.
 -Çünki qorxurdum.
 -Nədən?
 -Çıxıb onun yanına gedərdin.
 -Əsl zamanə adamısan.
 -Zamanə adamı olmalıyam da, -sanki danışmır, soyuq müharibə aparırdılar.
 -Sən də zamanə adamısan.
 -Ola bilər...
 Eşitmişdi qadınlar qocalanda deyingən olurlar. Ya da illərlə içində gömdüyü hirs - hikkə Cavad müəllimin zəifliyindən istifadə edib üzə çıxırdı.
 Nə işə... Bu da yəqin qocalığın həyat tərzidir. Dözməlidir... Dözməyib də nə edəcək ki....

* * *

-Hər bir insan tutduğu əməllərin cəzasını çəkir -bu dünyada da, o dünyada da. - Səlimə səsini başına atmışdı, -o dünyada sənı cəhənnəmdə yandıracaqlar. Bəli, bəli, çünki sən zina etmişən, Allah nəyi bağışlasa da, zinanı bağışlamır.
 Divanda uzanmış Cavad müəllim birdən qəhqəhə çəkib gülməyə başladı.
 -Nədi, dəli olmusan?
 -Heç... Bu dünyada da sən qazandın... deyəsən, o dünyada da sən qazanacaqsan. Arımdan gülürəm.
 -Gül, gül. Gülməli günə düşmüşsən.
 -Arvad, az danış, müştəri zad olar, qaçırıq.
 -Lağ edirsən ?
 -Yox, niyə ki..
 -İşləməyini də mənə şox görürsən?
 -Vallah, yox.
 -Danışığa bax bir.
 Doğrudan da... danışığa bax bir...

* * *

Nadimə artıq beş ay olardı ki, işə girmişdi. İş, təhsilinə yad bir sahə də olsa, maraqlıydı. Ya da Nadimə onda maraq tapmağa çalışırdı. Artıq başı daşdan - daşa dəymiş Nadimə boş xülyalarla yaşamır və onların ardınca getmirdi. Bilirdi ki, həyatın nə qədər xoş üzü olsa da, o qədər də sərt üzü var. Həyat ondan küsənləri incidir, bunu kimsə deyib. Gəlişigözəl söz deyil bu -həqiqətdir. Həyat da, cəmiyyət də ondan küsənləri sevmir. Yəqin həyat da, cəmiyyət də fikirləşir ki, insan canlıdır, o cansız. Və canlı insan öz yolunu tapıb yaşaya bilmirsə, həyatını düzgün qura bilmirsə, günah elə onun özündədir. Yəqin ki, belədir...

Quranda da belə söylenilir: "Başınıza gələn bütün pisliklər sizin özünüzdən, yaxşılıqlar isə məndəndir" .

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Aynur XƏLİLOVA

KÜL ALTINDAN KÖZƏRƏN OCAQ

Hərdən fikirləşirdim: yaxın, bu dünyaya adi bir insan kimi deyil, poçt qutusuna salınmış bir zərf kimi düşmüşəm; hələ uzun zaman bu qutunun zülməti içində gözləməyə məhkumam və bəlkə də, gözəl günlərin birində, nəhayət, kimsə bu mübhəm qutunun qapağını açacaq, mənə buradan çıxarıb öz ünvanıma çatdıracaq. Bəs bu qutunu kim açacaqdı?...

Zahid Sarıtorpaq çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının istedadlı qələm sahiblərindəndir. Ənənəvi janrda bəzi uğurlu eksperimentləri, fərqli bədii təxəyyül və təfəkkür imkanları Z.Sarıtorpağı ədəbiyyatımızda modernist təmayülçülərdən biri kimi xarakterizə etməyə imkan verir.

Ədəbiyyata keçən əsrin 80-ci illərindən gələn Z.Sarıtorpaq yaradıcılığa şeirlə başlasa da, müəyyən müddətdən sonra qələmini nəsrə sınaq. Görünür, bu, bir qədər də onun nəsrin geniş imkanlarından yararlanmaq istəyi ilə bağlı olub. İlk nəsr əsəri olan “Əlifba bayramında qətl” (2012) 2013-cü ildə Respublika Milli Kitab Müسابiqəsinə təqdim edilmiş 250-yə yaxın əsər içərisində birinci onluğa düşdü. Həm “Əlifba bayramında qətl”, həm də “Dərdin sarı çəpkəni” (2014) romanları onun potensial və perspektivli yazıçı kimi tanınmasına imkan yaratdı. “Kül” romanı ilə isə (“Azərbaycan” jurnalı, №1, 2016-cı il) Z.Sarıtorpaq özünü istedadlı yazıçı kimi, bir növ, təsdiqləmiş oldu.

Z.Sarıtorpağın nasirliyə şairlikdən gəlməsi onun romanlarında dil, təhkiyə tərz, təsvir üsulları və s. baxımından müəyyən məqamlarda bu və ya digər dərəcədə hiss edilir. Onu da qeyd edək ki, Z.Sarıtorpağın əksər şeirlərinin dili müəyyən dərəcədə nəsr dilinə yaxındır və romanlarının dili bu tip şeirlərlə müqayisədə daha sadə və aydındır. Bu, bədii nəsr üçün vacib amillərdəndir. Fikrimizcə, yazıçının romanlarının oxunaqlı olması bir qədər də bu amillə bağlıdır.

“Kül” Z.Sarıtorpağın sayca üçüncü romanıdır. Əsər, bütövlükdə, çağdaş roman yaradıcılığımızda uğurlu əsərlər sırasındadır.

“Kül” əsərinin həcmcə bir qədər yığcam olması ilk baxışdan bizdə onun janr etibarilə povest olması ehtimalını yaratdı. Lakin bu nisbətən yığcam olan mətnə süjet xəttinin əhatəliliyi, müxtəlif hadisə-əhvalat bolluğu, obraz və personaj zənginliyi, müəllifin problemə yanaşma tərz, diqqəti çəkən bəzi struktural xüsusiyyətlər və s. onu doğrudan da roman kimi xarakterizə etməyə imkan verir.

Bu məsələni ona görə qeyd etdik ki, son vaxtlar bəzi müəlliflər janr müəyyənliliyində qeyri-dəqiqliyə yol verirlər. Bu, iki səbəbdən ola bilər: Ya həmin müəlliflər ayrı-ayrı janrları xarakterizə edən xüsusiyyətləri o qədər də dərindən bilmirlər və öyrənmək istəmirlər, yaxud bilərkən öz yazdıqlarını başqa adla təqdim etməyə çalışırlar. Təbii ki, burada söhbət nəsrəndən gedir.

“Kül” romanı Z. Sarıtorpağın ənənəsinə və yaradıcılığının ümumi xəttinə uyğun olaraq magik-realist üslubda yazılmışdır. Metafizik düşüncə, semantik tutumun ağırlığı, ideya-mövzu dərinliyi, süjetdaxili müxtəlif maneralar, ümumiləşdirmə və simvolik anlam, burada, xüsusilə, diqqəti çəkir.

Elə əsərlər var ki, ilk səhifələrindən artıq sonluğun necə olacağını asanlıqla təhmin etmək olur. “Kül” romanında isə bu, o qədər də asan deyil. Müəllifin ustalığı bundadır ki, o, oxucusunu sona qədər maraqla saxlaya bilmişdir. Bəzən, hətta artıq hər şeyin aydınlaşdığını düşündüyün anda səni yenidən həmin hadisələrə qaytarır, nələrin baş verdiyini analiz etməyə, dərk etməyə sövq edir və görürsən ki, yox, bu, hələ son deyil!

Əsərin əsas qəhrəmanı Tağıdır. Yazıçı Tağını təsirli və obrazlı-poetik şəkildə elə onun öz dili ilə təqdim edir: “Bu, mən idim - “adı belli qoç Koroğlu”. Hə, mən idim, mən!... - nakam eşqi ucbatından bir zamanlar hamının dilində-ağzında gəzən, söhbətlərin yavanlığına dönmən, haqqında bir doğru deyiləndə, yüz də yalan uydurulan, xeyir-şər yığıncaqlarında, çayxanalarda, dükan-bazarda söz-söhbətlərə bais olan, gah şar kimi üfürülüb göylərə qaldırılan, gah da daş kimi yerlərə çırpılan - mən!... Mən idim gələn! - intihar eləyib ölə bilməyən Tağı... Bir vaxt ölümle qucaqlaşsa da, doğmalaşa bilməyən, sivişib Əzrayılın cəngindən çıxan Tağı... Anası dayı qapısında, qardaşı qütbətin girdabında, bacısının ixtiyarı bir daşürəyin əlində olan, bir də... bir də ki, Kəbirəsi Aranın ilan mələyən ucqar kəndlərindən birində yad bir ocağın çırağını yandıran bədbəxt Tağı...” Amma, özü demişkən, sonradan başına elə hadisələr gələcəkdi ki, bütün bunlar onun yanında “toya getməli” olacaqdı. Bu dəhşətli hadisələr Tağının maşın qəzası keçirməsi nəticəsində on altı il komada qalması və bu on altı illik zaman kəsində onun şüuraltı yaşantıları və görüntüləri ilə bağlıdır. Müəllif sözügedən məqamları yazıçı fantaziyası, yazıçı təxəyyülünün köməyi ilə o qədər inandırıcı və ustalıqla işləmişdir ki, elə təəvvür yaranır ki, sanki, o, oxşar taleli adamlarla bu istiqamətdə müəyyən söhbətlər aparmış və onların danışdıqlarından bəhrələnmişdir.

Əsərdə baş verənlərin, obraz və hadisələrin birtərəfli, yalnız realist aspektdən yozumu yanlış olardı. Burada ümumiləşdirmə və simvolik anlam daha güclüdür və əslində yazıçı özü də mövzuya məhz bu aspektdən yanaşmışdır. Tağı kimdir? Yazıçının məqsədi doğrudanmı tək-cə bir insanın faciəvi taleyini bədii əsərin predmetinə çevirmək olmuşdur? Xeyr! Fikrimizcə, Tağı bir fərd olmaqdan daha çox ümumiləşmiş bədii obraz, simvoldur. Tağı, təxminən, 1980-ci illərin sonlarında (Bu, romanda dəqiq göstərilməsə də həmin illərdə respublikamızda baş verən məlum hadisələrlə bağlı süjetdə rast gəlinən bir sıra məqamlar, təxmini olaraq, sözügedən tarixi xarakterizə edir) maşın qəzası nəticəsində komaya düşür və on altı ildən sonra komadan ayılır. Bu zaman kəsində çox hadisələr baş verib: anası onun dərindən dünyasını dəyişib, SSRİ dağılıb, Azərbaycan müstəqil ölkə olub, ermənilər Qarabağı işğal ediblər, avara, dələduz və qumarbaz qardaşı Xanoğlu indi sayılıb-seçilən, hörmətli və imkanlı bir iş adamı olub, vaxtilə Tağını bəyənəməyib, - “Neynir o məni? Xəstə anasına qulluq eləməyə alır? Hi-hi-hi... Qoy Tağı hoppanıb tayını tapsın...”, - deyib başqasına ərə gedən Kəbirə boşanıb və sair... İndi daha həyat da onun gördüyü deyil: “Heç vaxt görmədiyim cib telefonu, videomaqnitafon dünyanı bürüyüb az qala. Öz pulumuz da var, adına “Məmməd”, “Şirvan” deyirlər. Amerika pulu dollar da yaman dəbdədi... Bakıda binalar tikirlər ki, göyün üzündə - adam baxanda papağı düşür... Hər şey yuxu kimi gəlir lap... Deyirlər, hələ ölkədə o qədər xarici maşın artıb-çoxalıb ki, “Jiquli”lərin üzünə baxan yoxdu... Mənim gördüyüm həyat bütünlüklə kəllə-

mayallaq olub, dəyişib. Divarın o üzündəki dünya məndən ötrü sirri-xuda kimi bir şeydi indi.”

Diqqət etsək, görürük ki, Tağının komada olduğu zaman kəsimi, təxminən, keçid dövrü ilə üst-üstə düşür. Cəmiyyətdə sürətlə bir neçə qütbləşmənin getdiyi keçid dövrü ilə. Bu qütbləşmədə Xanoğlan kimilər əyri yollarla pul, var-dövlət qazanıb dünyanın kefini sürürlər. Qütbləşmənin başqa və böyük bir hissəsi isə cəmiyyətin mənəvi keyfiyyətləri özündə hələ qoruyub saxlayan, sadə və saf insanlardan ibarət olan zümrəsidir. Tağı məhz bu zümrənin simvoludur. Cəmiyyətin keçid dövrü deyilən anlayışı və bu dövrdə baş verən bir çox mətləbləri, hadisələri hələ dərk etmək iqtidarında olmayan və bütün bunların müqabilində sanki koma halına düşən qütbünün ümumiləşmiş bədii obrazı, simvoludur! Tağı komada on altı il qalır. Bu, nədənsə, bizə “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda Baybörə oğlu Bamsı Beyrəyin kafir elində dustaq olduğu on altı ili xatırladır. Tağının da xilas Bamsı Beyrəkdə olduğu kimi on altı ildən sonra baş verir. Dəqiq rəqəm isə 16 il, 1 ay, 12 gündür. Yenə “Kitabi-Dədə Qorqud”! - 1 müqəddimə, 12 boy və Beyrəyin kafir elində dustaq olduğu 16 il!

Yaxşı olardı ki, əsərdə Tağının qəza yerindən necə, hansı vəziyyətdə və kim tərəfindən tapılmasının bəzi təfərrüatlarına diqqət çekiləydi. Bundan başqa əsərdə, adı çekilməsə də, Bakıdakı məşhur Alov qüllələrindən bəhs edilir. Alov qüllələrinin tikilmə tarixi ilə romanda sözügedən Azərbaycanın keçmiş milli pul vahidi - AZM-in dövriyyə tarixi kontekstində də burada zaman uyursuzluğu nəzərə çarpır. Lakin bunlar süjetin gedişatına xələl gətirmir.

Romanda adı keçən obrazların, demək olar ki, əksəriyyətinin ayaması vardır. Digər maraqlı cəhət burada az qala hər bir obrazın həyatının müəyyən məqamları ilə bağlı yığcam əhvalatların yer almasıdır. Bu əhvalatların bəzilərinin süjetlə birbaşa əlaqəsi olmasa da, onlar bir bütöv halında yazıçı məqsədinin və əsərin ümumi ideyasının çatdırılmasında konkret rol oynayır. Əslində burada yazıçının əsas məqsədi müxtəlif insan talelərinin fonunda görünən və görünməyən problemləri, zamanın doğurduğu sosial-siyasi məsələləri və s. açıb göstərməkdir. Taygöz Ağasəfər, Tumsatan Bیکə, Mıgmağa Cavanşir, Cavad, Camalın atası və b. ilə bağlı əhvalatlar bu qəbildəndir. Sözügedən əhvalatlar Tağının komada olarkən irreal aləmdə qarşılaşdığı qəribə situasiyalarla əlaqəli şüuraltı xatırladığı əhvalatlardır. Bu kontekstdə Taygöz Ağasəfərlə bağlı əhvalat xüsusilə diqqəti çəkir. Ağasəfər rayon xəstəxanasının “morq”unda gözetçi işləyirmiş. Baş həkim Qurgen Adamyan Ağasəfəri işdən çıxarmaq və həmin yerə öz qohumunu götürmək üçün onu yerli-yersiz danlayır, başına min oyun açmış. Axırda cana yığılan Ağasəfər ölümləri “morq”dan çıxarıb divara söykəyir, özü də çılpaq vəziyyətdə onların yanında əyləşir, hərəsinin də qarşısında bir loto kartı, guya loto oynayırlar. Qurgen içəri girən kimi Ağasəfər qəflətən əlindəki kisədən bir loto daşı çıxarır, yuxarı qaldırıb - “Səksən səkkiz! Davolna!”, - deyib qışqırır. Qurgenin qorxudan ürəyi gedir. Bu hərəkətinə görə Ağasəfəri altı illik həbs edirlər. Deyirlər, məhkəmə zalında da Ağasəfər Qurgeni gören kimi eynilə - “Səksən səkkiz! Davolna!”, - deyib qışqırır. Qurgen yenə özündən gedir, ayılan kimi də durub qaçır. Sonralar bu söz uşaqların da dilinə düşür. Uşaqlar hər dəfə onu görəndə bu sözü deyirmişlər, havalanıb dəli olan Qurgen də qaçmış evə. Əslində bu kiçik əhvalatda müəllif bir sıra siyasi mətləblərə toxunmuşdur. Antiazərbaycan, antitürk siyasətinə xidmət edən məkrli ermənilər sovet dövründə xəstəxanalarda, xüsusilə doğum evlərində insanlarımızı qarşı gizli və məqsədyönlü şəkildə bir sıra cinayətlər həyata keçirmişlər. Bu baxımdan Qurgenin məhz xəstəxananın “morq”una öz adamını işə düzəltmək məqsədi də təsadüfi deyildir. “Səksən səkkiz! Davolna!”da səksən səkkiz rəqəmi Qarabağ müharibəsinin başladığı tarixə - 1988-ci ilə, altı illik həbs isə şərti şəkildə işlədilən Birinci Qarabağ müharibəsinin müddətinə (1994-cü ildə imzalanmış atəşkəs rejiminə qədərki müddət nəzərdə tutulur) işarədir.

Uşaq vaxtı pilləkəndən yığılaraq ayağından və başından zədə alan, ömrü boyu "komunxoz"da zibilatan işləyən Səy Usubun əhvalatı isə bir başqa tərəfdən maraq doğurur. Heç vaxt toya-yasa çağırılmayan "Səy Usub toyları sevərdi, toy yiyəsini tanıdı-tanımadı, gedib toyxana çadırlarını çöldən aralayıb uşaq kimi sevinə-sevinə içəri baxardı. ...toy qurtaranda isə kişilərin arxasınca axsaya-axsaya, həm də kişi-kişi geri dönərdi. Evdə arvad-uşaq soruşanda ki: "Əşi, bəs hardaydın?" Deyərdi: "Toyda. Bəs, görmürsüz, camaatnan toydan gəlirəm?". Soruşanda ki, "Bəs toy necə keçdi?" Şəllənə-şəllənə, səy-səy: "Əla!" - deyərdi". - Əla keçdi toy! Pəh-pəh! Yedilər, içdilər, dağılışdıq..." Əslində, yazıçının üst qatda adı "məzəli əhvalat" kimi təqdim etdiyi bu əhvalatın alt qatında dərin və kədərli bir məzmun ifadə olunub. Bu, təkcə Usubun əqli və fiziki xəstəliyi, cəmiyyətin belə insanlara olan münasibətilə bağlı deyil. Bu dünya doğrudan da sanki həmin çadıra bənzəyir. Toy çadırının içərisindəkilər həyatı xoş keçən, dünyanın səfasını sürən, hər işi qaydasında olanlardır. Həyatı doyasına yaşamayan, dünyanın bir xoş gününü görməyən bədbəxt Usub kimilər isə oraya daxil ola bilmirlər. Onların qisməti yalnız kənardan baxmaqdır, Usubun çadırın arasından həsrətlə, bir az da qorxacaq baxdığı kimi. Ölüm hamı üçündür, vaxtı çatanda hamı bu dünyadan "dağılır", amma, nə yazıq ki, "Yaşadı, dünyanın səfasını sürdü, öldü" ifadəsi hamı üçün deyil. Səy Usubun dili ilə deyilmiş "Yedilər, içdilər, dağılışdıq" simvolik deyiminin semantik tutumu da məhz bunu ifadə edir.

Fikrimizcə, öz-özlüyündə hərəsi bir insan taleyini əks etdirən bu əhvalatlar süjetə o qədər də ağırlıq gətirmir, əksinə, onu bir qədər də canlı və maraqlı edir.

"Kül" romanı struktural baxımdan ənənəvi romanlarımızdan fərqlənir. Əsərdə təsvir olunan real və irreal məkan və hadisələr, ruhi anlamda yerdəyişmələr, onların kəsişdiyi müstəvi süjet boyu bir-birilə əlaqəli, belə demək mümkünsə, iç-içə əks etdirilir. İrreal kontekst, təbii ki, Tağının koma vəziyyətindəki təhtəlsüzür yaşantıları ilə bağlıdır. Əslində, irreal adlandırdığımız, yaşı bilinməyən yaddaşımızda şifrələnmiş kodlar şəklində mövcud olan şüuraltı görüntülərimiz içərisində yaşadığımız və formal olaraq (!) adlanmış maddi həyatdan daha realdır. Lakin insanın idrakından kənar olan reallıq! Süjetin metafizik və mistik səpgidə yazılmış hissələri oxucunu məhz sözügedən əhvala kökləyir, ruhi-psixoloji təsir edərək onu bu mövzu ətrafında düşünməyə sövq edir.

Bədii nəsr nümunələrini maraqlı edən amillərdən biri də yazıçının əsərin ideya-məqsədini açıq-aşkar, belə demək mümkünsə, çıxıran bir şəkildə deyil, bir qədər alt qatda, müəyyən maneralarla ifadə etməsidir. Z.Sarıtorpaq da burada məhz ikinci yolu seçmişdir. Bu kontekstdə romanda irreal aləmin sakini kimi təsvir olunan, doktor adlandırılan "qoca qulyabanı" - Daun və onun mistik səpgidə təqdimi maraq doğurur. Gah təbib, gah hakim, gah öncəgörməci və s. olan bu müəmmalı qoca irreal aləmdə hakimi-ixtiyərdir. Bu aləmdə hamı ona tabedir. Lakin Daun da narahat edən, qorxudan məqam var: Bu, iyirmi bir rəqəmdir! Daunda iyirmi birə qarşı yaranan nifrətin, qorxunun səbəbi isə insan bədənindəki iyirmi birinci xromosomla bağlıdır. Daun XXI əsri də anomaliyası nəticəsində insanlarda Monqolizm-Daun sindromuna səbəb olan xəstə iyirmi birinci xromosomla müqayisə edir və eyniləşdirir. Onun fikrincə, iyirmi birinci xromosom insan bədənindəki xromosomların xəstə və şikəsti olduğu kimi, XXI əsr də bütün zamanların xəstə və şikəst əsri - xromosomudur.

"- De görüm, canındakı hüceyrələrin cəmi iyirmi üç cüt xromosomdan ibarət olduğunu bilirsənmi? Yox... bilmirsən... De görüm, canındakı iyirmi birinci xromosomun anomaliyasından xəbərin varmı? Hardan olacaq axı?... Yox... bundan da xəbərsizsən... Sənin kimilərinin iyirmi birinci xromosomu şikəst olur, Allahın iyirmi birinci əsri kimi - şikəst, çarəsiz... Bildin? Nə sənin çarən var, nə də iyirmi birinci əsrin!.. Sən də zülmətlər çəkəcəksən, o da... Başınız belədən heç vaxt ayrılmayacaq... İyirmi birincilər!.. Siz bədbəxtsiz, iyirmi birincilər!.. Əlini üstünüzdən götürən götürüb... İyirmi birincilər!.."

Maraqlıdır ki, onun adı da sözügedən xəstəliyin və bu xəstəliyi aşkar edən alimin adını əks etdirir - Daun.

Daun iyirmi bir rəqəmini bir işarə hesab edir. Bu işarə isə yaxşı heç nə vəd etmir. İnsanlar bədbəxtlik və fəlakət gətirən bu işarədən xəbərsiz laqeydcəsinə qütbləşmədə davam edirlər. Sonlarının necə olacağı haqqında düşünməyi isə ağıllarına belə gətirmirlər. İnsanların hərəsi bir cür günah sahibidir, qəlblərində bir-birlərinə sevgidən çox paxıllıq, kin-küdurət, biganəlik qərar tutub. Tamahkarlıq, yalan, riyakarlıq, ədalətsizlik və sair... İnsanları qərribə suallarla imtahana çəkən Daun, əslində, onları özlərindən də yaxşı tanıyır. O, bir il əvvəl suda boğaraq öldürdüyü milçəyi həmin sudan çıxarıb üzərinə kül tökərək dirildir və bu qeyri-adi hadisəni izləyən ucu-bucağı görünməyən insan selinə səslənir: “- ... sevgisizlikdən sizin hamınız... həyatın içində də, astar üzündə də suda boğulmuş milçək kimi komadasız! Təpənizə kül olmayana qədər ayılmayacaqsız!... Yadınızda saxlayın, kim olursuzsa, olun, - qurtuluşunuz təpənizə olan küldədi!...”

Əslində, bu, bir xəbərdarlıqdır. Daun bununla, sanki insanları “koma”dan ayılmağa çalışır. O, səbəbi də, qurtuluş yolunu da göstərir. Əgər faciəmizin səbəbi sevgisizlikdədirsə, deməli, xilasımız da Sevgidə - Haqqa tapınıb ruhi-mənəvi saflaşmada və idrakdadır. Yalnız bu yolla nicat tapmaq olar. Yoxsa, doğrudan da, Daunun dediyi kimi, qurtuluşumuz başımıza olan külə qalacaq!

Daun bütün mənalarda ziddiyyətli obrazdır. Ağappaq saç-saqqalı, baxış-duruşu, boy-buxunu ilə “filmdəki Dədə Qorquddan seçilməyən”, əl ağacına söykəkli, qərribə qiyafəli bu qoca, bəzən, xeyirxah və müdrik olması ilə yanaşı, həm də qorxunc və vahiməlidir. O, hər zaman vəhşi və nəhəng gərəşən sürüşü ilə peyda olur. Bəs bu mistik obraz kimdir və nəyi ifadə edir? Bəlkə, o, var gücü ilə XXI əsrə düşmən kəsilmiş XX əsrdir, ya ölüm kabusu, yaxud iblisdir? Bəlkə, elə o, həqiqətən də doktordur? Xəstə cəmiyyətin, onun ayrı-ayrı ünsürlərinin, yaxud XXI əsrin diaqnozunu qoyan mistik doktor. Ya da XXI əsrin proqnozunu verən və çıxış yolunu göstərən öncəgörmü...

“- Sevgi çatışmır... Yoxdu sevgi... - Bunları nədənsə, o, astadan dedi. - Bədbəxtlər!.. Sevgisiz yaşayıb sevgisiz ölən bədbəxtlər!.. Sizin üzünü də sabahkı açılar? Üfüqdəki buzlağı çilikləyib sabahı doğuzdurmaqdan ötrü ling yox, külüng yox, raket yox, - sevgi lazımdı, sevgi!.. Bildiz?..”

Diqqət etsək görərik ki, Tağının qəza keçirməsi gecə vaxtı baş verir. Komada olduğu on altı il ərzindəki şüuraltı yaşantıları da yalnız gecə ilə əlaqəlidir. Bu, bitib-tükənməyən, sabahı açılmayan bir gecədir. İrreal aləmdə zaman Tağının ruhi-psixoloji və fiziki vəziyyətinə uyğun hesablanıb. Burada vaxt ölçüsü, zamanın yerdəyişməsi yoxdur. Zaman, sanki fələyin çarxının fırlanıb gecənin üzərində dayandığı vaxtda donub qalıb:

“Onu ilk dəfəydi göürdüm. Bizim yerlərin adamına oxşamırdı. Üstü-başı, qiyafəsi qərribəydi...”

- Xoş gəlmisən, - dedi. - Birdəfəlik gələne oxşayırsan... Ya mən yanılıram, hə?

Davudun “doxtur” dediyi bu adam mənə yaxınlaşdı, istiqanlıqla əlini çiynimə qoydu.

- Bu gündən sən də qoşuldun bizə... Heç bilirsən nə qədərlik? Sayımız-hesabımız yoxdu...

Özümü toparlayıb: - Səhər açılıs çıxıb gedirəm... Bakıya gedəsiyəm... Maşını pis əzmışəm... - dedim.

- Nə açılıs dedin?... Səhər?..

O, bir qədər aşağı əyildi, başının sarğısının düyününü dartışdıra-dartışdıra, gözlerini gözlerimə zilləyib çiyinlərini ata-ata səssizcə gülməyə başladı...

- Yəni, açılacaq deyirsən səhər? Hə?

Sonra üzümə çox qərribə baxdı, mən bu baxışların mənasını min il də yaşasam çözmə bilməzdim, buna gücüm çatmazdı. Onun baxışlarında ölməyə də, dirilməyə də şans yoxuydu... Onun gözələrinin içinə sorulurdum elə bil... Ovsunlanmış kimi sorulurdum...”

Tağı komadan əvvəl və sonra da ruhən sanki bir qaranlıq içərisində idi. Komadan ayıldıqdan sonra Xanoğlu ona hər cür şərait yaratsa da, o, özünü naqolay hiss etdiyi bu həyata alışa bilmir. Hər şeyin yad göründüyü bu yeni həyat onu sıxır. Təsadüfi deyildir ki, əsərin sonunda Tağı Xanoğlunun Bakıda ona aldığı villadan, "Prado" markalı maşından, düzəltdiyi vəzifədən imtina edərək rayondakı ata-baba evlərinə dönmək qərarına gəlir.

Daun obrazı simvolik anlamda olub mahiyyət etibarilə müəllif fikrinin ifadəçisi funksiyasını yerinə yetirir. Bu kontekstdə əsərin ideya-məqsədinin ortaya qoyulmasında əsas ağırlıq, demək olar ki, sözügedən obrazın üzərinə düşür. Təsvir edilən irreal aləm isə axirət deyildir. Bu, komada olan insanın mistikaya köklənmiş təhtəşüur yaşantılarıdır. Və bu yaşantılar müəllifə müəyyən mətləblərin çatdırılması üçün müxtəlif maneralar etmək imkanı yaradır.

Əsərin adı da simvolik məna kəsb edir və başlıca olaraq, iki yozumda anlaşılır. Hər iki yozum folklordan, xalqdan gəlmə motivləri əks etdirir. Lap qədimlərdə bəlaya düşər olmuş, doğma və əziz adamını itirmiş, yurdu viran qalmış, evindən-ocağından olmuş, dərddli-ələmli insanlar başlarına kül və ya torpaq ələyərmişlər. Bu adət bəzi yerlərdə indi də qalmaqdadır. Xalq arasında sözügedən adətin izlərini saxlayan bir sıra deyimlər də mövcuddur. "Başıma haranın külünü töküm", "Kül olub başına", "Başı küllü", yaxud birinə qarşı edərkən "Kül tənənə" və başqa bu kimi deyimlər başa kül ələməyin dərd, qəm-kədər, nisgil, ayrılıq və ölümə işarə oldugunun təzahürüdür. Azərbaycan aşıqlığının görkəmli nümayəndələrindən olan yaradıcı-ustad sənətkar Molla Cumanın sevgilisi İsmi-Pünhanın ayrılığına həsr etdiyi və ağılarla müşayiət olunan bir şeirində də sözügedən motivə rast gəlirik:

***Dərdim çoxdur, təbib yoxdur danışam,
Qəhərlənib öz-özümə ağlaram.
Matəmdaram, sağ əlimlə eyləyib,
Torpaq başa, kül gözümə ağlaram.***

Bundan başqa, xalq arasında "Külü çox üfürsən, altından köz çıxar", yaxud "Külü qarışdırsan, altından köz çıxar" deyimləri də var. İstək olanda külün altındakı balaca bir köz də böyük bir ocağa çevrilə bilər!

"Kül" romanında, demək olar ki, sözügedən hər iki motiv əsas götürülmüşdür. Bu kontekstdə və ümumilikdə, romanın Tağı ilə Həşim kişinin qısa dialoqu üzərində qurulmuş və nikbin notlara köklənmiş sonluğu əsərin ideya-məzmununa maraqlı bir yekun kimi səslənir:

"Dogrudan da sabah açılmışdı. O, yuxulu-yuxulu maşının pəncərəsindən boylanıb yenidən doğmuş günəşə baxdı, sonra çiyinlərini çəkdi, adəti üzrə yaylığını çıxarıb selin-suyun içində xoşbəxtcəsinə parıldayan gözlərini sildi, yenə də həmişəki kimi: "ağlama, - dedi, - dözümlü ol..."

Onun bu sözlərinə gülümsünüb bir qapaz da o biri dizinə vurdum.

Bu dəfə o qımışdı. Saçlarını qarışdırıb:

- Başını çırp, müəllim, - dedi. - Külün içindədi bütün...

Maşının güzgüsünə baxdım. Saçlarıma ağardığını, ya çallaşdığını heç cürə ayırd edə bilmədim. Deyəsən, başım doğrudan da külün içindəydi..."

Hər kəsin doğulub böyüdüüyü bir yurd yeri var. Böyük Vətən anlayışı məkan kontekstində məhz həmin yurd yerindən, doğma ocaqdan başlayır. Tağının on yeddi ildən sonra doğma ocağa qayıdışı bütövlükdə doğma yurda, vətənə sahib çıxmaq, özünə, öz keçmişinə, soykökünə qayıdış anlamlarını simvolizə edir. Tağı bu qayıdışı ilə sanki başına ələnmiş küldən də azad olur. Buz bağlamış gündoğanın buzlağı ərilyir və illərlə gözlədiyi sabah açılır! Bu, Tağının ömrünə açılan sabahdır!

Təyyar SALAMOĞLU

M.Ə.SABİR: UZAQDAN VƏ YAXINDAN

***MÜHACİRƏT ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞI SABİRƏ METODOLOJİ
MÜNASİBƏT KONTEKSTİNDƏ, YAXUD “SABİRİN AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATINDAKI YERİ” HAQQINDA DÜŞÜNƏRKƏN***

I hissə

Azərbaycan xalqı müstəqilliyinin üçüncü onilliyini yaşayır. Bu onilliklər ərzində ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni sferada mühüm işlər görülmüş, ciddi uğurlar əldə edilmişdir. Milli müstəqilliyin əbədiyyətinin təminatçısına çevrilən əsas şərt milli müstəqillik düşüncəsinin formalaşdırılmasıdır. Klassik nəzəri irsdə səslənən bir fikir məhz bu mənada öz müasirliyini saxlamaqdadır: “Lisan və ədəbiyyat hər bir millətin mayeyi-nicatıdır. Hər millətin yaşaması ədəbiyyatına bağlı olduğu bədihidir” (A.Səhhet). Mütəfəkkircəsinə söylənmiş bu fikir ədəbiyyatın cəmiyyət həyatında oynadığı və oynaya biləcəyi çox mühüm rolu önə çəkir və milli müstəqilliyin dayanıqlılığı uğrunda mübarizə dövrünü yaşayan xalqın prioritet məsələlərindən birinə çevrilir.

Buna görə də müstəqilliyə qovuşmuş xalqın ədəbiyyatına ədəbiyyatşünaslığın düzgün elmi-nəzəri və metodoloji münasibəti adi problem kimi qarşıya çıxır. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan xalqı ədəbiyyatdan ideoloji silah kimi çox uğurla yararlanan və bu yararlanmada tənqidin və ədəbiyyatşünaslığın gücünü sona qədər səfərbər etməyə çalışan sovet imperiyasından qopub müstəqillik yoluna qədəm qoymuşdur, onda həm klassik irsə, həm də çağdaş ədəbiyyata yeni elmi meyarlarla yanaşmanın zərurəti bir daha aydın olar.

Professor Ş.Alişanlı yazır: “Klassik ədəbi irsi dəyərləndirmədə isə sinfilik, xəlqilik kimi kateqoriyalar, realizm-antirealizm nəzəriyyəsinin şərtləri başlıca dəyər meyarına çevrilir, nəhəng klassik sənətkarların irsi haqqında vulqar sosioloji boşboğazlıqdan ibarət ədəbiyyatşünaslıq kitabları meydan sulayır. Klassik sənətkarlar haqqında müasir miflər yaradılırdı. Ədalətli padşah uğrunda mübariz, mübariz ateist, zəhmətkeş kütlələrin tərənnümçüsü, bəyləri və xanları qamçılayan, xalqlar dostluğunun nəğməkarı, proletariyatın azadlığı uğrunda mübariz və s. XX əsr ədəbiyyatşünaslığının klassik mif, obraz yaradıcılığı bu gün də davam edən stereotiplər yaratmışdır” (XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. II kitab. Bakı. Elm, 2008, s.29). Bu sitatda XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən səciyyəvi qüsurlarından biri ümumiləşdirilmiş və bu qüsurlu halın müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında da davam etdirilməsi ilə bağlı vətəndaş alim narahatlığı ifadə olunmuşdur. Ümumiləşdirmədə əks olunan ən böyük həqiqət ondan ibarətdir ki, bu günkü ədəbiyyatşünaslığın sovet ədəbiyyatşünaslığının inersiyasından qopmağa çətinlik çəkdiyi etiraf olunur. Lakin əlamətdar cəhət bundan ibarətdir ki, bu “etiraf”ın özü ədəbiyyatşünaslığın yeni metodoloji meyarlar axtarışında olduğunu sübut edir.

Klassik sənətkarlarımız arasında “ədəbi mif” çərçivəsində təqdim olunan sənətkarlardan biri də M.Ə.Sabirdir. “Hophopnamə”nin bədii mətninin yeni metodoloji müstəvidə dəyərləndirilməsi bu günkü ədəbiyyatşünaslığın ən aktual problemlərindən biri kimi qalmaqdadır. Fikrimizcə, Sabir irsinin düzgün elmi-nəzəri və metodoloji dəyərləndirilməsində aşağıdakı mənbələr istiqamətverici rol oynaya bilər:

Birincisi, Sabir irsinə dair Azərbaycanda inqilaba qədər aparılmış tədqiqatlar;

İkincisi, mühacirət ədəbiyyatşünaslığında Sabir irsinin elmi-nəzəri və metodoloji dəyərləndirilməsi;

Üçüncüsü, xarici ölkələrdə, ilk növbədə, qardaş Türkiyədə və Cənubi Azərbaycanda aparılan tədqiqatlar;

Dördüncüsü, milli ədəbiyyatşünaslığın sovet dövrü ədəbiyyatşünaslığında Sabirə bağlı tədqiqatlara konseptual tənqidi baxışı.

Bu istiqamət və mənbələrin hər biri öz-özlüyündə ciddi tədqiqat tələb edir. Lakin bu istiqamətlərin hamısının araşdırılması yazımızın məqsədi kimi qarşıya qoyulmamışdır. Yazıda istiqamətlərdən birində - mühacirət ədəbiyyatşünaslığında Sabir irsinə metodoloji yanaşmanın əsas xətlərini ümumiləşdirmək nəzərdə tutulur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, mühacirət ədəbiyyatşünaslığında Sabir irsi ilə bağlı aparılan elmi araşdırmalar düzgün metodoloji meyarların formalaşmasına əsaslı təkan ola bilər. Məhz bu mənada “Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatşünaslığının görkəmli nümayəndələrindən biri Əbdülvahab Yurdseverin “Sabirin Azərbaycan ədəbiyyatındakı yeri” araşdırması (Bakı. Elm və təhsil, 2014. Elmi redaktoru və nəşrə hazırlayanı prof. V.Sultanlıdır. Kitab 1951-ci il Ankara nəşri əsasında hazırlanıb) xüsusilə diqqəti cəlb edir. Əgər nəzərə alsaq ki, “Sabiri Türkiyədə daha geniş ölçüdə tanıdan Əbdülvahab Yurdseverdir” (Y.Akpınar. Hophopnamenin yeni nəşri. Qardaş ədəbiyyatları. Erzurum, 1994, №29), onda onun böyük satirik haqqında mülahizələrini bütövlükdə mühacirət ədəbiyyatşünaslığının mövqeyi kimi qəbul etmək olar.

Sovet ədəbiyyatşünaslığında Sabir inqilabi satiranın banisi hesab edilmiş və bu cəhət çox vaxt inqilab uğrunda mübarizə kimi şərh edilmişdir. Heç şübhəsiz ki, “Sabir satirada inqilab yaratmışdı, lakin bu, “inqilab uğrunda satira” deyildi. Sabir satirasında inqilaba çağırış ideyası yox idi və o, kütləni inqilabi mübarizəyə səsləmirdi. Sabir şüurda inqilabdan danışdı. Sabir satirasının inqilabi mahiyyətindən ilk dəfə söz açan, Azərbaycan şeirində “böyük bir inqilab” yaratdığını vurğulayan A.Səhhət olmuşdur. Səhhət Sabir şeirindəki “inqilabiliyi” onun satirasının miqyassız novatorluğu kimi başa düşür, dəyərləndirirdi və bu tam düzgün dəyərləndirmə idi. Fikrimizcə, Sabirin Azərbaycan şeirində inqilab yaratması ilə bağlı Səhhətin söylədiyi mülahizələr sovet ədəbiyyatşünaslığında öz estetik kontekstindən uzaqlaşdırılaraq və əslində təhrif edilərək “inqilab uğrunda satira” kimi mənalandırılmışdır. Bu elə bir mənalandırmadır ki, bütöv sovet dövründə (və əksər hallarda indi də) ədəbiyyatşünaslıq həqiqətləri ilə Sabir satirasının ifadə etdiyi estetik həqiqətlərin bir-birini tamamlamasına imkan verməmişdir. Sovet ədəbiyyatşünaslığında Sabir satirasının estetik mahiyyəti və funksiyası ilə bağlı deyilən bir çox fikirlərin həqiqəti ifadə etmədiyi “kənar gözlər”dən yayınmamışdır. Bu “kənar göz”lərdən birinin - türk tədqiqatçısı Y.Akpınarın bir ümumiləşdirməsinə diqqət yetirək: “Sabir sovyet dönəmində çarpıtılmış, bir bolşevik şair olaraq təqdim edilmişdir” (Göstərilən əsəri. s.).

İstər türk tədqiqatçıların, istərsə də mühacirət ədəbiyyatşünaslığı nümayəndələrinin Sabirə elmi baxışlarında böyük sənətkarın “bolşevik şair olaraq təqdim edilməsi”nə güclü bir etiraz ruhu yer alır. Ə.Yurdsever Sabirin dünyagörüşünü və estetik idealını xarakterizə edərək yazır: “Sabir tərküdüdür. Sabir həqiqi bir müsəlmandır. Sabir xalqçıdır. Sabir qərb mədəniyyətinin heyranıdır. Sabir rusçuluğa və rus hömkranlığına düşməndir. İştə Sabirin gerçək xüsusiyyətləri bunlardan ibarətdir. Sovet bolşevik yazarlarının Sabiri təhrif edərək başqa şəkildə göstərmələri, böyük şairimizin yüksək və əziz xatirəsinə xəyanət və həqarətdən başqa bir mənə ifadə edəməz”.

Sabir satirasında proletar ədəbiyyatına “estetik dayaq” tapılanda, bu, ən çox onun “ictimai aşağılar”ın - fəhlə və kəndlilərin mənafeyini müdafiə mövqeyində durması və onları mübarizəyə çağırması ilə əsaslandırılmışdır. Sovet ədəbiyyatşünaslığı Sabirin bu istiqamətdəki fəaliyyətinə sinfi don geydirmişdir. Şairin satirik tiplərinə verilən ədəbiyyatşünaslıq yozumlarında bu tendensiya bu və ya digər şəkildə indi də qalmaqdadır. Lakin mühacirət ədəbiyyatşünaslığı məsələyə tamamilə fərqli kontekstdə yanaşır və sübut edir ki, Sabir fəhlə-kapitalist, kəndli-mülkədar münasibətlərini sinfi ziddiyyətlər kontekstində yox, milli həyat məsələləri kontekstində götürür və məhz bu zəmində ona bədii həll verir. Mühacirət ədəbiyyatşünaslığı Sabir yaradıcılığına bütün millətlərdən olan işçi təbəqəsinin bir bayraq altında birləşməsi ideyasının təbliği kimi yanaşmanı qətiyyətlə rədd edir. Ə.Yurdsever xüsusi şəkildə vurğulayır ki, Sabirdə işçi problemi “Azərbaycan türk işçisi” problemi öz estetik həllini şəklində tapır. Sabirdə “Azərbaycan türk işçisi”nin “rus fəhləsi” ilə eyni bir bayraq altına girməsi və mübarizə aparması ideyası yoxdur. Ə.Yurdsever istər çar Rusiyası, istərsə də, sovet dövründə “rus fəhləsi”nin Bakı mühitində oynadığı rolu tamamilə fərqli prizmadan şərh edir, daha doğrusu, sovet ədəbiyyatşünaslığında siyasi təzyiqlər səbəbindən dilə gətirilməsi mümkün olmayan bir həqiqəti bütün çılpalığı ilə ortaya qoyur: “Yalnız bu qədər ki, Bakı işçilərinin əksəriyyətini çar idarəsi və rus sərmayəçiləri tərəfindən durmadan Qafqaza göndərilən rus fəhləsi təşkil edirdi. Bu rus fəhlə kütləsi, Azərbaycanın Çar Rusiyası tərəfindən istismarında və rus boyunduruğu altında tutulmasında böyük bir rol oynamışdır. Sovet idarəsində isə Qafqazdakı rus hökumran politikasının başlıca dəstəyini yenə bu rus kütləsi təşkil etmişdir. Rus işçisi məhkum millətlərin hüquq və istiqalata qarşı öz işlərini şəxsən özlərinin idarə etmələrinə və Moskvadan əmr dinləmədən yaşaya bilmələrinə görə çarizm dövründə, gərək xüsusilə, sovet rejimində bütün qüvvələri mane olmuş və daima rus hakimiyyətinin və rus istila politikasının sadıq bir öncüsü vəzifəsini görmüşdür”.

Bəli, Sabir fəhlə-kəndli mənafeyi uğrunda alovlu bir mübarizdir. Lakin bu mübarizə milli varlıq uğrunda, milli mənafe uğrunda mübarizənin tərkib hissəsidir. Sabir millətin irəliyə doğru hərəkətində fəhlə və kəndlilərin oynaya biləcəyi rolu çox dürüst təsvir edir. Mühacirət ədəbiyyatşünaslığı məsələni tamamilə düzgün qoyur ki, “Sabir işçi davasını dəstəklərkən müstəsna olaraq Azərbaycan türk işçisini qəsd etmişdir... Bu təsirlərə Türkiyə və İrandakı hüquq və azadlıq hərəkatları da əlavə olunmuşdur”.

Sabirin “işçi davası”nın perspektivi nə idi? Öz problemləri ilə Sabir satirasında əhəmiyyətli yer alan fəhlə və kəndlidən şairin istəyi nə idi? Sovet ədəbiyyatşünaslığına görə, fəhlə və kəndli Sabir satirasında “sinfi qüvvələr nisbətinin dəyişməsinə əks etdirən dahiyənə müşahidə və həqiqət”in (Qarayev Y. Realizm: sənət və həqiqət. Bakı. Elm, 1980, s.221) əksi kimi yer almışdı. Başqa sözlə, sovet ədəbiyyatşünaslığı əsaslandırmağa çalışırdı ki, Sabir satirasında fəhlə və kəndlilərin fəallığı sosialist inqilabına gedən yolun başlanğıcı idi. Bilavasitə “Hophopname” materialından çıxış edən, hər cür siyasi-ideoloji basqıdan azad olan mühacirət ədəbiyyatşünaslığı tamamilə başqa cür düşünür və məsələni fərqli şəkildə qoyurdu. Ə.Yurdsever milli şüurun oyanması uğrunda mübarizənin konsepsiya xarakteri daşdığını, millətin öz müqəddəratını həll etməyə, milli azadlıq mübarizəsinə, milli müstəqilliyə hesablandığını önə çəkir. Buna görə də Sabirin satiraya gəlişini hazırlayan ictimai-siyasi mühiti, ictimai-siyasi prosesləri xarakterizə etməyə, milli ideoloqların bu mübarizə prosesində iştirakının məqsəd və məramını açıqlayırdı.

Sabir öz satiralarında daha çox millət anlayışına müraciət edir. Lakin bu, onun yaradıcılığını xalq anlayışından sərf-nəzər etmir. Eyni zamanda, Sabirin xalq anlayışına müraciətləri bizi “Hophopname”nin “əzəl mübtədasi” millət sözüdür” qənaətini irəli sürməyə olmur. Yaxşı cəhətdir ki, çağdaş milli ədəbiyyatşünaslıqda bu tezisə təqdirəlayiq yanaşmalar da meydana çıxmaqdadır. Professor Z.Əsgərli bizim

"M.Ə.Sabirin milli intibah ideali" kitabımıza "Redaktordan" adlı "ön söz"ündə yazır: "Bu fikrin təsdiqi kimi təkcə bir faktı söyləmək kifayətdir ki, Sabir poeziyasında təxminən 100 (yüz) dəfə "millət" sözü müxtəlif formalarda üç, dörd, hətta beş dəfə təkrar olunur... "Xalq" sözü isə "Hophopnamə"də "millət" sözündən aşağı-yuxarı üç-dörd dəfə az işlənir. Deməli, Sabir şeirinin baş qəhrəmanı, doğrudan da, millətdir və buna görə də tədqiqatçının "millət" sözünü Sabir şeirinin "əzəl mübtədası" saymağı inandırıcı görünür".

Mühacirət ədəbiyyatşünaslığında da Sabir satirasında ən müxtəlif məsələlərə münasibətdə "Sabir və millət" problemi "Sabir və xalq" problemi ilə müqayisədə daha çox önə çıxır.

Bununla belə, prinsipial məsələ o deyil ki, Sabirdə millət sözü çox, xalq sözü ona nisbətdə az işlənir. Heç mühacirət ədəbiyyatşünaslığında da hansı sözün önə çıxması Sabir satirasının ictimai və estetik dəyərini müəyyənləşdirməkdə həlledici şertə çevrilir.

Bu mənada sovet ədəbiyyatşünaslığında işlək olan "xalq" anlayışı Sabir satirasındakı xalq anlayışının ifadə etdiyi məzmunundan köklü şəkildə fərqlənir.

Mühacirət ədəbiyyatşünaslığında Sabirlə bağlı aparılan tədqiqatların metodoloji əhəmiyyəti həm də onunla müəyyənləşir ki, burada "xalq" anlayışı "millilik" estetik kateqoriyasının ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. Mühacirət ədəbiyyatşünaslığı "xalq həyatını əks etdirmək" problemini qoyanda onu bütün sosial təbəqələrin, "topluluğun islahına, rifah və saadətine çalışmaq" kimi təsəvvür edir. "Sabir yenicə yaranmaqda olan burjua münasibətləri zəminində meydana çıxan sosial təbəqə və zümrələri milli birlik uğrunda mübarizəyə səsləyirdi" (Salamoğlu T. Göstərilən əsəri. s.51). Çağdaş ədəbiyyatşünaslığın Sabirə bu tipli konseptual münasibəti, yaxşı cəhətdir ki, mühacirət ədəbiyyatşünaslığının metodoloji xarakterli tezləri ilə birmənalı şəkildə təsdiq olunur. "Sabir sevimli yurdu Azərbaycanın müstəbid rus idarəsi altında müstəqil siyasi varlıqdan, sərbəst iqtisadi həyatdan, sosial və kultürel işlərini bizzat düzənləmə imkanından məhrum, bayağı bir müstəmləkə durumunda olduğunu hər addımda görür və bu əziyyətdən millətin bütün təbəqələrini (Fərqləndirmə bizimdir - T.S.) və o cümlədən xüsusilə, ziyalı, işçi və cütcü zümrələrini və eyni zamanda sərbəst məslək sahiblərinin əzabkeş və zərərçəkən olduqlarını haqqıyla təqdir edirdi" Sabirin "millətin bütün təbəqələrinin" mənafeyi uğrunda mübariz kimi dərk olunması, onun millətin bütün təbəqələri və əslində milli varlıq uğrunda mübarizəsinin geniş mənada müstəmləkə rejiminə qarşı çevrilməsi, mahiyyətə isə bunun milli varlığın özünüdərk və özgürlük savaşı olması mühacirət ədəbiyyatşünaslığından qırmızı bir xətt kimi keçir. Yurdseverin böyük satirikin "məram və amalı"nı "Azərbaycanın milli hüriyyətə və qurtuluşa qovuşması, zümrə və sinfi fərq gözləmədən bütün fərdlərin (Fərqləndirmə bizimdir - T.S.) dövlət və qanun nəzərində bərabər bir münasibət görməsi" kimi müəyyənləşdirməsi də onun metodoloji konsepsiyasının bilavasitə "Hophopnamə" həqiqətlərindən güc aldığını göstərir.

II hissə

Müasir ədəbiyyatşünaslıq Sabir satirasına münasibətdə yeni metodoloji üfüqlərə can atır. Bu, ilk növbədə, sovet ədəbiyyatşünaslığında realizmin tarixi tipləri bölgüsünə tənqidi yanaşmada özünü göstərir. Bu günkü ədəbiyyatşünaslıq realizmin tarixi təkamülünü birmənalı şəkildə qəbul eləsə də onun tipoloji fərqlərini, hər bir realizm tipinə dair konkret və tam fərqli estetik prinsipləri müəyyənləşdirilməsini (bir-birini tamamlayan yox, inkar edən prinsipləri) çətin həzm edir. Tənqidi realizmlə maarifçi realizm arasında, sözün müəyyən mənasında, "Çin səddi"nin çəkilməsi hələ ki rüşeym halında təzahür edən etirazlara yol açır. Professor B.Əhmədov yazır:

"Məqsədimiz realizmin tipoloji cəhətlərini araşdırmaq olmadığından, deyə bilərik ki, bu problem uzun müddət sosrealizm ədəbiyyatşünaslığı mövqeyindən

araşdırılmışdır. "Tənqidi realizm" istilahının müəllifinin M.Qorki olması da onun yaranma tarixi və şəraitini aydın şəkildə göstərir. Halbuki dünya ədəbi prosesindən kənarda yaranmayan realizmin bu mərhələsini yalnız "tənqidi realizm" istilahi ilə adlandırmaq onu məhdudlaşdırmaq demək olardı" (Əhmədov B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I cild. Bakı. Elm və təhsil. 2011, 245-246). Burada müasir ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsinin sovet ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsinə müxalif yanaşması son dərəcə ehtiyatlı bir mövqedən ortaya qoyulmuşdur. Müəllifin təhtəşüür olaraq duyduqları bədii mətn materialları ilə üzvü əlaqəyə girib elmi hipotezəyə çevrildə o, məsələnin qoyuluşunu bir qədər sərtləşdirir: "Tənqidi realizmi burjuva əleyhinə yönəlmiş bir cərəyan kimi əlaqələndirmək də düzgün olmazdı... Uzun müddət dünya ədəbi prosesinin ən uzunömürlü yaradıcılıq metodu kimi hakimlik edən realizmə XX əsrin əvvəllərində "tənqidi" epitetinin artırılması nəyi dəyişir?" (Əhmədov B. Gösterilən əsəri. s.246). Sualın qoyuluşu tam elmidir. Düşünürük ki, müasir ədəbiyyatşünaslıqda "tənqidi realizmin konkret zaman çərçivəsinə aid edilməsi" və bilavasitə 1905-1907-ci illər inqilabının yaratdığı tarixi şəraitin məhsulu olması haqqında qənaətlərin ideoloji yanaşmadan irəli gəlməsinə dair səslənən fikirlər də (B.Əhmədov) kifayət qədər yeni və elmi cəhətdən əsaslıdır. Fikrimizcə, bu fikrin davamı olaraq "tənqidi realizmlə yanaşı maarifçi realizmin də eyni zaman çərçivəsində paralel inkişafı"na diqqətin yönəldilməsi və "yeni mərhələdə realizmin aparıcı olduğu" qənaətinin irəli sürülməsi realizmin keyfiyyət mərhələlərinin bir-birinə sıx bağlılığını, mərhələ fərqlərinin tipoloji cəhətdən tam fərqli realizm tiplərinə gətirib çıxarmadığı qənaətini irəli sürməyə xidmət edir. Məsələyə bu cür yanaşmanın məntiqi professor B.Əhmədovu haqlı olaraq belə bir qənaətə gətirir: "Sosrealizmin öz ömrünü başa vurmasından sonra məsələyə yenidən qayıtmaq, realizmin tipoloji növlərini və mərhələlərini araşdırmaq hələ də aktuallığını qoruyub saxlayır"(Göstərilən əsəri. s.247). Lakin müəllifin realizmi tipoloji bir vahid kimi təsdiqləməyə yönəlmiş axtarışlarında ziddiyyətli məqamlar var. Əslində bu ziddiyyətlər obyektiv səbəblərdən qidalanır və sovet ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsindən qopub çağdaş milli ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsinə keçid prosesinin yaratdığı psixoloji halı əks etdirir. Tədqiqatçı bir tərəfdən müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsi ilə və tamamilə doğru olaraq yazır: "Bu realizm ... cəmiyyətin bütün təbəqələrini çılpalığı, təfərrüatları ilə təhlil edərək ona təsir göstərmək imkanına malik olur" (Göstərilən əsəri. s.247). İkinci tərəfdən və sovet ədəbiyyatşünaslıq inersiyasından qopa bilməyərək deyir: "Tənqidi realistlərin satira projektorlarını cəmiyyətin ən aşağı təbəqələrinin üzərinə yönəltməsi də xalq təmsilçilərini onların arasında axtarmaqdan doğurdu... onların bədii əsərlərin baş qəhrəmanına çevrilməsi, əslində aşağı təbəqənin oyanmasına bir işarə idi" (Göstərilən əsəri. s.254). Ziddiyyət nədədir? "Cəmiyyətin bütün təbəqələrini çılpalığı, təfərrüatları ilə təhlil etmək" Sabir satirasını "milli həyatın ensiklopediyası"na çevrən əsas şərtidir. Bu "təhlil" in "ona təsir göstərmək imkanı" isə bütünlükdə Sabirin milli intibah idealını gerçəkləşdirir. Müəllifin ikinci tezişi birinci tezisinin əleyhinə işləyir. "Tənqidi realistlərin satira projektorları" "cəmiyyətin ən aşağı təbəqələrinin üzərinə yönəlirdi" sə və "xalq təmsilçiləri onların arasında axtarılır" dısa, bu mahiyyətə tənqidi realizmi (və Sabiri) "cəmiyyətin bütün təbəqələrini çılpalığı, təfərrüatları ilə təhlil etmək" imkanından və deməli, bu realizmi (və satiranı) "milli həyatın ensiklopediyasına" çevrilməkdən, nəticə etibarilə səsenətkarı milli intibah idealından məhrum edir.

Məsələ burasındadır ki, sovet ədəbiyyatşünaslığında Sabir realizminin realizmin ayrıca bir mərhələsi olmaqla bərabər, ayrıca bir tipi kimi də fərqləndirilməsi kifayət qədər ciddi ideoloji tendensiyalara söykənir. Məhz həmin ideoloji tendensiya realizmin əvvəlki mərhələsini "maarifçi realizm" adı altında XX əsrin əvvəlləri üçün artıq "sönməkdə olan realizm" kimi xarakterizə etməyə və realizmin tamam fərqli yeni bir tipindən danışmağa imkan verirdi. Realizmin yeni tipinin elanı isə sovet ədəbiyyatşünaslığında daha çox onu ideoloji cəhətdən özününküləşdirmək, siyasi

rejimin yaratmağa niyyətli olduğu proletar-sovet ədəbiyyatının ərəfəsi, onu hazırlayan ədəbiyyat tipi kimi qələmə vermək tendensiyasına söykənirdi. Realizmin bir mərhələsindən digər mərhələsinə keçidin əsaslı tipoloji fərq kimi qələmə verilməsi birinci mərhələnin əsasında dayanan maarifçilik dünyagörüşündən imtinaya elmi və estetik əsas yaratmaqla birbaşa bağlı idi. Sovet ədəbiyyatşünaslığı əsaslandırmağa çalışırdı ki, "XX əsr Azərbaycan tənqidi realizmi realizmin yeni bir mərhələsi olmaqla bərabər, həm də artıq bu dövrdə təşəkkülə başlayan sosialist realizminin də ərəfəsidir" (Qarayev Y. Göstərilən əsəri. s.240). Tənqidi realizmin "sosialist realizminin ərəfəsi" elan olunması, yaxud "Sabirin yaradıcılığında sosialist realizminin estetik prinsipləri"nin formalaşmasına dair iddialar (Şamil Salmanov) isə sosialist realizmini "milli ədəbi prosesdə daxili, qanuni, dialektik bir inkişafın təbii və məntiqi bəhrəsi kimi" formalaşmasını (Qarayev Y. Göstərilən əsəri. s.244) əsaslandırmaq üçün lazım idi. Sovet dövrü ədəbiyyatşünaslığı realizmin mərhələləri və tipi kimi maarifçi və tənqidi realizmin estetikası və bu estetikanın formalaşdırılmasına təkan verən dünyagörüşü arasında yaxınlıqdan, bir-birini tamamlayan cəhətlərdən çox, fərqləndirən cəhətlər üzərində dayanmağa üstünlük verir. Buna görə də realizmin yeni mərhələsini, yaxud tipini formalaşdıran dünyagörüşünün maarifçi realizmdəkindən köklü fərqi əsaslandırılır. Tənqidi realizm mərhələsində maarifçi dünyagörüşünün artıq iflasa uğramasından və xüsusən 1905-1907-ci illər inqilabının təsiri ilə sənətkarların tam yeni bir dünyagörüşünə - inqilabi demokratik dünyagörüşünə yiyələnməsindən, realizmin yeni tipinin əsasında da bu dünyagörüşünün dayanmasından birmənalı söhbət açılır. Bizdə realizmin mərhələ təsnifatının və tipologiyasının elmi şəkildə əsaslandırılması görkəmli nəzəriyyəçi alim Y.Qarayevin adı ilə bağlıdır. Y.Qarayev rus ədəbiyyatşünası Petrovun fikrinə istinadən yazır: "İnsan xislətinin qüsurlarını ləğv etmək istiqamətində maarifçi bədii təsir, tərbiyə və mübarizə üsullarının gücsüzlüyü aşkar olandan sonra ədəbiyyat yeni çıxış yolları axtarır və tənqidi realizmin məfkurə əsasını artıq burjuva epoxasının yaratdığı demokratik ideologiyanın və inqilabi demokratizmin nailiyyətləri təşkil etməyə başlayır (160, 161)". Konkret olaraq Sabir realizminin əsasında dayanan dünyagörüşünün mahiyyətini Y.Qarayev aşağıdakı kimi izah edir: "Rus realist şeirində yeni epoxa inqilabi demokratiyanın böyük şairi Nekrasovla başladığı kimi, bizdə də Sabirlə başladı. Bu, eyni ideya amilinin - inqilabi demokratiyanın hər iki milli poeziyanın tarixində oynadığı eyni bir xidmət roluna ən yaxşı tipoloji nümunədir" (Göstərilən əsəri. s.139).

"Bir sənətkar kimi yazıçının bədii metodunu yalnız yazıçının bir mütəfəkkir kimi dünyagörüşü ilə fərqləndirmək və qarşı-qarşıya qoymaq olar" qənaətindən çıxış edən böyük tənqidçi Sabirin dünyagörüşünün əsasında inqilabi-demokratiyanın durduğunu əsaslandırmaqla onun satirasını "islah üçün tənqid" məramından bəsbütün ayırır və ona "kökündən qazımaq, baltanı dibindən vurmaq", "inkar və rədd etmək üçün tənqid" statusu verir. Sovet dövründə elmi cəhətdən mükəmməl şəkildə əsaslandırılmış kimi qəbul edilən bu konsepsiya milli müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsində bəzən birbaşa, bəzən də dolayı yolla mübahisə predmetinə çevrilir. Sabirin dünyagörüşünə və estetik məramına başqa bir rəqəsdən yanaşma önə çıxır.

Müşahidələr göstərir ki, müstəqillik dövrünün araşdırmalarında Sabir satirasını inqilabi demokratik dünyagörüşü mövqeyindən yox, maarifçi dünyagörüşü mövqeyindən dəyərləndirmə meyli getdikcə güclənir. Bu sırada akademik İ.Həbibbəylinin bəzi ümumiləşdirmələri Sabir satirasına düzgün elmi-metodoloji yanaşmanın konsepsiya bazası roluna oynaya bilər. Onun "Mirzə Ələkbər Sabirimiz" məqaləsindən belə bir əsaslı tezis keçir: "Mirzə Ələkbər Sabirin satiralarında mövcud vəziyyətdən çıxış yolu kimi məktəbə, ictimai-mədəni və texniki tərəqqiyə, milli-mənəvi özünüdərkə çağırış motivi ön mövqeyə çəkilmişdir" (Həbibbəyli İ. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı. Nurlan, 2007, s.115). Məsələ burasındadır ki, "mövcud vəziyyətdən çıxış yolu kimi" irəli sürülən bu ideyalar bilavasitə maarifçi

dünyagörüşünün bədii ifadəsi kimi meydana çıxmışdır. İ.Həbibbəylinin məqaləsindən keçən və onun birinci tezisini daha da dərinləşdirən aşağıdakı tezis Sabir satirasının əsasında maarifçi dünyagörüşünün dayanmasına dair əsaslı düşüncələrə stimül verir: "Milli oyanışa nail olmağın yolunu şair elmə və təhsilə yiyələnməkdə, özünüdərk etməkdə, dünya işlərindən baş çıxarmaqda görür" (Göstərilən əsəri. s.116). "Milli oyanışa nail olmağın yolu"na bu cür nüfuz Sabir satirasının islahedici, tərbiyəedici mahiyyətini önə çəkir, onun gülüşünün birmənalı "inkar və rədd etmək" xarakteri (Y.Qarayev) daşması fikrinə tənqidi yanaşmanı ortaya qoyur. Fikrinin təsdiqi üçün o, Sabir yaradıcılığında xeyli şeirin adını çəkir və yazır: "Şerti olaraq bu tip şeirləri maarifçi satirik şeirlər adlandırmaq olar". Bu tezis Sabir satirasında maarifçi dünyagörüşünü ön mövqeyə çıxarmaqla bərabər, şairin yaradıcılığında tipoloji cəhətdən bu şeirlərdən fərqlənən və böyük satirikin yaradıcılığını tənqidi realizmin nümunəsi kimi təsdiq etməyə imkan verən şeirlərin də olduğunu nəzərdə tutur. Bununla belə, diqqətimizi cəlb edir ki, İ.Həbibbəylinin Sabir satirasında demokratik (məhz demokratik, inqilabi-demokratik yox) dünyagörüşü axtarıclılığında belə bu satiraları "sosialist inqilabına aparan yolun başlanğıcı" kimi təqdim etmək tendensiyası yoxdur. O, Sabirin inqilabi-demokratik dünyagörüşünün nümunəsi kimi götürülən əsərlərinə belə, şairin milli intibah ideali çərçivəsindən və milli azadlıq uğrunda mübarizənin bədii əksi kimi baxır: "M.Ə.Sabirin yaradıcılığı milli olduğu qədər də bəşəridir. Şair kasıb, məktəbdən uzaq salınmış, cəhalət girdabına düşər edilmiş, hüquqları əlindən alınmış həmvətənlərini müdafiə etmək, onların gözünü açmaq, haqlarını anlatmaq, ilk növbədə, mənsub olduğu Azərbaycan xalqına, sonra isə, eyni taleli digər xalqların azadlığına da xidmət etmişdir" (Göstərilən əsəri. s.117-118).

İlk təəssüratda bu fikir bir o qədər də yeni görünür. Çünki sovet ədəbiyyatşünaslığında da Sabirin milli azadlıq mübarizələrinə mənəvi dəstək olmasından söhbət açılmışdır. Lakin həmin söhbət daha çox "ictimai aşağılar"ın "ictimai yuxarılar"ın zülmünə, zülmkarlığına qarşı çıxışları kimi təqdim olunmuşdur.

İ.Həbibbəylinin təfsirində demokratik dünyagörüşünün xalqın milli azadlıq mübarizəsi kontekstindəki təqdimi metodoloji baxımdan tamam doğrudur və Sabirin milli intibah idealının mahiyyətini bir qədər də əhatəli şərh etməklə bərabər, mühacirət ədəbiyyatşünaslığında məsələnin bu tərəfinə baxışla tam üst-üstə düşür.

Məsələ burasındadır ki, mühacirət ədəbiyyatşünaslığı Sabir satirasında milli həyat problemlərinin hərtərəfli bədii əksindən danışanda da, böyük sənətkarın "bütün türk və islam ölkələrini hürriyyətə və milli hökmranlığa qovuşmuş olaraq görmək" arzusunu önə çıxaranda da onun satirasının tərbiyəedici mahiyyətini, "şeirləri ilə cəmiyyətin islahına və tərəqqisinə çalışması"nı əsas götürür. Sabirin estetik idealının bu "islah"dan doğan tərəqqi ilə bağlılığını sübut edir. Mühacirət ədəbiyyatşünaslığı ilə Azərbaycan sovet və hətta müasir milli ədəbiyyatşünaslıq arasında məsələyə münasibətdə prinsipial fərq burada meydana çıxır. Məsələyə münasibətdə müasir ədəbiyyatşünaslıq sovet ədəbiyyatşünaslığından nə qədər irəli getsə də Sabirin satira tənqidinin perspektivlərini bütövlüyü ilə təsəvvür etməyə çətinlik çəkir. Tənqidi realist adlandırılan sənətkarlar - Mirzə Cəlil, Sabir məsələni nəzəri müstəvidə qoyan zaman islah konsepsiyasına söykəndiklərini etiraf etsələr də, ədəbiyyatşünaslığımız bu konsepsiyayı "islah"a daha çox üstünlük verir. Cəlil Məmmədquluzadə "... xalqı gərək yazmaqna və kinayə sözlərnən xabi-qəflətdən oyadıb başa salaq" ("Molla Nəsrəddin", 1906, 18 avqust) deyirdi. Onun bu məramı Sabirin "millətin rəhnəması tərbiyədir" konsepsiyası ilə tam üst-üstə düşür, biri-birini tamamlayırdı.

Etiraf etməliyəm ki, bizdə tənqidi realizmin estetik prinsiplərinə dair həlledici qənaətlər sovet dövrü ədəbiyyatşünaslığında və sosrealizmin "estetik" prinsiplərinin təsiri altında formalaşdırılmışdır. XX əsr satirasındakı tənqidin keyfiyyəti və xarakteri ilə sovet ədəbiyyatşünaslığında bu tənqidə verilən təfsir arasında ciddi fərqlər mövcuddur. XX əsr satirasındakı ictimai həyata tənqidi münasibət sosrealist tənqidi

yanaşmada inkarçı münasibətlə əvəz olunmuşdur. Sabir ictimai həyat problemlərini tənqid müstəvisinə gətirir, sosrealist tənqid isə Sabirin baxışlarını milli həyat tərzinə inkarçı yanaşma, hətta bəzən qəti inkarçı yanaşma kimi təfsir edirdi.

Sabirin yaşadığı və analitik bədii təhlildən keçirdiyi zaman sovet siyasi rejimi ilə müqayisədə keçmiş idi. Sovet siyasi rejiminin həm ədəbiyyatda, həm də tənqiddə yeganə yaradıcılıq metodu kimi qəbul etdiyi sosrealizm keçmişə nihilist münasibət təlqin edirdi. İstər klassik irsin təfsirində, istərsə də yeni yaranan ədəbiyyatda millitarixi keçmiş "Azərbaycanın ən qara və günəşsiz günləri", "köhnə dərəbəylik dövrü" (M.Arif) kimi xarakterizə edilirdi. Əlbəttə, keçmişə bu cür nihilist münasibət ideoloji məfkurə ilə bağlı idi. Siyasi rejimin mərkəzdəki ideoloqları yeni quruluşun üstünlüklərini qabartmaq üçün keçmişə ayaq altına salıb tapdalayı, onu bütün vasitələrlə gözədən salmağa, keçmiş zaman və həyatın mənfur obrazını yaratmağa çalışırdılar. M.Qorki yazırdı: "Keçmişin zəhərli katorqa həyatına bənzəyən rəzalətlərini yaxşı işıqlandırmaq və dərk etmək üçün ona hazırkı həyatımızın nailiyyətləri zirvəsindən, gələcəyin böyük məqsədləri yüksəkliyindən baxmaq bacarığını özümüzdə inkişaf etdirməliyik". 30-cu illərdə bu ideoloji resept marksist tənqidi düşüncəyə ötürülür və sənətkarların yaradıcılığına yanaşmanın elmi meyarına çevrilirdi. Keçmiş sovet yazıcısının qələmində yalnız qaranlıq bir dünya kimi təsvir edilməli, mövzu elə işlənməli idi ki, oxucuda keçmiş həyata (əslində milli tarixi varlığa) nifrət təlqin etsin, bu həyatla müqayisədə sovet quruluşunun üstünlüyü aşkar nəzərə çarpsın.

Sabir sosrealizm dövründə yaşamamış, bu dövrdə yazıb yaratmamışdı. Buna görə də elə görünə bilər ki, sosrealizmin ideoloji prinsiplərinin Sabirə aidiyyəti yoxdur. Lakin sosrealist tənqidi düşüncənin Sabir yaradıcılığına verdiyi təfsirlərin milli ictimai şüura yeridildiyini nəzərə alsaq, məsələnin mahiyyəti aydınlaşar. Sabirin yaşadığı zamanı sosrealist tənqidi düşüncə sovet siyasi rejimindən əvvəl mövcud olan "qaranlıq bir dünya" kimi təqdim edir, Sabirin estetik idealının məram və məqsədini təhrif edərək, böyük sənətkarın satırlarında "keçmişin zəhərli katorqa həyatı"ndan bəhs olunduğunu dönə-dönə milli ictimai şüura yeridirdi. Sabir satirasında yox, Sabir satirasına verilən təfsirdə XX əsr milli mühiti büsbütün avamlıq, cahillik, istismar və dərəbəylikmühiti kimi qələmə verilir, Sabir satirasında məhz bu qaranlıq dünyanın inkar və ifşasının önə çəkildiyi iddia olunurdu. "Estetik idealın inkar yolu ilə təsdiqi" Sabir satirasının yeganə kredosu elan edilirdi.

"İstismar dünyasını təmsil edən ictimai qüvvələr Sabirin yaradıcılığında artıq öz dövrünü bitirən, vaxtı keçmiş qüvvələr kimi göstərilir" düşüncəsi ilə (M.Ağamirov. Sabirin dünyagörüşü. Bakı. 1962. s.14) bu satiradakı milli ruh ancaq aşağı kütlələrin mənafeyini önə çəkən, onlara humanist münasibət ifadə edən xəlqiliklə əvəz olunurdu. Sovet ədəbiyyatşünaslığının mövqeyinə görə, Sabir satirası ona görə xəlqi idi ki, burada "zəhmətkeşlər, xalq kütlələri, cəmiyyətin maddi sərvətlərini yaradanlar böyük gələcəyi olan bir qüvvə kimi tərənnüm edilir" (Ağamirov M. Göstərilən əsəri. s.19). Sovet ədəbiyyatşünaslığının məsələyə bu tip sinfi-ideoloji yanaşması nəticə etibarlı ilə Sabirin milliliyini xəlqiliklə əvəz edir və beləliklə, onun satirası öz həqiqi ictimai məzmunundan və estetik mahiyyətindən uzaq düşürdü. Çünki sovet ədəbiyyatşünaslığı əksər hallarda xəlqiliyi sinfi məzmunla təbə tutur. Halbuki öz ilkin (sovet ədəbiyyatşünaslığındakı təfsirindən əvvəl) məzmununda xəlqilik tarixi estetik kateqoriya olaraq milliliyin ifadəsi kimi təzahür edir. Belinskinin təfsirində xəlqiliklə milliliyin sərhədlərini ayırmaq mümkünsüzdür. Böyük tənqidçiyə görə, xəlqiliyin mayasında millilik dayanır. Öz zamanında "xəlqiliyi ədəbiyyatın birinci məziyyəti" hesab edən tənqidçi yazır: "Zahirən elə görünür ki, bir rusun öz əsərlərində rus olmasından asan nə var? Halbuki, bir rusun öz əsərlərində qabiliyyətli ola bilməsi rus ola bilməsindən asandır. Yaradılıq istedadı olmadan xəlqi olmaq mümkün deyildir". Milliliyin xəlqiliyi şərtləndirən ən əsas keyfiyyət kimi çıxış etdiyini aşağıdakı sitatda o, bir qədər də möhkəmləndirir: "Birinci böyük və milli rus şairi olan Puşkindən sonra hamı xəlqiliyə üz qoymuş, hamı onun dalınca qaçmış, ancaq buna o adamlar nail

olurlar ki, onlar əsla buna çalışmayıb yalnız öz olduqları kimi qalmaq istəyirlər" (Belinski V.Q. Seçilmiş məqalələr. Bakı. 1948. s.92).

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığından, hətta sovet dövrü ədəbiyyatşünaslığından da xəlqiliklə milliliyin bir-birini tamamlayan, bir-birini şərtləndirən anlayışlar olması fikri keçir. Fikrimizcə, milliliyi həqiqi bədii ədəbiyyatın siması kimi götürüb, onun mayasında geniş mənada xəlqiliyin dayandığını düşünənlər məsələyə daha elmi və daha obyektiv yanaşırlar. Tənqidçi A.Hüseynov yazır: "...Hər bir ədəbiyyatın bütövlükdə milli simasının başlıca mənbəyini və həlledici amilini, şübhəsiz ki, obyektiv cəhətdə - onun xalq həyatı və mədəniyyəti ilə bağlılığında axtarmaq lazımdır. Bədii yaradıcılığın milli səciyyəsi, hər şeydən əvvəl, bunlarla şərtlənir" (Hüseynov A. Müxtəlifliyin birliyi. Bakı. Yazıçı. 1983. s.35-36). Tənqidçinin "bədii əsərin milli müəyyənliyi, əsl milli siması"nı onun xəlqi mahiyyətindən ayırmaması bu günkü ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsi ilə də tam müasir səslənir. Bununla belə, bu günkü ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsində xəlqiliyin bütövlükdə milli müəyyənlikdə, milli həyat problemlərinin bədii inikasında təzahür etməsində yox, daha çox zəhmətkeş kütlələrin həyatının təsvirində axtarmaq, başqa sözlə, xəlqiliklə milliliyi estetik düşüncənin fərqli təzahürləri kimi qələmə vermək tendensiyası aparıcı mövqedədir. Daha açıq desək, xəlqiliyin "ictimai aşağılar"ın mənafeinin müdafiə edilməsi kimi başa düşülməsi problemi ədəbiyyatşünaslıqda indi də qalmaqdadır.

"Sabir novatorluğunu şərtləndirən və əyaniləşdirən ən mühüm keyfiyyət millilik və xəlqilikdir". "Sabir don dərəcə milli və xəlqi bir şairdir". Yeni dövr ədəbiyyatı üzrə aparıcı mütəxəssislərimizdən sayılan Z.Əsgərlinin Sabir yaradıcılığına verdiyi bu xarakteristika obyektiv elmi həqiqətin ifadəsi kimi bizi razı salır. Lakin "milliliklə yanaşı xəlqilik də Sabir yaradıcılığının, eləcə də lirikasının səciyyəvi keyfiyyətidir" mülahizəsində xəlqiliyi milli zəmindən və əsasdan ayıraraq, bu anlayışı sinfi məzmununda şərhə meylləndənə tədqiqatçı ilə razılaşmaq çətinləşir. Fikrimizcə, Z.Əsgərli Sabirin xəlqiliyinə "haqqında deyilən "xalq şairi", "inqilab şairi", "füqəra şairi" epitetləri onun əsərlərinin təkə ictimai məna siqlətini deyil, bütövlükdə poetikasını sərrast, bütün dolğunluğu ilə ifadə edir" şəklində şərh verəndə yanılır. Çünki bu mülahizə mahiyyətə, sovet ədəbiyyatşünaslığında Sabirə "proletar şairi" kimi qiymət vermək tendensiyasının təkrarıdır. Professor Z.Əsgərlinin şərhlərində Sabirin "ictimai yuxarılar"a münasibəti məhz "inqilab şairi" - "füqəra şairi"nin mövqeyi kimi şərh edilir: "Zakir və Seyid Əzim satirasında bəy də, mülkədar da, məmur da, tacir və baqqal da ayrı-ayrı fərdlər kimi ifşa olunurdu. Sabirdə bütün bunların hamısı bir yerdə, vahid ictimai zümrə, təbəqə, cəmiyyətin sütunları kimi ifşa edilir... Tək-tək bəylər, ruhanilər yox, bütönlükdə bəylik, ağalılıq, istismarçılıq psixologiyası, bu bəlaləri törədən şahlıq, sultanlıq, tiranlıq ifşa olunurdu"(Sabir - 150. Respublika elmi-praktik konfrasının materialları. AMİ-nin "Elmi xəbərləri"nin xüsusi buraxılışı. 2011. s.6-7). Bu fikirlər bizi razı salmır. İlk növbədə ona görə ki, Sabirin "ictimai yuxarılar"a münasibətinin bu cür təfsiri ədəbiyyatşünaslıqda keçilmiş mərhələ, başqa sözlə, köhnəlmiş mövqedir.

Zakir və Sabir satiralarının keyfiyyət fərqləri, realizmin tipoloji fərqləri zəminində Y.Qarayevin tədqiqatlarında qoyulmuşdur: "Poeziyada formalaşan və sabitləşən maarifçi realizmin böyük xadimləri isə Q.Zakir və S.Ə.Şirvanidir... "İctimai bir bəla kimi" bəyliyə yox, ayrı-ayrı bəylərə, vaizliyə yox, islamı "xələdar edən" vaizlərə qarşı çıxdığı üçün Zakir öz demokratizmində və xəlqiliyində ardıcıl görünə bilmir" (Göstərilən əsəri. 56-57). "Bir eybəcər şəxs (Məstəli şahın, Xudayar bəyin, Şeyx Nəsrullahın) fərdi surəti deyil, eybəcərliyi doğuran ictimai, siyasi, əxlaqi intizamızlığın vəhdətdə təsviri" fikrini də ilk dəfə Y.Qarayev tənqidi realizmə məxsus xüsusiyyət kimi vermişdir. Məsələ onda deyil ki, "satirik ifşanın obyektinə" (Y.Qarayev) münasibətdə Z.Əsgərli Y.Qarayevin fikirlərini bu və ya digər dərəcədə təkrar edir, məsələ ondadır ki, bu mülahizələr Sabirə müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslıq baxışı kimi təqdim edilir. Halbuki Sabir satirasında "ağalılıq, istismarçılıq psixologiyası", "şahlıq, sultanlıq, tiranlıq"ın ümumiyyətlə tənqidindən

çox, milli problemlərin həllinə biganəlik göstərən, yaxud da bütün məsələlərə öz şəxsi mənafeləri mövqeyindən yanaşan, milli-ictimai düşüncə nümayiş etdirə bilməyən çoxsaylı yuxarı təbəqə nümayəndələri ayrı-ayrılıqda kəskin tənqid hədəfinə çevrilmişlər. Məgər Məhəmmədəli şah, Sultan Əbdülhəmid, Mir Həşim, Zilli Sultan, Hacı Mirzə Həsən, Atabəy Əzəm (Mirzə Ələsgər xan), Eynüddövlə, Mirzə Əli Əkbər, Şeyx Fəzlullah, Kamil paşa, Kamuran Mirzə, Nasirülmülk, Muxbirussəltənə, Rəhim xan, Molla Məhəmmədağa Ərəszadə Sabir satirasının kəskin tənqid hədəfləri deyildi?

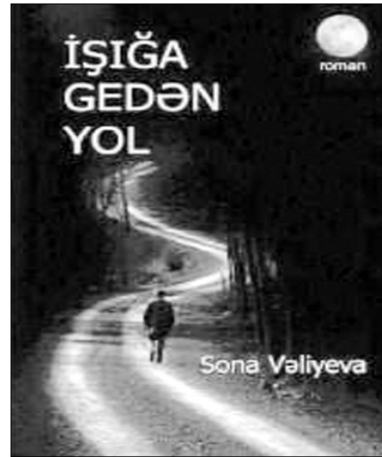
Prinsipial fərq nədədir? Sabirdə "bütövlükdə bəylik, ağalığ" yaxud "şahlıq, sultanlıq, tiranlıq" ifadə olunurdusa, birinci halda bu məsələni konkret tarixi situasiyanı hədəf almaqdan uzaqlaşdırır, qoyulan məsələləri kifayət qədər mücərrədləşdirir, ikinci halda aşağı-yuxarı təbəqə mənafeələrini önə çəkir, satiraların bədii konfliktinə sinfi məzmun verir, üçüncü halda isə, bu mücadilə tarixinin milli mənafe üçün perspektivlərini heçə endirir.

Sabirin açdığı dava bəyliyə, ağalığa, mülkədarığa, kapitalistliyə, şahlığa, sultanlığa qarşı deyildi. Sabir hər bir təbəqə nümayəndəsinə konkret situasiyadakı konkret hərəkət və əməlinə görə qiymət verirdi. Sabir ictimai və milli şüur yoxsulluğuna qarşı mübarizə aparırdı. O, Cənublu və Şimalı Azərbaycanda, Türkiyədə və İranda, bütövlükdə isə türk dünyası və müsəlman aləmində cərəyan edən ictimai-siyasi hadisələri ardıcılıqla izləyir, səlahiyyət sahiblərinin əməl və hərəkətlərini, bu əməl və hərəkətləri istiqamətləndirən düşüncələrini milli, türk dünyası və müsəlman xalqlarının mənafeyi və tərəqqisinə münasibət baxımından analitik bədii təhlildən keçirirdi. Nə Sultan Əbdülhəmid, nə Məhəmmədəli şah, nə ali rütbəli ayrı-ayrı ruhanilər, dövlət vəzirləri və s. tutduqları vəzifəyə - şahlıqlarına, sultanlıqlarına, vəzirliklərinə, ali ruhani rütbəsinə görə - tənqid hədəfinə çevrilmirdilər. Şahdan sultana, kapitalistdən mülkədara, fəhlədən kəndliyə qədər tənqidin bir məramı, bir amalı vardı: Vətənin, türk və müsəlman dünyasının tərəqqisi və gələcəyi uğrunda mübarizə, bunun üçün milli, türkçülük və ümmətçilik düşüncəsi nümayiş etdirmək zərurəti. Sabir şahı da, gədanı da amansız tənqidi münasibətin hədəfinə onun vətəndaşlıq düşüncəsini oyatmaq üçün çevirirdi. Şah da, sultan da, vəzir də, ali rütbəli ruhani də Sabiri ictimai mənafe, milli müstəqillik, türkçülük və islamçılıq düşüncəsinə sədaqət nöqtəyi-nəzərindən maraqlandırırırdı. Onun satiralarının tənqid pafosunda vətəndaşlıq əməlinə, türk, islamçılıq ideyalarına biganə olan, cəmiyyətin tərəqqisinə, dövlətçiliyin inkişafına əngəl törədən, buxov olan ayrı-ayrı səlahiyyət sahibləri ən yüksək bədii ümumiləşdirmə səviyyəsində tənqid hədəfinə çevrilirdisə, əks mövqedə dayanan "türk qanlı, müsəlman etiqadlı, firəng fikirli, Avropa qiyafəli fədalı"lara (Ə.Hüseynzadə) mənsub olduğu zümrədən və təbəqədən asılı olmayaraq müsbət münasibət ifadə olunur, onların düşüncə, əməl və hərəkətləri alqışlanır: Müzəffərəddin şah, Mirzə Cəhangir xan, Mirzə Nəsrulla Məlikül-Mütəkəllimin, Sipəhdar, Sərdar Əsəd, Şapşal, Şeyx Fəzlullah, Həsən bəy Məlikov Zərdabi, Seyid Əzim Şirvani, Həbib bəy Mahmudbəyov, Hacı Məcid Əfəndi. Sabir satirasında müsbət əməlləri ilə adı keçən yuxarı təbəqə nümayəndələrinin sırasını bir qədər də zənginləşdirmək olar. Işıqlı əməlləri ilə Sabirin rəğbətinə səbəb olmuş bu insanlar arasında nüfuzlu müctəhidin, mülkədarın, hacının, böyük bir elin rəisinin, ən nəhayət hətta Məhəmmədəli şahın mürebbisinin də adı var. Amma Sabir satirasında onlara mənsub olduğu təbəqəyə, tutduğu vəzifəyə görə istismarçı, boynuyoğun, millət və din düşməni kimi yanaşmaq tendensiyası yoxdur. Çünki Sabirin apardığı mübarizə, onun milli, türkçülük və ümmətçilik ideali siniflər mübarizəsinin fəvqündə dayanır. Ə.Yurdseverin tamamilə düzgün vurğuladığı kimi, "Sabirin ideali gərək öz yurdunu, gərəkse bütün türk və islam ölkələrini hürriyyətə və milli hökumranlığa qovuşmuş olaraq görməkdi".

♦ Kitablər və rəylər

SONA VƏLİYEVANIN «İŞİĞA GEDƏN YOL» ƏSƏRİ VƏ ROMAN SƏNƏTİ

Xeyli düşündüm: Oxumağa qərar verdiyim əsərə mən oxucudan fərqli olaraq, hansı ədəbi-estetik meyarlarla yanaşım? Sualın cavabından ehtiyatlandım; hətta birmənalı qarşılanmayacağı ehtimalını da yaşadım. Son on ildə çağdaş yazıçılarımız tarixi romana meyilli olmuş, ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin həyatını və fəaliyyətini mövzu seçmişlər. Əlbəttə, ədəbi tənqid də susmamışdır...

Şübhəsiz, onu kövrək şeirlər müəllifi kimi oxumuşam, lakin nəsr yaradıcılığı mənimçin fərdi paradokslar da yarada bilər, səbəbi? Böyük maarifçi-pedaqoq, milli mətbuatın banisi, təbiətşünas, görkəmli ziyalı Həsən bəy Zərdabi haqqında məhz XXI əsrdə tarixi roman qələmə almaq hünəri? Unutmayaq ki, «hünər» sözünü, adətən, kişilərə şamil edirik - heç də belə deyilmiş: ədəbiyyat meydanında Sona Vəliyeva «İşığa gedən yol» romanı ilə (Bakı, 2016) əsl hünərə imza atdı.

«İşığa gedən yol» romanı haqqında yalnız təəssüratla kifayətlənmək, obrazları sadalamaq, əsərdəki təbiət təsvirlərini və s. təqdir etmək azdır, əsərin qismən də olsa poetikasına varmaq tənqidin işidir, əgər materialda həyat həqiqətlərinin ədəbi-fəlsəfi təsviri, yazıçının tənqidi tərzinin gözəlliyi (personajların sevinci və kədəri, peysajın oxucu ruhunu oyatması, obrazların psixolojisini açılması varsa. Müəllifin vəzifəsinə gəldikdə: bədii və tarixi həqiqətin və onun inkişaf perspektivini, gerçəkliyin qeyri-adi dramlarını (xeyir və şər, gözəllik və çirkinlik, yüksəliş və uçurum) bir-birilə harmonik şəkildə oxucularına «təhvil» verirsə. Romanın təsvir obyekti: surətlərin hadisələr və konfliktlərlə baş-başa gələn iradəsi, ehtirası epik planda yozumudursa. - Bu üçlük, «triada» mənim aləmində Sona Vəliyevanın «İşığa gedən yol»da yetərinə əsaslandırılmışdır.

Azərbaycanın XIX əsrdə tarixi varlığı onun maarifçi ziyalılarından təcrid oluna bilməz və burada təsvirinə daha üç faktoru nəzərə çatdırmaq istərdim: keçmişin və bu günün sosial-əxlaqi proseslərinin təsviri; cəmiyyətin, ictimai mühitin, fərdlərin fəlsəfi, məişət və tarixi təsviri; dövrün - konkret zamanın ideyalarının, hisslərinin, adət-ənənələrinin, qanunlarının, maarifçi mühitin təsviri.

Romanın süjet xətti Həsən bəyin keçdiyi məişət və tarixi yolu əks etdirir, XIX əsr Azərbaycan ziyalılarının böyük əksəriyyətinin obrazları ilə qarşılaşırıq. Bu insanlar hər halda romana gətirilmişsə, yazıçı simvolik-rəmzi priyomdan istifadə etmişdir. Tarixi şəxsiyyətlər necə yaşamışsa, necə davranmışsa, necə dənmişsə - bu «üçlüyə» laqeyd qalmamaqla romanda estetikliyi şərtləndirən elementlər kimi diqqəti cəlb edir. Həsən bəy yazıçının ilk təqdimatında romantik, xəyalpərvər, doğulduğu məkandan zövq alan bir gənc kimi təqdim olunur. Kiçicik

bir detal: «...Narın qum toparlarını əlilə bir yerə yığarkən qəfil böyük bir balıqqulağı gözüne sataşdı. Götürüb qulağına tutdu. Balıqqulağından Kürün səsinə xatırladan xəfif uğultu gəlirdi. Həm balıqqulağı, həm də onun içindən gələn uğultulu səs Həsəni çox təəccübləndirdi...». Bu, Həsən bəyin gələcəyinə, onun narahat ürəyinə, arzularına çağıran səs idi...

Roman məndə belə bir fikir doğurdu: yazıçı o zaman «tarixi roman» yazır - cəmiyyətin, yaşadığı sosial, siyasi və əxlaqi gedişatlarını ehtiva edən real şəxsiyyətlərin tam obrazını yaradır və tarixlə ədəbiyyat «barışır», bir-birinə yardımçı olur. Həsən bəy Zərdabi, Mirzə Fətəli, Seyid Əzim, Mirzə Hüseyn bəy Qayıbov, Kəlbəli xan Naxçıvanski, generallar - Bakıxanov qardaşları, habelə, Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər bəy Gorani kimi simalar romana təhkiyə xatirinə gəlməmişlər. Onlar müxtəlif situasiyalarda görünür, fikir mübadiləsi aparırlar: Mirzə Fətəlinin evində yığıncaq. Tarixi şəxsiyyət olmuş general Fərəc bəy, Naxçıvanski, Qayıbov arasında maraqlı söhbətin şahidi oluruq. Tarixi hadisələrə S.Vəliyevanın münasibəti maraq doğurur. Fərəc bəy Ağayevin Həsən bəy barədə qənaəti: «Sən də, mən də, lap elə Tiflis qubernatorluğu da çalışsa, onu fikrindən döndərə bilməz. Amma ona əqidəsinə sadıq qalmaqla bərabər, həm də ona ehtiyatlı olmağı öyrətməliyik. Həsən bəy tamamilə fərqli düşüncə yiyəsidir. Zaman gələcək, bu gənc Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətləri sırasında ən önəmli yerlərdən birini tutacaq»... Müəllifin Həsən bəy xarakterilə bağlı proqnozu özünü doğrultdu... Romanda verilmiş bu məclis müəllifin dediyi kimi: «1866-cı il may ayının 29-da M.F.Axundova məxsus evdə mühüm bir tarixi hadisə əbədiləşirdi. Azərbaycanın aydınları, milli düşüncə sahibləri bir-birilə tanış olurdular...»

Müəllif Həsən bəy Zərdabi, onun yaşadığı ictimai və mənəvi mühitdə fəaliyyət göstərmiş şəxsiyyətləri bir araya gətirir, beləliklə, XIX əsr Azərbaycan gerçəkliyi sanki gözümüz qarşısında canlanır. S.Vəliyeva ustalıqla təhkiyənin mərkəzində dayanan əxlaqi sərvətlərin, fərdi şüurun, onun psixi vəziyyətinin cəmiyyətdə yaratdığı prosesləri duymuş, yaşamışdır. XIX əsrin ikinci yarısından burjuva cəmiyyətində xudbinlik, təbəqələşmədən doğan özbaşınalıq, qəddarlıq insan ləyaqətini ucuzlaşdırır, xüsusilə, «orta təbəqə» müflisləşir. Milli maarifçilərimiz bu vəziyyəti görür, xalqın gözünü açmağı gənc nəsle etibar edir, onlar xarici ölkələrə oxumağa göndərilir. Romanda bunun tipik nümayəndəsi məhz Həsən bəy Zərdabidir.

Mən bu məqamlarda bir nüansı təqdir etməyə bilmərəm. Rus ziyalıları: istər Moskva və Peterburq şəhərlərində fəaliyyət göstərənlər, istərsə Qafqazda, xüsusilə, Bakıda dövlət qulluğunda çalışanlar obyektiv təsvir olunmuşdur; heç də Sovet ideologiyasının aşladığı kimi deyillərmiş.

Romanda Bakı neftinin hələ də səngiməyən «macəraları» diqqətdən kənarda qalmamışdır. Bu dəfə isə neft maqnatları (təzə-təzə formalaşma dövrü) Bakının daha da genişlənməsi və abadlaşması üçün maya qoyur, vətənpərvərlik addımları atırlar. Həsən bəy gəzinti - səfərlərindən qayıdandan (1872) sonra bu ab-havanı duyur: «Bakı Həsən bəyin gözələrində o qədər dəyişilmişdi, elə bil o, bir ay deyil, bir il idi bu şəhəri tərk etmişdi. O, yenə «Metropol» mehmanxanasının yanından keçərək kəsə yolla Bakı Qubernator binasına sarı yol aldı. Bütün bu səfərlər haqqında qubernator Staroselskiyə geniş məlumat vermək istəyirdi» - oxuyuruq və yazıçının tarixi faktlara obyektiv münasibətini təkrarən vurğulayırıq. Rus çinovnikləri, hansı ki, vəzifə sahibi olub, Azərbaycanı işğal altında saxlamışlar - milli burjuaziyanın inkişafına, onun ziyalılarına qarşı aqressiv olmaları və heç də yerli xalqı savadsızlıqda, ifrat qoçuluqda, təhsilə meyilli olmamaqda suçlandırmamışlar, əksinə, milli maarifçiləri anlamağa çalışmışlar. Məsələn: Bakı qubernatoru Dmitri Semyonoviç Həsən bəyə hörmətini gizlətməmişdir, xeyriyyə cəmiyyəti yaratmaq təşəbbüsünə müsbət reaksiya vermişdir. Çünki onun «Həsən bəyə rəğbəti vardı. O, eyni zamanda xasiyyət etibarilə mülayim, elmə, tərəqqiyə üstünlük verən biri idi. Həsən bəylə müzakirə

əsnasında qubernator hətta kiminlə görüşmək, xeyriyyə cəmiyyətinə tərəfdaşlar toplamaq və s. haqqında öz dəyərli məsləhətini də vermişdi». S.Vəliyeva bəlkə də ilk dəfədir belə bir addım atmaqda tarixi faktları təhrif etməmişdir; bunun bir səbəbi yazıçının zəngin informasiyaya malik olmasından irəli gəlir, romanının məzmununu bəsitləşdirmir, hər yeni nəslin yaddaşına XIX əsrin sosial-əxlaqi atmosferini dadızdırır ki, paralellər aparılsın. Məsələ ondadır ki, XIX əsrdən etibarən burjuva cəmiyyətinin mahiyyətindən doğulan əksliklər müxtəlif sferalarda öz təzahürünü tapır və bunu S.Vəliyeva da təsdiqləyir.

«İşığa gedən yol» romanında real həyatın, cəmiyyətin epik təsviri, hadisələrin içərisində müəllifin çaşbaş qalmaması, hər bir obrazın öz biçimində görünməsi, bunun özündə yetişən, üzə çıxan siyasi, sosial proseslərin insan əxlaqına ciddi təsir göstərməsi hər fəsildə qabarıq nəzərə çarpır. Oxucu ilk teatrın və milli mətbuatın yaranmasında Həsən bəy Zərdabinin rolunu görür, habelə gənc söz adamlarına himayəsini duyur. Bu hadisələr fəvqəl səlahiyyətli və yazıçı təmkinlə epik təhkiyəyə üstünlük verir, bu, bir də ona görə xarakterikdir ki, Bakı ziyalıları bilavasitə iştirakçılar, yardımçılardır. Romanda Həsən bəyin maarifçilik missiyası qabarıq verilmişdir. Bakı Realını Gimnaziyanın yaradılması, Bakı Rus-Müsəlman Qız Məktəbinin fəaliyyətində maarifçilərin rolu şişirdilmədən təsvir edilmişdir. Belə ki, müəllif bir vətənpərvər kimi gənc nəslin maariflənməsi işində bütün Azərbaycan ziyalılarının, milyonların, pedaqoqların, məmurların birgə çalışmasını, xüsusilə, Hacı Zeynalabdin Tağıyevin fəaliyyətini diqqətdən kənarda qoymamışdır. Bizim ədəbiyyatda vaxtilə elə əsərlər yazılmışdır ki, Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Əlibəy Hüseynzadə mənfi planda təsvir olunmuşlar. Bu mənfi emosiyaları tarixi dövrün də üstünə atmaq mümkündür. Lakin tarixi şəxsiyyətin maarifçilik hərəkatında xidmətlərini danmağa yazıçının haqqı çatmır! Belə bir iddia ilə nə dərəcədə razılaşımaq olar ki, tarixi romanda sənədlər, real hadisələr əsas amil deyil, bəhs edilən dövrün, ictimai quruluşun (siyasi sistemin), münasibətlərin düzgün təsviridir. Maraqlı olmaya bilər ki, klassik yazıçılarımız (Y.Vəzir, M.S.Ordubadi, A.Divanbəyoglu, M.Cəlal, M.Hüseyn) belə bir bədii meyarı əsas götürmüşlər; bu yanaşma müəlliflərin məlumatlılığındanmı irəli gəlirdi? Mehdi Hüseyn yazırdı ki, çox olsun tarixi mövzuda yazmaq bədii əsərin süjeti başdan-başa uydurulsun, buna baxmayaraq əsərdə təsvir olunan tarixi hadisə və tarixi konflikt şübhə doğurmasın.

«İşığa gedən yol» romanında biz yazıçının bədii tənəyyülündən, tarixə obyektiv ekskursiyasından və təhkiyə üslubundan irəli gələn hadisələrin daşıyıcılarının tipik obrazlarını görürük. Bu yanaşmaya S.Vəliyevanın araşdırıcılıq iradəsini və qabiliyyətini də əlavə edərdim: Bakı, Gəncə, İrəvan haqqında ilk dəfə məlumat verir, etimoloji dəyərlərə söykənir. Gəncə haqqında oxuyuruq: «Gəncə həm də Salarilərin, sonra isə Şəddadilərin paytaxtına çevrilmişdir. Paytaxt şəhəri kimi Gəncə Şəddadi hökmdarı Fəzlin dövründə yüksək tərəqqiyə qovuşaraq yeni-yeni sarayların, körpü və karvansaraların salındığı şəhər olmuşdur... Gəncə bəhs olunan dövrdə Şərqi inkişaf etmiş əsas şəhərlərindən biri kimi tanınmışdı».

Azərbaycanın milli oyanışına mane olmağı qərarlaşdıran erməni daşnakları rusların bəzi qüvvələrinə arxalanmaqla tənqidatlarından qalmamışlar, dövrü mətbuatda böhtan-şər əməllərə əl atmışlar. «Şərqi-rus» qəzetində Ə.Topçubaşovun, Əhməd bəy Ağayevin, M.Şahmurovun məqalələri romanda konkret səhnələrlə təqdim olunur. Xüsusilə, Dumada Həsən bəy rus pravoslav kilsəsinin keşişi Vladimir Ambarsumovun (1892-1937) cavabını sərrast ifadə etmişdir: «Cənab Ambarsumov, neyləmək olar, hər dəfə sizin mənasız məsələləriniz Dumada müzakirə edilərək həll olunanda qoy bir dəfə də bizim kiçik məsələmiz həll olunsun. Özün də unutma ki, biz tatar yox, azərbaycanlıyıq... Qulaq as. Elə əsl saxta, tarixi olmayan millət sizsiniz. Saxta yolla «erməni» adını mənimsəyərək özünü tarix uydurmusunuz. Məgər siz bilmirsiniz ki, qədim türk tayfaları olan «ermən»lərlə siz tayfaların heç bir bağlılığı yoxdur? «Ərmən» xalqının

adını və şöhrətli tarixini mənimsəyərək yalandan özünü tarix uydurmusuz». İstehza və dəqiqliklə verilən cavab!

«İşığa gedən yol» tarixi romanı ilə bağlı başqa bir məsələyə toxunmaq istərdim. Sona Vəliyeva azərbaycanlı generallara - naməlum şəxsiyyətlərə müəyyən səhifələr ayırır: Kəlbəli xan Naxçıvanski (1824-1883), Fərəc bəy Ağayev, Abdulla ağa Bakıxanov (1824-1878) - Abbasqulu ağa Bakıxanovun qardaşı, Həsən bəy Ağalarov, Ağ bəy Yadigarov (1823-1892) - Rusiyada təhsil almış ilk azərbaycanlı general. Əlbəttə, romanda bu keçmiş hərbiçilərin yalnız adı çəkilmir, onların fəaliyyətlərinə də toxunulur. Yeri gəlmişkən: bizim hərbi tarixilə məşğul olan tədqiqatçılarımız romanı oxumalı, müəllifin hövsələ ilə araşdırıb üzə çıxardığı generallar haqqında yazmalıdırlar. Bu, məndə bir arzu kimi də yarandı. Qeyd edərdim ki, tarixi şəxsiyyətlərin romana gəlişi müsbət haldır və bunun da tarixi ötən əsrin 60-70-ci illərindən başlamışdır, «yeni ədəbi nəslin» timsalında. Yazıçı Sona Vəliyeva nəsrimizin klassik romanlarının ideya-məzmun, üslub, dil məsələlərinə hörmətlə yanaşmışdır. Lakin yeni çalarlarda, zəngin informasiya mənbələrində, həyat səhnələri arasında bağlılıqda...

Əsərdə obrazların romantik, lirik həyat yolları diqqətdən kənarda qalmamışdır. Xüsusilə, Həsən bəyin Moskvada təhsil aldığı Universitet illəri, ilk sevgi notları - Veranın çılğın məhəbbəti... Vera və Həsən bəy... Qızın hisslərini duyan Həsən bəy Veranın üzgün, həyəcanlı duruşunda özünü ehtirasdan qoruyur, halbuki o, bir qızın duyğularına cavab verə bilərdi. Aralarında kiçik dialoq olur: «- Vera, sənə nə olub belə, kim incidib səni?»

Vera qapının ağzındakı stulda oturaraq güclə başını yuxarı qaldırdı, birdən özünü əlləri arasına alaraq gücü-qüvvəsi bitmiş kimi höknürdü.

- Kim səni incidib, niyə demirsən?

- Sən... Sən... Sən! İnsafsız, kim incidəcək? Mən sənə neyləmişəm? Niyə incidirsən məni? Mənim günahım nəydi? Səni sevməyim günahımsa, cəzayı verməyi də sənə həvalə edirəm? Sizin oralarda sevənə belə amansız cəza verirlər?»

Bu epizodu həyəcənsiz oxumağa tabım çatmadı: iki cavanın üzbəüz danışığı əsərdə elə təsvir olunmuş ki!.. Hisslərin yalvarış məqamları: «Sən mənə şans ver, sevgimi sübut etməyə imkan ver, Həsən. Mən səni dünyanın ən xoşbəxt adamı edərdəm. Belə böyük sevgi hər kəsin qarşısına çıxmaz».

«Həsən dünyanın bu məsum, sevimli rus qızını sakitləşdirməkdə aciz idi. Bütün gücünü toplayıb onun cırlmış köynəyinin yaxısını bağladı, saçlarını tumarlayaraq oxşadı, əllərinə aldı». Yazıçının böyük etik və kövrək mədəniyyəti: Azərbaycanlı oğlan bu məsum qızın çiçək kimi tərtəmiz sevgisindən namərdcəsinə istifadə etmir... Elə düşünmək olmaz ki, Həsən soyuq təbiətlidir, hər şeyə intellektual yanaşır və V.Hüqonun Jan Valjanın cavanlığını yaşayır; Xeyr! «Gözü dolmuş, qəlbi kövrəlmiş Həsən soyuqqanlı ağılı ilə «zaman gələcək siz bir-birinizi görəndə utanmayacaqsız. Hörmət, sevgi və ləyaqətlə bir-birinizi xatırlayacaqsız. Onda düşünəcəksiz, yalnız saf, təmiz sevgi hər şeyə qadirdir. Əsl insan sevgisi hər bir canlıya məxsus qısamüddətli öləri hisslərə, ehtirasa qalib gələ bilər...»

Maraqlıdır... Həsənlə Vera dost kimi ayrılırlar və məktublaşırlar. Həsən bəy Hənifə xanımla evləndikdə belə, Veradan məktub alır.

Romanda aparıcı motivlərdən biri də ailə-məişət məsələlərinin qoyuluşu və həllidir. İctimai problemlər o halda müsbət həllini tapır - o şəxsin bütöv və təmiz ailəsi olsun. Vera - Həsən xəttinin romana daxil edilməsi təsadüfi sayılmamalıdır: gəncliyindən öz həqiqi sevgisinə inanan, milli zəmində ailə qurmağı proqnozlaşdıran Həsən bəy nəhayət, istəyinə çatır. Hənifə xanımla - çox cavan tələbə-məzunla evlənir, sağlam, tərbiyəli uşaqları doğulur.... Böyük diplomat Əlimərdan Topçubaşovla ailə quran böyük qızı Pərisoltan maarifçiliklə məşğul olur, atasının xeyirxah işini davam etdirir.

Həsən bəy - Hənifə xanım ailə xətti romanın ibrətamiz səhifələridir, müasir gənc nəsle yaxşı nümunə olacaq mənbədir: ərle arvadın bir-birini başa düşməsi, birgə fəaliyyəti, öncə sədaqət dəyəri. Yazıçı Sona Vəliyeva romanında digər bəzi romanlardan fərqli olaraq ailə problemini süjetə daxil etməklə düzgün yanaşmış, müasir ailəyə örnək kimi təsvir etmişdir.

Həsən bəyin ölümqabağı sönən işığına canını verməyə hazır olan Hənifə xanımı sevgisinə sadıq qadın kimi görürük...

Oxuduğum mənbələr də təsdiqləmiş ki, bu iki maarifçi, vətənpərvər, valideyn həyatda da belə yaşamışlar. Yazıçı kövrək hisslərin canlı təsvirinə haqlı olaraq geniş yer ayırır. Bəli, dünyanın əsrəfi insan bir gün işıqlı aləmlə istəmədən vidalaşır, özünə «hesabat» vermək şansı yaranır... Həsən bəy Zərdəbiyə Allah azca da olsa işığa baxmağı qismət edir - bütün iztirablarına baxmayaraq... Lirik mənzərə, xatirələrə aparən möcüzə: «...Yenə uzaqdan suyun üstü ilə uzanan yol, közərən şam, bərq vuran ulduzlar, yol göstərən çıraqlar suyun üstündəki ağ buludların içindən göylərə uzanan meyvə ağacları küləyin gücü ilə yırğalanırdı. Qəribədir bu ağaclar torpaq əvəzinə buludların üzərində necə bitib? Həsən bəyin sanki yenə 14-15 yaşı varmış kimi çevik hərəkətlə keçilməz su səthini adlamağa çalışır, bu yerdən keçərək həmin qəribə məkana can atır». O, son dəfə Hənifə xanımının yaşaran gözlərinə heyranlığını gizlədə bilmir və qəribə halla gülümsünür. Hənifə xanımsa onun əlini əlinə alır, o da gülümsəyir, bütün nəfəsini içinə çəkir: «Bu an Hənifə xanımın ətürpədən hönkürtüsü evi başına aldı. Həsən bəy gözlərini artıq əbədi yummuşdu».

Əsərdə lirik təsvir obrazlı ifadələrlə müşayiət olunur: ləng baxış, şirin yuxu, cılvelənən əsrarəngiz yaşıllıq, məsum və qəmgin sifət, sevgi ünsiyyətinin xoş ovqatı, kövrək çiçək və sair hadisəni əşyalıdır, situasiyanı canlandırır.

Roman sənətkarlığında oxucunu yormamaq mühüm keyfiyyətdir, gərgin epizodlarda yazıçı gözlənilməz məqamların təsvirindən çəkinməməlidir. Bu, o yazıçıya məxsusdur ki, öz əsərində təxəyyülün məhsulu olan obrazları fərdiləşdirir, danışqlar obrazlılıqla cıllanır. «İşığa gedən yol» tarixi romanında Sona Vəliyeva təhkiyəçilik və macəraçılıq üslubunu, siyasi kəskinlik və realizmin gücünü nəzərə alaraq epik təsviri daha da zənginləşdirmişdir. Yeri gələndə romantik mizanlar, detallar, lirik haşiyələr, müəllif dilindən söylənilən özünütəhlil də istisna deyil.

Sona Vəliyevanın vaxtında yazılmış «İşığa gedən yol» romanı haqqında daha geniş paralellər aparmaq, analitik təfərrüata yer vermək, hər bir tarixi hadisələrin və şəxsiyyətlərin səciyyəsinə daha geniş aspektdə söz açmağa əsas vardır. Çünki əsər şair qəlbli yazıçı qələminin məhsuludur və israrımda qalıram. Müəllifin geniş tarixi və ədəbi savadı, məlumatlılığı buna əsas yaradır və sonda onu deyərdim ki, tarixə qayıtmaq üçün tarixi öyrənmək, tarixi mövzuya qayıtmaq üçünsə, keçmişə qavramaq lazımdır. Bu iki amil yazıçının üslubunda əksini tapmışdır...

Allahverdi EMİNOV

AZADƏ RÜSTƏMOVA -

Klassik ədəbiyyatımızın

görkəmli tədqiqatçısı

(Seçilmiş əsərlərinin ikicildliyi haqqında)

Bizim klassik ədəbiyyatımızın tədqiqi, təbliği və nəşri sahəsində bir çox görkəmli alimlərimizin xidmətləri bu gün böyük qürur hissilə yad olunur. Fikirləşsən ki, əgər F.Köçərli, S.Mümtaz, H.Araslı, M.Cəlal, R.Əliyev, Ə.Cəfər, M.Quluzadə, M.Arif, M.Cəfər, A.Zamanov, K.Talıbzadə, Ə.Mirəhmədov, Q.Kəndli, M.Sultanov kimi sözün əsl mənasında fədakar tədqiqatçılarımız olmasaydı, klassik ədəbiyyatımızın tədqiqi və təbliği sahəsində necə böyük bir boşluq yaranardı. Bu fədakar alimlərin sırasında bir xanım tədqiqatçının da adını çəkməmək insafsızlıq olardı. Professor Azadə Rüstəmovanı da adlarını çəkdiyimiz bu görkəmli ədəbiyyatşünaslar sırasında görürük.

Azadə Rüstəmovə nadir istedadla malik idi, orta məktəbi qızıl medalla bitirmişdi, ADU-nun Şərqşünaslıq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə başa vurduqdan sonra Moskvada SSRİ EA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuşdu. Görkəmli şərqşünas Y.E. Bertelsin rəhbərliyi altında «Füzulinin «Leyli və Məcnun» poeması» mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdi. Sonra Bakıya qayıtmış, 1957-ci ildən ta ömrünün axırına kimi Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda çalışmışdı: kiçik elmi işçi, böyük elmi işçi, şöbə müdiri. «Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları» mövzusunda doktorluq dissertasiyası onun elm sahəsində ən böyük nailiyyətlərindən biri oldu. Professor Azadə Rüstəmovanın əsərləri fars, ingilis və rus dillərində çap olunmuşdu.

Onu ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə bir nizamişünas kimi təqdir edirdilər. Amma Azadə xanım həm də füzulişünas idi. Ümumiyyətlə, orta əsrlər ədəbiyyatının XII-XVI əsrlər dövrü ilə bağlı ədəbiyyat tariximizin ardıcıl şəkildə tədqiqində Azadə xanımın əməyi az olmamışdır. Budur, onun istedadlı yetirmələrindən filologiya elmləri doktoru Fəridə Əzizovanın tərtibi ilə Azadə xanımın seçilmiş əsərlərinin ikicildliyi qarşımızdadır və bu cildlər mərhum professorun fədakar alim obrazını gözlərimiz qarşısında canlandırır.

Öncə Azadə Rüstəmovanın bir şərqşünas-nizamişünas-füzulişünas, ümumiyyətlə klassik ədəbiyyatımızın mötəbər bir tədqiqatçısı kimi özünəməxsus keyfiyyətlərindən söz açaq.

Azadə xanım yüksək filoloji təhsilə malik bir ziyalı idi. Amma klassik ədəbiyyatın tədqiqi bu sahə ilə məşğul olan alimdən tək cəmi milli ədəbiyyatı dərindən bilməklə məhdudlaşmır. Bizim klassik ədəbiyyat bütün kökləri ilə Ümumşərq ədəbiyyatı ilə bağlıdır. Nizamini tədqiq edərsənsə, Nizamiyə qədərki Şərq ədəbiyyatını, bu ədəbiyyatda baş verən bütün prosesləri öyrənməlisən. Şərq ədəbiyyatının poetik sistemini, əruz elmini, klassik tənqid və nəzəriyyə qaynaqlarını yetərin cəmi mənimsəməlisən. Ərəb və fars dillərini bilməlisən. Lakin Şərq ədəbiyyatını da bilmək azdır, Şərq-Qərb-Dünya ədəbiyyatlarının qarşılıqlı əlaqələri, bir-birinə təsir imkanları haqqında da təsəvvürlərin geniş olmalıdır ki, milli ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatı kontekstində düşünsən, dairəni genişləndirəsən. Y.E. Bertelsin tələbəsi olan Azadə Rüstəmovə, heç şübhəsiz, bu keyfiyyətləri özündə birləşdirmişdi.

Azadə Rüstəmovə, ilk növbədə, sırf ədəbiyyat tarixçisi idi (Son ədəbiyyat tarixlərimizdə klassik poeziyamızla bağlı bir sıra əsas elmi oçerklərin də müəllifi odur). Ədəbiyyat tarixini tədqiq etmək isə tədqiqatçıdan ilk növbədə, mükəmməl bir konsepsiyaya malik olmağı tələb edir. Azadə xanımın klassik poeziyaya münasibəti

məhz belə bir konsepsiyanın reallığını ortaya qoyurdu. Bu konsepsiya üç əsas komponenti özündə birləşdirirdi- millilik, Şərq konteksti və dünya ədəbi prosesi. Yeni sübut edirdi ki, Azərbaycan ədəbiyyatı təkcə milli çərçivəyə sığmır, onun üfüqləri Şərqi, Qərbi də çatır. Çünki dünya xalqları ədəbiyyatları fərqli xüsusiyyətləri ilə yanaşı, ümumbəşəri paralelləri də özündə ehtiva edir.

Klassik ədəbiyyatın tədqiqində iki əsas tendensiya mövcuddur və bizim tədqiqatçıların elmi axtarışları da məhz bu iki tendensiya üzərində köklənib. Birincisi- klassik ədəbiyyatı ayrı-ayrı problemlər üzrə araşdırmaq, ikincisi- şəxsiyyətlərin yaradıcılığını tədqiq etmək. Açıqını etiraf edək ki, ədəbiyyat tarixçilərimiz əsasən ikinci tendensiyaya daha çox üz tutmuşlar. Amma üçüncü bir yol da var- bu iki tendensiyanın vəhdəti. Azad Rüstəmovanın elmi əsərləri məhz bu üçüncüsünü özündə ehtiva edir. O, Nizamidən danışdısa, təkcə onun yaradıcılıq yolunu izləmir, həm də əsərlərində qaldırdığı problemləri də tədqiqat obyektinə çevirirdi. Yaxud, Azərbaycan ədəbiyyatında qəzəl janrının inkişafından söz açırdısa, sırf poetika məsələləri ilə işini bitmiş hesab etmir, Füzulinin, Nəsiminin, Xətəinin qəzəl yaradıcılığına diqqət yetirirdi.

Azad Rüstəmovanın «Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları» monoqrafiyası klassik ədəbiyyatımızın o vaxta kimi demək olar ki, sistemli şəkildə öyrənilmiş bir problemini ədəbiyyat tarixi və ədəbiyyat nəzəriyyəsi kontekstində araşdıran ilk monumental tədqiqat idi. Ümumiyyətlə, klassik Azərbaycan poeziyasını epik şeirsiz təsvir etmək qeyri-mümkündür. Lirik şeirin cazibəsi, təbliğ və yayılma imkanları nə qədər geniş olsa da, bizdə epik şeir ənənəsi də çox güclü və davamlı olmuşdur. Monoqrafiyanın lap başlanğıcında Azad xanım epik şeirin «portreti»ni canlandırır: «Epik şeir həyat hadisələrinin ümumiləşdirilmiş təsviridir: epik şeir təbiət və cəmiyyət hadisələrinin müəyyən süjet çərçivəsində bədii təqdimdir: epik şeir insan xarakterinin bütün dolğunluğu və ziddiyyətləri ilə obrazlı şəkildə hekayət etmək vasitəsidir. Hər hansı bir xalq, böyük və kiçik olmasından asılı olmayaraq, öz epik şeir tarixinə malikdir. Fərq yalnız inkişaf səviyyəsində, janr xüsusiyyətlərində, keyfiyyət dərəcəsində ola bilər. Və ya digər xalqın epik şeir abidəsi, sözün əsl mənasında, həmin xalqın dünya görüşünün, fikir və şüurunun müəyyən cəhətdə təzahürü, təbiət və cəmiyyət hadisələrinə baxışının bir hissəsidir». Azad xanım problemin həllinə mənşədən, ilk qaynaqlardan başlayır, folklor və epik şeir bağlılığını ön plana çəkir, bu məsələdə dünya ədəbiyyatının təcrübəsinə istinad edir. Əsərlər, onun ardınca isə qəhrəmanlıq eposu və ilkin dastanlar epik şeirin yaranmasının başlanğıcı kimi izah olunur. Daha sonra maraqlı bir elmi müşahidə ilə qarşılaşırıq- klassik Azərbaycan ədəbiyyatında epik şeir dünya romantik poeziyasının növ müxtəlifliklərindən biridir. O, görkəmli ədəbiyyatşünas M.Quluzadənin belə bir fikrini əsas götürür ki: «Klassik Şərq, o cümlədən, Azərbaycanın yalnız yazılı ədəbiyyatında deyil, şifahi xalq yaradıcılığında da, «Dədə Qorqud» dastanlarından tutmuş «Aşıq Qərib», «Əsli və Kərəm» və digər məhəbbət dastanlarına, zəngin fantaziya əsasında yaradılmış bir çox nağıllara qədər romantik ruh hakimdir». Azad Rüstəmov bu fikri genişləndirir, romantik sənəti səciyyələndirən ideal-ülvi gözəllik kateqoriyasının klassik şeirimizdə necə təzahür etdiyini elmi əsaslarla sübuta yetirir.

Nizami yaradıcılığı Azərbaycan epik şeirinin inkişafında yüksək zirvədir və bunu Azad xanımdan əvvəl də tədqiqatçılar dönə-dönə vurğulamışlar. Ancaq bu problem o qədər geniş və tutumludur ki, bir neçə monoqrafiyanın mövzusu ola bilər. Azad xanım o monoqrafiyaların birincisini və hələlik sonuncusunu qələmə alıb. Nizaminin və eləcə də Nizamidən sonrakı şeirimizin epik mənzərəsi ilk dəfə məhz Azad xanımın tədqiqatında biz elmi təfsiri tapırıq. Baxın qaldırılan problemlərə: Nizami epik şeirində həyat fəlsəfəsi, Nizami sənətində insan problemi, Epik şeirdə yeni tipli qadın portret səciyyələri, Epik şeir və poetik obrazlar aləmi. Bu problemlər Nizami yaradıcılığı ilə bağlıdır. Nizamidən sonrakı əsrlərdə epik şeir mənzərəsibə təqdim olunur: Sufi-panteist fikrin təsiri ilə yaranmış epik şeir, («Cami-Cəm»), Ənənəvi məhəbbət mövzuları (Arif Ərdəbili-«Fərhadnamə», Əvhədi-«Dəhnamə»), Əssar epik şeirində tərənnüm edilən məhəbbət, Xətai epik şeirinin mövzu və janr xüsusiyyətləri, Xətaidən Füzuliyə qədərki dövrdə mücərrəd romantikadan konkret həyatı məsələlərin şəllinə doğru (Həqiri- «Leyli və Məcnun», Şəms-«Yusif və Züleyxa»), Azərbaycan epik şeirinin

inkişafında Füzuli yaradıcılığı-Ölməz məhəbbət dastanı-lirik-psixoloji roman. Xalq ədəbiyyatı və epik şeir-romantizmdən realist şeirə doğru (Fədai-«Bəxtiyarnamə»), Ənənəvi mövzularda yeni səciyyələr, yeni xarakterlər-Kövsəri və Nizami, Humanizmin yeni yüksək vüsəti (Məsihi-«Vərqa və Gülşə»). Göründüyü kimi, Azərbaycan ədəbiyyatının beş əsrlik bir tarixi ərzində epik şeirin keçdiyi yol müfəssəl şəkildə əhatə olunur. Azadə xanım hər bir ədəbi şəxsiyyətə və hər bir əsərə həm ümumi (ədəbiyyat tarixinin qanunauyğunluqları baxımından), həm də fərdi (sənətkarın yaradıcılıq manerası, üslub xüsusiyyətləri) planda yanaşır. Və hər bir şəxsiyyətin ədəbiyyat tarixində mövqeyini düzgün müəyyənləşdirir. Bir misal gətirək: «Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami ədəbi əlaqələri iki şəkildə özünü göstərir. Nizami epik ədəbi məktəbinin davamçılarından bir qismi (Arif Ərdəbili, Həqiri, Füzuli, Kövsəri və b.) Nizami şeirinin süjet xəttini izləyir, analoji əsərlər yaradırlar. Lakin, əlbəttə, dünya görüşü, həyatı əhatə dairəsi və şairlik istedadından asılı olaraq bu analogiyalar yeni ideya məzmunu və üslubi xüsusiyyətlər daşıyır. ...Digər qisim sənətkarlar isə Nizami süjetlərini təkrar etmir, ədəbiyyata yeni mövzu ilə daxil olurlar. Nizami ədəbi məktəbinin təsiri bu yeni mövzularda əsasən ruhi-fikri baxımdandır. Bu qəbil sənətkarlar (Əvhədi, Xətai, Məsihi və b) obraz, portret yaratmaqda, sənətkarlıq məsələlərində Nizamini özlərinə müəllim seçir, ondan öyrənirlər. Beləliklə, Azərbaycan, eləcə də bütün Yaxın və Orta Şərqi epik şeiri XII əsrdən sonra bu və ya başqa şəkildə Nizami poeziyasının təsirini hiss etmişlər».

Nizami sənətinə professional elmi münasibəti biz Azadə xanımın Nizami Gəncəviyə həsr etdiyi iki monoqrafiyasında daha bariz şəkildə görürük. Bu əsərlərdə Nizami sənəti dünya və Azərbaycan şərqşünaslarının araşdırmaları kontekstində, lakin dahi şairin yaradıcılığına həm də orijinal münasibətlə şərh olunur. Nizamiyə böyükdür, dahidir, əvəzedilməzdir deməklə iş bitmir, bu dahiliyin və əvəzolunmazlığın sirrini elmi əsaslarla, tutarlı arqumentlərlə açıqlamaq lazımdır və Azadə xanım bunu böyük bir ehtirasla həyata keçirirdi. «Ehtiras» kəlməsini əbəs yerə işlətmədik. Bu ehtiras yaradıcılıq yağısından, Nizami sənəti haqqında obyektiv fikir söyləmək ehtiyacından doğurdu.

Azadə xanım eyni yaradıcılıq ehtirasını XII əsrin nisbətən kölgədə qalmış, lakin haqqında söz açmağa dərin ehtiyac duyulan başqa bir klassikindən-Fələki Şirvanidən bəhs edən monoqrafiyasında da hifz edir. Məlum olur ki, Fələki ədəbi irsi hələ XVII əsrdən başlayaraq Qərb ədəbiyyatşünaslarını rıqqətə gətirmişdi. Sonralar Kırımski, Bertels və Azərbaycan alimləri də Fələki irsindən söz açmağa başladılar. Və sonda belə bir yekun: «Fələki Şirvani dünyəvi hissləri tərənnüm edən bir şair kimi XII əsr Azərbaycan poeziyasının inkişafında özünəməxsus əhəmiyyətli yer tutur. Onun dövrümüzə qədər gəlib çatmış əsərləri içərisində yüksək sənətkarlıqla yazılmış, səmimi insani hissləri, həyatı kədər və sevinc anlarını, təbiət gözəlliklərini tərənnüm edən nümunələr az deyildir və onlar sözün əsl mənasında Azərbaycan x-alqının bədii mədəniyyət xəzinəsini rəvnəqləndirən incilərdir».

Azadə Rüstəmovanı füzulışünas kimi də tanıyırdıq və onun «Məhəmməd Füzuli» və «Mütəfəkkir Mövlana Füzuli» monoqrafiyaları Füzuli sənətinə keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq yeni bir münasibətin təzahürü kimi qiymətləndiririk. Hiss olunur ki, Azadə xanım Füzulidən təkcə klassik kimi söz açmır, Füzulini müasirlik probleminin (Bu gün Füzuli bizim üçün kimdir?) işığında tədqiq edir. Füzulidən təkcə şair kimi yox, həm də mütəfəkkir kimi söz açır.

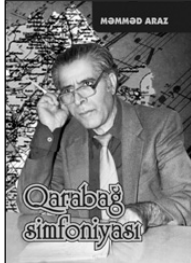
Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında böyük türk şairi Mövlana Cəlaləddin Rumidən də ilk dəfə monoqrafik söz açan Azadə xanım olubdur. Əsər 2994-cü ildə «Elm» nəşriyyatı tərəfindən çap edilmişdir. Mövlanaya və onun mənsub olduğu təriqətə, «vəhdəti-vücüd» fəlsəfəsinə və Mövlananın sənət özəllikləri, sufizm haqqında ən dolğun bilgini almaq istəyirsinizsə, bu monoqrafiyanı oxuyun...

Azadə xanım indi haqq dünyəsindədi. Amma onun Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün qoyub getdiyi irs qiymətli bir xəzinə kimi qorunub saxlanılır. Böyük məhəbbətlə tədqiq etdiyi Füzulinin məşhur qəzəlindən bu iki misra ilə sözü müzə xitam verək:

***Ver sözə ehya ki, tutduqca səni xabi-əcəl,
Edə hər saat səni ol uyqudan bidar söz.***

Günal SƏFƏRLİ

♦ K i t a b r ə f i

MƏMMƏD ARAZ
QARABAĞ SİMFONİYASI
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2016

«Qarabağ simfoniyası» kitabı Xalq şairi Məmməd Arazın publisistik və tənqidi yazılarının toplusudur. Buraya müəllifin müsahibələri və ssenariləri də daxil edilmişdir. Kitab 5 bölmədən ibarətdir. I bölmədə publisistik yazılar («Yer üzünün Qarabağ düzü», «Təbiətin səsi eşidilirmi?», «Poeziya dostları, zəhmət dostları», «Təbiətimizin qəddar düşmənləri» və s.), II bölmədə torpaqla, kəndlə, təbiətlə bağlı düşüncələr, III bölmədə qələm dostları haqqında yazılar, IV bölmədə müsahibələr, V bölmədə ssenarilər təqdim olunur.

Şairin həyat yoldaşı Gülxanım Fətəliqızı kitabı «Ön söz əvəzi» yazmışdır.

SAQİF QARATORPAQ
ÜÇ ADDIM
BAKİ, «BİLİK» NƏŞRİYYATI, 2016

«Üç addım» Qazaxda yaşayan şair Saqif Qaratorpağın «Şamın kölgəsi» və «Bir könül varağında» şeir kitablarından sonra oxucularla üçüncü görüşüdür. Əsasən heca vəznində, qoşma və gəraylı formasında yazılan bu şeirlərində S.Qaratorpaq müasirlərinin həyat və gözəllik haqqında duyğu

və düşüncələrini ifadə edir.

MUSTAFA ÇƏMƏNLİLİ
ÜÇ YAŞLI ƏSİR
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL», 2016

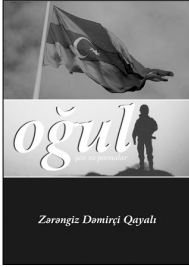
Bu kitabda yazıçı-publisist Mustafa Çəmənlilinin son illərdə yazdığı «Üç yaşlı əsir» povesti, mövzuları gündəlik həyatdan alınmış kiçik hekayələri, aforistik deyimləri, uşaqlar üçün yazdığı hekayələri, musiqiçilərin həyatından bəhs edən lətifələri toplanmışdır. Povestdə atəşgah dövründə təmas xəttinə yaxın kəndlərin birində yaşayan bir ailənin təmsalında xalqımızın mübarizəsini, torpaq itkisini, amma ən ağır şəraitdə öz humanistliyini qoruyub saxladığını açıb göstərir.

MƏCNUN GÖYÇƏLİ
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ. ÜÇ CİLDDƏ, İKİNCİ CİLD
BAKİ, «MBM», 2016

Məcnun Göyçəlinin seçilmiş əsərlərinin II cildinə müxtəlif illərdə qələmə aldığı poeziya nümunələri və 6 poeması daxil edilmişdir. Vətənpərvərlik, təbiət, sevgi, yurd itkisi və ondan doğan ağrılar... əsasən heca vəznində yazılmış bu şeir və poemaların aparıcı motivləridir.

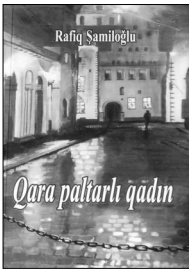
Kitaba filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli «Məcnun Göyçəlinin Vətən harayı» və şair İslam Sadıq «İliyimizə yazılan tarix» adlı ön söz yazmışlar.

ZƏRƏNGİZ DƏMİRÇİ QAYALI
OĞUL
BAKİ, «XAN» NƏŞRİYYATI, 2016

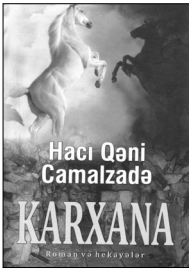
«Haqqı sevdim», «Güllələnmişlər», «Əziz rəhbər» və b. ədəbi-bədii kitabların müəllifi Zərəngiz Dəmirçi Qayalının bu yeni toplusunda Qarabağ hadisələri, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda erməni terrorçularına qarşı ordumuzun düşməne sarsıdıcı zərbələr endirməsindən, şəhid olmuş qəhrəmanlarımızdan, Ağdamın Orta Qərvənd kəndində düşmən gülləsindən şəhid olan 8 yaşlı Fariz Bədəlova həsr edilmiş poemalar və şeirlər yer alıb.

Kitabın redaktoru Şəmil Sadiqdir.

RAFİQ ŞAMİLOĞLU
QARA PALTARLI QADIN
BAKİ, «ŞUR» NƏŞRİYYATI, 2016

Yazıçı-publisist Rafiq Şamiloğlunun «Qara paltarlı qadın» kitabı onun oxucularla on beşinci görüşüdür. Topludu yazıçının müxtəlif vaxtlarda qələmə aldığı Vətən, torpaq, el-oba sevgisi ilə yanaşı, insanlarda tamah hissinin, var-dövlət hərisliyinin törətdiyi faciəli hadisələrdən bəhs edən hekayələr yer almışdır.

HACI QƏNİ CAMALZADƏ
KARXANA
BAKİ, «QANUN» NƏŞRİYYATI, 2016

«Karxana» yazıçı Qəni Camalzadənin oxucularla 7-ci görüşüdür. Kitabda müəllifin eyni adlı romanı və 7 hekayəsi təqdim edilir. «Karxana» romanında müəllif Bakı kəndlərində baş vermiş hadisələrdən söz açır, az qala bir əsrə həyat edən bu hadisələr dövrün ictimai-siyasi, mənəvi-əxlaqi olaylarını da əks etdirir. Əsas obrazlar kriminal aləmdən götürülmüş insanlardır.

VAQİF İSAQOĞLU
BALACA KOROĞLU
BAKİ, «ECOPRİNT» NƏŞRİYYATI, 2016

Tanınmış şair, hərbi jurnalist Vaqif İsaqoğlunun «Balaca Koroğlu» toplusuna onun kiçik və orta yaşlı uşaqlar üçün yazdığı şeir və hekayələrdən seçmə nümunələr toplanıb. Bu şeir və hekayələrdə xoşbəxt və işıqlı gələcəyə bir inam, bir işıq var, bu işıqda uşaqların dünyası, onların arzu və qayğıları ələ aydın görünür ki...

Kitabın redaktoru və «Hər uşaq bir dünyadı» ön sözünün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Məhərrəm Qasımlıdır.

